ROBERT GERWARTH

NOIEMBRIE 1918

REVOLUȚIA GERMANĂ

CREAREA LUMII MODERNE

LITERA

KRONIKA

ROBERT GERWARTH

NOIEMBRIE 1918

REVOLUȚIA GERMANĂ

CREAREA LUMII MODERNE

Traducere din limba engleză
CORA RADULIAN

LITERA
București

November 1918. The German Revolution
Robert Gerwarth

Copyright © 2020 Robert Gerwarth
Ediție publicată pentru prima dată în limba engleză în 2020
Traducere publicată prin înțelegere cu Oxford University Press
Grup Media Litera este responsabilă în totalitate pentru traducerea ediției originale, iar Oxford University Press nu este răspunzătoare pentru nici o eroare, omisiune, inadvertență sau ambiguitate sau pentru orice asemenea problemă legată de traducere.

Editura Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Noiembrie 1918.
Revoluția germană. Crearea lumii moderne
Robert Gerwarth

Copyright © 2023 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Cora Radulian

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Ramona Ciortescu, Georgiana Harghel
Corector: Rodica Crețu
Copertă: Flori Zahiu-Popescu
Tehnoredactare și prepress: Liviu Rusu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GERWARTH, ROBERT
Noiembrie 1918 : Revoluția germană. Crearea lumii moderne / Robert Gerwarth ; trad. din lb. engleză de Cora Radulian. - București : Litera, 2023
ISBN 978-606-33-9642-7

I. Radulian, Cora (trad.)

Cuprins

Prefață 9
Lista hărților 17
Lista ilustrațiilor 18
Introducere. „Ca un vis frumos“ 25
Capitolul 1. 1917 și revoluția așteptărilor 48
Capitolul 2. Speranța în victorie 77
Capitolul 3. Sfârșitul jocului 98
Capitolul 4. Revolta marinarilor 115
Capitolul 5. Revoluția se extinde 130
Capitolul 6. Confruntare finală în Berlin 149
Capitolul 7. Încheierea păcii în Vest 167
Capitolul 8. Provocări pentru tânăra republică 177
Capitolul 9. Combaterea radicalizării 188
Capitolul 10. Triumful liberalismului 213
Capitolul 11. Democrația sub asediu 229
Capitolul 12. Subminarea Republicii de la Weimar 241
Epilog. Republica sfidătoare: Germania, 1919–1923 274
Credite fotografice 285
Note 286
Bibliografie 344
Indice 386

Pentru Gundi și Helga – fiice ale Republicii de la Weimar

PREFAȚĂ

Noiembrie 1918 are o rezonanță specială și un loc aparte în istoria Germaniei. Marchează nu doar unul, ci două evenimente epocale și strâns legate între ele, care au schimbat profund soarta celui mai mare stat al Europei: pe de o parte înfrângerea Germaniei în Marele Război și pe de alta revoluția ulterioară care a detronat monarhia și a transformat țara într-una dintre cele mai progresiste democrații din lume, Republica de la Weimar. Totuși Revoluția din Noiembrie, izvorâtă din înfrângere și din conflictul ideologic, nu se află la loc de frunte pe lista evenimentelor care sunt comemorate cu mândrie de democrații germani din prezent. Dimpotrivă, în scrierile istorice, în discursurile politice și în editoriale se vorbește adesea despre o revoluție „eșuată" sau „șovăielnică", evenimentele de la sfârșitul lui 1918 fiind privite multă vreme ca parte integrantă din „calea specială" a Germaniei spre cel de-al Treilea Reich. Deoarece revoluția nu a provocat o ruptură suficient de radicală de trecutul imperial al Germaniei, nu a reușit, sau cel puțin așa se spune, să inspire o loialitate autentică față de democrație printre cetățenii germani și le-a permis radicalilor asemenea lui Hitler să profite de presupusele slăbiciuni ale sistemului.

Această carte propune o interpretare alternativă a Revoluției din Noiembrie – care face mai multă dreptate realizărilor evenimentelor din 1918–1919 care au constituit atât prima, cât și ultima revoluție dintr-o țară extrem de industrializată a lumii înainte de revoluțiile pașnice din Europa de Est și Centrală din 1989–1990. Alte revoluții care au precedat-o pe cea din 1918 sau care au urmat acesteia – Revoluția franceză din 1789, revoluțiile paneuropene de la 1848, Revoluția Bolșevică din Rusia sau Revoluția chineză a lui Mao – au avut loc în societăți non- sau parțial industrializate ori au fost impuse din afară, cum a fost cazul în mare parte a Europei de Est în 1945–1949, unde „revoluțiile" nu au fost sprijinite de mase, ci au fost importate de Armata Roșie. Revoluția germană a fost contrară concepției materialiste a lui Karl Marx în ceea

ce privește istoria văzută ca o succesiune de etape, în care revoluțiile burgheze, care au înlocuit stăpânirea monarhică cu constituțiile liberale și cu economiile capitaliste, ar fi avut loc *înainte* de epoca revoluțiilor comuniste. La începutul secolului XX însă, dezbaterea despre cum să obții o utopie comunistă a evoluat odată cu dezvoltarea taberei marxiste. Pentru unii, cum ar fi Lenin, industrializarea nu era o condiție preliminară a unei revoluții proletare care putea fi înfăptuită până și în țările parțial industrializate, cum ar fi Rusia, cu o „avangardă" de revoluționari profesioniști care ar fi răspândit ulterior conștiința de clasă și ar fi împins înainte industrializarea țărilor lor. Alții, cum ar fi influentul teoretician și politician social-democrat Eduard Bernstein, susțin că în țările puternic industrializate, cum ar fi Germania, economia devenise prea complexă pentru o revoluție – socialismul putea fi realizat fără o revoluție violentă, prin reforme legislative treptate.

Astfel de dezbateri au întreținut multe dintre tensiunile de la stânga, care s-au accentuat în 1914 când izbucnirea războiului în Europa și susținerea din partea partidelor socialiste din toate țările Europei (cu excepția Italiei) pentru eforturile de război ale respectivelor țări au arătat fragilitatea solidarității de clasă internațională în fața mobilizării naționaliste. Vom reveni pe parcursul cărții la aceste importante sciziuni și controverse din stânga europeană, chiar dacă din punct de vedere cronologic accentul se pune pe evenimentele derulate din 1917 încolo.

Începând din 1917, anul în care intrarea Americii în război și două revoluții din Rusia au determinat o revoluție a așteptărilor atât în ce privește războiul în sine, cât și ordinea postbelică, și până la sfârșitul lui 1923, când anii revoluționari au vestit o perioadă mai stabilă din istoria Germaniei, această carte caută să realizeze două lucruri: mai întâi, își propune să ofere o nouă analiză narativă a evenimentelor turbulente care au dus la colapsul militar al Germaniei imperiale și la crearea primei democrații germane. In al doilea rând, se străduiește să facă acest lucru fără să cadă în capcana citirii istoriei germane în sens invers și a studierii evenimentelor din noiembrie 1918 prin prisma venirii lui Hitler la putere după declanșarea Marii Crize Economice din 1929 și a „eșecului" final al Republicii de la Weimar din 1933. Pentru a atinge aceste obiective, cartea ia mai în serios decât este adesea cazul punctele de vedere ale

germanilor care au trăit sfârșitul Marelui Război și primii ani ai Republicii de la Weimar. În loc să ia de bună povestea impusă în mod retrospectiv a „Republicii condamnate", care a devenit unul dintre șabloanele cărților de istorie din școli și ale discursurilor publice legate de Germania interbelică, eu sunt de părere că viitorul Republicii de la Weimar era larg deschis în primii ani ai existenței acesteia, probabilitatea eșecului fiind egală cu cea a succesului și optimismul în privința viitorului la fel de frecvent ca pesimismul. Mai mult, încadrând evenimentele care au dus la Revoluția germană în contextul mai larg al Europei Centrale și de Est, sunt de părere că Revoluția din Noiembrie a fost una dintre cele mai reușite revoluții din perioada 1917–1923. În fond, între 1917 și 1923 au avut loc peste 30 de încercări violente de schimbare de regim în întreaga Europă, unele dintre ele mai reușite decât altele. Similară cu Revoluția austriacă și cu cea ceh(oslovac)ă, Revoluția germană din Noiembrie și-a atins principalele obiective – pacea și democratizarea – într-o manieră inițial nonviolentă, evitând astfel orice desfășurare de evenimente care ar putea fi comparabilă cu războiul civil inimaginabil de brutal care a urmat Revoluției din Octombrie a lui Lenin.

Pentru că Revoluția germană din 1918 a fost adesea descrisă ca o „mică revoluție", merită să ne întrebăm ce înseamnă de fapt acest termen. Dată fiind natura extrem de diversă a revoluțiilor în timp și spațiu, istoricii au discutat la infinit cum să le definească. Majoritatea sunt de acord că revoluțiile implică participarea unor mase mari de oameni și – dacă reușesc – o schimbare semnificativă a sistemului politic existent. În orice caz, unii au afirmat că revoluțiile trebuie să fie de asemenea violente pentru a fi clasificate ca atare. Conform acestei interpretări „maximaliste" oarecum romanticizate a revoluției, promovată în moduri foarte diferite de Thomas Paine, Jules Michelet, Karl Marx și alții, revoluțiile trebuiau să fie violente ca să distrugă vechiul regim și pe susținătorii acestuia. Totuși o asemenea interpretare ignoră faptul că în realitate nu există „revoluție standard" și că o parte dintre cele mai transformatoare revoluții, cum ar fi cele care au pus capăt regimurilor comuniste din întreaga Europa de Est și Centrală în 1989–1990, au fost în mare măsură nonviolente (cu excepția notabilă a României).

Alte aspecte adesea subliniate ca fiind în esență revoluționare sunt „caracterul neașteptat" și schimbarea radicală a distribuției avuției. Totuși, în cazul Chinei, Mao a fost nevoit să lupte cu diverși adversari timp de peste două decenii înainte să ajungă la putere, în 1949, fără să pună cineva la îndoială faptul că Revoluția chineză a fost într-adevăr o revoluție. În mod similar, Revoluția Americană a avut loc între 1765 și 1783 și, deși a produs o schimbare politică extrem de importantă, nu a dus la o redistribuire a avuției. Cu siguranță, caracterul neașteptat nu a fost o caracteristică nici pentru Revoluția Americană, nici pentru cea chineză, deși violența în mod clar a fost. Același lucru se poate spune despre Revoluția mexicană și despre războiul civil izbucnit ulterior (1913–1920). În general, revoluțiile au tendința să fie mai violente când una dintre revendicările principale ale revoluționarilor trece dincolo de schimbările politice și vizează redistribuirea avuției, a pământului și a „mijloacelor de producție", deoarece orice astfel de redistribuire e foarte probabil să fie implementată prin folosirea forței și menită să declanșeze o reacție violentă din partea celor care urmează să fie deposedați.

Dacă revoluțiile iau forme foarte diferite, ele pot produce rezultate fundamental diferite: regimurile postrevoluționare pot fi democrații – cum a fost cazul în 1918–1919 și apoi din nou în 1989–1990 în întreaga Europă Centrală și de Est – sau pot înlocui dictaturi brutale cu noi regimuri totalitare, ca în Rusia (1917), Cuba (1959) sau Iran (1979).

Dată fiind paleta foarte largă de cauze, forme și rezultate ale evenimentelor pe care le considerăm „revoluții", poate că ar fi cel mai bine să adoptăm o definiție mai rezervată, minimalistă, axată pe schimbarea populară radicală a unui sistem politic existent. În Germania (la fel ca în Rusia în primăvara lui 1917), cererea esențială inițială care a declanșat Revoluția din Noiembrie 1918 a fost încetarea imediată a războiului. Eșecul statului de a face rapid acest lucru a determinat transformarea *Kriegsbeendigungsrevolution* (revoluție care pune capăt războiului) în ceva mult mai mare, în timp ce marinarii, soldații și muncitorii care demonstrau cereau abdicarea kaizerului – acesta fiind considerat acum un obstacol în calea încheierii imediate a păcii. Refuzul kaizerului de a abdica a provocat apeluri la o schimbare sistemică mai

profundă, chiar dacă existau în continuare dezacorduri importante între revoluționari în ce privește transformarea Germaniei într-o republică a consiliilor sau o democrație parlamentară. Războiul și înfrângerea din ce în ce mai probabilă a Puterilor Centrale au fost prin urmare principalii factori declanșatori ai revoluției. Dacă nu ar fi fost aceștia, nici una dintre revoluțiile care au avut loc în țări precum Germania, Austria sau Ungaria nu ar fi avut loc. În toate aceste cazuri (și același lucru se poate spune despre Rusia anului 1917 și China după 1945), revoluțiile derivau dintr-o criză majoră a legitimității ordinii politice existente, nu neapărat din starea societății, cum prezisese Marx.

În aceasta constă și motivul pentru care am început să scriu prezenta carte tratând perioada care începe din 1917. E imposibil să înțelegem Revoluția germană și gama largă de așteptări a contemporanilor legate de un viitor încă necunoscut în 1918 fără să recunoaștem faptul că Marele Război, care s-a schimbat în mai multe privințe în 1917, a devenit declanșatorul involuntar al diferitelor revoluții sociale sau naționale care s-au desfășurat în întreaga Europă în 1918 și în preajma acestuia. În stadiile sale finale, începând din 1917, natura războiului s-a schimbat, întrucât Revoluția Bolșevică din 1917 și pericolul înfrângerii iminente a Puterilor Centrale au determinat retragerea Rusiei din război în timp ce Aliații occidentali, ajutați de intrarea Americii în conflict în același an, au forțat Germania să înceapă o ofensivă decisivă în Vest înainte ca trupele SUA să ajungă în număr mare pe continent – mișcare care avea să se dovedească în cele din urmă începutul sfârșitului Germaniei imperiale. Între timp, evenimentele din Rusia au avut un efect dublu: recunoașterea de către ruși a înfrângerii la Petrograd a crescut în Germania așteptările unei victorii iminente (la numai câteva luni înainte ca înfrângerea supremă să ducă la căutarea „inamicilor interni" care se presupune că provocaseră prăbușirea), în paralel în extrema stângă germană fiind injectate noi energii puternice într-un moment în care societatea germană (la fel ca multe alte societăți combatante) își dorea pace și schimbare politică după patru ani de lupte.

Găsirea unei date finale adecvate la care să se oprească analiza din această carte a fost considerabil mai dificilă. Era posibil să aleg dintr-o serie de evenimente diverse care, cel puțin pentru contemporani, păreau

fie să ducă la încheierea Revoluției germane, fie să-i schimbe cursul și caracterul: asasinarea Rosei Luxemburg și a lui Karl Liebknecht de către soldații din unitățile paramilitare *Freikorps* la Berlin, în ianuarie 1919, căderea Republicii Sovietice de la München, la începutul lui mai 1919, semnarea Tratatului de Pace de la Versailles din iunie 1919, ratificarea Constituției de la Weimar în august 1919 și eșecul extremei stângi și al celei drepte de a răsturna sistemul republican în mai multe ocazii între 1920 și 1923. În cele din urmă, noiembrie 1923 – care marchează eșecul Puciului de la Berărie al lui Hitler de la München, sfârșitul ocupației franco-belgiene de pe Ruhr și începutul stabilizării politice și economice a Republicii de la Weimar – părea un final logic pentru o carte de acest fel, care e mai interesată de evenimente, urmările și moștenirile Revoluției din Noiembrie decât de venirea la putere a naziștilor.

Oferind o analiză narativă alternativă a evenimentelor tumultuoase care au transformat Germania dintr-un imperiu semiautoritarist într-un stat național democrat și evidențiind modurile în care au fost reamintite și instrumentalizate în anii ce au urmat, cartea urmează direcția generală a altor titluri din seria „Making of the Modern World" de la Oxford University Press, de la cartea lui Rana Mitter, *Calea amară a Chinei. Confruntarea cu lumea modernă* (2004) la volumul lui Alan Kramer, *Dynamic of Destruction* (2007).

De când am semnat contractul pentru scrierea acestei cărți, în urmă cu peste un deceniu, am fost distras de alte proiecte, mai ales de biografia lui Reinhard Heydrich (*Hitler's Hangman*, Yale UP, 2011) și de cea mai recentă cartea a mea care nu a fost lansată public, intitulată *Cei învinși. De ce nu s-a putut încheia primul Război Mondial 1917–1923**. Totuși, în cele din urmă, aceste „distrageri" m-au ajutat să regândesc modul în care privesc evenimentele desfășurate în Germania în noiembrie 1918 și să le văd într-un context geografic și cronologic mult mai larg și într-o lumină mai clară.

Lucrul la această carte a fost o sarcină plăcută, în parte pentru că formatul seriei de cărți mi-a permis să mă bazez pe o gamă largă de studii importante ale unor specialiști (autori care sper că își vor da seama

* Carte apărută la Editura Litera în 2017 (n.red.)

de uriașul prinos intelectual pe care-l datorez lucrărilor lor de arhivistică și conceptuale), dar și datorită numeroaselor conversații pe care le-am avut despre carte cu o serie de colegi și prieteni care m-au inspirat, toți contribuind la finalizarea ei într-un fel sau altul. Mulțumirile pe care le adresez unora dintre oamenii care m-au ajutat pe parcursul scrierii acestei cărți reprezintă mai mult decât o confirmare a recunoștinței. În ultimul deceniu am avut norocul să trăiesc și să locuiesc în Dublin, care a devenit un centru intelectual important în ce privește istoria Germaniei și a Europei în perioada acoperită de această carte. Nenumărate conversații cu străluciții mei colegi și prieteni din Irlanda – în special cu John Horne, Mark Jones, Alan Kramer, Stephan Malinowski, Tony McElligott, William Mulligan și Jennifer Wellington – m-au ajutat enorm să-mi finisez unele dintre argumente și să renunț la altele. Inutil să mai spun că toate greșelile de date sau de judecată din această carte îmi aparțin în întregime.

Lucrul la acest volum mi-a purtat pașii prin mai multe biblioteci și sunt recunoscător personalului fiecăreia dintre ele. La Institutul Herder din Marburg, unde am avut privilegiul de a petrece un semestru în calitate de cercetător științific superior al Fundației Alexander von Humboldt, am beneficiat enorm de ospitalitatea directorului institutului, Peter Haslinger, care mi-a oferit condiții de lucru extraordinare și loc să gândesc. Și, deși această carte nu este în principal rezultatul cercetării arhivistice extinse, ci o lucrare de sinteză, aș dori să menționez ajutorul crucial al lui Jan Bockelmann și al Ursulei Falch în vederea identificării câtorva surse arhiviste-cheie, aceștia colaționând un număr mare de documente și de literatură din diverse arhive și biblioteci din Germania și Austria.

Sunt norocos că am o relație de durată productivă cu Oxford University Press, unde public acum a șaptea carte, două dintre ele ca unic autor. Le sunt deosebit de recunoscător lui sir Richard Evans, redactor-șef al seriei „Making of the Modern World", și lui Christopher Wheeler (fost titular de portofoliu al OUP pentru istorie), pentru că mi-au sugerat de la început că ar fi o idee bună să scriu o carte de acest fel. Reacția lui Richard pe marginea primei forme a manuscrisului a fost de asemenea neprețuită. După pensionarea lui Christopher, în 2013, Robert

Faber a preluat postul de redactor al cărților de istorie de la OUP, iar faptul că și Robert s-a pensionat înainte să termin cartea e un semn care arată cât timp mi-a luat acest proiect. Matthew Cotton a supervizat procesul de redactare finală, în timp ce Sathiya Krishnamoorthy s-a ocupat ca producția cărții să decurgă ușor și sunt dator întregii echipe de la OUP, inclusiv lui Judith Acevedo, care a întocmit indicele și care a dat dovadă de multă răbdare pe parcursul acestui proces. Sunt de asemenea recunoscător Universității Naționale din Irlanda pentru că mi-a acordat o bursă pentru publicare. Diverși colegi revizori anonimi și-au rezervat timp din programul lor extrem de încărcat ca să citească prima formă a manuscrisului și au făcut comentarii extraordinar de utile, fapt pentru care aș dori să le mulțumesc.

În final, aș vrea să mulțumesc familiei mele. Părinții mei mi-au oferit sprijin în diverse feluri în cursul vizitelor mele frecvente la Berlin. Mama, Evelyn Gerwarth, care a arătat mereu un interes teribil pentru munca mea, a decedat din păcate în timp ce scriam această carte. În Dublin, soția mea, Porscha, în pofida programului ei încărcat de profesoară de literatură romantică, și-a găsit timp să-mi ofere cu diverse ocazii o părere critică și sfaturi stilistice. Am petrecut de obicei momentele fericite departe de birou, în compania ei și a celor doi fii ai noștri, Oscar și Lucian, care, acum în vârstă de 8 ani, au arătat o indiferență sănătoasă față de subiectul acestei cărți, dar i-au oferit autorului numeroase și minunate momente de relaxare pe parcursul procesului de scriere. Nu în ultimul rând, aș dori să le mulțumesc bunicii mele Gundi Arndt și mătușii mele Helga Fennig, două femei puternice care s-au născut amândouă în timpul Republicii de la Weimar. Ca martore oculare ale turbulentului secol XX în Germania, ele m-au învățat o mulțime de lucruri despre situațiile neprevăzute din viitor și nevoia de a judeca trecutul în propriul context. Această carte le este dedicată.

Robert Gerwarth,
Dublin, ianuarie 2020

LISTA HĂRȚILOR

1. Europa, 1914
2. Europa, 1918

Lista ilustrațiilor

0.1. Vizibil afectat de situația revoluționară din Germania, Wilhelm al II-lea așteaptă împreună cu tot statul lui major într-o gară de la granița cu Țările de Jos să înceapă călătoria cu trenul în exil (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

1.1. Președintele Woodrow Wilson cere SUA să declare război Germaniei într-un discurs în fața ambelor Camere ale Congresului (Library of Congress/Corbis Historical/Getty Images)

1.2. La sosirea în Petrograd, la mijlocul lui aprilie 1917, Lenin este salutat de susținători care jubilează (Granger Historical Picture Archive/Alamy Stock Photo)

2.1. La sfârșitul lui ianuarie 1918, un număr mare de lucrători din industria germană a fierului și oțelului au răspuns apelurilor lansate de Revolutionäre Obleute și au intrat în grevă în semn de protest față de război (ullstein bild – ADN-Bildarchiv)

3.1. Aliații au lansat o contraofensivă reușită după prăbușirea Ofensivei germane din primăvara lui 1918 (Science History Images/Alamy Stock Photo)

3.2. Kaizerul l-a numit pe aristocratul liberal prințul Max von Baden în funcția de cancelar al Reichului pe 3 octombrie 1918 (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

4.1. Sprijinul publicului larg pentru marinarii rebeli din flota germană a fost decisiv pentru succesul revoluției (akg-images/Alamy Stock Photo)

4.2. Kiel a fost atât locul nașterii, cât și inima revoluției de la începutul lui noiembrie 1918 (dpa picture alliance/Alamy Stock Photo)

5.1. Soldați sărbătorind pe 8 noiembrie în fața berăriei Mathäser din München (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

5.2. Kurt Eisner în drum spre întâlnirea cu Friedrich Ebert (ullstein bild Dtl./Getty Images)

6.1. Manifestele s-au dovedit cel mai eficient mod de a transmite ultimele știri politice (ullstein bild Dtl./Getty Images)

6.2. Marinarii din flota germană din Wilhelmshaven au sărbătorit abdicarea kaizerului cu un spectacol gigantic de focuri de artificii, folosind muniția din stocuri (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

6.3. Pe 9 noiembrie 1918, în momentul culminant al demonstrațiilor în masă din Berlin, zeci de mii de oameni s-au strâns în Königsplatz, în fața Reichstagului,

pentru a asculta cuvântarea lui Philipp Scheidemann prin care acesta proclama Republica Germană de la un balcon al clădirii (Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo)

8.1. O realizare importantă a guvernului Ebert a fost întoarcerea pașnică și organizată a milioane de soldați germani în țară (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

8.2. Parada soldaților germani întorși din război la Poarta Brandenburg din Berlin, 10 decembrie 1918 (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

8.3. În Primul Război Mondial, femeile au preluat din ce în ce mai mult slujbele care fuseseră rezervate anterior bărbaților (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.1. Un afiș rezumând cele mai mari provocări cu care se confrunta guvernul Ebert în primele luni ale Republicii de la Weimar: „Demobilizarea fără incidente", „Construirea Republicii" și „Pacea" (Everett Collection Historical/Alamy Stock Photo)

9.2. Lunetiști guvernamentali în poziție la Poarta Brandenburg (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.3. Un afiș antibolșevic reflectă teama aproape generalizată de răspândirea acestuia spre vest (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

9.4. Karl Liebknecht, liderul extremei stângi a mișcării revoluționare germane, pe catafalc (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

10.1. Revista satirică Kladderadatsch referindu-se la alegerile din 19 ianuarie 1919 ca la „Alegerea doamnelor" (The History Collection/Alamy Stock Photo)

11.1. Luptele din martie din Berlin au fost reprimate de guvern cu o brutalitate extremă (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

11.2. Un afiș cu „persoană căutată" prezentându-l pe dramaturgul socialist Ernst Toller, în ajunul reprimării sângeroase a Räterepublik (Republica Sovietică a Bavariei) de la München (INTERFOTO/Alamy Stock Photo)

12.1. Pe 22 mai 1919, Adunarea Națională Constituantă a autorizat guvernul german să semneze Tratatul de la Versailles (Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo)

12.2. Marie Juchacz, deputată a Partidului Social-Democrat Majoritar în Adunarea Națională Constituantă, vorbindu-le demonstranților în Wilhelmplatz, Berlin (ullstein bild Dtl./Getty Images)

Harta 1 Europa, 1914

Moscova
Simbirsk
Dünaburg
Smolensk
Tula
Penza
Vilnius
Minsk
Volga
Saratov
Orel
RUSIA
Voronej
Pinsk
Granița sferei de influență germano-austriacă în 1918
Țaritin
Rovno
Linia frontului, sfârșitul lui 1917
Kiev
Harkov
Nipru
Don
Ekaterinoslav
Rostov pe Don
Taganrog
Choczim
Cernăuți
Nistru
Bug
Nikolaev
Odesa
Ekaterinodar
(din 1920 Krasnodar)
Sibiu
Crimeea
Cluj
Sevastopol
ROMÂNIA
București
Constanța
Dunăre
Tutrakan (Turtucaia)
Marea Neagră
Batumi
Linia frontului în primăvara/vara 1918
Nicosia
Plevna
Kars
BULGARIA
Trabzon
Linia frontului 1916/1917
Adrianopol
Erzurum
Constantinopol
Scutari
Archindjan
Kizilirmak
Gallipoli
Angora
Tigru
Marea Egee
IMPERIUL OTOMAN
Nusaybin
Calea ferată Bagdad
Smirna
Atena
Adana
Alep
Eufrat
Arhipelagul Dodecanez
Cipru
ARABIA
Creta

Harta 2 Europa, 1918

LETONIA
Moscova
Ulianovsk
Daugavpils
Smolensk
Tula
Minsk
RSS Bielorusă
(1919)
Orel
Saratov
Volga
Voronej
Pinsk
UNIUNEA REPUBLICILOR
SOVIETICE SOCIALISTE (URSS)
Kowel
Rovno
Kiev
Harkov
Țarițin
(din 1925 Stalingrad)
Nipru
Don
RSS Ucraineană
(1917-1919)
Dnepropetrovsk
Nistru
Rostov pe Don
Taganrog
Cernăuți
RASS
Moldovenească
(1924)
Bug
Nikolaev
Odesa
Ekaterinodar
(din 1920 Krasnodar)
ROMÂNIA
Crimeea
RASS Crimeea
(1921)
Novorossiisk
Brașov
Sevastopol
Soci
RSFS
Transcaucaziană
RSS Georgiană
(1922-1936)
București
Constanța
Marea Neagră
Batumi
Dunăre
Plevna
Varna
(1920/1921
turc.)
Kars
Sinope
BULGARIA
Burgas
Trabzon
Plovdiv
Erzurum
Edirne
Constantinopol
ARMENIA
(1918-1920 independentă)
Scutari
Kizilirmak
Gallipoli
Mudania
Bursa
Ankara
Diyarbakir
Tigru
Pergamon
TURCIA
(1923 republică)
Mardin
Marea
Egee
(1919/1922 greacă)
Urfa
Smirna
Gaziantep
(1919-1921 sub ocupație franceză)
Atena
Adana
Mersin
Iskenderun
(Alexandretta)
Alep
Eufrat
Antalia
Sisia
(1920 mandat francez)
Latakia
Hama
Arhipelagul
Dodecanez
(ital.)
Statul
Alawii
(1924-1930)
Homs
Nicosia
Cipru
(colonie brit.; 1925)
Tripoli
Liban
Creta

„Ca un vis frumos"

Introducere

La primele ore ale dimineții de 10 noiembrie 1918, un mic convoi de automobile traversa granița belgiano-olandeză în apropierea satului Eijsden, ducându-l pe ultimul kaizer al Germaniei și rege al Prusiei, Wilhelm al II-lea, în exil. Cu o zi înainte, șeful guvernului său, cancelarul Max von Baden, anunțase public, fără autorizația kaizerului, că Wilhelm abdicase. Doar câteva ore mai târziu, Philipp Scheidemann, unul dintre liderii celui mai mare partid din Germania, Partidul Social-Democrat Majoritar (MSPD), proclamase Republica Germană de la un balcon al clădirii parlamentului, Reichstagul. Mai târziu în acea noapte, la primirea confirmării că regina Țărilor de Jos și guvernul olandez îi acordau azil politic, un Wilhelm temător și anturajul său apropiat au fugit cu trenul regal la Cartierul General al Înaltului Comandament al Armatei din orașul belgian Spa, sub ocupație germană. Temându-se de iminența arestării sale de către soldații revoluționari, Wilhelm presupunea că urma să aibă aceeași soartă ca vărul lui îndepărtat, țarul Nicolae al II-lea al Rusiei, care fusese ucis în mod brutal împreună cu familia sa de către bolșevici cu mai puțin de patru luni în urmă, incident care poate că a influențat decizia guvernului olandez de a-i acorda lui Wilhelm azil politic în Țările de Jos.[1]

Sperând să nu fie recunoscut la trecerea frontierei, când s-a apropiat de granița cu Țările de Jos, Wilhelm a schimbat trenul regal cu o mașină fără însemne regale. Speranțele sale de a-și păstra anonimatul au fost spulberate rapid când populația locală l-a recunoscut pe kaizer și a început să-l abuzeze verbal, numindu-l criminal de război. Wilhelm a reușit până la urmă să-și continue călătoria în Țările de Jos cu trenul. Două săptămâni mai târziu, aproape neobservat de un public german căruia nu-i mai păsa ce avea de spus fostul

kaizer, a renunțat oficial – „o dată pentru totdeauna" – la pretențiile sale la tronul Germaniei și al Prusiei.[2]

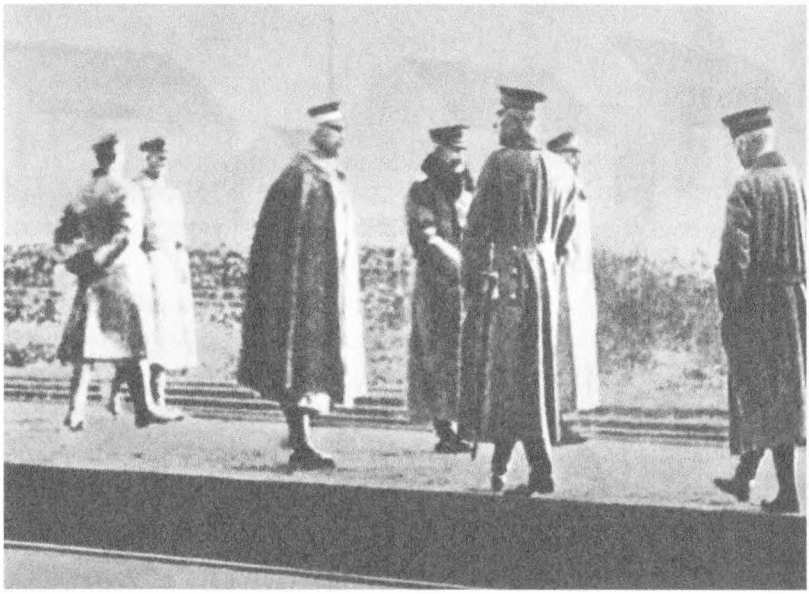

0.1 Vizibil afectat de situația revoluționară din Germania, Wilhelm al II-lea așteaptă împreună cu statul lui major într-o gară de la granița cu Țările de Jos trenul pentru a pleca în exil. Cu o zi înainte, cancelarul Reichului, Max von Baden, anunțase abdicarea kaizerului fără a mai aștepta consimțământul lui.

A fost un final dezonorant al domniei primului nepot al reginei Victoria, un bărbat care ocupase tronul Germaniei din 1888. Soarta lui în următorii 30 de ani – sau cel puțin așa trebuie să-i fi părut în timp ce se gândea la viața pe care avea să o ducă în castelul olandez Doorn, care i-a fost cămin până la moartea sa, în 1941 – oglindit-o pe cea a țării pe care o părăsise timp de trei decenii: povestea unei ascensiuni rapide și a unei prăbușiri dramatice. Contrastul dintre Imperiul German din ce în ce mai prosper de la sfârșitul secolului al XIX-lea – puterea hegemonică de pe continentul european – și prăbușirea militară a țării în 1918 n-ar fi putut fi mai mare. În 1871, când Otto von Bismarck fondase statul național german, fusese organizat sub forma

unei monarhii constituționale federale, o uniune de 25 de state mari și mici, dintre care majoritatea au continuat să fie cârmuite de regi, prinți și duci suverani, care au acceptat supremația regelui prusac pe post de kaizer german. În termeni politici, Germania imperială nu era o democrație parlamentară ca Marea Britanie, Franța sau Statele Unite, dar categoric nu era nici stat autocrat nepopular ca Rusia țaristă. Germania imperială avea o constituție, un parlament național activ și parlamente naționale independente care controlau bugetele statelor respective. În pofida regimului politic semiautoritarist (guvernul nu depindea de o majoritate parlamentară, ci de consimțământul regal) și a unui sistem electoral pe trei niveluri în cel mai mare stat al său (Prusia), țara avea o societate civilă înfloritoare și un număr din ce în ce mai mare de oameni participau la viața politică prin intermediul alegerilor sau al implicării în mișcarea sindicală care devenea din ce în ce mai puternică. În deceniile de dinainte de 1914, Reichul german, cel mai tânăr dintre cele mai mari state naționale din Europa, devenise, de asemenea, cea mai dinamică țară din punct de vedere cultural și economic de pe continent. Populația ei crescuse impresionant, de la 49 de milioane în 1890 la 67 de milioane în 1913; orașele sale creșteau exponențial și speranța de viață, rata alfabetizării și standardul de viață s-au îmbunătățit semnificativ.[3] În termeni economici, la începutul secolului, Germania înlocuise Marea Britanie ca putere industrială de frunte a Europei, deschizând calea spre așanumita „a doua Revoluție industrială", care a determinat progrese uriașe în industriile chimică și electrică. Venitul pe cap de locuitor și produsul intern brut al țării au crescut de asemenea exponențial, ducând la creșteri semnificative ale standardului de viață, în timp ce statele le ofereau cetățenilor lor securitate juridică și o rețea din ce în ce mai densă de beneficii sociale. Inegalitățile socioeconomice flagrante au persistat, dar până în 1914 clasa muncitoare era în pericol de a pierde mult mai mult decât lanțurile dacă ar fi încercat și nu ar fi reușit o răsturnare violentă a sistemului existent. Cel mai mare partid politic care reprezenta interese muncitorilor, Partidul Social-Democrat (SPD), și-a dat seama de acest lucru îndepărtându-se din ce

în ce mai mult de mantra marxistă a revoluției. În locul unei revoluții politice, conducerea SPD susținea din ce în ce mai mult schimbarea treptată prin reforme pentru a îmbunătăți condițiile de lucru ale muncitorilor și standardele de viață ale principalilor lor susținători: muncitorii obișnuiți.[4]

Din aceste motive, în ajunul Primului Război Mondial, Germania era un stat remarcabil de stabil – categoric mult mai puțin „tensionat" sau afectat de „criza perpetuă" decât s-a sugerat uneori.[5] Mai precis, Germania imperială nu era lipsită de tensiuni politice și sociale, dar în nici un caz nu era un focar al activității sau al agitației revoluționare.[6]

Izbucnirea Primului Război Mondial a schimbat totul. În 1914, kaizerul Wilhelm al II-lea, care făcuse destule pentru a escalada conflictul local dintre Imperiul Austro-Ungar și Serbia, transformându-l într-un război paneuropean, credea că războiul avea să cimenteze în mod inevitabil hegemonia țării sale pe continent. Majoritatea supușilor săi aveau același sentiment optimist în august 1914 și au intrat în război încrezători, chiar dacă nu întotdeauna entuziaști.[7] Mulți germani prevedeau o victorie rapidă. Kaizerul le făcuse renumita sa promisiune că războiul se va încheia până în toamnă. Unii intelectuali de frunte chiar au catalogat războiul drept o „furtună purificatoare" care avea să paveze calea spre un viitor luminos.[8]

Atmosfera de invincibilitate a fost încurajată de primele victorii uluitoare ale armatei germane. În vest, un triumf militar inițial părea fezabil – cel puțin până ce înaintarea germană spre Paris a fost oprită pe râul Marna, la începutul lui septembrie 1914. Acest regres serios a însemnat eșecul „Planului Schlieffen" – planul tactic german de a obține o victorie rapidă și decisivă asupra Marii Britanii și Franței în vest, înainte să lupte cu armatele rusești în est, ceea ce a dus la un blocaj pe frontul de vest. Din acest moment, și pentru o mare parte din restul războiului, aproape opt milioane de trupe s-au luptat de-a lungul unui front de 700 de kilometri, de la Marea Nordului până la granița elvețiană, incapabile să străpungă liniile inamice într-o măsură semnificativă. Între timp, în est, o invazie rusească timpurie în Prusia Orientală a fost respinsă de generalul Paul von Hindenburg,

un veteran al Războiului Franco-Prusac din 1870–1871, și de talentatul lui șef de stat-major Erich Ludendorff. În anii următori, acești doi bărbați aflați acum la conducerea Înaltul Comandament al Armatei (OHL) aveau să transforme treptat Germania într-o dictatură militară în care dorințele majorității parlamentare, în principal Rezoluția de Pace din 1917 care cerea încheierea războiului și o pace fără despăgubiri sau anexări, au fost fie excluse, fie total ignorate. Deși oboseala după atâta luptă și nemulțumirea erau în creștere în Germania, conducerea militară a reușit să potolească pături largi ale populației cu o victorie neașteptată în est. Ajutată de două revoluții care au avut loc la Petrograd în 1917, dar și încurajată de nefericita ofensivă a lui Kerenski din acea vară, trupe germane care avansau rapid spre capitala Rusiei l-au determinat pe Lenin să ceară o capitulare negociată, care a luat forma Tratatului draconic de la Brest-Litovsk semnat la începutul lui 1918.[9]

Victoria Germaniei în est a fost importantă din două motive. Mai întâi, au crescut așteptările unui triumf militar iminent în vest în elita militară germană și în pături largi ale populației. În al doilea rând, l-a determinat pe creierul efortului de război german, intendentul general Erich Ludendorff, să mizeze pe o ofensivă de primăvară totală pe frontul de vest, menită să scoată Marea Britanie și Franța din război înainte ca un număr însemnat de trupe americane să sosească în Europa și să încline balanța puterii pe câmpul de luptă.[10]

Dacă după ieșirea Rusiei din război optimismul că războiul avea să fie câștigat era în continuare larg răspândit în Germania, eșecul ofensivelor lui Ludendorff pe frontul de vest în vara lui 1918 și prăbușirea aliaților militari ai Berlinului – Bulgaria, precum și imperiile Austro-Ungar și Otoman – au făcut înfrângerea Germaniei inevitabilă. Epuizat de patru ani de lupte și confruntându-se cu perspectiva unei prăbușiri militare, frontul intern german s-a întors decisiv împotriva continuării războiului și împotriva monarhiei în sine. Încercările de ultim moment ale regimului de a democratiza sistemul politic prin introducerea reformelor constituționale și prin instalarea unui nou guvern mai liberal sub conducerea prințului Max von Baden,

în octombrie 1918, s-au dovedit insuficiente pentru a-l salva pe kaizer. În câteva zile, o revoltă a marinarilor din Kiel împotriva ordinelor Flotei maritime germane de a lupta împotriva Marinei Regale Britanice într-o bătălie disperată de ultimă instanță s-a răspândit în cele 26 de state constituente și a răsturnat toate dinastiile domnitoare, culminând cu proclamarea unei republici pe 9 noiembrie și cu fuga lui Wilhelm în exil a doua zi dimineață.[11]

Transformarea politică remarcabilă a Germaniei, în toamna lui 1918, i-a uluit pe observatorii contemporani, la fel ca desfășurarea în mare măsură nesângeroasă a revoluției în prima fază. Pe 10 noiembrie 1918, ziua în care kaizerul Wilhelm al II-lea a plecat în exil, remarcabilul redactor-șef al ziarului liberal *Berliner Tageblatt*, Theodor Wolff, a publicat faimosul lui comentariu entuziast elogiind evenimentele în curs de desfășurare: „Ca o vijelie izbucnită brusc, cea mai mare dintre revoluții a răsturnat de la putere regimul imperial odată cu tot ce cuprindea acesta, de sus și până jos. Poate fi numită cea mai mare dintre toate revoluțiile, deoarece niciodată până acum nu a mai fost spulberată dintr-o lovitură o Bastilie atât de solid construită și împrejmuită... Ieri dimineață, cel puțin la Berlin, era liniște absolută. Ieri după-amiază, totul dispăruse."[12] Wolff a considerat deosebit de lăudabil faptul că regimul imperial fusese înlăturat aproape fără violență. „Fiecare popor care aspiră să ajungă la adevărata libertate trebuie să ia acest exemplu. Printre noi, simbolurile vechiului spirit erau aliniate ca statuile de marmură de pe Siegesallee. Un popor matur, rațional, le-a înlăturat fără să distrugă nimic."[13]

Aprecierea entuziastă exprimată de Wolff cu privire la evenimentele din noiembrie poate părea surprinzătoare, considerând că în cărțile de istorie clasice, Revoluția din 1918 este în general prezentată în cel mai bun caz ca o revoluție „incompletă". Cu siguranță nu se numără printre evenimentele de care-și amintesc actualmente cu mândrie democrații germani. În schimb este descrisă adesea ca o revoluție „șovăielnică" prin care nu s-a reușit crearea unei democrații suficient de puternice pentru a rezista asaltului nazismului la începutul anilor 1930. Totuși un asemenea verdict pare extrem

de părtinitor și are sens doar din perspectiva anului 1933. Dar se poate afirma că realizările Revoluției din Noiembrie – singura revoluție de succes dintr-o țară puternic industrializată care a avut loc înainte de 1989 – au fost cu adevărat remarcabile: în câteva zile, Germania s-a transformat în mod pașnic dintr-o monarhie constituțională cu participare politică limitată a parlamentului în ceea ce a fost probabil cea mai progresistă republică de la acea vreme. Germania a devenit o democrație care, în pofida provocărilor politice interne și externe masive (majoritatea fiind consecințe ale unui război pierdut), a durat 14 ani și astfel a supraviețuit mai mult decât aproape toate celelalte democrații europene întemeiate în 1918. În ultimii ani au fost publicate lucrări mai favorabile, sau cel puțin mai deschise, despre Republica de la Weimar, dar, în percepția generală, evenimentul fondator al republicii, Revoluția din Noiembrie, rămâne umbrit de neajunsuri tragice și de ocazii ratate, care se presupune că s-au dovedit fatidice pentru dispariția democrației 14 ani mai târziu.[14]

Transformarea dramatică a Germaniei în această perioadă devine de asemenea mai vizibilă când este recunoscut faptul că în 1918 a fost atât o revoluție culturală și socială, care a afectat relațiile de gen și drepturile cetățenești, pe cât a fost una politică.[15] Revoluția nu a însemnat doar simpla prăbușire a regimului casei de Hohenzollern și a tuturor celorlalți conducători aristocrați din Germania, ci și politizarea și mobilizarea unor pături largi ale populației, în principal femei, care nu avuseseră anterior drept de vot și care brusc – din cauza morții a peste două milioane de bărbați germani în război – constituiau o majoritate importantă din electoratul general. Deși istoria Republicii de la Weimar a fost scrisă adesea dintr-o perspectivă predominant masculină, femeile au jucat un rol important în evenimentele revoluționare care au dus la crearea unei democrații. Acest lucru nu ar trebui să fie deloc surprinzător având în vedere că războiul crease un „excedent" demografic feminin semnificativ, de peste două milioane raportat la populația masculină. În 1918, Germania a fost prima țară puternic industrializată din lume care a introdus votul universal pentru femei. Introducerea rapidă a dreptului de vot pentru femei

a fost oarecum surprinzătoare, chiar dacă apelurile la dreptul de vot universal deveniseră mai sonore în timpul războiului. În orice caz, susținerea MSPD a fost destul de slăbuță – prioritatea partidului fiind în mod clar reformarea legilor prusace ale sufragiului pe trei niveluri și tot spre sfârșitul lui octombrie 1918 părea că de fapt conducerea MSPD era dispusă să renunțe la cererile privind dreptul de vot pentru femei în schimbul introducerii sufragiului universal în rândurile bărbaților din Prusia, ceea ce le-ar fi întărit și mai mult poziția la alegeri.[16] Pe măsură ce criza regimului imperial s-a adâncit și revoluția a răsturnat regimul existent, s-a ivit ocazia unei regândiri și mai radicale a drepturilor cetățenești.

Când au avut prima dată dreptul să participe la alegerile naționale – în acest caz la alegerile din ianuarie 1919 pentru Adunarea Națională –, femeile care votau au fost cu 2,8 milioane mai multe decât bărbați care votau.[17] Transformările structurale ale statului și ale societății, provocate de război și de urmările acestuia, au făcut loc pentru drepturi de participare care ar fi fost de neimaginat înainte de 1914.[18]

De asemenea, 1918 le-a adus germanilor drepturi suplimentare pe care nimeni nu le-ar fi considerat posibile înainte de 1914 și care au mers mult mai departe decât încetarea cenzurii oficiale.[19] Pe lângă reformele politice care garantau drepturi egale de participare tuturor adulților din Germania, existau acum libertăți sexuale mai mari și mai multă libertate privind controlul nașterilor la femeile heterosexuale. Simultan a existat – cel puțin la început – o clipă de speranță în rândurile comunității gay că homosexualitatea avea să fie dezincriminată. Chiar dacă mult discutata eliminare a Articolului 175 (care incrimina sexul între doi bărbați) din codul penal german nu a avut loc niciodată, a existat un consens larg printre activiștii drepturilor comunității gay că după război libertatea de exprimare era mult mai mare.[20] Activiștii pentru drepturile comunității gay au reacționat imediat la Revoluția din Noiembrie cu un entuziasm considerabil și au privit-o ca pe zorii unei noi ere de eliberare sexuală, care anunța dezincriminarea homosexualității. „Marea revoluție a ultimelor săptămâni trebuie întâmpinată cu bucurie din punctul nostru de vedere", scria

în noiembrie 1918 Magnus Hirschfeld, liderul primei organizații pentru drepturile LGBT din lume, *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* (Comitetul științific umanitar), cu sediul la Berlin. „Noua eră ne aduce libertatea de a vorbi și de a publica și, odată cu eliberarea tuturor celor care au fost oprimați anterior, putem presupune cu certitudine că toți cei în numele cărora am lucrat mulți ani", adică homosexuali și alți „indivizi nonconformiști", „vor avea parte de asemenea de un statut echitabil."[21]

Desigur, nu toți au împărtășit entuziasmul lui Wolff sau al lui Hirschfeld. Reacțiile contemporane la evenimentele din noiembrie 1918 din Germania au fost, după cum era de așteptat, extrem de diverse. În timp ce mulți foști ofițeri și subofițeri din prima linie respingeau revoluția, majoritatea soldaților, bucuroși că au supraviețuit celor patru ani de război fără precedent din punct de vedere istoric, s-au întors acasă ca pacifiști și au întâmpinat cu bucurie revoluția ca pe un eveniment care a adus sfârșitul oribilelor experiențe pe care le avuseseră între 1914 și 1918. Alții, în special marinarii de pe navele care făceau parte din Flota maritimă germană și care stătuseră degeaba în porturile germane de la Marea Nordului pe aproape toată perioada războiului, precum și soldați care serviseră în zonele din spatele frontului, au participat activ la revoluția care a răsturnat de la putere monarhia germană.[22]

Pe frontul intern părerile erau de asemenea foarte împărțite, majoritatea în funcție de opiniile partidelor politice. Medievalistul Karl Hampe, conservator de la Heidelberg, descria Revoluția din 9 noiembrie din perspectiva unui intelectual din clasa de mijloc, pentru care statul național al lui Bismarck din 1871 fusese apogeul istoriei naționale a Germaniei. Pentru Hampe, 9 noiembrie a marcat „cea mai mizerabilă zi din viața mea! Ce s-a ales de kaizer și de Reich? Pe plan extern ne confruntăm cu mutilarea [... și] cu un fel de sclavie a datoriei; pe plan intern ne confruntăm cu... războiul civil, foametea, haosul."[23] Colegul lui de la Berlin, Hans Delbrück, unul dintre cei mai influenți istorici ai Germaniei imperiale și un om care credea puternic în monarhie, avea același sentiment. Când, pe 11 noiembrie 1918, și-a

serbat cea de-a șaptezecea aniversare în compania altor intelectuali eminenți, starea de spirit era deosebit de sumbră, după cum își amintea unul dintre cei prezenți: „A fost o serbare ciudată, mai degrabă un fel de înmormântare. Se vorbea pe un ton stins." Însuși Delbrück își exprima profundul regret în privința căderii monarhiei, „cu care erau întrețesute inseparabil toate convingerile sale politice și credința lui în viitorul Germaniei".[24]

Politicianul ultraconservator Elard von Oldenburg-Januschau (care avea să joace un rol activ și nefericit în evenimentele politice din ianuarie 1933, când și-a sfătuit vechiul prieten, președintele Paul von Hindenburg, să-l numească pe Hitler cancelar) a respins de asemenea revoluția și a vorbit în numele multor aristocrați germani când a scris că „nu-mi puteam găsi cuvintele să-mi exprim tristețea pentru evenimentele din noiembrie 1918; să descriu cât de zdruncinat am fost. Am simțit că se prăbușește lumea, îngropând sub ruinele ei toate cele pentru care trăisem și tot ce mă învățaseră de mic părinții mei să prețuiesc."[25] Alții au mers și mai departe în disperarea lor. Îndurerat de prăbușirea Germaniei Imperiale și confruntându-se cu un viitor incert din punct de vedere financiar, Albert Ballin, magnatul evreu al transportului maritim și prietenul personal al lui Wilhelm al II-lea, s-a sinucis pe 9 noiembrie 1918. Ballin, proprietarul concernului Hapag – cândva cea mai mare companie de transport –, a fost pur și simplu incapabil să facă față ideii că prezentul și viitorul păreau a fi pustii.[26]

În același timp, merită să reținem că – cel puțin în toamna și iarna lui 1918 – trecerea revoluționară a Germaniei de la monarhie constituțională cu drepturi de participare parlamentară limitate la o republică modernă s-a bucurat de susținerea unei majorități covârșitoare a germanilor, fie din convingere, fie pentru că au simțit că democratizarea internă a țării avea să fie răsplătită cu niște condiții de pace mai indulgente la viitoarea Conferință de Pace de la Paris.[27] Activistele pentru drepturile femeilor Anita Augspurg și Lida Gustava Heymann, care au devenit susținătoarele revoluției socialiste a lui Kurt Eisner din München, erau pline de entuziasm pentru „noua

viață" pe care o descoperiseră după noiembrie 1918: „Următoarele luni au părut ca un vis frumos, suprarealist și glorios! Povara grea a anilor de război se ridicase și oamenii umblau cu primăvara în pasul lor, plini de optimism în privința viitorului! Timpul zbura, orele de masă erau ignorate, nopțile deveneau zi, nu era nevoie de somn; o flacără vie ardea în noi, alimentându-ne dorința de a ajuta la crearea unei societăți mai bune... Lunile de iarnă au fost pline de muncă grea, speranță și fericire..."[28]

Hermann Müller, social-democrat și viitor cancelar al Reichului pe durata a două mandate, își amintește și el entuziasmul larg răspândit pentru Revoluția de pe 9 noiembrie: „Când am sosit în gara Lehrter din Berlin în jurul orei 9 seara pe 9 noiembrie 1918... masele de oameni încă năvăleau pe străzi în întuneric. Puteai vedea pe fețele lor bucuria că revoluția fusese înfăptuită, o revoluție care avea să aducă poporului german greu încercat mult dorita pace."[29]

Optimismul momentului era de asemenea bine surprins în volumul autobiografic al lui Leonhard Frank intitulat *La stânga, unde-i inima* (1952). Aici, pacifistul Frank, a cărui critică deschisă la adresa războiului îl forțase să plece în exil în Elveția, în 1915, descria cum află alter ego-ul lui literar, Michael Vierkant, și soția lui austriacă, Lisa, de revoluția din Bavaria la o masă într-un restaurant din Berlin: „Un vânzător de ziare a intrat și a strigat: «Bavaria este de-acum o republică socialistă liberă! Kurt Eisner e prim-ministru!» «Acum totul va fi altfel, acum totul va fi bine», spuse Michael încântat. «Totul va fi extraordinar. Și noi suntem în mijlocul ei.» O strânse puternic pe Lisa de mână, iar ea a spus: «De ce au trebuit să moară înainte de asta milioane de oameni?» El a încercat să o consoleze. «Cel puțin nu au murit în zadar. Acum totul va fi bine.»"[30]

Până și teoreticianul anarhist, sceptic de altfel, Gustav Landauer îi scria cu entuziasm prietenului său Fritz Mauthner pe 28 noiembrie 1918 că reușise să îndure „războiul ororilor" încheiat recent datorită „speranței pentru ceea ce venise acum [...] viața profundă și ardentă, împlinirea așteptată de secole, trăirea înfăptuirii istoriei".[31]

Indiferent dacă evenimentele din noiembrie 1918 erau percepute ca o amenințare sau ca un moment oportun, toți observatorii contemporani căzuseră de acord asupra unui lucru: că evenimentele din noiembrie 1918 au constituit o adevărată revoluție sau, după cuvintele ziarului monarhist *Kreuzzeitung*, un „cataclism cum nu mai văzuse istoria".[32] De la extrema dreaptă până la stânga comunistă, nimeni nu s-a întrebat cu seriozitate în toamna lui 1918 dacă avea loc o revoluție majoră în Germania – raționament care diferă semnificativ de cel al generațiilor ulterioare de comentatori politici și istorici.[33] Ultimele două grupuri au evaluat mult mai ostil evenimentele din noiembrie 1918 decât contemporanii lor, etichetându-le ca o revoluție „eșuată", „incompletă" sau chiar „trădată" – raționament bazat în principal pe cunoașterea retrospectivă a felului în care a luat sfârșit Republica de la Weimar.[34] Deoarece noii lideri politici din 1918 au lăsat relativ neschimbate relațiile economice și sociale preexistente, birocrațiile de stat și sistemul de justiție și ca urmare a dispariției ulterioare a Republicii de la Weimar în 1933, Revoluția din Noiembrie este considerată adesea o revoluție „incompletă" de importanță secundară, căreia i-au lipsit dramatismul și conotațiile ideologice ale „marilor" revoluții europene din 1789 și 1917.[35] Unii chiar s-au îndoit că evenimentele din noiembrie 1918 se califică drept revoluție.[36]

Cum de s-a ajuns la această remarcabilă redefinire a evenimentelor care au avut loc în Germania la sfârșitul lui 1918? Schimbarea de percepție față de revoluție a început de fapt în 1919, când sprijinul inițial acordat într-o măsură copleșitoare revoluției democratice din 1918 s-a redus din mai multe motive, nu în ultimul rând pentru că mulți germani aveau așteptări nerealiste și greu de gestionat, în termeni de ceea ce putea realiza o revoluție și de felul în care avea să influențeze democratizarea tratatul de pace care era în curs de elaborare de către Aliații victorioși din Paris începând din ianuarie 1919. Deși cei din extrema stângă duceau dorul unei revoluții, nu *aceasta* era revoluția la care aspirau. La fel ca liderii lor din 1918, Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg, mulți dintre cei care făceau parte din extrema

stângă percepeau prăbușirea militară a Germaniei imperiale din noiembrie 1918 ca pe o ocazie istorică unică de a crea un stat socialist condus de consiliile muncitorilor și ale soldaților care apăruseră pretutindeni în țară pe măsură ce vechiul sistem imperial se dezintegra. Deși nu fără spirit critic față de Revoluția Bolșevică a lui Lenin din Rusia, doreau o revoluție politică și socială mai cuprinzătoare, care avea să realizeze delimitarea radicală față de vechile elite și ierarhii din Germania imperială. Hotărârea nestrămutată a lui Ebert de a organiza alegeri generale pentru o Adunare Națională Constituantă care să ofere răspunsul la întrebarea legată de viitoarea formă de guvernământ a fost percepută și descrisă de extrema stângă ca o „trădare" fundamentală, deoarece împiedica realizarea propriilor ambiții, mai radicale, de reorganizare a societății germane și a sistemelor politice ale acesteia.

În orice caz, la sfârșitul lui 1918 și începutul lui 1919, poziția lor era susținută doar de o mică minoritate. Evenimentele din 1918–1919 au marcat astfel un punct culminant în istoria lungă și turbulentă de diviziuni în mișcarea muncitorească germană (și a celei internaționale), de la primul conflict „revizionist" de la începutul secolului XX dintre susținătorii marxiști de linie dură ai revoluției și reformiștii social-democrați și până la ciocnirea dintre acei socialiști care susțineau efortul de război și cei care i se opuneau, culminând cu sciziunea oficială dintre MSPD și aripa mai de stânga a *Unabhängige Sozialdemokratische Partei* (USPD) (Partidul Social-Democrat Independent) în 1917. „Trădarea" din 1918–1919 a dus conflictul un pas mai departe, deoarece extrema stângă simțea că MSPD împiedicase o revoluție „adevărată" într-un moment în care părea că era fezabilă. Umbra acestor acuzații continuă să persiste chiar și acum. În 2008, președintele de atunci al *Die Linke* (Stânga), moștenitoarea de extremă stângă a partidului de guvernământ din RDG, numit *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED) (Partidul Socialist Unit din Germania), a declarat deschis că „trădarea" lui Ebert a mișcării muncitorilor în 1918 a „stabilit cursul istoriei dezastruoase a Republicii de la Weimar".[37]

Conducerea MSPD sub Friedrich Ebert avea de asemenea mari așteptări în toamna lui 1918: dacă demobilizarea și democratizarea puteau fi realizate fără rezistență din partea vechilor elite, Germaniei aveau să i se ofere condiții de pace moderate, credeau ei, care aveau să-i permită țării să iasă din război ca o democrație puternică și ca un partener egal în ordinea mondială postbelică. Această speranță era împărtășită de mulți burghezi liberali, chiar dacă la început nu susținuseră o revoluție politică.[38] Mulți dintre ei erau plăcut surprinși de lipsa radicalismului și de relativa lipsă a violenței în noiembrie 1918 și notau cu ușurare că nici haosul, nici războiul civil nu se răspândiseră imediat după preluarea puterii, pe 9 noiembrie. Lipsa de radicalism a revoluției, pragmatismul ei, au fost adesea subliniate de contemporani ca fiind lăudabile. Această „flexibilitate", după cum a formulat directorul Institutului de Fizică Kaizer-Wilhelm cu sediul în Berlin, Albert Einstein, într-o evaluare extrem de favorabilă a evenimentelor făcută pentru un coleg suedez pe 14 noiembrie, a fost „cea mai surprinzătoare experiență dintre toate surprizele din zilele precedente".[39]

Pentru importantul teolog și filosof Ernst Troeltsch, ale cărui „Spectator-briefe" oferă o privire fugară asupra felului în care percepeau liberalii revoluția, cele mai mari incertitudini dispăruseră încă de pe 10 noiembrie: „După o noapte tumultuoasă, ziarele de dimineață prezentau o imagine clară: kaizerul era în Țările de Jos, revoluția fusese victorioasă în majoritatea centrelor. (...) Nici un om nu murise pentru kaizer și Reich! Toții funcționarii publici lucrează acum pentru noul guvern! Toate îndatoririle statului vor fi îndeplinite și oamenii nu au luat băncile cu asalt!"[40] Renumitul romancier Thomas Mann avea o părere similară când se plimba prin München în lumina soarelui pe 10 noiembrie în timp ce reflecta la evenimentele din ziua precedentă: „Revoluția germană este foarte germană, chiar dacă e o revoluție adevărată. Nu există sălbăticia franceză, nici excesele comuniste rusești", nota cu ușurare.[41]

Ce a schimbat această percepție și evaluarea retrospectivă mai generală făcută de contemporanii Revoluției din Noiembrie a fost cursul pe care l-a luat ulterior revoluția, mai ales radicalizarea ei

și escaladarea violențelor de la începutul lui 1919. „Liga Spartachistă" (*Spartakusbund*) de extremă stângă din ianuarie 1919, Republica Sovietică de la München mai târziu în acea primăvară și reacția brutală a voluntarilor de dreapta din *Freikorps* le păreau multor contemporani a fi ecoul nedorit al Războiului Civil Rus. La fel de dezamăgitor pentru mulți dintre acești oameni care susținuseră inițial democratizarea Germaniei era că așteptările legate de un tratat de pace negociat s-au lovit brutal de condițiile de pace reale impuse tinerei democrații de către Aliații victorioși prin Tratatul de Pace de la Versailles din vara lui 1919. Faptul că Aliații au continuat blocada economică după finalul oficial al ostilităților pentru a se asigura de „bunul comportament" al germanilor în timpul redactării tratatului de pace i-a înstrăinat și mai mult de puterile occidentale pe germanii înfometați. Deși toți erau conștienți că o neacceptare a condițiilor de pace ar fi avut drept urmare reluarea ostilităților, dreapta naționalistă a interpretat asta rapid ca pe o „dovadă" a incapacității republicii de a negocia un viitor mai bun pentru Germania. În memoria colectivă, revoluția, înfrângerea militară și principala ei consecință – Tratatul de pace de la Versailles – au fuzionat încetul cu încetul într-o singură poveste în care revoluția, un act de trădare față de luptătorii de pe front, provocase o înfrângere inutilă și purta responsabilitatea deplină pentru duritatea termenilor Tratatului de la Paris.

Nimeni nu a exploatat această narațiune, care avea să fie în curând larg răspândită, despre trădare și eșec mai insistent și mai bine decât Adolf Hitler. La exact cinci ani de la proclamarea Republicii Germane, pe 9 noiembrie 1923, Hitler a încercat prima sa „revoluție națională" prin Puciul de la Berărie eșuat din München. Alesese în mod deliberat această dată pentru încercarea sa futilă de revizuire a rezultatului lui „Noiembrie 1918" și pentru a instiga la o „renaștere" a poporului german. În timpul încarcerării sale ulterioare în fortăreața bavareză de la Landsberg, Hitler a scris *Mein Kampf*, în care amintirea stilizată a datei de 9 noiembrie 1918 avea un loc important, reprezentând momentul de trezire politică: inconștient și orbit temporar de gazul otrăvitor din ultimele săptămâni de război, s-a trezit pe 12 noiembrie

1918 pe un pat de spital militar din orașul prusac Pasewalk și a simțit că lumea din jurul lui se schimbase, devenind imposibil de recunoscut. Odinioară măreața Armată Imperială Germană, în care servise în calitate de curier, se prăbușise. Kaizerul abdicase în contextul frământărilor revoluționare. Patria lui, Imperiul Austro-Ungar, nu mai exista. La primirea veștii înfrângerii militare a Puterilor Centrale, Hitler a avut o cădere nervoasă: „M-am aruncat în pat și mi-am îngropat capul care-mi ardea în pernă și în plapumă. Nu mai plânsesem din ziua în care stătusem la mormântul mamei mele. Acum nu mă mai puteam opri."[42] Pentru naziști, 9 noiembrie a devenit data mobilizării anuale împotriva republicii, o dată la care adepții lui Hitler erau chemați să-i „cinstească pe cei căzuți" în puciul eșuat lucrând în scopul înlocuirii hulitului sistem creat în 1918 cu cel de-al Treilea Reich legendar.[43]

În anii 1920, Alfred Rosenberg, „ideologul-șef" al lui Hitler, vorbea despre 9 noiembrie ca despre „o zi a destinului", „în care s-a luptat cu înflăcărare", o dată care era strâns legată de problema arzătoare a viitorului Germaniei: avea acest viitor, întreba el, să fie modelat de „criminalii din noiembrie" sau de „revoluționarii naționali" din jurul lui Hitler?[44] Atât înainte de 1933, cât și după numirea lui Hitler în funcția de cancelar al Reichului, discursul politic al naziștilor a rămas strâns legat de Revoluția din Noiembrie și de ambițiile lor de a revizui rezultatele acesteia. În nenumărate discursuri, „Führerul" a proclamat că „Noiembrie 1918" nu avea să se mai repete și că toți cei răspunzători pentru „crima din noiembrie" – stânga politică și, desigur, „evreii" – trebuiau pedepsiți. Hitler a rămas obsedat până la moartea sa de „trădarea" pe care o asocia cu 9 noiembrie 1918. În ultimele lui ordine din mai 1945 a insistat că nu se vor mai repeta „crimele" din noiembrie 1918 și nici „trădarea din partea inamicilor din interior". Până și anihilarea completă a întregii națiuni germane și a poporului german era de preferat pentru Hitler unei capitulări dezonorante.[45]

Înfrângerea totală a Germaniei naziste în al Doilea Război Mondial nu a pus capăt disputelor istorice privind semnificația evenimentelor din 9 noiembrie. Deși aceste dispute s-au schimbat ca natură în timp, au continuat să fie aprige. De fapt, ne spun mai mult despre

schimbarea culturii politice din Germania decât despre revoluție in sine. În Republica Democrată Germană, RDG, sau Germania de Est, „Revoluția din Noiembrie" apărea foarte frecvent în discursul politic și în istoriografie, în principal pentru că părea să legitimeze existența unui partid puternic al „unității socialiste" – SED, aflat la conducere – care rezultase din fuziunea forțată din 1946 a SPD cu KPD (*Kommunistische Partei Deutschlands* – Partidul Comunist German) în jumătatea estică a țării, ocupată de sovietici. Tocmai pentru că un asemenea partid al clasei muncitoare unite lipsise în 1918 – așa suna trecutul oficial al RDG –, o adevărată „revoluție proletară" era sortită eșecului. În locul unei angajări istorice serioase și deschise în evenimentele din 1918, istoriografia marxist-leninistă a RDG susținea în mod surprinzător această interpretare, etichetând Revoluția din Noiembrie drept o revoluție burgheză. În această poveste, liderii Partidului Social-Democrat Majoritar au fost considerați trădătorii care au abandonat cauza și au trădat o revoluție proletară. Doar Liga Spartachistă și KPD erau prezentați drept eroi progresiști, ale căror ambiții revoluționare vizionare au fost frânte de Ebert, Noske și huliganii lor burghezi reacționari.[46]

Deși mediul academic în Republica Federală Germană (RFG) era mult mai liber de interferența statului, remarcile legate de Revoluția din Noiembrie erau, de asemenea, modelate în mod fundamental de *Zeitgeist*-ul predominant. Controversele istoriografice majore ale anilor de după 1945 au fost condiționate atât de căutarea sursei cauzelor „catastrofei germane" care a fost nazismul, cât *și* de climatul intelectual al Războiului Rece. Faptul că doar 14 ani separau revoluția din 1918 de apariția celui de-al Treilea Reich, în 1933, a dus la metanarațiunea interpretativă tentantă (dar înșelătoare) a republicii „condamnate", un stat democrat improvizat în pripă, situat inconfortabil între Kaiserreich și dictatura lui Hitler.[47] „Republica de la Weimar" a fost descrisă ca un avertisment din partea istoriei că democrațiile pot da greș, dar și ca un șablon întunecat față de care Republica Federală s-a comparat în mod favorabil ca o democrație mult mai stabilă, mai occidentalizată și mai de succes din punct de vedere economic.[48]

Totuși au existat și diferențe notabile de opinie și evaluări schimbătoare despre „1918" în Republica Federală. Principala controversă istoriografică și publică după 1945 gravita în jurul faptului că figurile istorice de frunte avuseseră sau nu opțiuni pentru ceea ce s-a întâmplat în noiembrie 1918, în special pentru MSPD.[49] Diferitele poziții în această dezbatere le oglindeau în mod ciudat pe cele ale MSPD și ale USPD din timpul Republicii de la Weimar. Deși unii susțineau că singura alternativă la decizia lui Ebert de a crea o democrație parlamentară (prin compromisuri cu vechile elite nedemocratice ale Germaniei Imperiale) era o dictatură bolșevică după rețeta rusească (opinia MSPD în 1918–1919),[50] mai mulți comentatori de stânga vedeau un mare potențial de democratizare în consiliile muncitorilor și ale soldaților, care rămăseseră aparent neexploatate de Ebert (opinia USPD).[51] Oglindind acuzațiile extremei stângi la adresa lui Ebert și a Partidului Social-Democrat Majoritar din anii 1920 și de la începutul anilor 1930, evenimentele din 1918 erau caracterizate de unii, conform faimoaselor cuvinte ale lui Sebastian Haffner, drept o „revoluție trădată".[52]

Acuzația că Ebert și MSPD nu reușiseră să ofere Germaniei o bază democratică stabilă a mers mână în mână cu presupunerea că Germania și lumea ar fi putut fi scutite de Hitler dacă revoluția din 1918–1919 nu ar fi fost „incompletă".[53] Faptul că, până la izbucnirea Marii Crize Economice de la sfârșitul lui 1929, democrația de la Weimar a supraviețuit cu succes mai multor încercări ale extremei stângi și ale extremei drepte de a prelua în mod violent puterea a fost ignorat în mod conștient în această interpretare, în mare parte deoarece contravenea poveștii social-democraților legate de „trădarea" unei revoluții „adevărate".

În timp ce dezbaterile publice despre „9 Noiembrie 1918" și locul Republicii de la Weimar în istoria Germaniei au devenit considerabil mai puțin aprinse în ultimul timp, făcându-i pe unii să vorbească acum despre Revoluția din Noiembrie ca despre o „revoluție uitată",[54] studiile istorice cu privire la acea perioadă au fost oricum, dar nu au bătut pasul pe loc, unele schimbări majore de paradigmă modificându-ne perspectiva asupra evenimentelor din noiembrie 1918. Un nou consens, de exemplu, a apărut printre istorici, cum că

istoria primei democrații germane nu ar trebui privită în termeni de rezultate obținute, ci ar trebui explorată într-o manieră deschisă. Deși productiv, acest consens nu a dus încă la un nou studiu general asupra Revoluției din Noiembrie, care să fie la înălțime.[55] Aniversarea de 100 de ani de la Revoluție oferă o ocazie pentru o analiză serioasă a evenimentelor din 1918 și o nouă narațiune istorică care ia mai în serios modurile în care au perceput, trăit și povestit contemporanii lumea din jurul lor, cât și viitorul lor. Dacă mulți dintre ei au folosit termenul de „criză" pentru a descrie rezultatul înfrângerii militare a Germaniei, au făcut-o pentru a exprima o stare de incertitudine sau de ambiguitate legată de viitor – un viitor pe marginea căruia contemporanii au speculat continuu, dar pe care nu au reușit să-l prevadă.[56]

O a doua tendință istoriografică, care ar fi trebuit să aibă un impact mult mai puternic asupra felului în care percepem evenimentele din Germania din noiembrie 1918, este ascensiunea istoriei transnaționale. În mod convențional, Revoluția din Noiembrie a fost analizată mereu doar în context strict național sau cu referiri întâmplătoare la evenimente simultane din Europa de Vest. În orice caz, este discutabil dacă istoria germană din această perioadă poate fi analizată în mod judicios în contextul istoriei „Occidentului", în special al presupusei evoluții normative a Franței și Marii Britanii. Acestea din urmă erau de multă vreme democrații consacrate, care ieșiseră victorioase din Primul Război Mondial, în timp ce Germania, nu. Istoria Germaniei din această perioadă a urmat în schimb un tipar est-central european de înfrângere militară, revoluție, prăbușire a imperiului și renaștere democratică. În comparație cu celelalte state succesoare imperiale și cu noile state democratice din Europa de după 1918 – cum ar fi Ungaria sau statele baltice –, Republica de la Weimar a fost nu numai deosebit de stabilă, ci și relativ longevivă. La urma urmelor, de la începutul anilor 1930, democrația era percepută tot mai acut de mulți europeni ca o formă de guvernământ inadecvată, incapabilă să facă față căderii socioeconomice și politice a Marii Crize. Dintre toate democrațiile parlamentare create în Europa de Est și Centrală după 1918 (cu excepțiile notabile din Finlanda și Cehoslovacia), Republica

de la Weimar a fost unul dintre ultimele state succesoare democratice postimperiale înființate după Marele Război care aveau să facă loc totalitarismului.

Pentru a aprecia cât de radical transformatoare au fost evenimentele din noiembrie 1918, trebuie, de asemenea, să luăm în serios ideea de Germania wilhelmină ca „imperiu", care s-a prăbușit în 1918 și a lăsat loc unui stat național republican mult mai puțin divers din punct de vedere etnic decât predecesorul său. Germania Imperială a fost de fapt un imperiu din mai multe puncte de vedere: mai întâi, termenul de Imperiu German (sau *Kaiserreich*) descria teritoriul mixt din punct de vedere etnic și structurat ierarhic din cadrul granițelor de după 1871 ale statului național fondat de Otto von Bismarck și de Wilhelm I.[57] Totuși, în pofida numelui său și al autopercepției ca stat național omogen din punct de vedere etnic, Imperiul German cuprindea minorități etnice largi nongermane, mai ales aproximativ 3,5 milioane de polonezi, 1,8 milioane de locuitori din Alsacia-Lorena și circa 150 000 de danezi în partea de nord a landului Schleswig, care erau practic cetățeni germani în adevăratul sens al cuvântului, dar care erau portretizați adesea și percepuți de naționaliștii germani ca potențial neloiali și secesioniști.[58]

În al doilea rând, termenul se referea la Germania ca imperiu global cu teritorii peste ocean, în Africa, Asia și Pacific, teritorii care fuseseră în multe cazuri colonizate mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea. Începând din anii 1880, organizații private influente precum *Deutsche Kolonialgesellschaft* (Societatea Colonială Germană) sau *Alldeutscher Verband* (Liga Pangermană) făcuseră lobby pentru ca guvernul kaizerului să obțină colonii de peste mări pentru a transforma Germania într-un imperiu global similar cu cel al Marii Britanii și al Franței. Deși cancelarul Otto von Bismarck nu fusese niciodată un susținător al expansiunii globale a Germaniei, într-un final a cedat presiunii publice în această privință, fapt care a dus la achiziții coloniale în China, Pacific și Africa.[59]

În al treilea rând, și legat de al doilea punct, Germania devenise un imperiu terestru european important după 1914, când armatele

sale anexaseră teritorii vaste în Europa Centrală și de Est. Ieșirea Rusiei din război și semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk la începutul lui 1918 au extins această stăpânire imperială și mai mult, dându-i Germaniei control asupra unor teritorii uriașe care fuseseră anterior stăpânite de Romanovi. Înfrângerea Germaniei din noiembrie 1918 a pus capăt brusc multiplelor angajamente imperiale ale Berlinului în Europa și în întreaga lume, deși cu siguranță nu a pus capăt fanteziilor imperiale în care Europa Centrală și de Est au jucat un rol extrem de important ca spațiu pentru viitoarele cuceriri coloniale.[60]

Privită din această perspectivă geografică mai largă, devine mai clar că traiectoria istorică a Marii Britanii și a Franței – cele două state europene principale învingătoare în Marele Război – nu era nicidecum normativă, ci mai degrabă cu un caracter absolut excepțional. Revoluția Germană din 1918–1919 făcea parte dintr-un moment mult mai cuprinzător al schimbării politice europene, inclusiv multiplele transformări violente care au avut loc în vastele „zone de conflict" rămase în urma prăbușirii imperiilor Rus, Austro-Ungar și Otoman, precum și o eră a revoluției care începuse la Petrograd, în 1917, și nu s-a încheiat până la revoluția teritorială care a transformat rămășițele Imperiului Otoman într-un stat național republican turc în 1923. Doar între 1917 și 1920, Europa a suferit circa 26 de transferuri violente de putere politică, multe dintre ele însoțite de războaie civile latente sau deschise.[61] Îndeosebi Rusia a trecut prin două revoluții în mai puțin de 12 luni, ducând în cele din urmă la un război civil care a făcut peste trei milioane de victime. În Finlanda vecină, anterior ducat autonom din imperiul Romanovilor și țară necombatantă în timpul Marelui Război, un război civil scurt, dar extrem de sângeros din 1918, a ucis peste 1% din populația țării în puțin mai mult de trei luni. În perioada 1918–1923, peste patru milioane de oameni – mai mult decât toate victimele la un loc din timpul războiului ale Marii Britanii, Franței și Statelor Unite – au murit ca urmare a conflictelor armate din Europa postbelică. În plus, milioane de refugiați săraci din Europa Centrală, de Est și de Sud străbăteau zonele măcinate de război ale Europei de Vest în căutarea siguranței și a unei vieți mai bune.[62] Prin

urmare, din motive întemeiate, unii istorici au clasificat anii de după 1918 drept o perioadă a „războiului civil european extins".[63]

În comparație cu schimbările de regim revoluționar care au avut loc în alte părți din Europa și cu războaiele civile ulterioare declanșate de revoluții în locuri precum Rusia, Ucraina, Finlanda și chiar Ungaria, revoluția germană a fost, în mod uimitor, fără vărsare de sânge. Totuși, contextul european mai larg a avut un impact profund asupra felului în care priveau germanii contemporani evenimentele petrecute în Germania: vechile anxietăți culturale legate de amenințarea revoluției, de exemplu, au fost accentuate și transformate de veștile despre evenimentele din Rusia revoluționară începând cu 1917, ducând la temeri (sau speranțe) că Germania era pe cale să devină următoarea țară cucerită de bolșevici.[64] Nu doar cei din extrema dreaptă aveau astfel de temeri. Artista de stânga cu opinii foarte echilibrate Käthe Kollwitz, de exemplu, și-a exprimat dezgustul față de „condițiile cumplite din Rusia" în jurnalul ei la sfârșitul lui 1918, reflectând la potențialul viitor sumbru al țării sale: „Se confruntă Germania cu amenințarea unei anarhii similare cu cea din Rusia?"[65] Ideea contemporană răspândită că Germania era pe cale să treacă prin „situația din Rusia" – impresie care a influențat și deciziile lui Ebert din 1918–1919 – poate fi înțeleasă doar dacă plasăm experiența germană într-un context est-central european mai larg.

O perspectivă mai largă este de asemenea importantă când vine vorba să determinăm „locul" Revoluției germane în istoria modernă a Europei. Atât marea revoluție europeană din Vest (Revoluția franceză din 1789), cât și marea revoluție europeană din Est (Revoluția rusă din 1917) au dus rapid la războaie civile și la dictatură fără ca cineva să le nege semnificația istorică. Chiar și față de alte revoluții europene – cele din Finlanda și Ungaria din 1918 și 1919 –, evenimentele revoluționare din Germania nu au fost doar fără vărsare de sânge, ci și remarcabil de reușite când sunt comparate cu obiectivele lor: restaurarea păcii și înlocuirea monarhiei cu un regim democrat. În timp ce contrarevoluția a triumfat în Finlanda și Ungaria și nivelul violențelor a crescut, guvernul Ebert a reușit să canalizeze energiile

revoluționare, să mențină ordinea publică în fața unei înfrângeri fără precedent din punct de vedere istoric și să demobilizeze pașnic câteva milioane de soldați puternic înarmați. În doar câteva zile, Germania s-a transformat dintr-o monarhie constituțională cu drepturi limitate de participare politică într-o republică care a supraviețuit timp de 14 ani, în ciuda provocărilor interne și externe.

Având în vedere enormele provocări cu care s-a confruntat noua Republică de la Weimar, comentariul deja citat al lui Theodor Wolff că Revoluția germană din 1918 a fost „cea mai mare" dintre toate revoluțiile poate părea îndrăzneț de optimist, poate chiar naiv. Cu toate acestea, este un exemplu important de sentiment contemporan larg răspândit care este adesea omis sau ignorat în studiile teleologice ale Revoluției din Noiembrie. În loc să reflecteze asupra „ocaziilor pierdute" din 1918 sau să citească istoria invers, această carte va reconstrui în schimb perspectivele contemporanilor, încercând astfel să facă dreptate unei perioade fascinante, deschise, din istoria Germaniei, care – cel puțin inițial – a fost plină de mari speranțe și așteptări. Pentru a înțelege aceste speranțe și perspective optimiste, este necesar să ne întoarcem mai întâi la 1917, un an care a transformat profund caracterul Primului Război Mondial și a modelat așteptările germanilor pentru viitor.

Capitolul 1

1917 ȘI REVOLUȚIA AȘTEPTĂRILOR

Pe 19 ianuarie 1917, o telegramă absolut uluitoare semnată de ministrul de externe german Arthur Zimmermann a sosit în Ciudad de Mexico. În acea telegramă, Zimmermann îl instruia pe ambasadorul german din capitala Mexicului, Heinrich von Eckardt, să analizeze posibilitatea unei alianțe militare cu autoritățile mexicane. Ca parte a înțelegerii, Berlinul avea să sprijine financiar și logistic guvernul mexican să lanseze un atac asupra Statelor Unite, susținând eforturile acestuia de a recupera fostele teritorii mexicane pierdute în favoarea SUA în 1848, respectiv Texas, New Mexico și Arizona. Pe lângă propunerea de război extrem de provocatoare adresată Mexicului, telegrama mai oferea sprijin militar prin „angajarea nemiloasă a submarinelor noastre" în Atlantic. Într-un mesaj ulterior din 5 februarie, Zimmermann îi cerea trimisului său în Ciudad de Mexico să-l contacteze imediat pe președintele mexican, Venustiano Carranza.[66]

Această ofertă aparent absurdă – idee propusă de un oficial de rang inferior de la Ministerul de Externe, Hans Arthur von Kemnitz, și ulterior susținută de cele mai înalte autorități politice și militare din Germania – merită câteva explicații suplimentare. Deoarece „telegrama Zimmermann", împreună cu declarația Germaniei de război submarin nerestricționat cu câteva zile mai devreme, avea să ducă la intervenția militară a SUA în Marele Război.[67] Zimmermann, un diplomat de carieră care fusese numit ministru de externe în noiembrie 1916, se recomandase pentru acest post ca un susținător fervent al incitării la insurecția imperială în teritoriile statelor aliate începând din 1914. Încă de la izbucnirea războiului, în 1914, ministrul de externe german

elaborase planuri secrete de destabilizare a fronturilor interne aliate sprijinind mișcările revoluționare ale diferitelor orientări politice: republicanii irlandezi care voiau să rupă legăturile cu Londra, jihadiștii din Imperiul Britanic și Imperiul Francez și revoluționarii ruși care conspirau împotriva regimului autocratic al țarului din Petrograd.[68] Deși în mare parte indiferent la ambițiile politice ale acestor mișcări, Berlinul le considera partenere strategice temporare în încercarea de a-i slăbi pe Aliați din interior.[69] Zimmermann fusese în centrul acestor eforturi, întâlnindu-se cu activiști de dreapta și cu republicanul irlandez Roger Casement încă din 1914 pentru a discuta posibilitatea de a-i înarma pe revoluționarii republicani cu scopul de a pune capăt într-un mod violent stăpânirii britanice din Irlanda. Cu toate acestea, spre marele regret al strategilor din Ministerul de Externe german, nici unul dintre eforturile lor nu părea să dea rezultatele dorite. Cei aproximativ 3 000 de prizonieri de război musulmani care au fost mai întâi închiși în lagărul special Halbmond din Zossen, în apropiere de capitala Germaniei, înainte să fie trimiși pe fronturile din Mesopotamia și din Persia în scopuri propagandistice, nu au reușit niciodată să mobilizeze un număr mare de jihadiști. În primăvara lui 1916, ministrul de externe german a suferit o altă lovitură când Rebeliunea de Paști, sprijinită de germani, nu a reușit să declanșeze o revoluție generală în Irlanda. Casement, care petrecuse primii doi ani de război în Reich încercând să înființeze o „Brigadă irlandeză" alcătuită din prizonieri de război aflați în captivitate în Germania, a fost arestat pentru trădare la scurt timp după debarcarea dintr-un submarin german pe coasta comitatului Kerry.[70]

În pofida acestor eșecuri, Zimmermann a fost numit succesor al lui Gottlieb von Jagow în funcția de prim-ministru la sfârșitul lui noiembrie 1916. Jagow a demisionat, în semn de protest față de planurile conducerii militare germane de a intensifica războiul submarin – subiect de controversă pe tot parcursul războiului. De la scufundarea navei britanice de pasageri *Lusitania* de către un submarin german, în mai 1915, care a dus la pierderea a 1 200 de vieți, flota germană limitase cu reticență folosirea submarinelor, pentru a nu provoca intrarea

Washingtonului în război. Problema a rămas un măr al discordiei între cancelarul Bethmann Hollweg și Amiralitatea germană în 1915 și 1916, dar deocamdată Bethmann Hollweg avea ultimul cuvânt. Pentru Bethmann Hollweg, neutralitatea americană era de dorit din punct de vedere politic și militar, nu în ultimul rând pentru că Statele Unite erau singura putere occidentală importantă care ar fi putut facilita o pace negociată pentru a se ieși din impasul în care se aflau puterile de pe frontul de vest în 1916.

Totuși, pe măsură ce perspectivele unei păci negociate scădeau spre sfârșitul lui 1916, presiunea armatei germane și a conducerii navale de a folosi submarinele pentru a da o lovitură decisivă Marii Britanii era în creștere. Pe 9 ianuarie 1917, Bethmann Hollweg a cedat într-un final în fața presiunii Înaltului Comandament al Armatei (*Oberste Heeresleitung*, OHL) și a fost de acord cu reluarea războiului submarin nerestricționat. Ministrul de externe Zimmermann sprijinea de ceva vreme planurile OHL și a făcut propriile pregătiri pentru cazul în care Washingtonul ar fi declarat război Germaniei. Telegrama Zimmermann făcea parte din aceste pregătiri.

Din nefericire pentru Zimmermann însă, telegrama sa către Mexic a fost interceptată de serviciile secrete britanice și transmisă imediat mai departe ambasadorului american de la Londra, Walter Hines Page, care la rândul său a transmis-o președintelui american Woodrow Wilson.[71] Informația privind oferta Germaniei de a încheia o alianță militară a lovit Washingtonul ca o bombă din două motive. În primul rând, în opinia lui Wilson, telegrama confirma că guvernul Germaniei era necinstit: în timp ce pretindea că e deschis la medierea americană în găsirea unei soluții de compromis pentru pace, germanii complotau în secret pentru a forma o alianță antiamericană.[72] În loc să încerce în mod activ să ajungă la o pace de compromis, Germania viza în mod clar să alimenteze conflictul în punctul fierbinte din punct de vedere diplomatic care era Mexic, un stat în mijlocul unor tulburări revoluționare între 1910 și 1917, unde trupele SUA interveniseră de două ori – în 1914 și în 1916 – pentru a proteja interesele americane în regiune.[73] Al doilea motiv pentru care telegrama

Zimmermann a fost atât de importantă și explozivă era momentul nefericit în care fusese trimisă. Informațiile britanicilor despre telegramă au sosit la Washington tocmai când Germania relua războiul submarin nerestricționat, pe 1 februarie 1917, împingând opinia publică americană și mai mult în favoarea intervenției militare a SUA.

Decizia Germaniei de a intensifica războiul submarin avea o istorie mai îndelungată. Pe 24 martie 1916, când nava britanică *Sussex* fusese torpilată în Canalul Mânecii, provocând vreo 80 de victime și rănind mai mulți americani, Washingtonul a răspuns aspru. Germanii intensificaseră recent atacurile submarinelor asupra navelor britanice, dintre care multe erau bănuite pe drept cuvânt că transportă materiale de război. Ca răspuns la scufundarea navei *Sussex*, Wilson a emis un ultimatum către Berlin – fie încetează cu atacurile submarinelor asupra navelor de pasageri și a celor comerciale, fie se confruntă cu ruperea relațiilor diplomatice dintre SUA și Germania – un pas foarte aproape de o declarație de război. Cancelarul Bethmann Hollweg a răspuns anulând războiul submarin nerestricționat. Mai mult, pe 4 mai a redactat „angajamentul *Sussex*" de a „respecta regulile crucișătoarelor" care stipula că submarinele erau obligate să iasă la suprafață și echipajele lor trebuiau să caute marfa de contrabandă pe navele comerciale și să garanteze siguranța echipajelor „inamice" înainte să o scufunde – cu excepția cazului în care aceasta refuza să se oprească și să permită percheziția. Germanii încetaseră să mai respecte regulile crucișătoarelor când Marea Britanie introdusese așanumitele nave comerciale cu tunuri ascunse, vase-capcană pentru a atrage submarinele să iasă la suprafață înainte să le atace. În total, aceste nave comerciale aveau să distrugă aproximativ 14 submarine și să avarieze 60 pe parcursul războiului. Dar Bethman Hollweg a insistat, de asemenea, pe 4 mai, ca SUA să ia măsuri în privința blocadei navale britanice ilegale care, în ochii germanilor, era privită mult mai îngăduitor de Washington decât problema submarinelor.[74]

Când șeful Statului-Major al OHL, Falkenhayn, a fost înlocuit de popularul „învingător de la Tannenberg", Paul von Hindenburg, la sfârșitul lui august 1916, după ce precedentul nu reușise

o străpungere reușită în vest, prioritățile strategice s-au schimbat din nou. Hindenburg și mâna lui dreaptă, Erich Ludendorff, au intervenit în curând mai direct în problemele de guvernare, instituind o dictatură militară *de facto*. Un domeniu în care și-au impus voința împotriva celei a guvernului civil a fost folosirea mai intensă a submarinelor în vederea spargerii blocadei navale, care provoca o foamete severă pe frontul intern german. În opinia lui Hindenburg și a lui Ludendorff, războiul submarin ar fi pus o presiune uriașă asupra Marii Britanii, forțând în cele din urmă Londra să iasă din război.[75]

Continuarea blocadei și perspectiva unor ofensive aliate mai bine sincronizate la începutul lui 1917 au încurajat noua conducere a Înaltului Comandament german – cu Hindenburg în calitate de șef de stat-major și Erich Ludendorff în calitate de intendent general al acestuia – să caute modalități de a ieși din impas. Una dintre ele, sau cel puțin așa părea, era războiul submarin nerestricționat, pe care conducerea agresivă a flotei germane sub comanda amiralului Reinhard Scheer o susținea de la o vreme încoace. Numărul de submarine germane a crescut de la 41, în ianuarie 1916, la 103 în ianuarie 1917, ajungând la 140 în luna octombrie a aceluiași an.[76] În acel moment, Aliații controlau majoritatea apelor și puteau miza pe imperiile lor și pe țările neutre – mai presus de toate, Statele Unite – pentru mărfuri fabricate, alimente, materii prime, chiar dacă eforturile lor de a sufoca importurile inamicilor avansau lent. Singura cale de a întrerupe acest trafic, sau cel puțin asta afirma conducerea flotei, era ca Germania să-și dezlănțuie submarinele, nestingherite de convenția internațională că ar trebui să iasă la suprafață și să dea semnale de avertizare înainte să-și scufunde victimele. Președintele american Wilson a insistat asupra interpretării sale privind dreptul maritim. Asta i-a înfuriat pe germani, deoarece sprijinul economic american pentru Aliați însemna o presiune în plus asupra armatei germane pe frontul de vest.[77]

Conducerea flotei germane a estimat că submarinele lor puteau scufunda circa 600 000 de tone de marfă pe lună, afectând grav aprovizionarea britanică și forțând Londra să iasă din război în cinci luni. În condițiile acestei estimări extrem de optimiste, o intrare

a SUA în război nu ar mai fi contat, deoarece totul s-ar fi încheiat înainte ca trupele americane să poată fi mobilizate complet și trimise în Europa. Dimpotrivă, imposibilitatea folosirii războiului submarin nerestricționat ar fi dus la strangularea lentă a Germaniei. Hindenburg, Ludendorff și kaizerul erau de acord să-și asume riscul, împotriva dorințelor conducerii civile, inclusiv a ministrului de externe von Jagow și a lui Bethmann Hollweg, care considerau prea mare riscul atragerii SUA într-un conflict imposibil de câștigat.[78]

Pe 31 ianuarie 1917 s-a răspândit în toată lumea vestea că Germania va reîncepe a doua zi războiul submarin nerestricționat. Într-o „zonă interzisă" din jurul insulelor britanice și al Franței aproape toate navele riscau să fie torpilate fără nici o avertizare prealabilă. Pe 1 februarie 1917, Germania a început războiul nerestricționat al submarinelor împotriva tuturor navelor din Atlantic sub pavilion american, atât nave de pasageri, cât și nave comerciale. Două nave au fost scufundate în februarie, iar majoritatea companiilor americane de transport naval și-au ținut navele în port.[79]

Mulți contemporani din Germania erau foarte conștienți că declarația germană de război submarin nerestricționat avea să facă intrarea SUA în război inevitabilă, sau cel puțin foarte probabilă. Muziciana australiană Ethel Cooper, care locuise în Leipzig în timpul războiului, i-a scris surorii ei Emmie în Adelaide într-o scrisoare pe care a reușit să o trimită pe ascuns în Elveția: „Prima zi de februarie a venit și a trecut, războiul submarinelor a fost declarat și noi, la fel ca restul lumii, așteptăm să vedem ce se va mai întâmpla". Vecinii ei americani, scria ea, „și-au făcut a patra oară bagajele și și-au anunțat proprietarii, iar cele două familii de olandezi și danezi pe care le cunosc se întreabă dacă nu ar trebui să procedeze la fel, și toți consideră momentul actual ca fiind cel mai critic de la 1 august 1914 încoace. Americanii spun că vor muri de rușine dacă domnul Wilson va mai face un compromis."[80] Incertitudinea a lăsat loc anxietății. Contele Harry Graf von Kessler, mereu informat, observând desfășurarea evenimentelor de la Berna, în Elveția neutră, nota în jurnalul său pe 1 februarie 1917: „Majoritatea preocupărilor gravitează în jurul poziției Americii... În general,

starea noastră de spirit este sumbră, dar rămânem hotărâți; este starea de spirit a unui om care se îndreaptă spre o operațiune periculoasă, dar inevitabilă."[81]

Vestea că Germania îi oferea Mexicului o alianță, combinată cu declararea războiului nerestricționat al submarinelor la Berlin, a lovit Washingtonul ca o bombă. În lumina stării de spirit a populației care începuse să încline în favoarea intrării în război și având în vedere cunoscuta poziție în privința războiului submarin în Atlantic, Wilson nu avea prea multe opțiuni decât să intre în luptă. Pe 2 aprilie 1917, Wilson și-a anunțat în Congres intenția de a declara război Germaniei. Patru zile mai târziu declarația oficială de război era semnată.[82] Liderii germani știau că războiul submarin nerestricționat avea să-i atragă aproape sigur în război pe americani, dar calculaseră că Marea Britanie și Franța puteau fi învinse înainte să se resimtă impactul puternic al intrării SUA în război. Au subestimat grav impactul pe care urma să-l aibă implicarea SUA în război. Chiar dacă trupele americane aveau să sosească în număr mare în Franța abia în primăvara lui 1918, declarația de război a lui Wilson împotriva Germaniei a înclinat balanța în favoarea Aliaților.

Trecutul lui Wilson și atitudinea sa schimbătoare față de Germania și neutralitatea SUA merită detaliate, nu în ultimul rând pentru că intrarea SUA în război s-a dovedit decisivă pentru înfrângerea Germaniei, în timp ce cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson și foarte mediatizata sa noțiune de „pace fără victorie" au modelat în mod fundamental așteptările germanilor legate de ordinea postbelică.

Wilson nu era un politician de carieră obișnuit și drumul său către cea mai înaltă funcție din politica SUA fusese neobișnuit. Nu intrase în politică – așa cum se întâmplă adesea în Statele Unite – ca om de afaceri de succes, ci după o carieră academică la Universitatea Princeton. Născut în Virginia în 1856 ca fiu al unui pastor prezbiterian și crescut după principii calviniste stricte, Wilson trăise în copilărie experiența Războiul Civil American (1861–1865). Teologia protestantă și liberalismul secolului al XIX-lea aveau să-i modeleze gândirea politică pe parcursul remarcabilei sale cariere.[83] După ce a studiat

dreptul la Princeton, a scris o disertație de științe politice pe tema „Guvernării cu aprobarea Congresului", în 1885, în care a criticat practicile nedemocratice ale parlamentarismului american. Teza l-a făcut să fie foarte respectat în cercurile academice din întreaga țară, la fel ca a doua sa carte, *The State* (1899), în care s-a inspirat mult din lucrările germane de științe politice, pe care le citise în original. În 1902, la vârsta de 46 de ani, Wilson a devenit președintele Universității Princeton, dar activitatea sa s-a încheiat prematur în 1910 după un conflict cu mare parte din profesori, care i-au respins zelul oarecum prea dogmatic și lipsa de flexibilitate.[84]

Finalul brusc al mandatului lui Wilson la o universitate de elită nu i-a afectat cariera. În același an, 1910, a fost ales guvernator al statului New Jersey și a devenit rapid unul dintre liderii „aripii progresiste" a Partidului Democrat, militând pentru măsuri de bunăstare socială și pentru creșterea reglementărilor dictate de stat în economie. În perioada în care a fost guvernator a susținut introducerea asigurărilor în caz de accident pentru muncitori. La alegerile prezidențiale din 1912 a fost nominalizat din partea democraților și a câștigat. În 1916 a fost reales președinte, de această dată cu sloganul național de campanie „He kept us out of war" („Ne-a ferit de război"), promisiune pe care avea să o încalce după doar câteva luni.[85]

În pofida strictei neutralități asupra căreia insistase Wilson începând din vara lui 1914, Statele Unite nu reușiseră, de fapt, să se țină în totalitate departe de război. Numeroși emigranți europeni în America, de origine britanică, irlandeză, germană și italiană își exprimaseră în mod repetat simpatia față de țările lor natale și cântăriseră avantajele intervenției *versus* nonintervenției în război.[86] În total, 15% din populația SUA se născuse în străinătate. Nici irlandezii americani (care sprijineau adesea independența Irlandei de Marea Britanie și a căror ură față de Londra se accentuase după ce liderii Rebeliunii de Paști eșuate din 1916 fuseseră executați), nici evreii est-europeni (care fugiseră din Rusia țaristă și de pogromurile antisemite din Certa Osedlosti) nu aveau simpatii puternice față de Aliați. În plus, americanii de origine germană constituiau cea mai mare minoritate

etnică din țară. În 1910, din 92 de milioane de americani, 2,5 milioane erau de origine germană și 5,8 milioane de americani născuți în SUA aveau cel puțin un părinte german.[87] Deși Wilson credea că 90% din populația SUA era de partea Aliaților, avea motive serioase să se teamă că rivalitățile etnice aveau să dea naștere la conflicte civile. Și mai importante pentru Statele Unite erau consecințele economice ale Marelui Război. Blocada navală britanică împotriva Germaniei și a aliaților acesteia limita grav exporturile americane. Încă din 1914, parțial pentru a compensa din pierderile la export, Wilson le permisese Marii Britanii și Franței să cumpere bunuri pe baza unui credit – credite care au crescut dramatic pe parcursul războiului. Cu cât dura mai mult războiul, cu atât Londra și Parisul deveneau mai dependente de provizii și de credite, în timp ce Washingtonul se baza pe exporturi de arme și alte schimburi comerciale cu Marea Britanie și cu Franța pentru a-și alimenta economia în creștere.[88]

Politica SUA față de Germania s-a schimbat într-adevăr semnificativ pe parcursul războiului. Între mai 1915 și mai 1916, Berlinul și Washingtonul s-au confruntat cu problema războiului submarinelor. Dacă torpilarea transatlanticului britanic *Lusitania*, pe 7 mai 1915 (omorând 128 de cetățeni americani dintre cei 1 100 de morți) și prima utilizare de către germani a gazului de luptă pe frontul de vest i-a costat pe aceștia simpatia Statelor Unite, majoritatea americanilor erau în continuare în favoarea nonintervenției. Wilson era în acest moment încrezător că, în pofida chestiunii nesoluționate privind submarinele, Germania ar fi putut fi dispusă să coopereze cu planurile sale pentru un acord de pace negociat. Chiar și după realegerea sa la mustață ca președinte al SUA, la sfârșitul lui 1916, Wilson a continuat să lucreze pentru o înțelegere negociată și chiar a păstrat în secret legătura cu Germania și cu Austro-Ungaria.[89] În acest scop, Wilson și-a trimis neoficial consilierul de încredere, omul de afaceri texan Edward House, în Europa pentru a studia posibilitatea încheierii unei păci de compromis, fără învingători și fără învinși. Rezultatele dezamăgitoare ale acestor negocieri l-au convins pe Wilson din ce în ce mai mult că Statele Unite vor putea modela natura viitorului tratat

de pace și a ordinii postbelice doar dacă vor interveni în mod activ în război de partea Franței și a Marii Britanii, cu care Statele Unite aveau relații economice strânse și ale căror sisteme politice erau mai apropiate de Wilson decât cele ale Puterilor Centrale. Cu toate acestea, Wilson a rămas, de asemenea, precaut, pentru a nu fi folosit de Londra și de Paris ca instrument pentru atingerea propriilor scopuri și a insistat asupra unei politici independente a SUA, prin care acestea aveau să-și urmărească propriile obiective.[90]

La începutul lui 1918, Wilson a împărtășit publicului conceptul proaspăt elaborat pentru o nouă ordine mondială, un plan pentru un acord de pace, pe care l-a prezentat într-un discurs adresat ambelor Camere ale Congresului pe 8 ianuarie 1918. Viziunea sa despre o viitoare ordine mondială – articulată în acea zi sub forma celebrelor „Paisprezece Puncte" – se baza în esență pe conceptul de autodeterminare națională, combinând cerințe specifice pentru crearea unei Polonii independente, evacuarea tuturor teritoriilor ocupate de Puterile Centrale începând cu 1914 și reintrarea Alsaciei și Lorenei în posesia Franței, cu noțiuni mult mai abstracte, cum ar fi „libertatea mărilor" și crearea Ligii Națiunilor.

Încă din discursul său la fel de celebru intitulat „Peace without Victory" („Pace fără victorie") din Senatul SUA, pe 22 ianuarie 1917, cu câteva luni înainte de intrarea SUA în război, Wilson își anunțase intenția de a încheia o pace negociată, pe care avea să se bazeze viitoarea ordine mondială. Dreptate în loc de răzbunare, reconciliere în loc de triumf erau principiile călăuzitoare: „Victoria ar însemna o pace impusă învinsului, termenii învingătorului impuși celui înfrânt. Ar fi acceptați ca o umilire, sub constrângere, cu un sacrificiu intolerabil și ar lăsa în urmă o rană, un resentiment, o amintire amară pe care s-ar baza termenii păcii, nu permanentă, dar stând pe nisipuri mișcătoare. Doar o pace între egali poate dura. Doar o pace ale cărei principii sunt egalitatea și o participare comună la un beneficiu comun."[91]

Wilson vedea de asemenea în mod clar războiul ca pe o cruciadă pentru democrație. Dacă avea să iasă ceva bun din acest război groaznic, omenirea trebuia să accepte o restructurare fundamentală a ordinii

internaționale și a principiilor care stăteau la baza suveranității. Viziunea lui Wilson privind această suveranitate viitoare se baza puternic pe liberalismul târziu al secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea și pe noțiunea de individ „civilizat" rațional, autonom și responsabil din punct de vedere moral. După cum sublinia istoricul Leonard V. Smith, Wilson se baza foarte mult pe *Avuția națiunilor* (1776) a lui Adam Smith și pe convingerea lui că indivizii „liberi" vor lua deciziile juste și eficiente legate de alocarea resurselor pe piețele globale. A subscris de asemenea la ideile de la baza eseului *Despre libertate* (1859) al lui John Stuart Mill, mai ales pe convingerea că indivizii raționali, liberi, aveau să garanteze un sistem politic just prin folosirea responsabilă a votului lor la alegeri. Reunindu-le și aplicându-le în lumea politicii internaționale, Wilson era convins că indivizii educați corespunzător, dintr-un sistem politic postautocratic, aveau să fie capabili să construiască o lume mai bună odată cu terminarea războiului.[92]

Gândirea politică a lui Wilson a fost, de asemenea, puternic influențată de convingerile sale religioase. Inspirat de pelerinii din America colonială, poate chiar de strămoșii săi scoțieni prezbiterieni, credea că politicienii puteau și trebuiau să facă „legăminte" sacre și irevocabile unul față de altul și față de Dumnezeu, pentru a-și apăra credințele comune. Deși conceptul de „legământ" nu a jucat un rol major în discursul public american de atunci încoace, a avut evident un rol important în gândirea lui Wilson. Pentru el, un legământ aduna la un loc comunitatea indivizilor printr-o legătură cvasireligioasă, determinându-i pe membrii acesteia să-și ia angajamentul de a construi un viitor mai bun, în interesul colectiv.[93]

În toate reflecțiile sale politice privind viitoarea ordine a statelor, Wilson a avut mereu în minte modelul Statelor Unite, care urma să fie extins la statele înfrânte și la succesorii acestora. Totuși în 1917–1918, oamenii din toată lumea au citit în cuvintele lui Wilson doar ce au dorit să audă. În timp ce în lumea imperială unii au presupus în mod greșit că o „pace wilsoniană" avea să aducă sfârșitul stăpânirii coloniale, mulți germani aveau așteptări nerealiste legate de o „pace justă" fără învingători și învinși – o iluzie care avea să se destrame în curând.

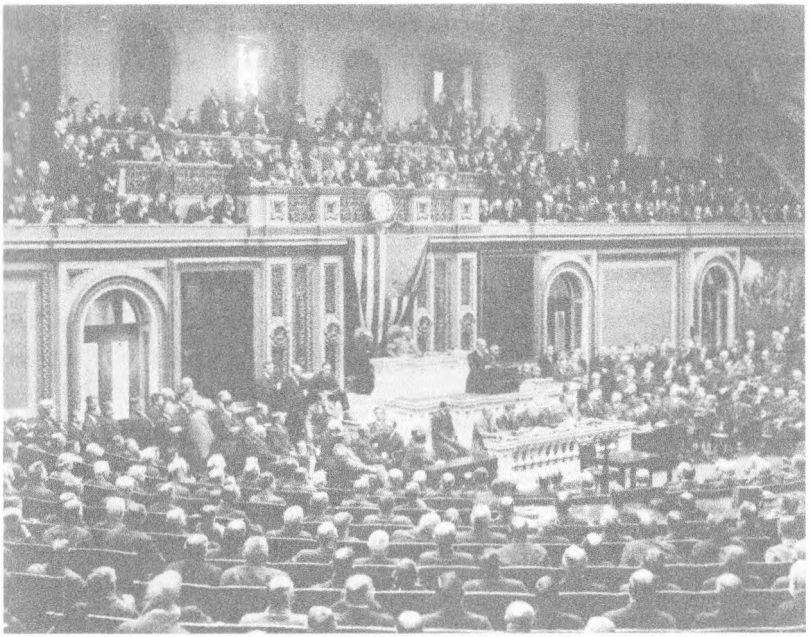

1.1. Președintele Woodrow Wilson cere SUA să declare război Germaniei într-un discurs în fața celor două Camere ale Congresului. Relația dintre cele două țări se deteriorase rapid în lunile precedente, îndeosebi din cauza reluării de către germani a războiului submarin nerestricționat și a Telegramei Zimmermann.

La 72 de ore de la declarația de război a Washingtonului împotriva Germaniei, a avut loc un al doilea eveniment fatidic în neutra Elveție, care urma să aibă consecințe la fel de profunde atât pentru viitorul curs al războiului, cât și pentru așteptările populației privind lumea postbelică. Pe 9 aprilie 1917 (în Duminica Paștelui), Vladimir Ilici Ulianov – cunoscut și sub pseudonimul său, revoluționarul *nom de guerre*, Lenin –, soția și tovarășa lui activistă Nadia și 30 dintre asociații săi cei mai apropiați au plecat din gara principală din Zürich cu trenul. Lunga lor călătorie înapoi în Rusia avea să-i ducă prin Germania și Suedia.[94]

Autoritățile de la Berlin, care aprobaseră călătoria secretă din neutra Elveție prin teritoriul german și ofereau logistica pentru

continuarea călătoriei spre Rusia, își puneau mari speranțe într-un om de care la acea vreme auziseră puțini oameni din afara Internaționalei Socialiste, un om care-și folosea pseudonimul „Lenin" pentru articolele din publicațiile extremiste de stânga, cu tiraj foarte mic. Având la dispoziție fonduri semnificative, Lenin trebuia să preia conducerea micii mișcări bolșevice din patria sa natală, să radicalizeze Revoluția din Februarie care răsturnase regimul țarist, mai devreme în același an, și să pună capăt războiului dintre Rusia și Puterile Centrale.[95]

După căderea țarului, în februarie 1917, Berlinul decisese să revină la strategia de a strecura pe ascuns revoluționari în țările lor de baștină. Ideea de a incita la mișcări revoluționare în Rusia autocrată data din vara lui 1914, când diplomații germani din țările neutre din Europa au început să-și folosească informatorii din comunitățile din ce în ce mai numeroase din exil ale stângii radicale pentru a întocmi liste cu numele posibililor candidați. Numele lui Lenin a apărut prima dată pe o astfel de listă în 1915. După abdicarea țarului, Ministerul de Externe a informat guvernul german și OHL că are cunoștință de o serie de marxiști radicali din Elveția neutră, a căror reîntoarcere la Petrograd ar fi întărit facțiunea bolșevică antirăzboinică a extremei stângi din Rusia. Factorii de decizie politică și militară din Berlin au sprijinit planul.[96]

Când Lenin a pornit în călătoria sa fatidică cu trenul, în aprilie 1917, avea în jur de 45 de ani și avea la activ mai multe decenii de activism revoluționar. Originari din Simbirsk (Ulianovsk), pe râul Volga, Vladimir și familia lui se mutaseră la moșia familiei mamei sale din apropiere de Kazan când tatăl lui, un mic aristocrat și director de școală din provincia Simbirsk, murise în urma unei hemoragii cerebrale în 1886. Un an mai târziu, fratele lui mai mare, Alexandru, a fost arestat și executat pentru că participase la un complot de asasinare a țarului Alexandru al III-lea. După moartea fratelui său, Vladimir s-a implicat din ce în ce mai mult în cercurile marxiste. Exmatriculat de la Universitatea de Stat din Kazan pentru că participase la demonstrații antițariste, și-a continuat activitatea politică în perioada în care a fost student la drept în capitala Rusiei și s-a

implicat profund în mișcarea revoluționară. În 1897, după ce s-a întors dintr-o călătorie în Europa, a fost exilat în Siberia trei ani ca agitator politic.[97] În această perioadă și-a luat pseudonimul „Lenin" – probabil după râul Lena din Siberia.[98]

Începând cu 1900, Lenin a trăit în Europa Occidentală, mai întâi în Elveția, apoi în München, unde a editat ziarul *Iskra* (*Scânteia*), în care și-a publicat și celebrul eseu programatic „Ce e de făcut?" (1902). Deși bazate foarte mult pe analiza capitalismului făcută de Karl Marx, ideile lui Lenin de creare a unei societăți comuniste se deosebeau din cel puțin un punct de vedere important. Pentru Marx, stadiul final al societății burgheze și al ordinii economice capitaliste avea să rezulte în mod natural dintr-o revoltă populară spontană, provocată de antagonismele de clasă. Lenin, dimpotrivă, nu voia să aștepte acest moment revoluționar spontan. Lenin se baza pe o societate industrială avansată, precum și pe o conștiință de clasă bine dezvoltată în rândurile muncitorilor din industrie – nici una dintre acestea nu exista însă în Rusia. În schimb, plănuia să pună mâna pe putere într-un mod violent, printr-o lovitură de stat, executată de o avangardă proletară de revoluționari profesioniști.[99] Sovietele (sau consiliile muncitorești) de acest fel care apăruseră spontan în multe orașe mari din Imperiul Rus, pe parcursul Revoluției din 1905, au jucat un rol important în gândirea lui Lenin legată de viitoarele structuri de putere din dictatura proletariatului în care abia avea să fie insuflată conștiința de clasă printre țăranii și muncitorii din Rusia, în mare parte analfabeți.[100]

Până în 1917, Lenin își petrecuse mare parte din viață ca agitator profesionist – în principal în exil. Începând din 1914, locuise la Zürich, unul dintre puținele locuri din Europa neimplicate în război și un oraș cu o lungă tradiție în adăpostirea radicalilor. Zürich nu a fost doar locul de naștere al mișcării artistice de avangardă dadaiste formate în jurul lui Hugo Ball și Tristan Tzara, de la Cabaret Voltaire, ci a devenit și căminul temporar al multor figuri de frunte ale stângii europene, care visau la o revoluție contrazicându-se adesea în privința modalității de a atinge acel obiectiv.[101]

Astfel de dispute în rândul membrilor stângii socialiste nu erau ceva nou. Încă de la formarea celei de-a Doua Internaționale Socialiste, în 1889, diverse facțiuni discutau despre modul în care putea fi materializată o utopie proletară. Diferendele dintre cei care susțineau reformele și cei care insistau pentru o revoluție se adânceau din ce în ce mai mult la începutul secolului XX. În cazul social-democraților din Rusia, pozițiile ireconciliabile ale celor două facțiuni mai importante – bolșevicii radicali ai lui Lenin și menșevicii mai moderați care (în conformitate cu teoriile lui Marx) susțineau o reorganizare burghezo-democratică a Rusiei înainte ca o revoluție proletară să poată avea loc – duseseră la o dezbinare totală a partidului în 1903.[102]

Izbucnirea războiului în 1914 a adâncit și mai mult aceste scizi-uni din sânul mișcării muncitorești europene. În 1914, majoritatea partidelor social-democrate au aprobat creditele de război ale țărilor lor, punând astfel loialitatea națională mai presus de solidaritatea internațională de clasă.[103] Acesta a fost și cazul Germaniei, unde izbucnirea războiului a divizat puternic Partidul Social-Democrat, a cărui cotă a votului popular crescuse dramatic, de la 1,4 milioane în 1890 la peste 4,2 milioane în 1912. Totuși, cu cât Partidul Social-Democrat avea mai mult succes, cu atât mai presantă devenea chestiunea stabilirii obiectivului suprem al partidului: trebuia desființată Germania imperială printr-o revoluție în sensul convențional marxist? Sau soluția era mai degrabă reforma treptată a sistemului existent, crearea unui sistem politic care să le acorde cetățenilor ei mult mai multă libertate, stabilirea unor drepturi de participare politică și asigurări sociale decât rezolvarea adoptată în Rusia imperială? Revoluția rusă din 1905 (și reprimarea acesteia de către regimul țarist) declanșase, deloc surprinzător, o controversă majoră în interiorul mișcării socialiste.

În timp ce socialiștii radicali ruși ca Lenin sau Lev Troțki au tras concluzia că un regim despotic precum cel al țarului nu poate fi reformat, ci doar răsturnat printr-o revoluție violentă, unii socialiști germani de frunte au respins ideea că o astfel de practică s-ar putea aplica situației din Germania. La convenția SPD din 1906 de la Mannheim,

președintele partidului, August Bebel, a arătat diferențele profunde dintre Rusia și Germania: „În Rusia se duce o luptă pentru o nouă ordine politică, dar aici, în Germania, au fost create de mult condițiile pentru care încă se mai luptă în Rusia". După ce a fost întrerupt de oameni care strigau „Foarte adevărat!", Bebel a continuat: „De aceea situația din Germania nu poate fi comparată cu cea din Rusia. Pentru toate aspectele la care obiectăm privind actuala stare de fapt, nimeni dintre cei prezenți nu poate pretinde ca în lupta noastră să folosim metode asemănătoare cu ale camarazilor noștri din Rusia!"[104]

Chiar dacă răsturnarea sistemului de clase existent rămânea scopul ideologic al SPD, forma în care avea să fie înfăptuită viitoarea societate socialistă continua să fie controversată. Aripa de „dreapta" a partidului și teoreticianul ei de frunte, Eduard Bernstein, au făcut presiuni pentru o ruptură de dogma marxistă a unei revoluții proletare violente. Încă din 1899, în importantul său text polemic „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie" („Condițiile socialismului și sarcinile social-democrației"), a cerut ca SPD să se manifeste în mod oficial ca fiind „ce este deja în realitate: un partid socialist democratic reformist".[105] Acest lucru suna foarte asemănător cu scrierile reformatorului marxist Karl Kautsky din 1893: „Pentru dictatura proletariatului nu mă pot gândi la nici o altă formă decât cea a unui parlament puternic pe modelul englez, cu o majoritate social-democrată și un proletariat puternic și încrezător care să-l susțină... În Germania, un regim parlamentar înseamnă victoria proletariatului, la fel și opusul."[106]

Partidul, care fusese condus de Friedrich Ebert și Hugo Haase de la moartea lui Bebel, în 1913, era foarte divizat în privința susținerii sau nu a conflictului pe care kaizerul îl declarase a fi un „război de apărare" prin aprobarea creditelor de război. Disputele interne au făcut ca atitudinea conducerii SPD față de război să devină din ce în ce mai tensionată cu cât conflictul se prelungea. Dacă în decembrie 1914 doar un delegat SPD în Reichstag, Karl Liebknecht, refuzase să aprobe creditele de război, numărul de disidenți avea să crească necontenit pe măsură ce războiul continua.

Acest conflict a fost personificat de cei doi copreședinți ai SPD, Ebert și Haase, care încă lucrau în armonie ca reprezentanți ai diferitelor aripi ale partidului în 1913. Ebert, un funcționar cu vechime al Partidului Social-Democrat, cu un trecut imaculat de muncitor, a ocupat postul de cancelar al Reichului, devenind primul „om al poporului" în noiembrie 1918. Avea să ocupe un rol important în Revoluția din Noiembrie și ulterior să devină primul președinte al Reichului în Republica de la Weimar, funcție pe care a deținut-o până la moartea sa timpurie, în 1925.

Ebert provenea dintr-o familie cu venituri foarte modeste. O carieră exemplară ca social-democrat nu fusese un lucru așteptat. S-a născut în orașul universitar Heidelberg în 1871, fiind al șaptelea dintre cei nouă frați. Tatăl lui era croitor și adesea făcea eforturi mari ca să se descurce. Tânărul Ebert a terminat ucenicia ca șelar înainte să pornească la drum ca muncitor. A intrat în politică prin noua mișcare sindicală și s-a alăturat SPD în 1889, anul în care s-a mutat în orașul Bremen din nordul Germaniei, unde a lucrat prima dată ca editor local al ziarului social-democrat *Bürger-Zeitung*. Dar probabil din rațiuni financiare a deschis în curând un han care a devenit în scurt timp loc de întâlnire pentru cei care împărtășeau aceleași opinii politice. În cele din urmă, Ebert s-a implicat profund în politica locală din Bremen, a devenit președinte al filialei SPD din Bremen și a fost votat pentru a intra în Reichstag în 1912 – anul în care SPD a devenit cel mai puternic partid politic din parlamentul german. Anii în care a lucrat ca „soldat al partidului" l-au făcut să cunoască foarte bine structura SPD și pe cei mai importanți funcționari ai acestuia. Ca reprezentant de frunte al aripii centriste a partidului putea fi sigur de sprijinul majorității membrilor săi.[107]

În ceea ce privește vederile sale politice, Ebert, la fel ca mulți alți membri din așa-numita „a doua generație" de lideri social-democrați germani, era un om pragmatic. Deși se considera marxist, scopul lui principal în anii de dinaintea Primului Război Mondial fusese îmbunătățirea treptată a condițiilor de trai pentru clasa muncitoare prin reforme. După moartea vechiului lider de partid, August Bebel,

în 1913, Ebert a fost ales copreședinte al SPD împreună cu mult mai radicalul Haase, un renumit avocat, pacifist și politician socialist din estul Prusiei. În acel moment, SPD avea peste un milion de membri de partid, făcându-l cel mai mare partid politic din toată Europa.[108]

Haase s-a născut în 1863. Tatăl său era un cizmar evreu și deținător al unei mici afaceri în orașul provincial Allenstein, în estul Prusiei, situat în apropiere de fosta graniță germano-rusă. Elev talentat, a urmat gimnaziul în Rastenburg și ulterior a studiat Dreptul la Königsberg. Sensibil la nedreptățile sociale, a devenit interesat de politică la o vârstă fragedă și a intrat în SPD când își făcea încă stagiul de pregătire. Ca tânăr avocat, și-a dezvoltat rapid un profil de apărător al „deținuților politici", în principal socialiști, care aveau probleme cu autoritățile. Reprezenta adesea muncitori fără să ceară bani pentru serviciile prestate dacă aceștia nu aveau mijloacele necesare ca să-și permită un avocat.[109]

Izbucnirea Marelui Război avea să afecteze pe termen lung relația dintre cei doi bărbați. În 1914, pacifistul Haase s-a conformat contra voinței sale disciplinei de partid și a votat cu Ebert pentru creditele de război, dar la scurt timp după aceea nu s-a mai putut împăca cu această decizie. Doi ani mai târziu, în 1916, a rupt legăturile cu Ebert, când a deviat de la linia partidului și a votat împotriva bugetului de urgență al guvernului. Împreună cu alți 17 critici ai politicii de *Burgfrieden* a lui Ebert au fost excluși din grupul parlamentar SPD. Ulterior, aceștia au înființat *Sozialdemokratische Arbeitsgemeinschaft* (Grupul de lucru social-democrat), cunoscut ca SAG. Unitatea SPD s-a pierdut pentru totdeauna, după cum avea să se vadă în anul următor. Pe 8 aprilie 1917, cu o zi înainte ca Lenin să plece în călătoria sa istorică cu trenul de la Zürich în Rusia, un nou partid socialist se năștea în Gotha: *Unabhängige Sozialdemokratische Partei* (USPD, Partidul Social-Democrat Independent), sub conducerea lui Hugo Haase și a lui Georg Ledebour – un antimilitarist în vârstă de 67 de ani care, în 1916, fusese exclus împreună cu Haase din grupul parlamentar al SPD. Noul partid îi reunea pe cei din mișcarea socialistă care se opuneau în mod fundamental războiului, dar care de multe ori

nu erau de acord cu privire la alte probleme. Printre membrii fondatori ai acestuia se numărau reformiști ca Eduard Bernstein, un critic ardent al revoluției ca mijloc de implementare a socialismului în Germania, „centriști" precum Karl Kautsky și marxiști revoluționari precum Karl Liebknecht. Spre sfârșitul lui 1917, USPD avea să numere circa 100 000 de membri – considerabil mai puțini decât social-democrații majoritari, dar în nici un caz neglijabili.[110]

Într-o anumită măsură, sciziunea partidului din 1917 fusese rezultatul inevitabil al pozițiilor ideologice din ce în ce mai ireconciliabile în rândurile stângii. Încă din 1915, ca răspuns la apelurile publice ale dreptei naționaliste din Germania privind o „pace a învingătorului" care avea să aducă, în eventualitatea înfrângerii Aliaților, anexarea definitivă a coastei franceze a Canalului și a Belgiei în vest, dar și a coastei baltice a Rusiei în est (precum și cereri de despăgubiri semnificative), mulți membri ai SPD erau din ce în ce mai nemulțumiți de sprijinul partidului lor pentru efortul de război. Erau indignați de obiectivele de război expansioniste exprimate acum deschis, pe care le considerau pe drept cuvânt în contradicție cu noțiunea de „război defensiv" pe care o susținuseră social-democrații în 1914. Pe 19 iunie 1915, deputați proeminenți ai SPD, precum Eduard Bernstein, Hugo Haase și Karl Kautsky, au cerut ca, în lumina cererilor extremei drepte, SPD să-și reconsidere poziția față de armistițiul politic în care intrase în 1914, și anume să nu mai sprijine creditele de război.[111]

Fără să se întrevadă vreun sfârșit al războiului, social-democrații de stânga din Germania și din alte părți au încercat să revigoreze pacifismul socialist și să restabilească cooperarea internațională care fusese întreruptă de izbucnirea războiului din 1914. Rezultatul a fost o conferință organizată în satul elvețian Zimmerwald, la mai puțin de zece kilometri lângă orașul Berna, între 5 și 8 septembrie 1915. Organizată de social-democratul elvețian Robert Grimm, a constituit prima dintre cele trei conferințe ale Internaționalei Socialiste din timpul războiului, care a servit scopului restabilirii solidarității clasei muncitoare și articulării rezistenței la continuarea ostilităților.[112]

Primul document produs de conferință a fost o declarație comună a delegațiilor franceză și germană, conduse de socialistul german Georg Ledebour, a cărui experiență ca brancardier în timpul Războiului Franco-Prusac din 1870–1871 îl transformase într-un antimilitarist vocal, și de sindicalistul francez Alphonse Merrheim. Declarația lor comună afirma că nu susțin continuarea războiului între țările lor, un război ce fusese provocat de politicile imperialiste ale guvernelor care nu se gândeau la interesele popoarelor lor. Acest sentiment a contribuit și la o rezoluție mai generală, susținută după multe discuții interne și adresată *an die Arbeiter Europas* (muncitorilor Europei). În acest comunicat comun al delegaților la conferință, aceștia au cerut încetarea ocupării Belgiei și o pace generală fără anexări, care să se bazeze pe principiul autodeterminării. În acest scop s-au angajat să reînnoiască lupta de clasă în țările lor, pentru a-și forța guvernele să pună capăt războiului.

Totuși diferențele interne dintre socialiștii revoluționari (așanumita stângă Zimmerwald) și socialiștii reformiști, care vânaseră Internaționala a Doua de la înființarea ei în 1889, erau dificil de eliminat. Lenin și Grigori Zinoviev, care-i reprezentau pe bolșevici la conferință, au cerut ca războiul dintre state să fie transformat într-un război de clasă internațional, un război al fiecărui popor între oprimați și opresorii lor, dar un asemenea punct de vedere a fost întâmpinat cu critici din partea delegaților mai moderați.[113]

La sfârșitul conferinței a fost formată o „Comisie Internațională Socialistă" însărcinată să creeze un „secretariat temporar" la Berna, care avea să acționeze ca intermediar între toate grupurile afiliate. Membrii comisiei erau organizatorul-șef al conferinței de la Zimmerwald, Robert Grimm, ziaristul socialist italian Oddino Morgari, social-democratul elvețian Charles Naine și activista ruso-italiană Angelica Balabanoff. Totuși tensiunile dintre diferitele facțiuni socialiste au rămas evidente și s-au intensificat în timpul conferințelor următoare, organizate în satul elvețian Kienthal în 1916 și apoi la Stockholm în anul următor.[114]

Până în 1917, sciziunile deveniseră instituționalizate, pe măsură ce noi partide fuseseră create, cum ar fi USPD în Germania, și bolșevicii

se pregăteau să radicalizeze revoluția care izbucnise în Rusia în februarie 1917. Revoluția din Februarie îl luase, de fapt, pe Lenin prin surprindere.[115] Deși conștient că războiul, foametea și conducerea ineficientă și nepopulară subminaseră din ce în ce mai mult legitimitatea regimului țarist, Lenin – la fel ca majoritatea observatorilor contemporani – nu se așteptase la căderea iminentă a lui Nicolae al II-lea.[116] Observând desfășurarea evenimentelor de la distanță, putea doar presupune că pierderile militare imense ale Rusiei în război și distrugerea țesăturii vieții sociale și economice în provinciile din vest ale imperiului Romanovilor promovau o situație în care revoluția devenise într-adevăr consecința cea mai probabilă. De o importanță crucială pentru izbucnirea revoluției – în Rusia, dar și în Europa Centrală în anul următor – a fost penuria de alimente. Încă din 1916, un ziar rusesc descria efectele devastatoare ale ceea ce el a numit o „criză a aprovizionării cu alimente" pe timp de război, în mare măsură din cauza administrării proaste a guvernului: „O țară bogată în cereale – principalul exportator de cereale al lumii – a ajuns să se confrunte cu lipsa cerealelor în a treia iarnă de război".[117]

Această criză alimentară prelungită, indusă de război, a fost cea care avea să ducă într-un final la revoluția care a răsturnat regimul țarist în martie 1917 (februarie, după calendarul vechi). Revoluția în sine a început pe 8 martie (23 februarie) 1917, când peste 7 000 de muncitoare de la fabricile de textile din districtul Vîborg au întrerupt lucrul cu ocazia Zilei Internaționale a Femeii. Ele au protestat împotriva aprovizionării defectuoase cu alimente. În acea seară, între 80 000 și 120 000 de oameni au ieșit în stradă.[118] În următoarele două zile numărul protestatarilor a continuat să crească.[119] Și, mai rău, din perspectiva regimului, demonstrațiile care începuseră cu plângeri legate de lipsa alimentelor au luat rapid o întorsătură politică cu cereri de democrație, de încheiere a războiului și cu critici la adresa incompetenței regimului țarist și a lui Nicolae al II-lea însuși.[120]

După ce a încercat în mod neinspirat să pun capăt protestelor prin forță, pe 11 martie, regimul țarist s-a confruntat brusc cu un număr din ce în ce mai mare de trupe care se alăturau protestelor.[121] În Petrograd,

miniștrii țarului și-au dat demisia și au fugit, în timp ce, la Moghilev, Nicolae al II-lea a fost în cele din urmă convins să abdice în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail Aleksandrovici, care a refuzat de îndată pocalul otrăvit temându-se pentru propria siguranță.[122]

Odată cu abdicarea lui Nicolae, dinastia Romanovilor și cei 1 000 de ani de monarhie în Rusia au luat sfârșit. Efectele acestei schimbări de regim s-au simțit acut în Rusia și în afara ei. Revoluția din Februarie a introdus o nouă dinamică majoră în Europa sfâșiată de război, care avea să ridice, în mai multe țări, întrebări profunde despre viitoarea natură a legitimității politice. Deși era încă neclar în ce direcție avea să se îndrepte revoluția, evenimentele din februarie 1917 au marcat prima răsturnare cu succes a unui regim important din Europa, după 1789.

În urma prăbușirii vechii ordini, membrii Dumei au format ceea ce a devenit cunoscut drept Guvernul Provizoriu, având-l ca prim-ministru pe liberalul cneaz Gheorghi Evghenievici Lvov.[123] În paralel însă, se năștea o putere politică rivală sub forma Sovietelor locale care – urmând modelul Revoluției din 1905 – au fost create pentru a exprima punctele de vedere „necenzurate" și vocea mulțimilor din stradă.[124] Crearea Sovietelor a marcat o perioadă cunoscută sub numele de *dvoevlastie*, sau „putere dual㔠, proiectată ca o stare de fapt temporară până la alegerile democratice pentru o adunare constituantă care urma să determine viitorul politic al țării.[125]

Chiar dacă rezultatul exact al revoluției era în continuare deschis, în martie și aprilie 1917, Lenin și-a văzut șansa. Din cauza alcătuirii „burgheze" și a deciziei de a continua temutul război, Guvernul Provizoriu nu era, din punctul lui Lenin de vedere, mai bun decât guvernarea lui Nicolae al II-lea. Prima sa „Scrisoare de departe", scrisă în martie 1917, sublinia că „războiul mondial imperialist" grăbise procesul istoric, răsturnând țarismul și intensificând lupta dintre burghezie și proletariat, care avea să transforme conflictul din Rusia într-un „război civil internațional între clase ostile". El a criticat aspru Guvernul Provizoriu ca fiind un regim-marionetă care exista doar pentru că îi permiteau britanicii și francezii „cu scopul de a continua

războiul imperialist" și a prezis triumful unei mișcări revoluționare autentice „pentru *pâine*, pentru *pace*, pentru *libertate adevărată*".[126]

Spre deosebire de 1905, când ratase ocazia de a influența cursul revoluției, de această dată Lenin nu mai dorea să piardă ocazia de a se implica. Trebuia să se întoarcă în Rusia cât mai repede posibil. Lenin era foarte conștient că pentru a traversa Europa măcinată de război avea nevoie de sprijin german. Era de neimaginat că Aliații aveau să sprijine orice acțiune care ar fi scos Rusia din război, dar germanii încercaseră de mai multă vreme să-și slăbească adversarii din interior. Deși conștient că era manipulat de germani, Lenin simțea că scopul – o potențială revoluție bolșevică reușită în Rusia – justifica mijloacele. În negocierile cu reprezentanții germani a cerut statut extrateritorial pentru compartimentul său de tren și pentru cel al tovarășilor săi ruși de călătorie; cu o bucată de cretă, „teritoriul german" a fost separat de „teritoriul rusesc".[127]

1.2. La sosirea în Petrograd, la mijlocul lui aprilie 1917, Lenin este întâmpinat de susținători entuziasmați. La numai șase luni după aceea bolșevicii puneau mâna pe putere în Rusia printr-un puci. La scurt timp, au semnat draconicul tratat de pace de la Brest-Litovsk.

În curând, trenul a intrat pe teritoriul german. În gările din Frankfurt și din Berlin, călătorii din Elveția neutră au văzut pentru prima dată soldați slăbiți și civili epuizați, dându-i speranțe lui Lenin că în curând războiul avea să ducă la revoluție și în Germania – un pas crucial în escaladarea revoluției globale a proletariatului. Pe insula germană Rügen din Marea Baltică, Lenin și anturajul său au fost urcați pe un feribot cu destinația Trelleborg, Suedia, înainte să-și continue călătoria spre Helsinki și să se îmbarce într-un alt tren, care avea ca destinație capitala rusă. Pe 16 aprilie 1917, după 12 ani de exil, Lenin a revenit în capitala rusă, unde a fost întâmpinat de o mulțime entuziastă de simpatizanți bolșevici, care au intonat „Marseilleza", au fluturat drapele roșii și i-au oferit flori la intrarea trenului în gara Finlanda din Petrograd.[128]

Când s-a întors în Rusia, la începutul lui aprilie, Lenin a beneficiat de schimbarea de regim care avusese deja loc, dar și de faptul că Guvernul Provizoriu era incapabil să împlinească marile speranțe și așteptări ale populației legate de pace și de reforma agrară. Lenin a profitat de ocazie pentru a conduce discursul revoluționar într-o direcție mai radicală, proclamând în prima dintre celebrele sale „Teze din aprilie" că Marele Război era un „război imperialist necondiționat de jaf" care trebuia să ia sfârșit.[129]

Între timp, în vara lui 1917, Aleksandr Kerenski, proaspăt numitul ministru de război din Guvernul Provizoriu, spera să canalizeze energia revoluției spre forțele armate și a ordonat o nouă ofensivă. Începând cu 1 iulie 1917, trupele ruse au atacat forțele austro-ungare și germane, împingându-le spre capitala Galiției, Lemberg. Dublul obiectiv, de cucerire a capitalei Lemberg și de scoatere a Imperiului Austro-Ungar din război, era similar cu cel al Ofensivei Brusilov din anul precedent. Totuși progresele inițiale ale rușilor de la începutul lui iulie 1917 s-au lovit curând de o rezistență acerbă, mai ales a forțelor germane, fapt care a dus la pierderi grele în rândul atacatorilor ruși. Creșterea numărului de victime a subminat ce mai rămăsese din moralul de luptă al trupelor și în a doua săptămână a lui iulie ofensiva s-a împotmolit.[130]

Înaintarea rusă a încetat definitiv la mijlocul lui iulie, când trupele germane și austro-ungare au contraatacat. Întâmpinând o rezistență modestă din partea forțelor ruse, armatele lor au avansat rapid prin Galiția, Ucraina și țările baltice. În câteva zile, rușii se retrăseseră aproximativ 240 de kilometri. În septembrie, Riga, al doilea port ca mărime al imperiului, s-a predat forțelor germane.[131] Pe măsură ce Puterile Centrale au avansat, Armata Imperială Rusă s-a dezintegrat. Spre sfârșitul lui 1917 numărul dezertorilor ajunsese la 370 000.[132] Și mai problematici pentru guvernul provizoriu decât dezertorii erau cei peste un milion de soldați staționați în hinterland și în garnizoane, care se întorceau în număr tot mai mare împotriva Guvernului Provizoriu și se alăturau, în schimb, bolșevicilor.[133]

Un eșec militar de asemenea proporții a încurajat încercările interne de răsturnare a Guvernului Provizoriu. La mijlocul lui iulie, membrii Gărzilor Roșii Bolșevice, soldații din garnizoana de la Petrograd și marinarii de la baza navală din Kronstadt au încercat o lovitură de stat în capitală. Luptele dintre susținătorii bolșevici și trupele loiale Guvernului Provizoriu au lăsat în urmă circa 400 de morți, în timp ce forțele guvernamentale au luat cu asalt Palatul Taurida, locul de întâlnire al Sovietului din Petrograd. Deși lovitura a fost înăbușită, forțându-l pe Lenin și pe cel mai apropiat asociat al lui, Grigori Zinoviev, să plece temporar în exil în Finlanda, bolșevicii au orchestrat a doua lovitură de stat, reușită, la numai câteva luni.[134]

De această dată circumstanțele au fost mai favorabile. Kerenski, care devenise prim-ministru după puciul eșuat al bolșevicilor din iulie, a pierdut tot sprijinul armatei când ofensiva din vară s-a încheiat cu un dezastru total. La șase zile după ce trupele germane cuceriseră Riga, comandantul suprem al armatei, generalul Lavr Kornilov, a încercat un puci împotriva Guvernului Provizoriu. Lovitura a cedat rapid în fața opoziției armate a Sovietelor din Petrograd și Moscova și a rezistenței pasive a muncitorilor feroviari și de la telegraf. Kornilov și mai mulți generali au fost arestați.[135]

Principalii beneficiari ai afacerii Kornilov au fost bolșevicii. Kerenski a apelat la ajutorul lor pentru a „salva" revoluția de Kornilov

și a împărțit circa 40 000 de puști muncitorilor anterior neînarmați din Petrograd. De asemenea, i-a eliberat pe conducători din închisori (deși Lenin a rămas în Finlanda, temându-se pentru siguranța sa). În mod neașteptat, bolșevicii au văzut că soarta se întoarce în favoarea lor, în timp ce Kerenski a pierdut și restul sprijinului din partea conservatorilor și a liberalilor, a conducerii militare și chiar mare parte din susținerea stângii moderate.[136]

Și bolșevicii au beneficiat de întoarcerea din exilul american a unui organizator extrem de talentat, Lev Troțki. Născut ca Lev Bronstein, fiul unui țăran evreu cu o avere modestă din Ianovka, petrecuse, la fel ca Lenin, mai mulți ani în exil, mai întâi în Siberia, apoi în afara Rusiei. Fost menșevic de stânga, Troțki își petrecuse acești ani în New York editând un ziar al emigranților împreună cu un alt comunist de frunte, viitorul secretar general al comitetului executiv al Cominternului, Nikolai Buharin. Pe măsură ce Troțki își îndrepta treptat atenția spre bolșevism, Lenin ajunsese să-i aprecieze capacitățile intelectuale și talentul organizatoric, dublate de ambiția nemiloasă și de voința de a folosi violența pentru a-i zdrobi pe inamicii bolșevismului. Teoria „revoluției permanente" a lui Troțki a fost cea care a stat la baza convingerii lui Lenin că revoluția putea avea loc într-o țară relativ înapoiată ca Rusia, înainte să fie „exportată" în altă parte. De îndată ce s-a întors din exil la Petrograd, Troțki a jucat un rol-cheie în crearea unei organizații paramilitare bolșevice: Gărzile Roșii. Troțki și Gărzile sale Roșii aveau să joace un rol decisiv în lovitura de la Petrograd, câteva luni mai târziu.[137]

În tot acest timp, Lenin era încă în Finlanda, scriind la eseul programatic intitulat *Statul și Revoluția* (1917), în care ataca atitudinea împăciuitoare a social-democraților și a menșevicilor de acasă. Cerând o distrugere mai completă a statului de către o „avangardă" revoluționară, evoca apelul lui Marx la crearea unei dictaturi a proletariatului care avea să ducă în cele din urmă la o societate fără clase.[138]

Ocazia de a pune în practică această teorie a venit chiar în acea toamnă: pe 25 și 26 octombrie (7 și 8 noiembrie după calendarul occidental gregorian), bolșevicii au răsturnat Guvernul Provizoriu printr-o

lovitură de stat îndrăzneață, la scară mică, prin care susținătorii lui Lenin au preluat controlul garnizoanei din Petrograd și au ocupat unele dintre cele mai importante puncte strategice ale capitalei, inclusiv centrala electrică, principalul oficiu poștal, Banca de Stat și oficiul telegrafic central, precum și podurile și gările strategice – un model de revoluție care avea în curând să devină familiar în multe alte locuri din Europa Centrală și de Est. Sprijinite de marinarii de pe crucișătorul *Aurora*, care asigura foc de acoperire, trupele probolșevice au ocupat Palatul de Iarnă, acum sediul complet izolatului Guvern Provizoriu. Kerenski, care se deghizase în marinar, a reușit să fugă la ambasada americană înainte să părăsească definitiv țara.[139]

În comparație cu excesele violente ale războiului civil care a urmat, aceasta a fost o revoluție aproape pașnică. Luarea cu asalt a Palatului de Iarnă a provocat moartea a șase oameni – singurele victime ale Revoluției din Octombrie din capitala rusă.[140] Cu toate acestea, Lenin era foarte conștient că puterea pe care puseseră mâna bolșevicii era fragilă. Trebuia să-și consolideze regimul pe tot cuprinsul fostului imperiu, ceea ce, având în vedere vastele teritorii și populații implicate, nu era o sarcină ușoară.[141]

Puciul lui Lenin avea ramificații mult în afara granițelor Rusiei – și a atras imediat atenția contemporanilor din întreaga Europă și chiar de mai departe. În Germania, extrema stângă era însuflețită de faptul că fusese clădit primul stat socialist din istorie. Din celula ei de închisoare din Wronke, lângă Posen, renumita activistă socialistă Rosa Luxemburg observa desfășurarea evenimentelor din Rusia cu un entuziasm considerabil: „Glorioasele desfășurări de evenimente din Rusia acționează ca un elixir al vieții asupra mea (*wirken auf mich wie Lebenselixier*). Este un mesaj de salvare pentru noi toți."[142]

Dimpotrivă, cei din Partidul Social-Democrat Majoritar priveau ascensiunea bolșevismului rus cu o îngrijorare considerabilă. Lenin ajunsese la putere fără mișcări de mase care să-l susțină și se îndreptase către mai moderații menșevici și revoluționari, ducând sciziunea din tabăra socialistă la un nou nivel. Capacitatea lui Lenin de a răsturna Guvernul Provizoriu și de a-i marginaliza pe socialiștii

revoluționari mult mai puternicii doar cu o mână de revoluționari hotărâți a continuat să îngrijoreze Partidul Social-Democrat Majoritar din Germania, în special când Karl Liebknecht și Liga sa Spartachistă a contestat guvernul, în ianuarie 1919. Lui Ebert și celorlalți politicieni din MSPD trebuie să le fi părut că Liebknecht urmează exemplul lui Lenin de a instaura o dictatură a unei minorități.

Violența cu care Lenin părea să grăbească revoluția era un alt motiv pentru care mulți social-democrați urau bolșevismul. Viitorul prim-ministru prusac și important politician din MSPD, Otto Braun, nu a lăsat nici o îndoială în această privință când a publicat o mustrare pătimașă la adresa bolșevismului în ziarul partidului, *Vorwärts*: „Trebuie afirmat fără echivoc că noi, social-democrații, condamnăm în cel mai hotărât mod posibil metodele violente ale bolșevicilor. Nu se poate ajunge la socialism prin baionete și mitraliere. Dacă socialismul va fi menit să dureze, poate fi realizat doar prin mijloace democratice..." Ceea ce experimenta Rusia în acel moment, insista Braun, era o dictatură „la fel de brutală și crudă ca regimul josnic al țarului".[143]

Întors în Rusia, Lenin a încercat să crească popularitatea regimului, reiterând câteva dintre principalele sale promisiuni: pace imediată, structuri democratice și ierarhii laxe în armată, dreptul de autodeterminare pentru toate popoarele și naționalitățile, controlul muncitorilor asupra fabricilor și transferul tuturor pământurilor deținute de nobilime, burghezie, Biserică și guvern în mâinile „poporului".[144]

Regimul lui Lenin a implementat rapid aceste promisiuni, îndeosebi cea referitoare la reforma agrară și împroprietărire. Decretul asupra pământului, adoptat pe 8 noiembrie 1917, se referea la abolirea proprietății private asupra pământului. Cei deposedați nu aveau să primească despăgubiri pentru pierderile lor.[145] Decretul asupra pământului nu i-a îndemnat pe țărani să pună mâna pe pământuri; în schimb, a sancționat și a încurajat ce se petrecea deja. Până în februarie 1918, circa 75% dintre moșiile din Rusia fuseseră confiscate.[146] Victimele nu au fost doar proprietari aristocrați și Biserica Ortodoxă, ci și țăranii „bogați" ale căror proprietăți au fost redistribuite.[147] Mai mult, între mijlocul lui noiembrie 1917 și începutul lui martie 1918,

Lenin a dat circa 30 de decrete de naționalizare a industriei private, a băncilor și a fabricilor.[148] Toate acestea au fost urmărite cu mare interes în Germania, uneori spre încântarea și alteori spre groaza observatorului.

A doua promisiune a lui Lenin, care s-a bucurat de aceeași popularitate, a fost să pună capăt războiului. Știa că, în această etapă, înfrângerea militară a Rusiei devenise inevitabilă și, într-adevăr, a salutat-o. Încă din 1904, de la începutul Războiului Ruso-Japonez, Lenin își exprimase speranța că Rusia avea să fie înfrântă, grăbind astfel prăbușirea regimului țarist. În final, așteptata prăbușire nu avusese loc, dar Lenin a continuat să creadă în această noțiune de „defetism revoluționar". În 1917 a văzut o mare ocazie în înfrângere: nu doar că eșecurile militare ale Rusiei le permiseseră bolșevicilor să ajungă la putere, ci o retragere completă din conflict era acum singura opțiune viabilă pentru a salva revoluția bolșevică. Scoțând Rusia din război se putea ocupa de numeroșii săi inamici pe plan intern. În paralel, se aștepta ca oboseala după atâta luptă și privațiunile materiale din Europa Centrală și de Vest să ducă în curând la revoluție în alte națiuni combatante, pavând calea spre triumful paneuropean, dacă nu global, al bolșevismului. Pe 15 decembrie 1917, emisarii lui Lenin au semnat un armistițiu cu Puterile Centrale.

Cu Rusia ieșită de facto din război, ultimele luni ale conflictului au fost astfel încadrate de așteptări foarte mari, dar adesea contradictorii în Germania: pentru extrema stângă, puciul lui Lenin a crescut așteptările că o revoluție radicală ar fi fost posibilă și în Germania, chiar dacă MSPD nu ar fi sprijinit-o. Pentru dreapta naționalistă, retragerea Rusiei din război oferea o creștere a optimismului pentru că-i permitea Germaniei să treacă la ofensivă în Vest, chiar dacă o viitoare escaladare a războiului, mai ales pe mare, ar fi determinat Statele Unite să intre în război. În orice caz, politica germană și deciziile militare din 1917–1918 au fost puternic constrânse de evenimentele internaționale, respectiv intrarea Americii în război și revoluția din Rusia.

Capitolul 2

SPERANȚA ÎN VICTORIE

La numai câteva zile după intrarea în vigoare a armistițiului dintre Rusia și Puterile Centrale, a început o conferință de pace în orașul-cetate Brest-Litovsk, pe atunci cartierul general al armatei germane de pe frontul de est. În premieră istorică și printr-o mișcare menită să răspândească propaganda bolșevică și să demaște „imperialismul german", bolșevicii insistaseră cu succes ca negocierile de pace să fie publice.[149]

Conferința de pace a fost de asemenea unică prin alcătuirea ei eterogenă, o ciocnire între vechile forțe ale imperiului și cele ale unui nou stat revoluționar. Cei 14 delegați ai Puterilor Centrale (cinci germani, patru oficiali din Imperiul Austro-Ungar, trei otomani și doi bulgari) reprezentau fie splendoarea sau gloria vechiului regim – ca în cazul tensionatului ministru de externe, contele austro-ungar Ottokar Czernin, care s-a plâns în mod repetat de manierele bolșevicilor la masă –, fie forțele naționalismului extrem, cum ar fi Talaat Pașa, una dintre forțele motrice din spatele genocidului armean. Delegația bolșevică de la Brest-Litovsk, condusă mai întâi de Adolf Joffe, apoi de nou-numitul comisar al poporului pentru afaceri externe, Lev Trotki, a arătat clar că reprezentau exact opusul: delegația lui Trotki, astfel alcătuită încât să-i reflecte pe cei care-i aduseseră la putere pe bolșevici, era formată din 28 de membri, inclusiv muncitori îmbrăcați simplu, soldați, marinari, femei și un țăran. Germanii și aliații lor nu mai văzuseră așa ceva la o întâlnire diplomatică oficială.[150]

Delegația germană, condusă de secretarul de stat al Ministerului de Externe, Richard von Kühlmann, își dorea încheierea cât mai rapidă a războiului pe frontul de est, încercând să întemeieze în același timp un imperiu neoficial în Europa de Est și Centrală,

alcătuit din state naționale, proaspăt independente, de la periferia vestică a Rusiei, al căror viitor putea fi controlat acum de Germania. Poziția germanilor la Brest-Litovsk oferea acum o perspectivă interesantă asupra modului în care evoluase dezbaterea extrem de aprinsă legată de obiectivele de război ale Germaniei. În septembrie 1914, diplomatul Kurt Riezler pusese pe hârtie infamul „Plan Septembrie" pentru cancelarul Bethmann Hollweg, în care reflecta pe tema ambițiilor teritoriale ale Germaniei după asigurarea victoriei asupra Rusiei și Franței. Deși nu foarte coerent și oarecum supraestimat ca importanță, reflecta cu toate acestea ambițiile conducerii politice de a transforma Belgia într-un stat vasal permanent, de a slăbi semnificativ Franța astfel încât „să nu mai poată redeveni vreodată o mare putere" și să pună capăt stăpânirii Rusiei asupra teritoriilor ei vestice nonruse. Evident că aceste noțiuni contraveneau cu ideea susținută public că Germania ducea un război „defensiv" pentru a-și asigura sprijinul parlamentar al partidelor de centru și de stânga. De atunci, dezbaterea subiectului anexărilor printre elitele politice și militare ale Germaniei fusese influențată de posibilitățile care erau mai accesibile în est, în timp ce blocajul de pe frontul de vest nu lăsa să se întrevadă perspective imediate de anexări. În est însă, respingerea cu succes a înaintărilor rusești în Prusia Orientală și ulterioara „mare retragere" a armatei țariste din Europa de Est și Centrală crescuse așteptările formării unui mare imperiu terestru german în *Mitteleuropa* (Europa Centrală). După cum scria Friedrich von Schwerin, un membru de frunte al Ligii Pangermane, într-un memorandum din martie 1915 adresat biroului cancelarului, războiul marca o „ocazie – poate ultima dată în istoria lumii – ca Germania să se reangajeze în misiunea ei imperială în Est".[151] *Deutsche Vaterlandspartei* (DVLP, Partidul Patriei Germane), care a strâns rapid un milion de membri după înființarea lui în 1917, susținea de asemenea obiective de război expansioniste. Considera „Estul" un spațiu important pentru viitoarea colonizare germană și clădirea imperiului – aspirație bazată pe visurile dinainte de 1914 de a uni populațiile etnice germane împrăștiate în Europa de Est într-un „imperiu" german mai mare,

în special în zona baltică, Ucraina, România și o mare parte din Polonia rusească.[152] Dar, în vreme ce visul din timpul războiului despre un imperiu german continental european în Est avea rădăcini mai vechi, acesta fusese realizat pe neașteptate în cursul conflictului începând cu 1914.[153]

La Brest-Litovsk, atât delegația germană, cât și reprezentanții Imperiului Austro-Ungar își doreau ca Ucraina să-și câștige independența, în principal pentru a asigura aprovizionarea cu cereale și minereuri pentru efortul de război al Puterilor Centrale pe alte fronturi.[154] Când generalul Max Hoffmann, șeful Statului-Major pe frontul de est, a dezvăluit sprijinul Berlinului pentru dreptul Poloniei, Lituaniei și Curlandei la autodeterminare, Troțki a fost revoltat de ceea ce considera a fi, pe bună dreptate, un imperialism german prost mascat și a amenințat că va întrerupe negocierile. Discuțiile au fost reluate zece zile mai târziu, după ce delegația rusă a avut ocazia să se consulte cu guvernul de la Petrograd.[155]

Printre liderii bolșevici existau opinii diferite cu privire la următorii pași care trebuiau făcuți. Dându-și seama că reluarea ostilităților era imposibilă, Lenin a evaluat situația în mod pragmatic și a fost în favoarea acordului de pace cu orice preț pentru a stabiliza poziția bolșevicilor în țara lor și pentru a proteja rezultatele revoluției. Oponenți ai perspectivei lui Lenin erau liderii bolșevici care, la fel ca Troțki, erau convinși că izbucnirea revoluției în alte părți ale Europei era doar o chestiune de câteva săptămâni. În concluzie, negocierile cu Puterile Centrale ar fi trebuit prelungite până atunci. Când Troțki s-a întors la Brest-Litovsk, a încercat să câștige timp. Discursurile sale ample împotriva planurilor de anexare ale Puterilor Centrale, combinate cu apeluri la dorința de pace a poporului german, au avut cu siguranță impact: pe 14 ianuarie, social-democrații austrieci au cerut demonstrații la scară mare, cu greve care s-au răspândit rapid în Imperiul Austro-Ungar și în Germania.[156] Numai în Berlin, circa 400 000 de muncitori au încetat lucrul – de departe cea mai mare grevă din timpul războiului. Scriindu-i fiicei sale Else, președintele USPD Hugo Haase descria greva ca pe „cel mai

mare eveniment din istoria clasei muncitoare din Germania. Nu am mai văzut de foarte multă vreme atâta dovadă de sacrificiu de sine și de idealism."[157]

Haase chiar avea motive să fie optimist. Greva din ianuarie fusese în mare măsură organizată de *Revolutionäre Obleute* – de obicei oamenii de legătură de încredere ai SPD din marile fabrici, unde-și îndeplineau sarcina de a-i provoca pe muncitori la grevă. Însă, la începutul lui 1918, un număr mare de *Revolutionäre Obleute* deveniseră susținătorii Socialiștilor Independenți și făcuseră pregătiri în mare măsură fără știrea conducerii MSPD. Una dintre figurile-cheie care s-au ocupat de coordonarea grevei în acea lună de ianuarie era tânărul de 37 de ani Richard Müller, un sindicalist veteran din industria siderurgică din Berlin.[158] La fel ca mulți alți socialiști cu simpatii de stânga, Müller contestase sprijinul SPD pentru creditele de război în 1914 și găsise un nou cămin politic în USPD începând din 1917. În ianuarie 1918, în calitate de lider al *Revolutionäre Obleute*, Müller și oamenii săi au mobilizat cu succes sute de mii de muncitori pentru a demonstra împotriva războiului și a termenilor propuși de Tratatul anexionist de la Brest-Litovsk.[159]

În ciuda diferendelor majore cu USPD, pe 30 ianuarie, conducerea MSPD și-a declarat de asemenea disponibilitatea de a sprijini greva. În orice caz, au făcut asta în mare parte ca să împiedice escaladarea și transformarea tulburărilor într-o revoluție. Poate chiar mai mult decât Ebert, figura centrală de la MSPD din timpul grevei a fost Philipp Scheidemann, copreședinte al partidului și unul dintre cei mai fervenți susținători ai unei „păci de compromis" cu Aliații. Scheidemann s-a născut în orașul Kassel pe râul Fulda, în nordul Hessei, în 1865, într-o familie cu venituri extrem de modeste. Pe tot parcursul copilăriei, tatăl lui, Friedrich, tapițer, fusese principalul susținător al familiei, iar moartea sa timpurie, în 1879, a lăsat familia săracă. În același an, la vârsta de 14 ani, tânărul Philipp a început ucenicia ca tipograf. Când a terminat pregătirea, în 1883, Scheidemann a intrat în SPD, pe atunci încă ilegal, când legile antisocialiste ale lui Bismarck, menite să oprească răspândirea social-democrației, erau în continuare

în vigoare. Până în 1895, Scheidemann a lucrat ca tipograf și corector înainte să treacă la jurnalism. Scriind diverse articole pentru o serie de ziare socialiste locale din orașele Giessen, Nürnberg, Offenbach și Kassel, Scheidemann și-a construit o reputație de ziarist care aborda chestiuni sociale stringente în articolele sale. Angajamentul lui politic a devenit din ce în ce mai serios în timp și s-a decis să se dedice total unei cariere politice. La alegerile generale din 1903, Scheidemann a câștigat un loc în Reichstag ca reprezentant al social-democraților din circumscripția electorală din Solingen – loc pe care l-a păstrat până la sfârșitul Kaiserreichului.[160]

Succesul său ca politician s-a datorat cel puțin în parte faptului că era abordabil, naturii lui joviale și talentului retoric, după cum observa ziaristul și politicianul SPD Wilhelm Keil. Conform lui Keil, Scheidemann era un „orator strălucit, gălăgios", ale cărui discursuri înfocate aveau întotdeauna „un element teatral".[161] În 1911, Scheidemann a devenit și membru al comitetului executiv al SPD; doi ani mai târziu, după victoria zdrobitoare a SPD din 1912 și moartea vechiului lider al partidului din care făcea parte, August Bebel, în 1913, Scheidemann a fost ales președinte al SPD împreună cu Hugo Haase.

Din punct de vedere politic, Scheidemann era un pragmatic. Când a izbucnit războiul, în 1914, a votat pentru aprobarea creditelor de război. Cu toate acestea, a devenit unul dintre principalii susținători ai unui *Verständigungsfrieden* (acord de pace) între țările beligerante, o pace de compromis fără anexări sau despăgubiri – o poziție care l-a făcut țința criticilor dușmănoase din partea dreptei, care l-a acuzat pe Scheidemann de trădare. Pe măsură ce tensiunile dintre diferitele facțiuni ale SPD creșteau pe problema dacă partidul ar fi trebuit sau nu să sprijine în continuare efortul de război german, Scheidemann a încercat o mediere între aripa moderată și aripa mai conservatoare din partidul său, dar ideile sale legate de o „pace de compromis" nu au putut împiedica viitoarea sciziune din 1917. Pentru Scheidemann, acest lucru a fost deosebit de delicat, deoarece social-democrații locali din circumscripția din Solingen sprijineau USPD și au cerut (fără succes) ca el să-și dea demisia din funcția de parlamentar.

Pe parcursul lui 1917, Scheidemann fusese una dintre forțele motrice din spatele cooperării parlamentare mai strânse dintre socialdemocrați, Partidul Progresist, liberal de stânga, și Partidul Catolic de Centru, cele trei partide care dețineau majoritatea locurilor în Reichstag fără a fi reprezentate în guvern. Eforturile sale au culminat cu „Rezoluția de Pace" din Reichstag din iulie 1917. Deși rezoluția a fost ignorată de kaizer, de guvernul său și de generalii de rang înalt din OHL, a fost un mesaj puternic că majoritatea parlamentarilor sprijineau ideea unei păci de compromis.

După ce MSPD și USPD au pornit pe drumuri diferite, Scheidemann a devenit președintele Partidului Social-Democrat Majoritar, împreună cu Friedrich Ebert. La început a fost șocat de amploarea grevelor din ianuarie 1918, temându-se că o revoluție necontrolată, condusă de extrema stângă, ar fi putut provoca o intervenție militară împotriva greviștilor. Exprimându-și sprijinul pentru grevă celor de la *Revolutionäre Obleute*, Scheidemann și președintele MSPD din Prusia Orientală, Otto Braun, au devenit membri ai „Consiliului Executiv" al organizatorului grevei, în principal pentru a detensiona situația sau, în cuvintele lui Scheidemann, ca să „conducă o întreprindere inacceptabilă, dar de înțeles, pe canale liniștite și să o ducă la capăt cât mai rapid posibil, prin negocieri cu guvernul..."[162] În următoarele zile, peste un milion de muncitori germani au încetat lucrul în fabrici de armament, în șantiere navale și în mine.

Și totuși, sub presiunea poliției și a armatei, revolta s-a stins. Pe 4 februarie, liderii grevei au renunțat și mulți dintre ei fuseseră arestați. Era puțin probabil ca greva să reușească într-un moment în care o mare parte a poporului german privea încă optimist spre viitor după înfrângerea Rusiei la sfârșitul lui 1917. Sute de activiști au intrat la închisoare și mii au fost trimiși în batalioane penale să lupte în linia întâi. Printre aceștia s-au numărat Richard Müller, principalul organizator al grevei, precum și Leo Jogiches, care a devenit strategul-șef al micii, dar ofensivei și activei Ligi Spartachiste, în timp ce partenerii lui, Rosa Luxemburg și Wilhelm Liebknecht erau la închisoare.

În pofida ultimului eșec, grevele de proporții din ianuarie din Germania i-au încurajat și mai mult pe Lenin și pe Troțki să creadă că revoluția bolșevică se va răspândi în curând spre vest, în țările mai avansate din punct de vedere industrial din Europa Centrală. Cu toate acestea, Kühlmann și ceilalți reprezentanți ai Puterilor Centrale de la Brest-Litovsk erau hotărâți să forțeze mâna rușilor. Ca să exercite presiuni asupra lui Lenin și Troțki, aceștia au semnat un tratat separat cu Ucraina pe 9 februarie.

2.1. La sfârșitul lui ianuarie 1918, un număr mare de muncitori din industria siderurgică germană au răspuns apelurilor lansate de *Revolutionäre Obleute* și au intrat în grevă în semn de protest față de război. A fost cea mai mare grevă care a avut loc în timpul Primului Război Mondial, la care s-au alăturat multe dintre muncitoarele care făcuseră treaba bărbaților aflați pe front. Greva s-a stins la începutul lui februarie în fața acțiunilor coercitive ale statului, care au dus la arestarea mai multor greviști și la trimiterea conducătorilor lor în batalioane disciplinare.

Prin această așa-numită „pace a pâinii", Ucraina a acceptat să furnizeze Germaniei și Imperiului Austro-Ungar un milion de tone de pâine anual în schimbul recunoașterii independenței Republicii Populare Ucrainene (RPU).[163]

Când a auzit despre acest tratat de pace separat care avea să-i priveze țara de extrem de necesarele grâne din Ucraina, Troțki a refuzat continuarea negocierilor. Puterile Centrale au răspuns prin reluarea ostilităților. Pe 18 februarie, un milion de soldații germani și austro-ungari avansau spre est. Deplasându-se cu trenul, au cucerit spații uriașe, fără să întâmpine nici o rezistență în timp ce ocupau Dorpat (Tartu), Reval (Talinn) și Narva. Restul Letoniei, Livoniei, Estoniei și Bielorusiei au fost cucerite, la fel ca Ucraina, a cărei capitală, Kiev, a fost ocupată pe 1 martie.[164]

Ofensiva a condus la transmiterea unor noi termeni de pace la Petrograd, termeni nenegociabili. Imediat după căderea Kievului, bolșevicii au semnat Tratatul de la Brest-Litovsk. Lenin amenințase cu demisia din conducerea partidului și din funcția de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului în cazul în care guvernul refuza cu orice preț să accepte pacea. Tratatul a adus Germania mai aproape ca oricând de obiectivul ei inițial de război de a deveni puterea dominantă în Europa decât fusese cazul în orice alt moment din 1914. Pentru Berlin, acesta a fost un moment de triumf extraordinar. Odată cu Tratatul de la Brest-Litovsk din primăvara lui 1918, a devenit clar ce tendință din Germania câștigase în dezbaterea obiectivelor de război: viziunea anexionistă expansionistă a unui Imperiu German în Est. Tratatul de la Brest-Litovsk a oficializat ambiția Germaniei de a fi un jucător imperial major în Europa.

Anexările imaginate de Berlin în acest moment le-au făcut pe cele care aveau să fie incluse în viitorul Tratat de la Versailles să pară, prin comparație, benigne. Germanii cereau ca Petrogradul să renunțe la controlul asupra vastelor teritorii foste țariste, bogate în resurse naturale vitale. Teritoriile care aveau să devină „independente" (independență care în multe cazuri implica prezența unor puternice forțe germane) au inclus Finlanda, Polonia rusească, Estonia, Livonia, Curlanda, Lituania, Ucraina și Basarabia. În plus, se aștepta ca bolșevicii să returneze provinciile Ardahan, Kars și Batumi, câștigate după Războiul Ruso-Otoman din 1877–1878, Imperiului Otoman. Rusia sovietică era astfel deposedată de aproape

toate teritoriile vestice nerusești ale fostului imperiu al Romanovilor: 1,6 milioane de kilometri pătrați de pământ – de două ori suprafața Imperiului German – și o treime din populația ei antebelică. Circa 73% din producția de minereu de fier a Rusiei și un uluitor procent de 89% din producția de cărbune, împreună cu cea mai mare parte a industriei, au fost pierdute.[165]

Starea de spirit în rândurile naționaliștilor germani era triumfătoare. Leopold von Bayern, comandantul-șef al Armatelor de Est ale Germaniei, a exprimat sentimentul resimțit de mulți când a scris la începutul lui martie 1918: „După părerea noastră, Pacea de la Brest-Litovsk va deveni un punct de cotitură în istoria lumii".[166] Leopold von Bayern nu avea de unde să știe că ieșirea Rusiei din război avusese și consecințe nedorite, care aveau să grăbească revoluția în Europa Centrală. Eliberarea a sute de mii de prizonieri de război, în special din armata Imperiului Austro-Ungar, urma să aibă un efect puternic radicalizant în țările acestuia, în iarna 1918–1919.[167] Printre soldații care se întorceau în patria lor erau mulți, într-adevăr, care aveau să devină viitorii lideri ai stângii europene din centrul și sud-estul acesteia, cum ar fi socialistul austriac Otto Bauer, comunistul ungar Béla Kun și sergentul-major croat Josip Broz, cunoscut mai bine după viitorul său *nom de guerre*, Tito.[168]

Deocamdată însă existau motive de optimism că situația militară se schimbase în favoarea Germaniei. Înainte de semnarea Tratatul de la Brest-Litovsk, armata germană era împărțită geografic între est și vest. Dintre cei șase milioane de soldați germani de pe front la începutului lui 1918, aproximativ 3,5 milioane erau detașați pe frontul de vest. Tratatul de la Brest-Litovsk lăsase Germania cu un protectorat enorm făurit din corpul Rusiei imperiale și, pentru a întări acest imperiu german, Ludendorff a fost nevoit să lase un număr semnificativ de trupe în est: aproape trei sferturi de milion de soldați germani serveau în avanposturi care se întindeau de la coasta Balticii până în Georgia.[169] Totuși și-a privat frontul de est de cele mai bune unități ale sale și a transferat mai multe divizii în vest, lăsând în urmă garnizoane mai mici, alcătuite din soldați mai în vârstă, trupe din

Alsacia-Lorena, care nu erau considerate suficient de eficiente ca să lupte pe frontul de vest împotriva trupelor franceze, și soldați răniți anterior și cu probleme de sănătate recurente sau de durată. După cum remarca șeful Satului-Major al „Comandantului suprem al tuturor forțelor germane din est", generalul Max Hoffman: „Trupele noastre din est sunt alcătuite din cele mai vechi cohorte. Ele și majoritatea soldaților din Alsacia și Lorena. Toți cei care au fost suficient de buni ne-au fost luați."[170]

Cu toate acestea, înfrângerea Rusiei nu a fost singurul motiv de optimism în rândul conducerii militare a Puterilor Centrale la sfârșitul lui 1917. Deși Statele Unite și-au extins declarația de război din aprilie 1917 adresată Germaniei și asupra Imperiului Austro-Ungar în luna decembrie a aceluiași an, până în acel moment, în Europa nu sosiseră mai mult de 175 000 de soldați americani, mulți dintre ei lipsiți de experiență.[171] În schimb, existau motive bune să credem că Puterile Centrale aveau în acea perioadă inițiativa strategică – cel puțin până când liniile Aliaților de pe frontul de vest au fost completate cu soldați americani. Mai mult, ieșirea Rusiei din război lăsase altă putere Aliată, România, izolată și înconjurată de puternice forțe germane, austro-ungare și bulgare. Pe 9 decembrie 1917, Bucureștiul a acceptat noile realități și a semnat armistițiul draconic de la Focșani.[172]

Pe 11 noiembrie 1917, cu exact un an înainte de ceea ce s-a dovedit a fi sfârșitul războiului pe frontul de vest, principalul strateg militar al Germaniei, intendentul general Erich Ludendorff privea optimist către un viitor care se putea transforma acum într-o confruntare de la egal la egal pe frontul de vest: „Foarte probabil, situația din Rusia și Italia va face posibilă o lovitură în teatrul de război din vest în anul următor. Raportul de forțe va fi relativ echilibrat. În jur de 35 de divizii și 1 000 piese de artilerie grea pot fi puse la dispoziție pentru o ofensivă... Situația noastră generală ne cere să lovim cât mai rapid posibil, ideal la sfârșitul lui februarie sau la începutul lui martie, înainte ca americanii să-și arunce puternicele forțe în luptă, dezechilibrând balanța."[173]

Unul dintre ofițerii săi din Statul-Major, colonelul Albrecht von Thaer, împărtășea optimismul superiorului său, notând în jurnalul lui în ajunul Anului Nou 1918: „Poziția noastră nu a fost nicicând mai bună. Rusia, gigantul militar, este complet terminată și pledează pentru pace; la fel ca România. Serbia și Muntenegru pur și simplu au dispărut. Italia este sprijinită cu mari dificultăți de Anglia și Franța și noi suntem în cea mai bună provincie a sa. Anglia și Franța sunt în continuare gata de luptă, dar sunt foarte epuizate (mai ales francezii), iar englezii sunt în mare măsură sub presiunea puternică a submarinelor."[174]

Până și politicienii moderați s-au alăturat corului celor care priveau viitorul cu optimism. În ianuarie 1918, proaspăt alesul primar al Kölnului în vârstă de 42 de ani, Konrad Adenauer, scria că 1917 „s-a încheiat cu cea mai favorabilă situație pentru noi de la începutul războiului și cu perspectiva unei păci bune, onorabile" după modelul Rezoluției de Pace pe care o adoptaseră majoritatea partidelor din Reichstag în 1917.[175]

Dacă Adenauer și alți politicieni de centru (și chiar de stânga moderată) sperau în principal într-o „pace onorabilă" care avea să pună rapid capăt războiului, liderii armatei voiau mai mult. Pentru ei, Brest-Litovsk promisese pământ, state vasale ale statelor clientelare din sudul și centrul Europei, precum și o sursă bogată de cereale și de petrol care să alimenteze efortul german de război. Mai presus de toate, oferea posibilitatea de a elibera trupe care să fie aruncate într-o ofensivă finală pentru câștigarea războiului din vest înainte de sosirea în număr mare a americanilor.

Mai precis, Înaltul Comandament German era foarte conștient că victoria trebuia obținută rapid.[176] Oboseala după atâta luptă și indisciplina se răspândeau în toate națiunile combatante, inclusiv în Germania. La sfârșitul lui 1917 și începutul lui 1918 au existat semne tot mai mari de epuizare și opoziție pe frontul intern, în timp ce „armistițiul" politic al tuturor partidelor din Reichstag din 1914 începea să se clatine când, în iulie 1917, majoritatea parlamentarilor – sprijiniți de Partidul Social-Democrat Majoritar, de liberalii de stânga

și de *Deutsche Zentrumspartei* (DZP, Partidul Catolic de Centru) – au adoptat „Rezoluția de Pace" a Reichstagului, în care cereau o pace fără despăgubiri sau anexări.

Când Reichstagul a adoptat Rezoluția de Pace, nu numai că a provocat o explozie de indignare în Înaltul Comandament al Armatei care a denunțat „defetismul" Reichstagului, ci a declanșat și apariția unui nou partid politic de extremă dreapta, *Deutsche Vaterlandspartei* (DVLP).[177] Chiar dacă proaspăt numitul cancelar, Georg Michaelis, care fusese numit la cererea OHL după concedierea lui Bethmann Hollweg, a ales să ignore Rezoluția de Pace, a dat un indiciu clar tuturor că, indiferent ce consens ar fi existat anterior în societatea germană în privința obiectivelor de război, acesta fusese compromis. În timp ce *Deutsche Vaterlandspartei* cerea o „pace cu victorie", pledoaria majorității Reichstagului pentru o pace negociată reflecta epuizarea germanilor după atâta luptă și intensificarea criticilor cu privire la o dictatură militară „tăcută" incapabilă să-și respecte promisiunile de a pune capăt războiului.[178]

Nu a ajutat la rezolvarea crizei de legitimitate a regimului faptul că în 1917 o mare parte a populației civile suferea de foame. Deja la sfârșitul lui 1914, populația Reichului simțise rapid efectele economice ale războiului, mai ales cele ale blocadei economice aliate împotriva Germaniei, impuse de Marina Regală și de alte nave aliate care închiseseră efectiv marina imperială și flota comercială în porturile germane.[179] Germania nu fusese niciodată autonomă din punct de vedere economic – între 25 și 30% dintre alimentele germane consumate în 1914 erau importate, la fel și extrem de necesarele îngrășăminte, cum ar fi salpetrul din Chile. Și peste 70% din acele importuri soseau în Germania pe mare, făcând țara foarte vulnerabilă la o blocadă navală.[180] Inițial menită să împiedice „produsele de contrabandă" precum arme, explozibili și alte lucruri necesare pentru efortul de război să ajungă în Germania, blocada aliată împotriva Germaniei și a celorlalte Puteri Centrale s-a extins treptat și asupra altor produse. La începutul lui 1917, Aliații „convinseseră" cu succes țările neutre precum Suedia și Țările de Jos să-și vândă alimentele și materiile prime statelor

aliate, nu Germaniei (ceea ce și făcuseră, în cantități uriașe, în primul an de război). Intrarea marilor exportatori agrari, precum România, în război împotriva Germaniei a venit ca o a doua lovitură.[181] Blocada aliată nu era însă singurul motiv pentru care un număr tot mai mare de germani sufereau de foame. Existau scăderi serioase ale producției interne; în plus, numărul muncitorilor bărbați disponibili pentru munca la câmp s-a redus brusc din cauza serviciului militar, iar un număr mare de cai de fermă fuseseră rechiziționați de armată.[182]

Aceste evenimente au avut un impact semnificativ. În martie 1915, pâinea a trebuit raționalizată, iar în orașele, târgurile și satele din Germania au început să apară cozi lungi în fața brutăriilor. În paralel, costul alimentelor a crescut semnificativ, cu 50% în primul an de război, lăsând îndeosebi familiile clasei muncitoare foarte expuse în fața penuriei de alimente.[183] În timp ce bogații puteau procura produse alimentare limitate de pe piața neagră, fermierii aveau acces direct la orice aveau nevoie pentru hrana zilnică și soldații reprezentau prioritatea întâi a statului când venea vorba de distribuirea alimentelor, populația urbană săracă era cea mai expusă. Încă din octombrie 1915, în orașe din întregul Reich femeile din clasa muncitoare s-au strâns pentru o serie de proteste spontane prin care cereau alimente. Până în iarna lui 1916, toate alimentele principale – inclusiv cartofi, carne, ouă și lapte – fuseseră raționalizate și foametea devenise un fenomen răspândit, în special (dar în nici un caz exclusiv) în orașele mari.[184] Criza de alimente a ajuns la apogeu în timpul „iernii napilor" din 1916–1917, când o toamnă neobișnuit de ploioasă a distrus recolta de cartofi. Napii suedezi, cu un gust îngrozitor și nu foarte hrănitori, erau oferiți ca înlocuitor. În acea iarnă, rațiile au scăzut în medie sub 1 150 de calorii pe zi de persoană, mai puțin de jumătate din cantitatea recomandată zilnic de 2 500 de calorii pe zi pentru un bărbat adult.[185] O carte poștală care circula în 1917 le oferea germanilor înfometați un sfat sarcastic: „Ia cartela pentru rația de carne, dă-o prin cartela pentru ouă și prăjește-o până se rumenește cu cartela pentru unt".[186] Situația s-a îmbunătățit ușor în anul următor, pentru a se deteriora din nou în vara lui 1918.[187]

Până la sfârșitul războiului, sute de mii de civili germani muriseră din cauza consecințelor directe și indirecte ale crizei alimentare. În timp ce afirmația autorităților germane de după război că blocada dusese la moartea a 763 000 de civili este cel mai probabil exagerată, este larg acceptat că numărul civililor morți în Germania din cauze având legătură cu războiul a fost în jur de 500 000.[188] După cum au susținut istoricul Alexander Watson și alții, majoritatea deceselor nu au fost provocate de foamete, ci de efectele secundare ale malnutriției: privarea de alimente a slăbit populația într-atât, încât boli precum tuberculoza, pneumonia și gripa (care a ucis 180 000 de oameni în Germania, în 1918) au devenit și mai periculoase decât ar fi fost în alte condiții.[189]

Penuria de alimente a avut efecte deosebit de vătămătoare asupra grupurilor vulnerabile, cum ar fi copiii. Doctorii din München au descoperit în 1916–1917 că, în comparație cu înălțimea și greutatea copiilor dinainte de război, acum copiii erau în medie cu doi–trei centimetri mai scunzi și cu două–trei kilograme și jumătate mai slabi.[190] Chiar și soldații, care au fost cel mai bine aprovizionați în timpul războiului, simțeau efectele. La o inspecție medicală a recruților din Posen din 1917 s-a descoperit că 15% dintre soldații tineri pierduseră în greutate într-o lună de la începerea serviciului militar, unii dintre ei chiar și șapte kilograme.[191] Cantitatea de alimente care li se oferea era evident inadecvată pentru niște oameni care desfășurau activități solicitante din punct de vedere fizic.

Pe măsură ce conflictul se prelungea, cenzorii militari au devenit din ce în ce mai conștienți de faptul că moralul se deteriora rapid în rândul soldaților și al civililor. Scrisorile între soldați și rudele lor de pe frontul intern nu lăsa loc de îndoieli că prăbușirea moralului militarilor este doar o problemă de timp. Încă din vara lui 1917, comandantul armatei din Karlsruhe raporta:

> În măsura în care cineva ar putea să-și facă o imagine despre moralul soldaților din scrisorile de la bazele militare, din conversații etc., categoric nu ar greși prea mult dacă ar prezice rezultatul la viitoarele

alegeri, fapt care va deschide ochii anumitor oameni de stat. Bărbați îmbrăcați în uniforme militare verzi-cenușii sunt furioși și, dacă, în sfârșit, vor avea ocazia să-și exprime sentimentele în legătură cu ce se poate spera în mod justificat de la noua orientare politică, adversarii, fățiși sau ascunși, acelei orientări ar avea șocul vieții lor.[192]

Germania nu era însă singura națiune care trecea prin asta. Majoritatea țărilor beligerante dădeau semne de nemulțumire similare, unele chiar mai îngrijorătoare pentru clasele conducătoare. În Franța, valuri de greve s-au succedat în industria metalurgică între iulie 1916 și mai 1918, iar în primăvara lui 1917 grevele s-au răspândit în toate industriile franceze, unde muncitorii cereau salarii mai mari și încheierea războiului; în mai și iunie 1917 în armata franceză au fost revolte, s-a intrat într-o „criză a disciplinei" care a afectat poate jumătate dintre diviziile franceze de pe frontul de vest. Soldații au organizat demonstrații și au refuzat să plece pe front.[193] Și în nordul Italiei primăvara și vara lui 1917 au fost marcate de tulburări și de proteste împotriva creșterii prețurilor, a lipsei de alimente și a continuării războiului, culminând cu revolte de proporții la Torino, în august 1917, declanșate de lipsa pâinii.[194] În Marea Britanie, amploarea și frecvența grevelor au crescut în timpul războiului, dar numai în Irlanda, prin Rebeliunea de Paști din Dublin, insurecție naționalistă urbană lansată pe 24 aprilie 1916 de Voluntarii Irlandezi și de „Armata Cetățenilor", a izbucnit cu adevărat o inițiativă revoluționară în Regatul Unit în timpul războiului.[195]

În Germania, epuizarea după atâta luptă și nemulțumirile politice au culminat cu grevele din ianuarie 1918, dar încăierările au încetat ca urmare a unei combinații de reprimare polițienească și promisiuni reînnoite legate de o victorie iminentă. Victoria militară în est a fost crucială în acest context, deoarece a ajutat cel puțin la atenuarea temporară a nemulțumirii provocate de continuarea războiului și la mobilizarea opiniei publice pentru ceea ce părea acum bătălia finală a războiului împotriva Marii Britanii și a Franței, pentru care OHL a transferat 48 de divizii de pe frontul de est.[196] Optimismul înșelător și așteptările mari legate de o victorie rapidă și imediată

în capitalele Puterilor Centrale au reprezentat fundalul decisiv al evenimentelor din ultimul an de război. În timp ce posibilitatea obținerii unei victorii iminente ridica teribil moralul soldaților, așteptările excesiv de mari au crescut și probabilitatea unei dezamăgiri serioase și a căderii generale a moralului dacă victoria decisivă nu avea să fie obținută.[197]

Așadar scopul ofensivei de primăvară a lui Ludendorff era să pună capăt rapid războiului înainte ca moralul soldaților să se prăbușească de tot și înainte ca trupele americane să sosească în Europa în număr mare. Acest obiectiv trebuia atins împingând Corpul Expeditionar Britanic spre Canalul Mânecii, unde urma să fie evacuat înainte de a da o lovitură decisivă francezilor. Obiectivul principal al ofensivei, cu numele de cod Operațiunea Michael, era străpungerea liniilor britanice în sectorul Somme-Arras, unde avantajul numeric al atacatorilor germani era de circa 2 la 1.[198]

Ofensiva-surpriză a început în dimineața zilei de 21 martie cu un bombardament de o intensitate fără precedent. Timp de cinci ore, circa 6 000 de tunuri germane au tras peste un milion de proiectile asupra liniilor de front britanice. După cum nota în jurnalul său locotenentul de infanterie german Ernst Jünger (jurnal care avea să stea la baza viitorului său bestseller internațional, *În furtuni de oțel*), bombardamentul intens a provocat un „uragan de foc atât de groaznic încât chiar și cele mai mari bătălii în care supraviețuisem păreau acum o joacă de copii". După aproape cinci ore de foc de artilerie neîntrerupt, infanteria a primit ordin să înainteze spre liniile inamice. „Venise marea clipă. Un baraj de foc s-a dezlănțuit asupra tranșeelor. Am pornit atacul."[199]

Infanteria formată din 32 de divizii germane care înainta a invadat rapid sectorul sudic al frontului. Numai în prima zi cele trei armate germane atacatoare au luat 21 000 de prizonieri și au făcut peste 17 500 de victime.[200] Aliații au fost cuprinși de panică, cel puțin temporar. Pe 24 martie, mareșalul Douglas Haig i-a semnalat comandantului suprem francez Henri-Philippe Pétain că linia frontului britanic nu mai putea fi apărată și că va trebui să renunțe la apărarea orașului Amiens. A doua zi, pe 25 martie, Haig le-a

ordonat într-adevăr trupelor sale să revină la vechile poziții pe care le ocupaseră în 1916.[201] În mijlocul unei retrageri haotice, se făceau planuri de evacuare a Corpului Expediționar Britanic din porturile franceze situate de-a lungul Canalului Mânecii, așa cum își dorise Ludendorff. A fost cel mai mare regres suferit de britanici în tot războiul și i-a forțat de Aliați să depășească orice rivalități interne și să creeze un Comandament Suprem comun, sub comanda generalului Ferdinand Foch.[202]

Primele victorii ale Germaniei păreau să confirme speranțele și așteptările Înaltului Comandament. Totul părea să decurgă conform planului. Încă de pe 23 martie, kaizerul Wilhelm al II-lea era convins că „bătălia era câștigată" și că „englezi erau înfrânți definitiv".[203] Impresia optimistă că victoria era iminentă a fost transmisă și pe frontul intern german, reprezentând un factor critic în ceea ce privește modul în care Germania și-a înțeles ulterior înfrângerea. Pe 26 martie, președintele consiliului de administrație al companiei de armament Krupp, Alfred Hugenberg, i-a trimis o telegramă de felicitare generalului Hindenburg: „Pacea cu Rusia [...] și marea victorie din aceste zile împotriva englezilor sunt ca două lovituri puternice de ciocan pentru toate inimile germane. [...] Cei care s-au îndoit timid de victoria germană și cei care nu au crezut niciodată în ea o văd acum ca pe o posibilitate realizabilă și trebuie să se încline în fața ideii de victorie."[204] Chiar și unii social-democrați, cum ar fi sindicalistul Heinrich Aufderstrasse, a afișat un entuziasm sincer. Într-o scrisoare adresată unui prieten nota că „actuala euforie a victoriei poate fi comparată doar cu cea din primele luni de război".[205]

În realitate însă, înaintarea germană din timpul Operațiunii Michael – oricât ar fi fost de impresionantă – nu reprezenta nimic decisiv. Când Operațiunea Michael s-a încheiat, pe 5 aprilie, trupele germane ale Armatei a 18-a înaintaseră mai bine de 50 de kilometri în teritoriul inamic – realizare mai importantă decât oricare alta obținută în vest începând cu 1914. Aliații au avut peste 255 000 de victime, majoritatea fiind britanici: circa 178 000 de soldați britanici au fost uciși, răniți sau dispăruți în misiune. Aproape 90 000 de soldați Aliați se predaseră

și 1 300 de piese de artilerie fuseseră capturate.[206] Câștigurile strategice erau însă minime. Britanicii erau răniți, dar nu distruși. Și deși teritoriul cucerit de germani era considerabil, acesta consta în mare parte din pământuri pustiite, fără valoare, peste care acum trebuiau să-și extindă liniile de aprovizionare deja suprasolicitate.[207] Mai rău, germanii pierduseră aproximativ 240 000 de oameni în ofensivă, deosebit de afectate fiind unitățile de asalt de elită de neînlocuit.[208] Spre deosebire de germani, armata britanică a înlocuit aproape imediat majoritatea pierderilor cu noi recruți trimiși peste Canalul Mânecii – peste 100 000 dintre aceștia au ajuns în porturile franceze spre sfârșitul lui aprilie.[209]

Acesta a fost momentul în care Ludendorff, sub presiunea de a repurta un succes după ce mizase totul pe ofensiva din primăvară, a început să facă greșeli imprevizibile. Dându-și seama că Operațiunea Michael nu-și atinsese principalul scop de a-i zdrobi pe britanici, a decis să-și încerce norocul într-un alt sector a frontului. Când și-a planificat ofensiva de primăvară, la sfârșitul lui 1917, inițial avusese în vedere un atac de proporții în Flandra, cu numele de cod Operațiunea Georg, o alternativă la Operațiunea Michael. După eșecul Operațiunii Michael, Operațiunea Georg reintra în joc, deși la o scară mai mică, fapt reflectat de noul nume al planului: Operațiunea Georgette. Două armate germane au primit ordin să atace cele nouă divizii aliate – opt dintre ele britanice și una portugheză – care erau poziționate între liniile germane și nodul feroviar de importanță strategică de la Hazebrouck, controlând liniile de aprovizionare vitale ale Aliaților. Inițial, ofensiva care începuse cu focuri grele de artilerie la primele ore din dimineața zilei de 9 aprilie părea să fie extrem de reușită. Trupele de asalt germane au copleșit rapid apărarea portugheză și au avansat circa zece kilometri până la căderea nopții. Ofensiva a continuat în următoarele zile, dar s-a oprit în cele din urmă la numai câțiva kilometri de Hazebrouck. Noul eșec a lui Ludendorff a fost provocat atât de rezistența înverșunată a britanicilor, cât și de epuizarea generală a soldaților germani, dintre care mulți participaseră și la Operațiunea Michael.[210]

Lipsa unei victorii rapide și decisive a început să îngrijoreze tot mai mulți oameni de pe frontul intern. Istoricul german Friedrich Meinecke, care avea numeroase legături și care se întâlnea frecvent cu politicieni de rang înalt, și-a consemnat pe 1 mai 1918 îndoielile crescânde cu privire la succesul campaniei. Meinecke, care își exprimase „optimismul renăscut" la începutul ofensivei din primăvară, devenise dintr-odată mult mai pesimist: „Trebuie să mă opun neîncetat gândurilor negre. Acest război se poate transforma în ceea ce au fost odinioară Războiul Peloponesiac și Războiul de Treizeci de Ani: începutul declinului [...] civilizației europene [...] forțele eliberate și dezlănțuite acum pe plan intern mă sperie. [...] Egalitatea dreptului de vot este necesară – la fel de necesară ca și o anumită doză de militarism pe de altă parte –, dar sinteza celor două e posibil să nu reușească. Ca răspuns poate apărea o reacție dură [împotriva cererilor de democratizare – n.a.] sau să se producă o revoluție. Și apoi, ca în Rusia, o dizolvare neclară a tuturor acestora?"[211]

Dar Ludendorff nu era încă pregătit să recunoască faptul că ofensiva lui din primăvară nu avusese rezultate decisive. După eșecul Operațiunii Georgette de a distruge Corpul Expediționar Britanic, ofensivele sale deveniseră tot mai incoerente. Renunțând la alte acțiuni împotriva britanicilor, Ludendorff s-a repezit acum asupra unui alt sector al frontului. Ofensiva de pe Aisne împotriva francezilor, de la sfârșitul lui mai, precedată de cel mai greu efort al artileriei germane din întregul război, care a tras două milioane de obuze în patru ore și jumătate, a fost o ultimă încercare disperată de a-și asigura victoria și a adus cel mai mare avans al războiului pe frontul de vest. După ce au cucerit Château-Thierry de pe Marna, trupele germane se aflau încă o dată – la fel ca în 1914 – în apropiere de capitala Franței, unde tirul artileriei germane cu rază lungă de acțiune a ucis 900 de parizieni.[212]

Totuși ofensiva armatei germane din primăvara lui 1918 și de la începutul verii aceluiași an a creat mai multe probleme decât soluții. Liniile de comunicații și de aprovizionare erau mai lungi, așadar transportul rezervelor pe front era foarte dificil. Descoperirea proviziilor

de hrană ale Aliaților în tranșeele inamice abandonate în grabă – pâine albă, carne de vită, biscuiți și vin – i-a împins pe soldații germani lipsiți de alimente să-și facă o idee despre superioritatea economică a inamicului. În plus, costul în pierderi de vieți omenești era imens, mai mare decât oricând pe perioada războiului, cu excepția primelor două luni de conflict. Uriașa vărsare de sânge a făcut ca pariul lui Ludendorff să nu dea roade. În timp ce pierderile germane, adesea din rândurile celor mai buni și mai experimentați luptători, nu puteau fi compensate, Aliații își completau acum rândurile cu cei 250 000 de americani care soseau lunar în Europa.[213]

Pe lângă pierderile militare, primul val de „gripă spaniolă", un virus gripal deosebit de agresiv, care a ucis în total peste 50 de milioane de oameni în întreaga lume, a ajuns la liniile germane în vară.[214] Doar Armata a 6-a Germană din Alsacia raporta 10 000 de cazuri noi pe zi în prima jumătate a lui iulie. În total, peste un milion de soldați germani s-au îmbolnăvit între mai și iulie 1918. Spre deosebire de germani, în armata britanică au fost doar 50 000 de cazuri de gripă în iunie și iulie.[215] Alte boli – pneumonia, dizenteria și chiar malaria – au subminat și mai mult forța armatei.[216]

De pe la mijlocul verii, trupele germane epuizate – slăbite de ofensivele precedente și de diverse boli – s-au confruntat cu contraatacuri susținute ale Aliaților. Contraofensiva franceză cu care a debutat a Doua Bătălie de pe Marna, în iulie 1918, și atacul reușit lansat de britanici pe 8 august în afara orașului Amiens au confirmat că Aliații aveau acum inițiativa și că soarta se întorsese în favoarea lor. 16 divizii germane au fost spulberate în timpul contraatacului Aliaților. Deși se evitase o prăbușire totală, trupele germane erau aproape în totalitate demoralizate și epuizate, dând tot mai mult vina pe propria conducere pentru situația groaznică în care se aflau.[217] De exemplu, Oficiul de cenzură a corespondenței al Armatei a 6-a a raportat că în august din ce în ce mai mulți soldați se întorseseră împotriva „militarismului prusac" și a „kaizerului însetat de sânge".[218]

Fără întăriri, suprasolicitate și slăbite de boli și de pierderile grele din timpul ofensivei, trupele germane nu aveau cum să reziste

în fața forțelor aliate care, pentru a-și susține ofensiva, acum foloseau și tancuri, făcând și mai evident pentru trupele germane că Aliații aveau avantaj în dezvoltarea de noi arme strategice. În scurt timp, toate câștigurile teritoriale obținute de armata germană în primăvară și la începutul verii lui 1918 au fost irosite. La o săptămână după ce Aliații loviseră puternic liniile Armatei a 2-a Germane, pe 8 august („Ziua Neagră" pentru armata germană), Ludendorff i-a spus kaizerului că Germania ar trebui să încerce să obțină o pace negociată – o poziție pe care o respinsese continuu pe tot parcursul războiului.[219]

Capitolul 3

SFÂRȘITUL JOCULUI

Pe 14 august 1918, cancelarul Reichului Georg von Hertling s-a întâlnit cu conducerea armatei pentru o ședință de urgență (prezidată de kaizer) ca să discute noua situație și măsurile necesare. Hindenburg și Ludendorff au continuat să insiste că armata terestră avea să reușească să securizeze o poziție defensivă pe pământ francez. Cu toate acestea l-au avertizat pe Hertling că acest lucru putea să se întâmple doar dacă exista sprijinul frontului intern.[220] Astfel, încă din august 1918 a apărut o argumentație care avea să devină dominantă în OHL în ultimele zile ale războiului: înfrângerea militară nu putea fi pusă pe seama eșecului conducerii militare supreme, ci mai degrabă pe patrie, unde defetismul câștigase teren și armata, neînfrântă pe câmpul de luptă, fusese trădată.

Realitatea arăta altfel. Frontul german era împins din ce în ce mai în spate. Începând cu 21 august, britanicii au recâștigat inițiativa la Arras și Péronne și au avut câștiguri teritoriale considerabile, în timp ce tot mai mulți soldați germani, obosiți să mai poarte un război care era ca și pierdut, au capitulat în fața Aliaților. Situația a fost considerată destul de serioasă de Hindenburg și Ludendorff pentru a-și muta cartierul general de la Avesnes în orașul belgian Spa, pe 5 septembrie. Încetul cu încetul, și-au dat seama că războiul era inevitabil pierdut, probabil pentru că au fost inundați cu rapoarte despre moralul scăzut în rândul trupelor. Unul dintre numeroasele rapoarte tipice din această perioadă a venit de la Oficiul de cenzură a corespondenței al Armatei a 6-a care raporta că „epuizarea provocată de război și demoralizarea sunt universale".[221] Ludendorff era în pragul unei căderi nervoase, asistând la prăbușirea carierei sale militare excepționale. Ascensiunea sa fulgerătoare în statul-major german după 1914 se datorase foarte

mult rolului său central în alungarea rușilor din estul Prusiei în Bătălia de la Tannenberg (1914) și în Bătălia de la Lacurile Mazuriene (1915), chiar dacă superiorul său direct, Paul von Hindenburg, fost ofițer veteran în rezervă, retras după Războiul Franco-Prusac din 1870–1871, primise recunoașterea pentru acest rezultat. Când a fost numit șef al statului-major german, în 1916, Hindenburg l-a numit pe talentatul Ludendorff intendent general. În următorii doi ani, Hindenburg a fost oficial la conducere, dar în realitate Ludendorff a fost cel care a condus efortul de război german. Înfrângerea Rusiei (și a României) i-a întărit și mai mult poziția de conducere, dar eșecul ofensivelor de pe frontul de vest – în esență, rodul gândirii lui Ludendorff – i-a subminat-o complet.[222]

Sentimentul de criză profundă care a cuprins Înaltul Comandament German a fost accentuat de colapsul aliaților Germaniei pe celelalte fronturi la sfârșitul verii și începutul toamnei lui 1918. În est, Aliații au atacat pe 14 septembrie și au învins armata Bulgariei forțând-o să ceară în două săptămâni armistițiu. Caracterul neașteptat al acestei prăbușiri a fost surprinzător pentru mulți observatori. De la intrarea Bulgariei în război, în 1915, armata sa luptase cu vitejie și obținuse victorii timpurii importante în 1915 (Niš, Ovče Pole, Kosovo, Krivolak) și în 1916 (Lerin, Chegan, Bitola, Strumița, Cerna, Turtucaia, Dobrici, Cobadin și București). Înainte de 1918, armata bulgară nu pierduse vreo bătălie majoră, respinsese în mod repetat atacurile aliate la Doiran, un orășel din Macedonia, unde armata bulgară construise o puternică linie de apărare care a rezistat asalturilor sistematice ale britanicilor, francezilor și trupelor imperiale.[223]

Însă, în cele din urmă, Antanta a reușit străpungerea printr-un alt punct al frontului bulgar de sud-vest. În timpul verii lui 1918, Aliații strânseseră peste 31 de divizii cu 650 000 de oameni pe frontul macedonean de la nord de Salonic. Ofensiva lansată de trupele franceze și sârbe, pe 14 septembrie 1918, i-a copleșit total pe apărătorii bulgari, epuizați de lipsa proviziilor și de penuria tot mai mare de hrană atât pentru soldați, cât și pentru civili. Francezii și sârbii au spulberat liniile inamice la Dobro Pole, în timp ce trupele britanice și grecești au

străpuns defensiva bulgară de la lacul Doiran. Deși unele unități au continuat să reziste cu înverșunare, cea mai mare parte a armatei bulgare s-a prăbușit rapid. Pe 25 septembrie, guvernul bulgar a încercat să pună capăt ostilităților.[224]

Doar patru zile mai târziu, Bulgaria, ultima țară care se alăturase Puterilor Centrale, era prima care a ieșit din conflict când delegația bulgară a semnat un armistițiu la Salonic. Prin acest armistițiu, Bulgaria era de acord cu demobilizarea totală a armatei sale (cu excepția câtorva trupe care să păzească granița cu Turcia și liniile de cale ferată), cu ocuparea mai multor puncte strategice de către trupele aliate, cu predarea echipamentului militar forțelor Antantei și cu cea mai controversată măsură luată de guvernul de la Sofia – evacuarea completă a tuturor teritoriilor grecești și sârbești cucerite în timpul războiului, inclusiv Macedonia, teritoriu pe care Bulgaria îl revendicase încă de la obținerea independenței naționale, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Armistițiul includea și clauze secrete, în principal referitoare la o ocupație aliată temporară drept garanție pentru ieșirea Bulgariei din război. Pentru a se asigura de „buna purtare" a Sofiei, un număr semnificativ de trupe bulgare (între 86 000 și 112 000) urmau să fie reținute ca prizonieri de război în viitorul apropiat.[225] Și mai rău pentru Puterile Centrale care erau în continuare în război era că trupele aliate erau acum la Dunăre, făcând foarte probabil ca Austro-Ungaria să se confrunte în curând cu atacuri de pe o nouă linie de front.

Contemporanii au înțeles imediat importanța acestor evenimente: „Vești dezastruoase despre Bulgaria", nota în acea zi Friedrich Meinecke în jurnalul său. „Începutul sfârșitului."[226] Artista Käthe Kollwitz, care urmărea de asemenea evenimentele de la Berlin, a exprimat aceleași sentimente: „O atmosferă îngrozitor de apăsătoare. [...] Printre cele mai contradictorii sentimente. Germania pierde războiul. [...] Ce va veni acum? Se vor aprinde din nou sentimentele patriotice astfel încât să urmeze o apărare până la capăt? [...] Mi se pare o nebunie, dacă jocul e pierdut, să nu-i pui capăt și să salvezi ce mai poate fi salvat. Germania trebuie să-și salveze tinerii care încă mai sunt în viață; altfel va cădea în sărăcie absolută. De aceea nu ar

trebui să mai existe nici o zi de război, dacă se recunoaște că [războiul] e pierdut."[227]

Pentru majoritatea contemporanilor implicați politic, înfrângerea Bulgariei la sfârșitul lui septembrie 1918 a întărit clar impresia că războiul fusese pierdut. Nu numai că această înfrângere a dus la întreruperea legăturii terestre dintre Imperiul Otoman și restul Puterilor Centrale, ci a deschis efectiv drumul spre Constantinopol dinspre vest și spre Serbia ocupată de habsburgi și Ungaria dinspre est.[228] Nici una dintre Puterile Centrale – nici măcar Germania – nu avea forța necesară pentru a deschide o a doua linie de front, iar Budapesta a fost forțată să-și retragă trupele de pe frontul alpin pentru a apăra Ungaria împotriva unui atac aliat tot mai probabil la granița sale.

Între timp, pe frontul italian, o decizie preliminară a venit la mijlocul lui iunie sub forma așa-numitei a doua bătălii de pe Piave, care începuse pe 15 iunie cu o ofensivă nechibzuită și slab pregătită a habsburgilor pe o linie de front extinsă de 80 de kilometri.[229] Ofensiva s-a încheiat cu un eșec rapid în fața rezistenței îndârjite a forțelor armate italiene coordonate acum de generalul Armando Diaz, care fusese numit comandant suprem al armatei după dezastruoasa înfrângere de la Caporetto, cu un an în urmă.[230]

A doua bătălie de pe Piave a marcat începutul sfârșitului armatei habsburgice, lăsând în urmă peste 142 000 de morți sau răniți, în timp ce 25 000 dintre soldații acesteia au fost luați prizonieri de Aliați.[231] Monarhia Duală nu a mai putut compensa asemenea pierderi prin noi recruți. Nici măcar demiterea longevivului șef al Marelui Stat-Major Conrad von Hötzendorf la mijlocul lui iulie 1918 nu a mai contat în acest moment.[232] Pe 14 septembrie, împăratul Carol I a făcut un apel la pace. Totuși liderii francezi și britanici aveau bănuiala că mișcarea împăratului ar putea fi doar o încercare de a-i dezbina de Aliați, în timp ce Washingtonul a răspuns că își comunicase deja termenii de pace. Orice discuții suplimentare au fost astfel considerate de prisos.[233]

În timp ce armata habsburgică era slăbită de ofensiva nefericită de pe Piave, Roma încerca să profite de avantajul ei strategic și să-și

îmbunătățească poziția la masa negocierilor după terminarea războiului. Pe 24 octombrie, armata italiană a lansat două atacuri, pe Monte Grappa și peste râul Piave, la Vittorio Veneto. În decurs de cinci zile armata habsburgică era în disoluție și în plină retragere. Cel puțin 300 000 de soldați și 24 de generali au fost luați prizonieri. Pe 30 octombrie, italienii au cucerit Vittorio Veneto. În acest context, guvernul maghiar a decis, pe 1 noiembrie, să-și retragă trupele, mișcare care a accelerat colapsul restului armatei habsburgice.[234] Pe 2 noiembrie, Înaltul Comandament Austriac a cerut armistițiu, determinându-l pe șeful statului-major al armate italiene, Armando Diaz, să trimită un triumfător „comunicat al victoriei" trupelor sale: „Armata austro-ungară e învinsă. [...] Rămășițele a ceea ce a fost odinioară cea mai puternică armată din lume se retrag disperate și haotice în văile din care coborâseră cu o încredere exagerată."[235]

Până la intrarea în vigoare a armistițiului cu Austro-Ungaria, pe 4 noiembrie, un alt jucător-cheie printre Puterile Centrale, Imperiul Otoman, acceptase deja înfrângerea. Armistițiul de la Mudros, semnat pe 30 octombrie 1918, a încheiat războiul lung și amar al otomanilor, care începuse efectiv în septembrie 1911, când trupele italiene invadaseră și capturaseră provincia otomană Tripolitania (Libia de astăzi), marcând începutul unei perioade de șapte ani de conflicte aproape fără întrerupere care au inclus Războaiele Balcanice (1912–1913) și Primul Război Mondial. După străpungerea britanică în Palestina (20 septembrie 1918) și înaintarea britanico-arabă în Damasc (1 octombrie 1918), capitularea Constantinopolului a fost doar o problemă de timp, iar germanii știau asta.[236]

Până la începutul lui noiembrie, ultima dintre Puterile Centrale care mai rămăsese în război era Germania. Pare incredibil, dar, în pofida situației militare tot mai disperate, forțele germane de pe frontul de vest au continuat să apere linia acestui front de 400 de kilometri timp de aproape o lună și jumătate după înfrângerea bulgarilor, aliații Berlinului. Cu toate acestea, foarte puțini se îndoiau de rezultatul războiului în această etapă. Pentru soldații prinși în retragere pe frontul de vest, ultimele săptămâni ale războiului au fost în principal despre

încercarea de a supraviețui, după cum nota locotenentul evreu german Otto Meyer într-o scrisoare adresată soției sale Gertrud: „Acum știu ce înseamnă de fapt războiul. [...] Ne-am târât prin țărână și am alergat și am sărit în cratere de bombe sau în urme de tranșee, înconjurați de sârmă ghimpată. Eram înconjurați de cratere de toate mărimile produse de focul de artilerie, de mirosul de sulf și de tot felul de gaze otrăvitoare. Chiar și la primele ore ale dimineții era imposibil să vezi în față mai mult de doi metri prin ceață și fum."[237]

În timp ce soldații de pe front sufereau consecințele fatale ale deciziilor luate altundeva, ieșirea Bulgariei din război i-a oferit lui Ludendorff o scuză convenabilă pentru a pune capăt războiului fără a-și asuma răspunderea pentru consecințe. Pe 29 septembrie, ziua armistițiului din Bulgaria, Ludendorff și Hindenburg i-au prezentat kaizerului evaluarea situației de pe front și a consecințelor militare ale acesteia: „I-am cerut Majestății Sale să aducă la guvernare acele cercuri cărora trebuie să le mulțumim cel mai mult pentru că ne-au adus în situația de față", i-a informat Ludendorff pe ofițerii de rang înalt ai OHL pe 1 octombrie. A recunoscut franc că graba de a pune capăt ostilităților a fost răspunsul la o victorie iminentă a Aliaților și o reacție la moralul scăzut al soldaților germani. „Nu ne mai puteam baza pe trupe", insista el.[238] Totuși Ludendorff era la fel de sigur că reprezentanții stângii politice din Reichstag, nu conducerea armatei, trebuiau învinuiți pentru „inevitabila și iminenta" înfrângere a Germaniei: „L-am sfătuit pe Majestatea Sa să-i aducă la guvernare pe cei cărora trebuie să le mulțumim pentru faptul că lucrurile au ajuns în acest punct critic. Îi vom vedea acum pe acei domni preluând ministerele țării. Să încheie ei pacea care trebuie încheiată acum. Să mănânce ei fiertura pe care au pregătit-o pentru noi."[239] În afară de faptul că a permis OHL să arunce altora răspunderea pentru înfrângerea acum inevitabilă, propusa „revoluție de sus în jos" a avut un avantaj suplimentar: președintele Wilson, liderul Aliaților, care era probabil cel mai dornic să ofere termeni îngăduitori, avea să fie mai dispus să încheie o pace bazată pe cele „Paisprezece Puncte" ale sale, prezentate Congresului pe 8 ianuarie 1918, dacă ar fi trebuit

să negocieze cu un guvern ales în mod democratic de la Berlin.[240] Și în acel discurs, și în februarie, Wilson subliniase „autodeterminarea" și o pace justă ca fiind principiile-cheie ale viitoarei ordini internaționale. După cum sublinia în discursul lui din fața Congresului, de pe 11 februarie:

> Fără anexări, fără contribuții, fără daune punitive. [...] Aspirațiile naționale trebuie respectate; oamenii nu pot fi dominați și guvernați decât cu încuviințarea lor. „Autodeterminarea" este [...] un principiu imperativ de acțiune, pe care oamenii de stat îl vor ignora de acum încolo pe riscul lor.[241]

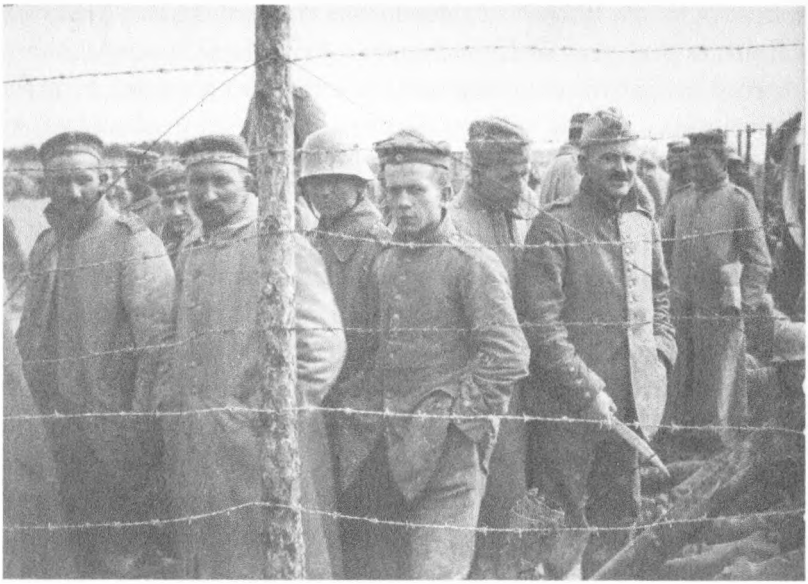

3.1. Aliații au lansat o contraofensivă reușită după prăbușirea Ofensivei germane din primăvara lui 1918. Peste 386 000 de soldați germani au fost luați prizonieri de Aliați în ultimele luni de război, din august până în noiembrie 1918.

Ideile lui Wilson de „pace justă" fuseseră prea puțin importante pentru considerațiile strategice ale lui Hindenburg și Ludendorff între

ianuarie și septembrie 1918. Acum însă, o „pace wilsoniană" moderată, fără învingători sau învinși, era cel mai bun lucru la care putea spera Germania. După ce Germania a ignorat flagrant neutralitatea belgiană, distrugerile serioase provocate pe teritoriile francez, belgian și rus, scufundarea a nenumărate nave comerciale britanice și moartea a milioane de soldați aliați, Ludendorff și Hindenburg știau că nici Londra, nici Parisul nu aveau să facă o ofertă de pace generoasă, în special acum, când trupele lor avansau din nou. Ei au înțeles că americanii aveau nevoie de un semn de reformă internă înainte să negocieze serios cu Germania. În acest context este de înțeles „răzgândirea" bruscă a OHL în privința parlamentarizării sistemului politic german.

Urmând sfatul OHL, Wilhelm al II-lea a anunțat public pe 30 septembrie că „oamenii care au parte de încrederea poporului ar trebui să aibă o participare mai largă la drepturile și la obligațiile guvernului".[242] Cu acest decret, împăratul a inițiat un proces cinic de „democratizare", care avea de asemenea ca scop dezamorsarea unei potențiale situații revoluționare în Germania, similară celei care dusese la răsturnarea regimului țarist în Rusia.

Una dintre consecințele imediate ale acestei reforme bruște a fost înlocuirea cancelarului von Hertling – un puternic adversar al reformelor și un instrument esențial care reflecta voința OHL – cu prințul Max von Baden, în vârstă de 51 de ani. Prințul Max, un intelectual liberal din sudul Germaniei, era foarte diferit de predecesorii lui, la fel ca guvernul său care era sprijinit de multe dintre partidele politice.[243] Prințul Max putea conta pe sprijinul Partidului Progresist al Poporului, pe național-liberali, pe Partidul Catolic de Centru și pe social-democrați – care reprezentau o majoritate copleșitoare în parlament. Friedrich Ebert, deși nu făcea parte din guvernul von Baden, susținea puternic implicarea partidului său, în principal pentru a împiedica o revoluție precum cea rusă: „Nimeni care a trăit revoluția din Rusia nu-și poate dori, în interesul proletariatului, ca evenimentele să se desfășoare la fel aici. Dimpotrivă, trebuie să intervenim acum, trebuie să vedem dacă putem obține suficientă influență pentru a ne impune

cererile și, dacă e posibil, să facem legătura între acestea și salvarea țării noastre, pentru că suntem datori să facem acest lucru."[244]

În locul lui Ebert, Philipp Scheidemann s-a alăturat guvernului von Baden ca secretar de stat fără portofoliu. Ca președinte al „comitetului interfacțional", alcătuit din reprezentanți de frunte ai celor trei partide care inițiaseră „Rezoluția de Pace" din Reichstag – MSPD, Partidul Progresist al Poporului și Partidul Catolic de Centru –, Scheidemann fusese de ceva vreme un susținător de frunte al negocierilor de pace. Deși inițial avusese rezerve în legătură cu susținerea unui guvern condus de un aristocrat și se îngrijora în legătură cu intrarea MSPD în guvern tocmai când înfrângerea militară devenise evidentă, a fost într-un final de acord cu Ebert, sperând să implementeze reforme relevante, care ar fi făcut inutilă în Germania o revoluție în stilul celei bolșevice. Pe parcursul lui octombrie, Scheidemann și-a dedicat toate eforturile unei serii de chestiuni politice, în special implementării reformelor ample din octombrie, care au dus la parlamentarizarea Germaniei, schimbului de note diplomatice cu guvernul SUA în legătură cu condițiile de armistițiu și emiterii unei amnistii pentru deținuții politici, printre cei eliberați numărându-se și controversatul conducător al marxiștilor revoluționari din Germania, Karl Liebknecht.

Ce doreau Ebert, Scheidemann și alți politicieni MSPD să obțină prin participarea lor în noul guvern von Baden era destul de revoluționar fără a mai fi necesar ca susținătorii lor să iasă în stradă: acordurile de pace impuse cu România și cu Rusia urmau să fie anulate, în timp ce trupele din Belgia, Muntenegru și Serbia urmau să fie evacuate.

Pe frontul intern, social-democrații cereau alegeri generale libere și egale, inclusiv în Prusia, unde prevala un sistem de vot pe trei niveluri. Au încercat, de asemenea, numirea membrilor guvernului care reprezenta majoritatea în Reichstag, cu alte cuvinte din rândurile MSPD, ale liberalilor și ale Partidului Catolic de Centru. Luate la un loc, aceste cereri reprezentau mai mult decât obținuse SPD în decenii, respectiv parlamentarizarea și democratizarea completă a sistemului politic german. Schimbarea situației pe câmpul de luptă, în 1918 a fost cea care a făcut în cele din urmă ca aceste obiective să

devină posibil de atins chiar dacă lăsa noul guvern în nefericita ipostază de a fi nevoit să încheie un război deja pierdut.[245]

3.2. Kaizerul l-a numit pe aristocratul liberal prințul Max von Baden în funcția de cancelar al Reichului pe 3 octombrie 1918. Numirea unui cancelar susținut de Partidul Social-Democrat, Partidul Catolic de Centru și Partidul Progresist al Poporului făcea parte din „reformele din octombrie" menite să facă Germania să pară mai democratică în ochii președintelui american Woodrow Wilson.

Pe 3 octombrie, chiar în ziua numirii sale și presat de Ludendorff, care insista asupra încheierii ostilităților „cât mai repede posibil", cancelarul von Baden a luat legătura cu administrația lui Wilson (dar cu nici un alt guvern al țărilor aliate), cerând încheierea imediată a ostilităților.[246] În scrisoarea sa adresată președintelui american, guvernul german făcea referire la cele Paisprezece Puncte pe care președintele american le prezentase în ianuarie 1918 și la recenta „Cuvântare de la Mount Vernon", de pe 27 septembrie, ca bază pentru viitoare negocieri.[247]

La Berlin, analiști politici precum Friedrich Meinecke își făceau griji în legătură cu consecințele imediate ale acestora. Pe 3 octombrie, Meinecke scria în jurnalul său: „Ce perspectivă e aceea în care

trupele de pe front, distruse și șocate, care încep să vină în valuri acasă, se abat în masă asupra noastră? [...] Majoritatea soldaților încă nu știu cât de serioase sunt problemele."[248] Unii comandanți au rămas de asemenea sceptici în legătură cu rezultatul abordării lui Wilson. Pe 7 octombrie 1918, generalul-maior Max Hoffmann, de exemplu, nota în jurnalul său: „Aștept să aud cum va răspunde Wilson la cererea noastră – presupun că va stabili astfel de condiții, încât vor echivala cu un «nu». [...] Vremurile nu sunt deloc bune."[249]

Schimbul de scrisori nu a fost atât de clar precum presupusese von Baden sau Hoffmann. Inițial, răspunsul lui Wilson din 8 octombrie le-a dat motive de optimism rezervat, deoarece dorea clarificări suplimentare dacă guvernul german era reprezentativ pentru voința poporului și dacă accepta cele Paisprezece Puncte ca temei pentru pace.[250]

În tabăra germană, deliberările privind un răspuns la scrisoarea americană au început pe 11 octombrie. În interiorul cabinetului exista o incertitudine cu privire la ce ar putea însemna practic un angajament german față de cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson. Ar trebui acceptate, fără rețineri, ca bază pentru un viitor tratat de pace? Sau ar trebui să fie doar un punct de pornire al negocierilor? Secretarul de stat Wilhelm Solf din Ministerul german de Externe sublinia că o acceptare fără rețineri a celor Paisprezece Puncte ar fi transformat imediat Alsacia și Lorena, precum și provinciile est-germane în subiect al viitoarei conferințe de pace. În schimb, colegul său de cabinet, secretarul de stat Matthias Erzberger din Partidul Catolic de Centru, a afirmat că Reichul ar trebui să accepte cele Paisprezece Puncte ca bază pentru viitorul tratat de pace. Le considera suficient de vagi pentru a lăsa loc de negocieri. Dacă, în cursul acestor negocieri mai detaliate, cele Paisprezece Puncte ar fi fost interpretate constant în detrimentul Reichului, guvernul german ar fi lăsat pur și simplu negocierile să eșueze. La fel ca OHL, cabinetul presupunea astfel că o pace „fără învingători" era posibilă.[251]

Chiar și OHL putea fi de acord cu evacuarea militară a Franței și a Belgiei, dar precondiția pentru această evacuare trebuia să fie semnarea unui armistițiu. Hindenburg și Ludendorff doreau ca trupele

să se întoarcă în Reich pentru a restabili statu-quoul militar din 1914 pe durata negocierilor de pace. Problema evacuării militare a zonelor ocupate din estul Europei s-a dovedit mai controversată. Atât OHL, cât și Ministerul de Externe sperau în continuare că trupele germane vor rămâne acolo pe durata negocierilor de pace. În ceea ce privește oprirea războiului submarinelor, nu se putea face nici o afirmație din cauza lipsei unui răspuns din partea comandamentului naval. În orice caz, guvernul SUA a fost informat prin canale diplomatice că războiul submarin de-a lungul coastei americane urma să se încheie. În ceea ce privea cererea lui Wilson, pe numele căruia fusese trimisă prima scrisoare a germanilor, cabinetul a convenit asupra unui răspuns evaziv: atât conducerea politică din trecut, cât și conducerea actuală (sprijinită de o majoritate parlamentară) se aflau în spatele cererii de armistițiu.[252] Scrisoarea germană conținea, de asemenea, un pasaj menit să-i determine pe aliații Washingtonului să respecte cele Paisprezece Puncte ca bază pentru viitoarele negocieri. Pe 12 octombrie, discuțiile dintre cabinet și OHL au fost încheiate și răspunsul german a fost trimis.[253]

Răspunsul lui Wilson din 14 octombrie s-a dovedit a fi o lovitură grea pentru speranțele Germaniei privind o pace negociată fără învingători. Scrisă pe un ton mult mai dur decât prima, a doua scrisoare explica clar că Aliații vor stabili condițiile de pace, nu germanii. A doua scrisoare a lui Wilson a criticat, de asemenea, aspru Berlinul pentru continuarea „practicilor ilegale și inumane" de război. Sub presiune atât pe plan intern din partea republicanilor în ambele Camere, cât și pe plan extern din partea aliaților săi din Paris și Londra, Wilson nota în continuare că, din punctul lui de vedere, Germania încă era controlată de o „putere arbitrară" – probabil kaizerul și conducerea armatei din jurul lui Hindenburg și Ludendorff, ale căror abdicare respectiv demisie erau recomandate implicit.[254]

Au existat mai multe motive pentru schimbarea de ton a lui Wilson. În primul rând, a fost factorul important al politicii interne în perioada premergătoare alegerilor intermediare pentru Congres. Criticii republicani ai lui Wilson nu au omis să-i reamintească de discursul său din 27 septembrie 1918 despre guvernul german „nelegiuit" – un guvern

cu care acum dorea să facă pace. Presiunea pe plan intern a făcut ca Wilson să ceară neapărat o schimbare de regim ireversibilă în Germania ca precondiție pentru negocierile de armistițiu. Un al doilea motiv pentru întărirea poziției lui Wilson consta în abordarea aparent nebunească a Germaniei în ceea ce privește războiul submarinelor. Pe 11 octombrie, cu o zi înainte ca guvernul german să trimită a doua scrisoare către Wilson, submarinul german U-123 scufundase o navă britanică de pasageri, *Leinster*, în apropiere de golful Dublin, provocând moartea a 500 de pasageri. Guvernul lui Wilson a fost îngrozit și a subliniat acest lucru în a doua scrisoare: „În timp ce guvernul german abordează guvernul Statelor Unite cu propuneri de pace, submarinele sale sunt ocupate cu scufundarea navelor de pasageri pe mări, și nu numai a navelor, ci și a bărcilor în care pasagerii și echipajele lor încearcă să se salveze. Armatele germane, în timpul retragerii lor acum forțate din Flandra și Franța, pornesc pe calea nebunească a distrugerii, care a fost privită întotdeauna ca o încălcare directă a regulilor și a obiceiurilor războiului civilizat."[255]

Al treilea, și probabil cel mai important, factor care a determinat înăsprirea atitudinii lui Wilson a fost implicarea tot mai mare a aliaților Washingtonului în Europa. Serviciile secrete franceze interceptaseră prima scrisoare germană adresată lui Wilson și împărtășiseră imediat informația prim-miniștrilor statelor din Antantă. Londra și Parisul erau suspicioase cu privire la motivul pentru care germanii luaseră legătura doar cu Wilson (preocupare împărtășită de Comandamentul Suprem Aliat condus de mareșalul Foch) și au început imediat să lucreze la o listă de condiții pentru un armistițiu. Printre acestea se numărau retragerea imediată a Germaniei din Franța și Belgia și evacuarea trupelor germane dincolo de Rin, ocuparea zonelor nongermane evacuate de către Aliați, restricționarea flotei germane și predarea celor 60 de submarine.[256]

Când primul răspuns al lui Wilson către guvernul german, din 9 octombrie, a devenit cunoscut la Paris, oficialii strânși acolo au fost îngroziți de tonul moderat al scrisorii acestuia. Ei au cerut categoric ca stabilirea condițiilor pentru un armistițiu să se facă exclusiv de către

Consiliul Suprem de Război. Pentru a asigura o abordare unitară între Aliați, lui Wilson i s-a cerut să-și trimită consilierul, Edward M. House, la Paris, unde avea să ia legătura cu prim-ministrul britanic Lloyd George, cu președintele francez Clemenceau și cu prim-ministrul italian Orlando.[257] Prin urmare, Wilson nu încerca doar să-și liniștească criticii de acasă când formulase a doua sa scrisoare către guvernul german, pe 14 octombrie, ci încercase, de asemenea, și să-și asigure aliații din Europa că nu va acționa împotriva intereselor acestora.

Tonul celei de-a doua scrisori a lui Wilson a demoralizat guvernul Reichului și OHL. Strategia de a comunica exclusiv cu Wilson, ocolind astfel guvernele mai ostile de la Londra și Paris, nu părea să fi dat rezultate. Pentru Ludendorff, Hindenburg și von Baden, singurul aspect consolator al celei de-a doua scrisori a lui Wilson a fost că abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea nu devenise încă o condiție pentru un armistițiu.[258] Și publicul german a perceput a doua scrisoare a lui Wilson ca un regres sever. De exemplu, Käthe Kollwitz nota în jurnalul ei, pe 15 octombrie 1918: „Răspunsul lui Wilson, o mare dezamăgire. Starea de spirit pentru un război defensiv până la capăt este tot mai accentuată. Eu dezaprob acest lucru."[259]

Răspunsul german la a doua scrisoare a lui Wilson a fost un exercițiu de limitare a pagubelor. Datată 20 octombrie, dar trimisă abia în dimineața următoare, scrisoarea sublinia reformele politice ample care fuseseră puse în practică în Germania: puterea decizională în privința încheierii războiului fusese transferată Reichstagului. Scrisoarea mai spunea că Germania va pune capăt scufundării navelor de pasageri. În același timp însă, evidența că nu existaseră încălcări sancționate de stat ale legii internaționale pe frontul de vest. „Trupele germane au instrucțiuni stricte de a cruța proprietatea privată și de a ocroti populația în măsura posibilităților. Dacă totuși apar abuzuri, părțile vinovate vor fi pedepsite." În plus, sublinia că Germania nu era pregătită să accepte o pace care „nu este conciliabilă cu onoarea poporului german și cu ambiția de a încheia o pace justă".[260]

Guvernul american a răspuns rapid. Pe 23 octombrie, a treia și ultima scrisoare a lui Wilson a sosit la Berlin. Wilson fusese mulțumit

de răspunsul german la cea de-a doua scrisoare și își întărise poziția când o moțiune republicană formulată cu scopul de a-l împiedica pe Wilson să negocieze cu germanii înainte de capitularea lor a fost respinsă, pe 21 octombrie, în Senat.[261] În schimbul anterior de scrisori, guvernul german acceptase cele Paisprezece Puncte ca bază pentru un armistițiu. În opinia lui Wilson sosise timpul să ceară același angajament de la Aliați, astfel încât „să [nu] încerce să obțină mai mult decât au dreptul legal să primească".[262] Wilson voia să se asigure că armistițiul va fi încheiat rapid, fiind convins că altfel Londra și Parisul vor dicta termenii de pace și vor ignora ideile lui Wilson pentru un tratat de pace just.[263]

De asemenea, Wilson devenise tot mai preocupat de destabilizarea politică a Germaniei, despre care credea că s-ar fi putut încheia cu o revoluție în stil bolșevic. La mijlocul lui octombrie, guvernul american primise prima dată informații de la ambasada Statelor Unite din Elveția privind Liga Spartachistă din stânga USPD. La Washington s-au răspândit temeri că Germania ar putea deveni o a „doua Rusie". Această posibilitate a înmuiat și atitudinea lui Wilson față de abdicarea lui Wilhelm al II-lea. Până în acel moment, mesajele Statelor Unite adresate Germaniei sugeraseră – mai degrabă implicit decât explicit – că o abdicare ar fi putut fi o precondiție favorabilă pentru negocierile de armistițiu. Acum Wilson îl vedea pe kaizer ca pe un potențial ajutor în prevenirea unei răspândiri ulterioare a bolșevismului. După cum nota secretarul său de interne, Franklin Knight Lane, Wilson afirmase pe 23 octombrie că „se temea de bolșevism în Europa și [că] era nevoie de kaizer ca situația să fie ținută sub control – pentru a menține o oarecare ordine".[264] Wilson voia să-l țină mai puțin sub control democratic pe kaizer decât pe armata germană care, afirma el, trebuia să se supună voinței poporului.[265] Wilson a insistat că „Statele Unite nu pot trata decât cu reprezentanții adevărați ai poporului german. [...] Dacă trebuie să trateze cu liderii militari și cu autocrații monarhici ai Germaniei [...], ar trebui să ceară nu negocieri de pace, ci capitularea."[266]

Înaltul Comandament German a respins pur și simplu scrisoarea lui Wilson din 23 octombrie și le-a ordonat trupelor să se pregătească

de „luptă până la sfârșitul sângeros" pentru a evita o pace rușinoasă. Din punctul său de vedere, Wilson ceruse capitularea fără a oferi opțiunea unei păci „onorabile", prin negocieri.[267] Câțiva ofițeri de rang înalt au fost de acord. În calitate de general-maior, Max Hoffmann remarca, în octombrie: „Lucrul cel mai îngrozitor în legătură cu colapsul general este că are loc fără un motiv întemeiat. Trupele noastre sunt în continuare în formă bună. Putem rezista în vest, nu trebuie decât să se solicite acest lucru, și eu pot rezista în est, dacă e necesar, fără trupe. În schimb, toată lumea își pierde cumpătul."[268]

Odată cu opțiunile diplomatice tot mai reduse ale Germaniei, pozițiile diferite ale OHL și ale guvernului Baden erau acum din ce în ce mai ireconciliabile. Contrar instrucțiunilor lui Baden de a rămâne la Spa, Ludendorff și Hindenburg au venit la Berlin în dimineața zilei de 26 octombrie și au cerut guvernului german întreruperea imediată a negocierilor cu americanii. Provocat, von Baden i-a dat lui Wilhelm al II-lea de ales: putea fie să ordone o schimbare de personal la conducerea OHL, fie să-i accepte demisia din postul de cancelar.[269] Când i s-a dat ultimatumul, Wilhelm era pregătit să-și sprijine noul cancelar împotriva Înaltului Comandament.[270] În dimineața zilei de 26 octombrie, Ludendorff și Hindenburg au fost convocați pentru o audiență la kaizer, iar Ludendorff a fost demis.[271]

După cum nota a doua zi generalul-maior Hoffmann: „Ieri seară am primit un mesaj telefonic cum că Ludendorff demisionase și plecase. [...] Deși Ludendorff poartă fără îndoială vina pentru colapsul actual – nu ar fi trebuit să pornească ofensiva –, va fi dificil, aproape imposibil, de înlocuit. [...] Indiferent dacă Hindenburg va rămâne, nu știu, sper, deoarece ar avea un efect prost asupra moralului oamenilor și al armatei dacă ar pleca."[272]

Tocmai din acest motiv – teama că plecarea lui Hindenburg ar fi putut duce la accentuarea demoralizării –, kaizerul i-a ordonat mareșalului să rămână în continuare în funcție. În aceeași zi, pe 26 octombrie, șeful statului-major al Grupului de Armate Kiev din Ucraina, generalul Wilhelm Groener, a primit o telegramă din partea lui Hindenburg, prin care acesta îi ordona să se prezinte la cartierul general al

Armatei Terestre din Spa, unde a fost numit prim-intendent general al armatei germane. Ca înlocuitor al lui Ludendorff, Groener avea acum sarcina să salveze ce se mai putea salva dintr-un război pierdut.

Pe 27 octombrie, cu o zi după demiterea lui Ludendorff, guvernul german a acceptat condițiile lui Wilson, subliniind în paralel că Germania trecea printr-un profund proces de reformă: „Negocierile de pace sunt conduse de un guvern popular în mâinile căruia autoritatea politică a fost pusă de constituție. Și puterile militare i-au fost subordonate."[273]

Transformarea Germaniei într-o monarhie constituțională cu un guvern care se baza pe o majoritate parlamentară era într-adevăr finalizată pe 28 octombrie 1918, când constituția din 1871 a fost modificată corespunzător.[274] Democrații precum politicianul de frunte bavarez din MSPD, Erhard Auer, erau încântați: „Trăim cea mai mare revoluție care a avut loc vreodată! Doar forma diferă acum, deoarece astăzi putem realiza prin mijloace legale lucrurile pentru care ne-am luptat de secole."[275]

Totuși reformele constituționale ale Germaniei au venit prea târziu pentru a împiedica o revoluție. La fel ca în Rusia cu un an înainte, regresul militar și epuizarea provocată de război au creat condițiile pentru o opoziție populară. Nu revoluția a fost cea care a provocat înfrângerea – după cum urmau să pretindă cercurile naționaliste în anii următori. La fel ca în Rusia, evenimentele revoluționare din Germania au fost declanșate de privațiunile materiale, de grevele muncitorilor din industrie și de nemulțumirile soldaților. Tensiunea războiului a subminat legitimitatea regimului imperial și a dictaturii militare „tăcute" în care degenerase în ultimii doi ani de război – un regim care nu era capabil nici să reducă greutățile populației civile, nici să pună capăt războiului prin victoria promisă.[276] Odată cu colapsul militar din toamna lui 1918, orice sprijin pentru statul imperial dispăruse. Deteriorarea disciplinei militare, prăbușirea sistemului de guvernare autoritară, presiunile militare și politice din ce în ce mai mari din partea Aliaților – pe lângă epuizarea extremă provocată de războiul de acasă și exemplul Rusiei – toate s-au combinat, creând o copleșitoare criză de legitimitate.

Capitolul 4

REVOLTA MARINARILOR

Revoluția germană a început cu o eroare de calcul fundamentală a Înaltului Comandament Naval Imperial sub comanda amiralului Reinhard Scheer, care a provocat o revoltă a marinarilor și a soldaților staționați în porturile și în garnizoanele navale din Germania. Principalul factor declanșator a fost ordinul Comandamentului Naval Imperial din 28 octombrie 1918, care cerea trimiterea flotei germane într-o confruntare cu Marina Regală într-o ultimă bătălie importantă. „Chiar dacă nu se preconizează o schimbare decisivă", constata un document de strategie navală din 16 octombrie, „este o chestiune de onoare și de existență a Marinei să facă tot posibilul în bătălia finală."[277]

Restabilirea „onoarei" părea deosebit de importantă pentru Înaltul Comandament Naval, deoarece flota germană, a cărei extindere de proporții contribuise semnificativ la creșterea tensiunilor dintre Germania și Marea Britanie la începutul secolului XX, fusese de-a dreptul inutilă în timpul războiului. Spre deosebire de forțele germane terestre, care fuseseră implicate în lupte grele pe toate fronturile începând cu august 1914, flota germană, care fusese dezvoltată cu costuri considerabile din 1898, rămăsese în mare măsură inactivă. Fusese de asemenea incapabilă să împiedice blocada navală a Marinei Regale menită să înfometeze Germania până la supunere. Încă de la neconcludenta și neimportanta Bătălie a Iutlandei de la sfârșitul lui mai 1916, activitățile marinei se limitaseră la războiul submarin.[278] Acest lucru nu rămăsese neobservat de publicul german și a fost reflectat în versurile ironice: „Dragă patrie, nu te teme, flota doarme adânc în port".[279]

Frustrarea și plictiseala, la care se adăuga faptul că proviziile de alimente erau diferite pentru ofițeri, respectiv pentru marinarii obișnuiți, precum și sistemul disciplinar extrem de rigid de la bordul navelor, au

contribuit la creșterea semnificativă a nemulțumirii în întreaga flotă. Încă de la începutul lui august 1917, fuseseră mai multe cazuri de insubordonare și refuzuri de a se supune ordinelor. Înaltul Comandament Naval răspunsese cu pedepse draconice. Cei doi „instigatori", Albin Köbis și Max Reichpietsch, fuseseră executați pe 5 septembrie 1917, în timp ce 76 de fochiști și marinari fuseseră condamnați la mulți ani de închisoare.[280] Pentru organizarea unei greve a flotei în vederea începerii unor negocieri de pace, Max Güth și Arthur Sens, cei doi președinți ai socialiștilor independenți (USPD) din Kiel, fuseseră condamnați, de asemenea, în acea lună la mulți ani de închisoare.[281]

Deși prin aceste măsuri draconice, în septembrie 1917, a fost restabilită temporar disciplina în rândul flotei, tensiunile au persistat și chiar s-au accentuat în restul anului. Odată cu intensificarea de către Germania a războiului total al submarinelor, cei mai buni și mai experimentați ofițeri navali au fost transferați pe submarine, în timp ce personalul navelor mai mari de suprafață a fost sporit tot mai mult cu ofițeri fără experiență și chiar cu ofițeri cadeți fără pregătire în conducerea marinarilor de rând.[282]

Însă de o importanță deosebită pentru evoluția periculoasă din flotă au fost percepțiile greșite legate de eficiența acesteia în timpul ultimei faze a războiului. În timp ce Comandamentul Suprem al Armatei își dădea seama treptat, după ofensivele nereușite din primăvara și vara 1918, că o victorie militară nu mai putea fi obținută și a început să susțină negocierile de armistițiu, acest punct de vedere nu predomina în Comandamentul Suprem Naval (SKL) sub comanda amiralului Reinhard Scheer.[283]

Comandamentul Suprem Naval nu era pregătit să accepte o posibilă predare a flotei în fața Marii Britanii, despre care Scheer și alți ofițeri superiori navali presupuneau pe bună dreptate că ar fi fost una dintre cererile-cheie ale britanicilor pentru încheierea unui armistițiu. Când ofițerul naval de legătură de la cartierul general al Înaltului Comandament al Armatei din Spa, locotenent-comandorul von York, i-a raportat lui Scheer, pe 4 octombrie 1918, opinia lui Ludendorff „că o posibilă cerere din partea Angliei de predare a flotei germane

ar trebui probabil respectată, că per ansamblu marina ar fi cea care ar fi nevoită să plătească în mare măsură prețul",[284] șeful statului-major al flotei germane, contraamiralul Adolf von Trotha, a fost primul care a sugerat ideea unui ultim atac general împotriva Marinei Regale. Așa cum i-a explicat von Trotha amiralului Magnus von Levetzow, aceasta era singura soluție, pentru că altfel „flota noastră ar avea parte de un sfârșit rușinos". „Flota consideră că o astfel de bătălie este cel mai mare obiectiv al său pentru a nu încheia acest război fără să arate puterea națională care se află în ea cu o influență decisivă." O „bătălie onorabilă a flotei, chiar dacă devine o luptă până la moarte în acest război, va da naștere – atât timp cât poporul nostru nu eșuează ca națiune – unei noi flote germane; o flotă încătușată de o pace rușinoasă nu va avea nici un viitor".[285]

Scrisoarea de motivație a lui Trotha pentru Levetzow sublinia și mai puternic noțiunea de „declin onorabil" al flotei germane: „Este de la sine înțeles că simplul gând de distrugere a flotei, fără ca aceasta să intre vreodată în luptă, ne umple de rușine. Misiunea de a ne prăbuși cu onoare merită încă încercată pentru că am provoca cu siguranță răni serioase Angliei."[286] Acum, că războiul se apropia de final și înfrângerea părea inevitabilă, amiralii simțeau că acțiunea dramatică – un atac naval în toată regula asupra adversarului britanic – era necesară, chiar dacă însemna distrugerea totală a flotei maritime germane. Discutarea acestor planuri a mai arătat disprețul pe care-l aveau conducătorii flotei față de „democratizarea" Germaniei – planurile au fost păstrate secrete față de guvernul von Baden și de politicienii civili care erau nominal răspunzători de supervizarea flotei.[287]

Planul operațional pregătit de Trotha pe 24 octombrie și aprobat de Scheer trei zile mai târziu specifica desfășurarea pe timp de noapte a întregii flote imperiale germane în Hoofden, zona din Marea Nordului situată între Canalul Mânecii, coasta de est a Angliei și coasta olandeză.[288] De acolo, mici unități aveau să paralizeze traficul naval de-a lungul coastei olandeze și să lanseze inițial atacuri în direcția estuarului Tamisei. Se anticipa că Marea Flotă avea să reacționeze, încercând să blocheze ruta de retragere a flotei germane la nord

de Hoofden. Pe parcurs, numeroase nave britanice aveau să fie scufundate de submarine și mine, oferindu-le astfel germanilor un avantaj strategic în principala bătălie navală pe care Trotha o vedea ca având loc în apropiere de insula olandeză Terschelling.[289]

Planul operațional al flotei urma să fie dezvăluit echipajelor pe mare abia când toate legăturile cu uscatul erau întrerupte. Dar planul nu a fost pus niciodată în aplicare. În pofida tuturor încercărilor de a păstra secretul, zvonuri legate de o misiune de luptă iminentă s-au răspândit rapid printre echipaje. Deoarece marinarii știau și despre desfășurarea în paralel a negocierilor de pace dintre Germania și Statele Unite, mulți dintre ei nu au fost de acord cu ideea de a fi sacrificați într-un război fără sens. Conform unei relatări contemporane, scrisorile de rămas-bun ale ofițerilor aflați la bordul cuirasatului SMS *Markgraf* au întărit convingerea echipajului că flota urma să plece într-o misiune sinucigașă.[290]

În ajunul lansării operațiunii, când comandanții de la bordul navei-amiral erau pe cale să primească ordinele, au fost raportate cazuri grave de insubordonare pe impunătoarele cuirasate *Helgoland* și *Thüringen*, care scufundaseră HMS *Black Prince* în timpul Bătăliei din Iutlanda. Acum, marinarii pur și simplu refuzau să ridice ancora, fapt care a dus la confruntări deschise între ofițeri și echipaj.[291]

Comandanții superiori din flota germană erau evident surprinși de amploarea refuzului marinarilor de a se supune ordinelor, dar au decis să reacționeze dur, ordonând arestarea tuturor răzvrătiților.[292] Când ofițerii de la bordul celor două cuirasate au fost incapabili să restabilească ordinea, Înaltul Comandament Naval a adus două torpiloare, *B 97* și *B 112*, pe care le-au pus pe poziție împotriva cuirasatelor *Helgoland* și *Thüringen*, cu peste 1 000 de membri ai echipajului și 12 tunuri principale de fiecare. În timp ce navele mai mici se pregăteau să-și coboare torpilele letale, răzvrătiții de pe *Helgoland*, mult mai mare, au început să-și îndrepte tunurile spre torpiloare. O escaladare a fost evitată în ultima clipă, deoarece ambele tabere s-au ferit să tragă prima salvă. Până la sfârșitul zilei, aproximativ 600 de marinari răzvrătiți – peste un sfert din ambele echipaje – fuseseră arestați

și duși pe uscat.[293] După aceste evenimente dramatice, comandantul Escadrilei a Treia, viceamiralul Hugo Kraft, și superiorul său, amiralul Franz Ritter von Hipper, au decis să-și mute cele mai mari cinci nave cu echipaje de peste 5 000 de membri de la Wilhelmshaven în portul Kiel, în speranța că permisia pe uscat pentru o parte din echipaje ar putea liniști și preveni răspândirea revoltelor.[294]

Această decizie urma să aibă consecințe importante. În timp ce cele cinci cuirasate *König, Bayern, Grosser Kurfürst, Kronprinz* și *Markgraf* treceau prin canalul Kaizer-Wilhelm spre Kiel, au avut loc alte acte de insubordonare. Comandantul de escadrilă, viceamiralul Hugo Kraft, a reacționat arestând 47 de marinari – presupușii conducători ai revoltei din Wilhelmshaven. Aceștia urmau să fie duși în centre de detenție de îndată ce cuirasatele soseau în Kiel la primele ore ale zilei de 1 noiembrie.[295]

Mai mult decât orice alt oraș din Germania, Kiel fusese dominat și modelat de flota imperială în ultimii 20 de ani. Multe dintre cuirasatele flotei erau ancorate aici, împreună cu nave mai mici și alte unități navale. Era, de asemenea, un oraș de soldați – circa 50 000 erau încartiruiți în barăcile lui – și de muncitori industriali care lucrau în fabricile de armament și în șantierele navale și care, luați la un loc, reprezentau două treimi din forța de muncă a orașului. În acest context, nu era deloc surprinzător că social-democrații considerau Kiel unul dintre fiefurile lor. În 1910, SPD câștigase peste 50% dintre voturi la alegerile pentru consiliul local și continua să exercite o influență considerabilă asupra muncitorilor orașului, prin sindicate, chiar și în timpul războiului.

Strategia conducerii navale de a-i aduce pe marinarii rebeli ai Escadrilei a Treia din Wilhelmshaven în acest oraș dominat de clasa muncitoare ca să-i lase să se „relaxeze" în cârciumi nu era prin urmare lipsită de riscuri. Comandantul Escadrilei a Treia, Kraft, și proaspătul guvernator al Kielului, Wilhelm Souchon, conveniseră asupra unei abordări duale, prin care conducătorii revoltei urmau să fie judecați, în timp ce restul marinarilor aveau să primească o permisie generoasă pe uscat. Amândoi credeau că absența îndelungată din principala lor

bază, Kiel, era cel mai important motiv al nemulțumirii lor. Kraft și Souchon au ignorat astfel avertismentele altor ofițeri superiori care se temeau, pe bună dreptate, că „prezența Escadrilei a Treia cu elementele sale destabilizatoare printre [reprezentanții] echipajelor prezenta un risc major, dată fiind concentrarea mare de trupe și muncitori în fabricile de muniție din Kiel".[296]

4.1. Sprijinul public masiv pentru marinarii rebeli din flota germană a fost decisiv pentru succesul revoluției. După câteva zile de revoltă în Kiel, în multe orașe mari și mici din Germania au izbucnit demonstrații pe scară largă, precum cea de pe 6 noiembrie 1918 din Wilhelmshaven.

În curând, s-a dovedit că aceia care îndemnau la prudență avuseseră dreptate. Circa 250 de marinari de pe *Markgraf*, *König* și *Bayern* au profitat de acordarea imediată a permisiei pe uscat în seara de 1 noiembrie pentru a organiza o întâlnire cu reprezentanții MSPD și USPD la sediul sindicatului din Kiel. Discuția lor s-a învârtit în jurul găsirii unei modalități de a preveni un ordin ulterior al comandamentului naval de a lupta împotriva Marinei Regale și a cererii de eliberare imediată a camarazilor lor întemnițați, care riscau să fie acuzați de incitare la revoltă.[297]

O nouă întâlnire a fost planificată pentru a doua zi, în vederea discutării viitoarelor măsuri. La întâlnirea de pe 2 noiembrie au venit de două ori mai mulți oameni și evenimentul a trebuit mutat pe un mare teren de paradă din oraș.[298] Unul dintre vorbitori a fost Karl Artelt, care s-a remarcat la scurt timp după aceea ca una dintre figurile de frunte ale revoltei din Kiel. Artelt, un marinar de 27 de ani, cu o constituție robustă, făcuse închisoare în 1917 pentru că participase la o grevă și ulterior fusese nevoit să servească într-un batalion disciplinar din Flandra. De la începutul lui ianuarie 1918 se întorsese la Kiel și acum lucra în șantierul naval „Germania", intensificându-și în paralel angajamentul politic față de extrema stângă, în calitate de membru al Partidului Social-Democrat Independent.[299] În discursul său adresat marinarilor pe 2 noiembrie 1918, Artelt a trecut rapid de la cererea inițială de eliberare a deținuților și a început să formuleze obiective politice, inclusiv abolirea „militarismului" și răsturnarea de la putere a claselor conducătoare. Conform unui raport al poliției, nu a exclus utilizarea violenței pentru atingerea acestor obiective.[300] Artelt a mai cerut o mare adunare publică pe terenurile de paradă, care urma să aibă loc pe 3 noiembrie, și ulterior un marș demonstrativ, menite să confere greutate cererilor lor. Cu ajutorul altor membri ai Partidului Social-Democrat Independent din Kiel, în aceeași seară au fost tipărite manifeste care-i chemau pe soldați și pe muncitori să dea dovadă de solidaritate: „Camarazi, nu trageți în frații voștri! Muncitori, demonstrați în masă, nu-i abandonați pe soldați."[301]

Revolta împotriva unei „misiuni sinucigașe" luase acum o întorsătură politică mai fățișă, pe măsură ce revoluționarii au început să ceară pacea cu orice preț și abdicarea imediată a kaizerului – cereri care păreau extrem de similare cu cele formulate de protestatarii ruși din Petrograd la începutul lui 1917, în perioada premergătoare primei Revoluții Ruse din acel an.[302]

Autoritățile locale civile și militare nu prea știau cum să răspundă. O mică forță de reacție fusese creată pentru a înăbuși grevele și tulburările din oraș, în principal pentru a preveni jafurile. Dar aceasta nu avea experiență în cazul unei revolte generale. Comandanții bazei

navale din Kiel s-au întâlnit în seara de 2 noiembrie ca să discute opțiunile disponibile pentru a pune capăt revoltei, dar nu au reușit să convină asupra unei strategii.[303] Abia a doua zi s-a ajuns la un consens: pentru a împiedica marinarii să ducă revolta în oraș, s-a decis să sune alarma în tot orașul cu o oră înainte de următoarea adunare a soldaților, obligându-i astfel pe marinari și pe soldați să se întoarcă la unitățile lor. Înapoi în punctele lor de încartiruire, ofițerii din unități trebuiau să încerce să-i calmeze pe oamenii adunați și să-i convingă de inutilitatea revoltei lor.[304] În plus, în dimineața zilei de 3 noiembrie, Kraft a ordonat arestarea altor 57 de marinari și fochiști pe SMS *Markgraf*.[305]

După întâlnirea de pe 3 noiembrie, guvernatorul Souchon a apelat la Berlin pentru prima dată și a raportat manifestarea unor „evenimente extrem de periculoase" la Kiel. Toate „măsurile de securitate posibile" urmau să fie aplicate pentru a garanta disciplina în rândul marinarilor. În același timp însă, Souchon nu părea să creadă în succesul unor astfel de „măsuri". A cerut ca guvernul Reichului să trimită „deputați social-democrați remarcabili" în oraș, ca să-i convingă pe marinari să „evite revoluția și revolta".[306]

La Berlin s-a instalat panica printre miniștri. O revoltă a marinarilor în momentul negocierilor în derulare cu Aliații pe tema unui armistițiu putea doar să slăbească poziția Berlinului. Chiar și social-democrații majoritari cu vechime precum Philipp Scheidemann, care se alăturase cabinetului lui Max von Baden în octombrie, se temeau că o rebeliune scăpată de sub control în Kiel putea da startul unei revoluții necontrolate și unui răspuns violent din partea forțelor antidemocratice ale vechii ordini.[307] Răspunzând cererii lui Souchon, guvernul i-a detașat imediat la Kiel pe expertul militar al MSPD din Reichstag, Gustav Noske, și pe secretarul de stat Conrad Haussmann din Partidul Progresist Liberal. Amândoi sperau ca prezența lor să poată opri revolta, asigurându-i pe răzvrătiți că guvernul lucrează pentru o pace imediată și pentru viitoare reforme politice.[308]

Cu toate acestea, înainte ca Noske și Haussmann să părăsească Berlinul, evenimentele din Kiel au început să scape de sub control.

Când, în după-amiaza zilei de 2 noiembrie, alarma a sunat în tot orașul ca să-i cheme pe marinari înapoi pe navele lor, puțini au fost cei care au răspuns la apel. La 19.30 doar jumătate dintre marinarii de pe țărm se întorseseră la unitățile lor. Nereușind să-și atingă principalul obiectiv, alarma a alertat în schimb populația civilă a orașului, atrăgând atenția asupra faptului că se petrece ceva neobișnuit în Kiel. Pe parcursul următoarei ore, din ce în ce mai mulți civili curioși s-au alăturat numărului mare de marinari rebeli care ignoraseră alarma și s-au îndreptat în schimb spre întâlnirea programată de pe terenul de paradă aflat în apropiere.[309]

Întâlnirea publică de pe terenul de paradă „Viehhofer Gehoelz" începuse la 17.30. Se adunaseră între 5 000 și 6 000 de oameni, în principal marinari. Mai mulți vorbitori și-au încheiat discursurile cu o cerere pentru încetarea războiului și pentru pace, libertate și pâine.[310] Cuvintele liniștitoare ale președintelui sindicatului din Kiel, Gustav Garbe, au fost ignorate. În schimb, unii vorbitori au cerut un asalt asupra principalului centru de detenție al orașului, în Feldstrasse, unde erau reținuți marinarii arestați, și un marș spre o popotă a ofițerilor din apropiere. La scurt timp după aceea, o coloană considerabilă de demonstranți a pornit spre principalul centru de detenție din Kiel.[311]

Protestatarii a ajuns la Waldwiese, o cârciumă care servea temporar ca închisoare improvizată, și au cerut eliberarea imediată marinarilor închiși aici pentru că nu răspunseseră alarmei generale. Inițial, comandantul responsabil a refuzat, dar a cedat când demonstranții au început să spargă geamurile cârciumii și au intrat, punând mâna pe mai multe arme în drumul lor. Ca să evite vărsarea de sânge, i-a eliberat pe deținuți, care s-au alăturat ulterior marșului de protest prin centrul orașului. Astfel înarmată și întărită, mulțimea a mărșăluit spre gară. Acolo, demonstranții au reușit să pună mâna pe alte arme în timpul unei încăierări cu o patrulă, care a dus la prima moarte, deși accidentală, din Revoluția din Noiembrie când o trecătoare a fost împinsă în mod accidental sub un tramvai în mișcare.[312] În pofida acestei tragice pierderi de vieți, marșul a continuat prin centrul orașului. Clienții din barurile și cafenelele de pe drum au strigat sloganuri de susținere

a demonstranților. Astfel, înflăcărați, au întâlnit aproximativ 30–40 de soldați mai tineri, în principal ofițeri cadeți, sub comanda locotenentului în rezervă Oskar Steinhäuser. Împreună cu oamenii săi, Steinhäuser a blocat drumul spre centrul orașului, pe Karlstrasse, ca să împiedice grupul de marinari agitați să ajungă la destinație și să-și elibereze camarazii reținuți.

Mai devreme în acea zi, comandanții stației fuseseră informați despre evenimentele care se desfășurau în oraș. Ca răspuns la tulburările sociale crescânde, Souchon a ordonat ultimelor unități loiale, alcătuite în principal din ofițeri cadeți și recruți, să oprească marșul demonstranților cu toate mijloacele necesare și să folosească fără milă armele, dacă era cazul.[313] Când mulțimea numeroasă de demonstranți s-a apropiat, cei din primul rând fiind împinși de cei din spate, Steinhäuser și oamenii săi și-au apucat strâns armele. Steinhäuser a strigat la marinarii care demonstrau, avertizându-i că avea ordin să tragă dacă mulțimea folosește forța împotriva oamenilor săi.[314]

Ce a contribuit ulterior la escaladarea violențelor nu se poate reconstitui cu certitudine absolută. Probabil protestatarii din spate i-au împins pe cei din față spre baricada lui Steinhäuser, determinându-l să le ordone oamenilor lui să deschidă focul.[315] Când au fost trase primele focuri în mulțime, unii protestatari au răspuns cu foc. Însuși Steinhäuser a fost lovit de mai multe gloanțe, dar a fost salvat din fața marinarilor furioși de polițiștii care veniseră la fața locului și de pompierii din Kiel, care au dispersat mulțimea cu tunuri cu apă. Incidentul a provocat șapte morți și 29 de răniți – dintre care doi au murit ulterior din cauza rănilor suferite.[316]

Escaladarea violențelor a fost șocantă pentru ambele tabere implicate. Totuși guvernatorul Souchon și ofițerii superiori din Kiel au continuat să subestimeze amploarea problemei cu care se confruntau.[317] Presupuneau în continuare că se confruntă în principal cu o revoltă a unităților care fuseseră aduse de la Wilhelmshaven, în timp ce majoritatea soldaților și marinarilor staționați la Kiel rămăseseră loiali. Ceea ce a schimbat drastic această percepție greșită a fost anunțul brusc din 4 noiembrie că Divizia 1 Torpiloare cu baza în Kiel

se alăturase revoltei. Până în acest moment, revolta fusese în mare măsură înfăptuită de marinarii din Wilhelmshaven și de socialiștii independenți locali, care nu aveau o poziție dominantă din punct de vedere politic, și de *Revolutionäre Obleute*, care simpatizau cu stânga radicală. Acum, baza revoluției se lărgea și era doar o chestiune de timp înainte ca revolta să se răspândească la alte unități din Kiel și la muncitorii șantierului naval. Mai rău, Divizia 1 Torpiloare a emis solicitări care depășeau cu mult cererile de eliberare a marinarilor închiși și încheierea războiului. În schimb, revendicările lor includeau acum abdicarea dinastiei Hohenzollern și introducerea votului universal atât pentru bărbați, cât și pentru femei.[318] Continuarea politizării demonstrațiilor și extinderea protestelor la muncitorii șantierului naval și la diviziile de submarine staționate în aceleași cazarmă erau doar o chestiune de timp.[319]

4.2. Kiel a fost atât locul nașterii, cât și inima revoluției de la începutul lui noiembrie 1918. Această brigadă rebelă de fochiști navali își arată simpatia pentru ideologia bolșevică atât de temută de elite. În realitate, majoritatea conducătorilor revoluției – inclusiv Partidul Social-Democrat Independent – nu aveau o părere prea bună despre revoluția lui Lenin din Rusia.

La scurt timp după prânz, câțiva ofițeri superiori din Kiel au raportat guvernatorului Souchon că ei și poliția militară nu mai puteau garanta păstrarea ordinii publice, forțându-l astfel pe Souchon să se întâlnească cu o delegație a demonstranților, care se autointitulase deja „consiliul soldaților".[320] Consiliile urmau să devină instituții-cheie în procesul revoluționar din noiembrie 1918, dar urgența înființării lor și rolul jucat ulterior de acestea urmau să scindeze puternic stânga germană. De obicei, consiliile erau alese la adunările în masă ale muncitorilor aflați în grevă sau ale marinarilor și soldaților care nu se supuneau ordinelor. Create inițial în timpul Revoluției Ruse din 1905, au reapărut în 1917, când a fost răsturnat țarul, iar „originile lor rusești" făceau parte din modul în care erau percepute. Pentru susținătorii lor, mai ales social-democrații independenți și spartachiștii, consiliile erau o formă pură de reprezentare politică de bază. În schimb, oponenții lor, inclusiv unele figuri proeminente din MSPD, considerau consiliile agenți ai „bolșevismului", care doreau să răspândească haos și să provoace tulburări economice în Germania. Pentru social-democrații moderați, care au sprijinit inițial consiliile, erau în cel mai bun caz o măsură temporară în drumul către o democrație parlamentară.

La începutul lui noiembrie 1918, Consiliul soldaților de la Kiel, sub conducerea lui Karl Artelt, a considerat în principal că rolul său este de a transmite solicitările cele mai importante ale marinarilor guvernatorului Souchon, care acceptase fără tragere de inimă să se întâlnească cu delegații acestora în încercarea de a-i calma.[321] Deși a făcut unele concesii, nu a reușit în întreprinderea sa, și reprezentanții muncitorilor de la oraș – așa-numiții *Revolutionäre Obleute* – au anunțat că pe 5 noiembrie urma să aibă loc o grevă generală în toate fabricile din Kiel.[322]

Pentru a evita o grevă generală, Souchon nu a avut de ales decât să continue negocierile atât cu reprezentanții marinarilor, cât și cu cei ai muncitorilor, care și-au repetat și mai ferm cererile pentru pace și democrație, așa cum le afirmase Divizia 1 Torpiloare cu două zile în urmă. Când Souchon a menționat în mod neinspirat că poate aduce oricând trupe din afara orașului, a primit un ultimatum: dacă aducea

în oraș trupe ca să înăbușe revolta, cuirasatele din port ar fi început bombardarea punctelor strategice ale orașului de pe mare.[323]

Acesta a fost fără îndoială un argument puternic. După cum observa ziaristul Bernhard Rausch pe 5 noiembrie, marinarii rebeli din Kiel aveau toate atuurile. Acum dispuneau de circa 40 000 de oameni puternic înarmați cu care să apere orașul, împreună cu artileria navală ca arma cea mai puternică. După cum nota Rausch, orașul intrase brusc „într-o lume complet transformată. Deasupra flotei germane, deasupra primăriei din Kiel și pe turnul castelului era arborat steagul roșu al revoluției."[324]

Souchon a reușit cel puțin să câștige timp prin negocierile sale cu delegațiile marinarilor și ale sindicaliștilor. Principalul său obiectiv în acest moment era să „țină la distanță masele agitate, prin negocieri, până la sosirea deputatului Noske și a secretarului de stat Haussmann".[325] Putea realiza acest lucru doar dând curs cererilor lor anterioare de eliberare imediată a fochiștilor și marinarilor arestați – 16 în total –, care nu comiseseră vreun act criminal. La eliberarea lor din centrul de detenție din Feldstrasse, mai târziu în acea zi, au fost salutați cu entuziasm de câteva mii de marinari.[326]

În condițiile în care opțiunile sale se împuținau rapid, Souchon și-a pus speranțele în sosirea lui Haussmann și Noske în seara zilei de 4 noiembrie. Ironic este că și marinarii și muncitorii greviști și-au pus speranța în sosirea lor – în fond, Haussmann era un parlamentar liberal de frunte care fusese unul dintre motoarele principale ale „Revoluției Păcii" din Reichstag în 1917, în timp ce Noske era purtătorul de cuvânt al MSPD pe probleme militare. Rebelii au presupus în mod natural că Noske și partidul său se vor alătura eforturilor lor de a revoluționa Germania. Când trenul de la Berlin a ajuns în cele din urmă în gara principală din Kiel, Noske mai ales a „fost întâmpinat cu urale de sute de marinari rebeli".[327] O mașină i-a adus pe Noske și pe Haussmann până în centrul orașului, în Wilhelmplatz, unde mii de protestatari îi așteptau deja. Cei doi deputați și-au dat rapid seama că nu era vorba de o simplă revoltă. Noske a ținut un discurs promițând amnistie pentru cei implicați în revoltă. A anunțat, de asemenea, că în următoarele zile va fi semnat un armistițiu.[328]

Haussmann și Noske au fost conduși ulterior la Casa sindicatelor din Kiel, unde aproximativ 40 de reprezentanți ai marinarilor și ai muncitorilor discutau deja despre ceea ce avea să devină în curând cunoscut în toată Germania drept „Punctele de la Kiel". Printre alte lucruri, solicitările lor includeau eliberarea *tuturor* marinarilor închiși și a deținuților politici, libertatea cuvântului și a presei și încetarea cenzurii, un tratament adecvat al soldaților din partea superiorilor, libertate personală nelimitată pentru fiecare om de la sfârșitul unei perioade de serviciu până la începutul următoarei și implicarea consiliilor soldaților în toate procesele de luare a deciziilor viitoare.[329]

În esență, „Punctele de la Kiel" au urmat sugestiile făcute de Lothar Popp, președintele USPD din Kiel. Provenind dintr-o familie săracă din nord-estul Bavariei, Popp își câștigase un trai decent înainte de război deschizând și conducând cu succes un număr de magazine de dulciuri. Un membru vechi al SPD și pacifist, Popp se radicalizase după aprobarea de către SPD a creditelor de război în 1914 și a devenit figura dominantă din USPD în Kiel în timpul grevelor din ianuarie 1918. Acum, în noiembrie 1918, Popp era cel care juca un rol-cheie în formularea „Punctelor de la Kiel" care aveau să devină în următoarele zile un model pentru multe alte consilii revoluționare ale soldaților și muncitorilor.[330]

Nu s-a luat nici o decizie în privința acestor cereri la Kiel. Haussmann și Noske se deplasaseră în oraș fără un mandat politic clar din partea cancelarului. Nici unul dintre ei nu a simțit că are vreo autoritate să ia decizii cu privire la viitorul politic al Germaniei. Și totuși Noske a dat un semnal că sprijină cererile rebelilor.[331] Într-o întâlnire la nivel înalt cu guvernatorul Souchon și cu câțiva reprezentanți ai marinarilor, care a avut loc mai târziu în aceeași noapte, Noske i-a explicat lui Souchon că nu ar fi trebuit aduse trupe în oraș. Și-a dat seama că revolta se putea baza acum pe sprijinul a mii de marinari și soldați puternic înarmați, cea mai puternică armă a lor fiind artileria navală de pe cuirasatele din portul Kiel. Prin urmare, a subliniat că alte vărsări de sânge la Kiel ar fi putut duce la o grevă la nivel național, care ar fi trebuit prevenită cu orice preț câtă vreme negocierile de pace cu Aliații erau încă în desfășurare.[332]

Când Noske a reușit în cele din urmă să telefoneze la Cabinetul Reichului din Berlin, a raportat că toată disciplina navală dispăruse, că rebelii cereau un armistițiu imediat și abdicarea kaizerului – și că-l aleseseră pe el, Noske, ca președinte al consiliului muncitorilor și al soldaților din oraș. Nici unul dintre revoluționarii din Kiel nu și-ar fi imaginat, alegându-l pe Noske, care a ocupat și funcția lui Souchon ca guvernator al orașului Kiel a doua zi, că aleseseră un lider care, în realitate, intenționa să „pună capăt revoltei, pe care personal o condamna peste măsură". În schimb, ei l-au considerat pe omul de la Berlin un puternic aliat.[333]

Pentru mulți contemporani părea foarte clar că bătuse ora revoluției. În aceeași seară, prințul Heinrich, fratele lui Wilhelm al II-lea și inspector general al Flotei Imperiale, a fugit din castelul Kiel. Observatori bine informați nu puteau să nu înțeleagă semnificația evenimentelor din Kiel pentru Germania per ansamblu. La Berlin, istoricul Friedrich Meinecke nota în jurnalul său: „Digul s-a rupt".[334]

Capitolul 5

REVOLUȚIA SE EXTINDE

Orice speranțe că revolta din Kiel ar fi putut fi ținută sub control au fost rapid spulberate. În câteva zile s-a transformat într-o adevărată revoluție, răspândindu-se fără să întâmpine o rezistență serioasă și ajungând în alte orașe portuare situate de-a lungul coastei germane, de la Bremen, în vest, până la garnizoana navală de la Tilsit, de pe râul Memel, din estul Prusiei. În cel mai mare port al țării, Hamburg, muncitorii și marinarii au încetat lucrul pe 5 noiembrie. Pe navele de război din portul Hamburg, echipajele arborau steaguri roșii – simboluri ale solidarității cu camarazii din Kiel. Marinarii și soldații cu banderole roșii patrulau pe străzile din Altona și St. Pauli, purtând arme.[335]

Pe 6 noiembrie, viitorul cancelar al Republicii de la Weimar, Hermann Müller (MSPD), mergea cu expresul de la Berlin la Kiel. Trenul a oprit în cartierul muncitoresc din Hamburg, Rotenburgsort. Peronul era plin de marinari înarmați care erau ocupați să rupă epoleții ofițerilor. Müller, care petrecuse noaptea în Hamburg, în acea seară a auzit pași grei pe holul hotelului, apoi bătăi puternice în toate ușile. Marinarii cu banderole roșii verificau actele de identitate ale clienților. Obosit, Müller a deschis ușa și a înmânat pașaportul unuia dintre bărbați, care a studiat atent documentul înainte să-i arate că expirase de pe 17 martie 1918. Apoi, salutându-l cu un zâmbet pe față, a plecat. Müller era stupefiat: „Este oare posibil ca într-o altă țară, în noaptea de după izbucnirea unei revoluții, un revoluționar să fie preocupat de reînnoirea pașaportului?"[336]

Tulburările revoluționare au ajuns chiar și până la Heligoland, un mic arhipelag fortificat, cu stânci impozante, situat la circa 50 de kilometri în largul coastei nord-vestice a Germaniei – o insulă care fusese odinioară colonie britanică înainte să fie cedată Germaniei,

în 1890. Pe 6 noiembrie, soldați și echipaje de pe navele staționate aici au refuzat să se supună ordinelor date de ofițerii lor. Mărșăluind pe străzi, în cele din urmă au creat un consiliu care a preluat situația în propriile mâini, în timp ce steagul roșu era ridicat pretutindeni pe insulă.[337]

Faptul că Revoluția germană a început la periferii – la bazele navale și în orașele de coastă – este una dintre particularitățile care o diferențiază de alte revoluții importante din epoca modernă, fie cea din Franța din 1789, sau cea din Rusia, în 1917, unde tulburările au început în capitală, centrul puterii. În Germania, în noiembrie 1918, dimpotrivă, Berlinul era ultimul oraș mare care avea să cadă în mâinile revoluționarilor. Înainte de abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea și de proclamarea oficială a republicii, pe 9 noiembrie, revoluția a fost foarte regionalizată. Asta s-a datorat în parte structurii federale a Germaniei imperiale cu cele 26 de teritorii constituente ale sale, majoritatea stăpânite de propriii prinți, regi sau duci. În prima săptămână a lui noiembrie, evenimentele revoluționare din toate aceste teritorii tindeau să urmeze același tipar: au început cu protestele soldaților și ale muncitorilor, care adesea s-au autoradicalizat în câteva ore ca răspuns la slaba gestionare a crizei de către autorități. Pușcașii marini, poliția militară, trupele de rezervă și alte forțe ale garnizoanei locale scoase în calea valului revoluționar de către autoritățile imperiale s-au dovedit incapabile sau nu au dorit să oprească revoluția. În loc să lupte, soldații din Armata Teritorială i-au salutat pe rebeli, considerându-i camarazi, și s-au alăturat revoluției, la fel cum au procedat foarte mulți muncitori din industrie.[338] Totuși revoluția din Germania nu a fost un eveniment planificat – cum fusese cazul în Rusia când bolșevicii preluaseră puterea –, ci a fost în principal o mișcare spontană antirăzboi, care a implicat participanți, sentimente și locuri de acțiune diferite. Protestatarii împotriva înfometării populației, greviștii din fabricile de muniție și soldații dezertori nu au alcătuit niciodată o forță unică.[339]

Harry Graf Kessler, care locuia în Berlin la acea vreme, sesizase tiparul acestei extrem de regionalizate revoluții încă din 7 noiembrie, când nota în jurnalul său: „Aspectul revoluției devine mai clar:

preluarea treptată [a puterii], [se întinde ca] o pată de petrol printre marinarii rebeli de pe coastă. Aceştia izolează Berlinul, care va rămâne în curând o insulă [în marea revoluţiei]. Spre deosebire de Franţa [în 1789], provinciile revoluţionează capitala, marea revoluţionează uscatul: strategia vikingilor."[340]

Pe 7 noiembrie, ziua în care Kessler nota această predicţie, revoluţia a pătruns în interiorul teritoriului şi a ajuns rapid în regatul sudic al Bavariei. Ca şi în alte părţi, epuizarea provocată de război şi o dorinţă arzătoare de pace se răspândise teribil şi în acest regat rural, în mod tradiţional conservator. Şi, la fel ca populaţiile din alte state germane, bavarezii suferiseră profund din cauza războiului şi a pierderii fiilor, fraţilor şi taţilor. Circa 13 000 de tineri numai din München muriseră în Marele Război. În Bavaria fuseseră ucişi peste 170 000, dintre care circa 65% aveau între 20 şi 29 de ani.[341]

Spre sfârşitul lui octombrie, situaţia deja tensionată s-a înrăutăţit. Prăbuşirea militară a Imperiului Austro-Ungar a impus trimiterea de trupe bavareze la Salzburg şi în Tirol pentru a securiza graniţa de sud a Bavariei.[342] Acest lucru a agitat şi mai mult populaţia sătulă deja de război. Protestele şi demonstraţiile pentru pace şi reforme democratice deveniseră la ordinea zilei. Pe 2 noiembrie 1918, bătrânul rege bavarez, Ludwig al III-lea, a aprobat o serie de reforme care în esenţă le oglindeau pe cele din octombrie ale Reichului: guvernul bavarez avea să fie acum dependent de o majoritate parlamentară, nu de consimţământul regal.[343] Dar şi în acest caz, la fel ca în alte părţi, era prea târziu pentru o „revoluţie venită de sus". A doua zi dimineaţă, circa 1 000 de marinari germani din portul austro-ungar Pola din Istria au trecut prin München în drumul lor spre Kiel şi Wilhelmshaven. Autorităţile bavareze au oprit trenul, dar asta nu a făcut decât să înrăutăţească situaţia. Marinarii debarcaţi au intrat în număr mare în capitala bavareză şi au crescut posibilitatea tulburărilor în München.[344]

În această situaţie, Partidul Social-Democrat Independent – cu mult mai puţini susţinători decât „verii" lor mai moderaţi din MSPD – a dat o lovitură de proporţii. Împreună cu MSPD, socialiştii independenţi au convocat la o demonstraţie pentru pace

pe Theresienwiese, un spațiu deschis enorm din oraș, unde se organiza anual Oktoberfest încă din secolul al XIX-lea.[345] Evenimentele din 7 noiembrie aveau să devină un moment decisiv pentru evenimentele viitoare din Bavaria. Aproximativ 60 000 de oameni au participat la demonstrație.[346] Mai mulți vorbitori, printre care liderul MSPD bavarez Erhard Auer, au cerut pace și democrație, deși Auer nu a cerut clar crearea consiliilor muncitorilor și ale soldaților. La scurt timp după discursul acestuia, Auer și majoritatea susținătorilor MSPD au plecat, conduși de o fanfară. Socialiștii independenți și susținătorii lor au rămas în urmă, ascultând acum vorbitori mai puțin moderați, care cereau crearea imediată a unui consiliu al muncitorilor și soldaților. Protestatarii au adoptat, de asemenea, o rezoluție radicală, care cerea abdicarea imediată a kaizerului, introducerea democrației și eliminarea tuturor „elementelor reacționare" din birocrația statului, pace cu orice preț și ziua de lucru de opt ore.[347]

Figura principală care a profitat de această situație și a condus revoluția a fost Kurt Eisner din Partidul Social-Democrat Independent. Deși era liderul unui partid politic relativ mic, Eisner a fost cel care a dat tonul revoluției din Bavaria în următoarele săptămâni. Critic de teatru la *Münchener Post*, Eisner părea să corespundă stereotipului intelectualului de stânga care frecventa cafenelele din suburbia boemă Schwabing. Cu toate acestea, nu era, de fapt, bavarez. Eisner venea din Berlin, unde se născuse într-o familie de evrei din clasa de mijloc, în 1867. După ce a studiat filosofia și limba germană la universitate, a început să scrie pentru mai multe ziare, printre care liberalul *Frankfurter Zeitung*, înainte să se alăture publicației emblematice social-democrate *Vorwärts*, în 1898. Se identificase inițial cu „aripa dreaptă" a Partidului Social-Democrat, pierzându-și slujba de la ziarul local la începutul anilor 1900, din cauza sprijinului acordat „revizioniștilor" care doreau ca social-democrații să renunțe la marxismul lor revoluționar, tradițional.[348]

Eisner fusese un protejat al tatălui lui Karl Liebknecht, Wilhelm, care-l făcuse succesorul său în funcția de editor la *Vorwärts*, în 1899. Însă a fost demis în 1905, după ce s-a certat cu colegii lui de la ziar din

cauza abordării sale „revizioniste" a social-democrației, și s-a mutat în Bavaria, unde a lucrat ca jurnalist, mai întâi în Nürnberg și apoi în München. Izbucnirea Primului Război Mondial l-a făcut pe Eisner să-și reconsidere vederile politice, care au devenit mai radicale pe măsură ce războiul progresa. Deși inițial a susținut acordul celor de la SPD pentru creditele de război, în 1914 – în principal pentru că spera că războiul va grăbi căderea despotismului rusesc –, opinia lui s-a schimbat în 1915 când a început să exprime vederi puternic pacifiste. Abaterea sa de la linia oficială a partidului a dus la conflicte cu editorul social-democrat al *Münchener Post*, precum și cu biroul cenzorului militar. Când a criticat deschis „spiritul ofensiv" al Germaniei și ambițiile anexioniste, a fost demis din postul său de jurnalist de politică și i s-a mai permis doar ocazional să publice recenzii literare.[349]

În primăvara lui 1917, Eisner s-a despărțit oficial de Partidul Social-Democrat Majoritar. În luna aprilie a aceluiași an, în orașul Gotha, Eisner a participat la conferința de constituire a Partidului Social-Democrat Independent și ulterior a devenit una dintre figurile proeminente ale filialei partidului din München.[350] Împreună cu alți socialiști independenți din restul Germaniei, a condus apeluri la o grevă generală în industria armamentului, în ianuarie 1918.[351] Implicarea în grevele din ianuarie a dus la arestarea sa, iar următoarele opt luni și jumătate și le-a petrecut în închisoarea Stadelheim.[352] Pe 15 octombrie a fost eliberat brusc cu ocazia unei amnistii generale a deținuților politici și s-a implicat din nou în activități revoluționare.[353]

Pe 3 noiembrie 1918, Eisner a anunțat în fața a circa 2 000 de ascultători că reformele constituționale introduse în Bavaria în ziua precedentă erau absolut insuficiente. A cerut în schimb încheierea imediată a păcii – o pace bavareză separată, dacă ar fi fost necesar – și crearea unui guvern al poporului care să lucreze îndeaproape cu guvernul democratic care tocmai fusese creat în Austria vecină: „Salutăm, peste frontieră, noua Republică Austriacă. În cazul în care nu există suficientă voință sau putere politică la Berlin pentru încheierea imediată a păcii, cerem ca un guvern bavarez al poporului să declare, împreună cu republicanii germani din Austria, pacea în numele Germaniei."[354]

Marea demonstrație de pace de pe 7 noiembrie a mascat doar foarte superficial ruptura dintre cele două partide social-democrate bavareze. Deși unite în cererea lor de încheiere imediată a păcii și de schimbare politică, au rămas diferențe semnificative în ceea ce privește imaginea exactă a viitorului politic al Germaniei. Deși demonstrațiile din Theresienwiese continuau, Eisner, însoțit de un grup de adepți, a trecut la „liberalizarea" garnizoanelor militare din oraș, fără să întâmpine rezistență din partea soldaților.

Unul dintre cei care-l sprijineau pe Eisner era tânăra socialistă Hilde Kramer, care participase la ampla demonstrație de pace de pe 7 noiembrie și se simțise însuflețită văzând pretutindeni steaguri roșii și oameni strigând „Jos războiul!", „Trăiască pacea!" și „Trăiască Republica!" „Credeam că așa arată o revoluție: mase de soldați cu vestoane militare parțial descheiate și fără șepci, trecând val după val prin Dachauer Strasse. Ei și nenumărați civili – bărbați, femei și copii [...] am devenit parte a unei mișcări de masă fără să știm unde ne vor purta pașii."[355]

Până la ora 21.00 în acea seară, toate garnizoanele își anunțaseră sprijinul pentru revoluție și nu mai rămăseseră trupe în capitala Bavariei care să poată fi mobilizate împotriva revoluționarilor, deoarece ocupaseră principala gară a orașului, telegraful central și parlamentul bavarez.[356] În aceeași noapte, un consiliu al muncitorilor și soldaților l-a ales pe Eisner președinte. Unul dintre revoluționarii din München, Felix Fechenbach, își amintea viteza ametitoare a acestei transformări politice: „Au sosit camioane cu tunuri și muniție. Au venit soldații și muncitorii, erau înarmați, s-au format mici unități și au fost trimiși să ocupe clădiri publice. [...] La ora 22.00, toate ministerele, comandamentul general, gara, precum și poșta și telegraful erau în mâinile revoluționarilor. Atunci, Consiliul Muncitorilor și Soldaților, însoțit de 60 de oameni înarmați, a pornit în marș spre clădirea parlamentului, care a fost predată fără rezistență. [...] Toate intrările erau apărate de mitraliere și drumul de acces era de asemenea securizat. La 22.30, Kurt Eisner a deschis Adunarea Constituantă Provizorie a Consiliilor Muncitorilor, Soldaților și Țăranilor."[357] Eisner a proclamat Bavaria

republică, punând astfel capăt stăpânirii de 1 000 de ani a casei von Wittelbach și a creat un Guvern Provizoriu, ratificat de consilii și alcătuit din Partidul Social-Democrat Majoritar și Partidul Social-Democrat Independent, în frunte cu Eisner. Eisner dejucase în mod inteligent planurile Partidului Social-Democrat Majoritar din Bavaria, mult mai mare, al cărui președinte, Auer, a ajuns să ocupe funcția de ministru de interne în guvernul lui Eisner.[358]

5.1. Soldați sărbătoresc pe 8 noiembrie în fața berăriei Mathäser din München – sediul nou-constituitului Consiliu al Muncitorilor și Soldaților unde, în timpul nopții precedente, Kurt Eisner proclamase Statul Liber al Bavariei.

Reacțiile contemporanilor la lovitura lui Eisner au fost diferite, desigur, în funcție de afilierea politică a fiecăruia. Pentru mulți dintre cei care aparțineau stângii politice, participarea la revoluție le-a dat senzația că își pot croi pentru prima dată viitorul politic. Poetul foarte apreciat Rainer Maria Rilke, care călătorise mult, a notat foarte multe după participarea la o adunare publică a soldaților, muncitorilor și intelectualilor în sala de bal a unui hotel din München, pe 7 noiembrie

1918. Conform unei scrisori adresate mult iubitei sale soții Clara, ascultase discursurile renumitului sociolog Max Weber, ale anarhistului Erich Mühsam și ale mai multor activiști mai puțin cunoscuți pentru pace și revoluție. La un moment dat, un tânăr muncitor s-a ridicat în picioare și i-a întrebat pe vorbitori: „Ați făcut deja oferta de armistițiu?" Apoi a continuat: „Noi trebuie să o facem, nu domnii de la conducere; să ocupăm un telegraf și vom vorbi acolo, oamenii noștri de rând cu oameni lor de rând, și pacea se va face imediat. [...]"[359]

5.2. Kurt Eisner în drum spre întâlnirea cu Friedrich Ebert. Eisner a fost figura centrală a Revoluției din Noiembrie din Bavaria. În pofida poziției destul de șubrede a Partidului său Social-Democrat Independent, a reușit să triumfe împotriva lui Erhard Auer, președintele Partidului Social-Democrat Majoritar din Bavaria, devenind liderul mișcării revoluționare bavareze.

Rilke simpatiza în mod clar cu entuziasmul celor care se strânseseră la hotel în acea zi, dar nu toți îi împărtășeau opinia. Filosoful conservator Oswald Spengler, mai cunoscut ulterior pentru cartea sa

în două volume *Declinul Occidentului* (1918 și 1922), a părut mult mai puțin impresionat de ceea ce văzuse la München pe 7 noiembrie 1918:

> Am trăit nemijlocit revoltătoarele scene de pe 7 noiembrie [...] și aproape că m-am sufocat de dezgust. [...] Acum văd clar că revoluția germană a urmat un curs tipic: o distrugere treptată a ordinii existente, colaps, radicalism sălbatic. [...] Avem nevoie de pedepse [...] până va veni timpul, ca în 1813 și 1870, ca acel mic grup de oameni să acționeze ca niște conducători: nobili prusaci și oficiali prusaci, miile de tehnicieni, academicieni, artizani, muncitorii noștri cu instincte prusace. [...] Iar apoi trebuie să curgă sânge, cu cât mai mult, cu atât mai bine.[360]

Deocamdată însă, ziua socotelilor lui Spengler încă nu sosise. Vechea ordine din Germania se prăbușise aproape fără să opună rezistență. Cei 22 de regi, prinți și duci de rang mai mic ai Germaniei au fost cu toții răsturnați de la putere – a fost „aproape o implozie silențioasă" a regimului monarhic.[361] În Dresda, capitala regatului Saxoniei, soldații care cereau pacea imediată au condus demonstrații uriașe și au preluat controlul asupra orașului. Ultimul rege saxon, Friedrich August al III-lea, le-a ordonat trupelor sale să nu tragă în protestatari și a renunțat voluntar la tron, pe care casa von Wettin îl ocupase împreună din secolul al XV-lea.[362]

În Leipzig, evenimentele au urmat un tipar asemănător, conform relatării de la sursă a lui Ethel Cooper, studenta australiană la muzică care petrecuse anii de război în oraș, neputând să se întoarcă acasă în timpul războiului. Într-o scrisoare adresată surorii sale, relata: „Marți și miercuri, celelalte mari orașe portuare: Lübeck, Bremen și Hamburg au urmat exemplul – joi s-a ajuns la München și, odată cu acesta, în întreaga Bavarie. Vineri, când eram în drum spre masa de prânz, am văzut o mulțime densă, gri, cu un steag roșu în față, îndreptându-se spre mine. Trebuie să spun că am rămas țintuită locului și inima îmi pulsa în gât. După cum știi, mă așteptam la asta de săptămâni în șir, dar, când vezi așa ceva prima dată, îți taie respirația. [...]

Seara, tot orașul era plin de afișe și anunțuri cum că acel «Consiliu al Muncitorilor și Soldaților» ocupase guvernul și că autoritățile militare și civile se supuseseră acestuia. Sâmbătă dimineață (am trăit asta recent pe stradă) l-am văzut pe primar ridicând un steag roșu deasupra primăriei. [...]"[363]

În Magdeburg, situația a fost similară. Un raport al șefului poliției locale ilustra rapiditatea transformării revoluționare și neputința cumplită a vechilor autorități de a controla situația: „În dimineața aceasta, la ora 7.30, am fost informat în legătură cu apropierea unui număr mare de artileriști. [...] Numărul lor, circa 200, era prea mare ca poliția să-i oprească. [...] Conducerea locală a Partidului Social-Democrat a încercat să-i tempereze pe oameni. Au cerut o adunare publică pe Domplatz la ora 3.00, la care au participat 15 000 de oameni. Vorbitorii le-au reamintit tuturor să-și păstreze sângele rece înainte să fie ales un Consiliu al Muncitorilor și Soldaților."[364]

Medicul și scriitorul Alfred Döblin, care avea să devină renumit în toată lumea în urma publicării romanului său *Berlin Alexanderplatz*, în 1929, a fost martorul izbucnirii revoluției la începutul lui noiembrie într-un spital militar din orașul Strassburg, care pe atunci era german, unde fusese cantonat de la începutul lui 1917:[365]

> Spre ora patru după-amiază, după ce circulaseră deja zvonuri, se aude dintr-odată muzică venind dinspre enormele cazărmi și o hoardă de soldați, conduși de un sergent, vin pe stradă. Oamenii fumează și se deplasează în formații neuniforme, cu mâinile în buzunare, fără arme, urmând un steag roșu fluturat frenetic. Se strâng tumultuos în jurul porților cazărmii, gardienii rânjesc și îi lasă să treacă; mărșăluiesc de la o clădire la alta, alaiul devine din ce în ce mai lung, batjocorind, țipând, în curând li se alătură civili și deținuți eliberați din arest. [...] O stare de neliniște și tensiune umple orașul. Oamenii inundă străzile, pretutindeni e plin de soldați care poartă panglici roșii. [...] Curțile cazărmilor și-au eliberat masele umane, tineri evadați, infirmi din centre de recuperare, vechi membrii ai Gărzilor Naționale.[366]

Spre deosebire de mulți alți soldați care au dezertat în prima săptămână din noiembrie, Döblin a rămas la post și, din lumea limitată a spitalului său, a fost martorul răsturnării ierarhiilor militare, care avea să devină unul dintre semnele distinctive ale revoluției: „Aici, în această casă acum goală, marii mahări – inspectorul general sau chirurgul general – stăpâniseră până nu demult, încărcați de titluri și de medalii; toți au tremurat în prezența lor în timp ce inspectau fiecare centimetru, sergentul alergând după ei cu o carte în care era notat fiecare detaliu – fiecare neglijență privind ținuta, aranjarea paturilor sau plăcile de ardezie". Acum situația era cu totul alta: într-o piață din apropiere – „acea piață veche, frumoasă, largă, cu case acoperite cu șindrilă" –, Döblin a întâlnit „civili agitați" și „mase de soldați dezorganizați, cu cocarde roșii. Lumina clipește; o multitudine de voci [...] ofițerii – detronații – stau în mijlocul tuturor acestor evenimente, fără epoleți, în grupuri circumspecte, ca mieii într-o haită de lupi; au fost puși să poarte cocarde roșii, victimele desemnate."[367]

Pe măsură ce revoluția se desfășura în Alsacia, veștile despre impactul ei național și internațional dominau discuțiile soldaților, ofițerilor și civililor deopotrivă. Unii sugerau că, de fapt, kaizerul abdicase deja, că soldații belgieni și francezi de pe front fraternizaseră cu „soldații roșii" germani și că flota britanică naviga, de asemenea, sub steagul roșu. Cei mai realiști nu s-au angajat în acest gen de gânduri fanteziste, nota Döblin: „Doar Profesorul E., pe care l-am întâlnit în drum spre gară, [...] zâmbește și ridică mâna defensiv: «O armată victorioasă nu se implică într-o revoluție»".[368]

Situația nu era complet diferită în teritoriile din est controlate de Germania, care se extinsese semnificativ după Tratatul de la Brest-Litovsk. Și aici germanii care serveau în armată au reacționat în diverse moduri la revoluția din 1918. Poate că cea mai detaliată relatare pe care o avem privind o reacție individuală la evenimente se găsește în jurnalele lui Victor Klemperer, care avea să devină cunoscut după publicarea jurnalelor sale despre viața pe care a dus-o ca evreu în Germania nazistă. Klemperer lucra în momentul Revoluției din

Noiembrie ca cenzor de cărți și ziare pe frontul de est, după ce servise într-o unitate de artilerie pe frontul de vest și fusese transferat în est, în 1916, din cauza problemelor dermatologice persistente.[369]

Înainte de război, Klemperer lucrase ca ziarist liber-profesionist până când decisese să se întoarcă la academie și la lumea literaturii germane și franceze. Klemperer și-a început cariera academică la Universitatea din Napoli, de unde a urmărit cu atenție deteriorarea situației internaționale înainte de 1914. Susținuse declarația de război germană din 1914 și considerase că germanii luptă pentru o cauză justă. S-a întors în Germania și s-a înrolat, mai întâi luptând pe frontul de vest, până la transferul său din 1916 la biroul de presă și cenzură al Comandantului Suprem al Forțelor Germane din Est (OberOst), prințul Leopold von Bayern. Având baza în fostul oraș rusesc fortificat Kaunas (Kowno), în Lituania de azi, Klemperer a rămas acolo până la sfârșitul războiului. Orașul a căzut în mâinile germanilor în 1915 în timpul retragerii forțelor ruse din acel an și situația a rămas neschimbată până la sfârșitul războiului, când a devenit parte din noua Lituanie independentă. Începând din 1917, Klemperer a lucrat în același birou cu Maximilian Müller-Jabusch, care urma să devină unul dintre ziariștii liberali de frunte ai Republicii de la Weimar, și cu Arnold Zweig, ale cărui romane pacifiste despre Marele Război, *Cazul sergentului Grișa* (1927) și *Școala Verdunului* (1935), aveau să-l facă celebru în Germania.

Vineri, 8 noiembrie 1918, revoluția a intrat brusc în rutina lipsită de evenimente a lui Klemperer. Când a venit la muncă în acea dimineață, erau zvonuri la birou – „Adevărate? Exagerate? Complet imaginate?" – despre „revolte sângeroase în Germania. Flota arborează steagul roșu, Wilhelmshaven, Kiel și întreaga coastă sunt în mâinile marinarilor rebeli. [...] Fiecare are un loc de baștină, o rudă pentru care să se îngrijoreze", adăuga Klemperer. „Nu e nevoie să menționez cât am fost de îngrijorat: Leipzig era un focar de radicali, cine știe cât s-a tras acolo? Am discutat, de asemenea, ce s-ar întâmpla dacă revoluția ar ajunge la Wilna (Vilnius). «Mai întâi vor veni după ofițeri», credea [Arnold] Zweig. «Nu, după personalul auxiliar

feminin», a spus Müller-Jabusch, «este și mai detestat.» Și a adăugat cu toată seriozitatea: «Vor fi violate toate».“[370]

Primul contact real al lui Klemperer cu revoluția a venit sub forma improbabilă a unui avion militar german care s-a prăbușit în apropierea biroului său. Alergând spre locul prăbușirii, a văzut „aeroplanul, cu fuzelajul îndoit și aripile rupte. [...] De la mai mulți metri distanță se putea zări roșul sclipitor al unui steag lung și lat, care se înfășurase în jurul nacelei, cum se drapează o panglică pe o coroană din jurul unui coșciug. [...] În fața aeroplanului stătea un om cu baioneta montată, un bărbat tânăr îmbrăcat foarte dichisit într-o haină de blană. [...] Imaginea mi-a rămas în minte: aeroplanul distrus, panglica roșie, tânărul soldat care vorbea emoționat, baioneta lui strălucitoare, haina lui de blană. Deci asta era revoluția. [...]“[371]

Ca și în alte părți, revoluția din Kaunas a fost în principal pașnică. Până și șeful de stat-major al trupelor germane din est, Max Hoffmann, recunoștea: „În general, revoluția a decurs foarte pașnic aici. Consiliile soldaților sunt înființate pretutindeni și ciudat este că au o singură teamă: că noi, ofițerii superiori, vrem să plecăm. De unde le-a venit această idee e un mister pentru mine; mie, cel puțin, nici nu mi-a trecut vreodată prin minte așa ceva. Dimpotrivă, trebuie să ne folosim toată forța ca să aducem armatele din est acasă, într-un mod organizat. Acum începem evacuarea. Îmi pare rău pentru acei oameni ale căror teritorii le dăm astfel pe mâna bolșevicilor, dar nu-i pot reține pe oameni noștri – ei vor să meargă acasă.“[372]

Totuși teama de „ruși“ sau de „condițiile rusești“ a lăsat loc rapid fricii de insurgenții polonezi care încercau să-i atace pe germanii înfrânți, în încercarea de a securiza orașul pentru ei. „Un gardian voluntar, se pare un muncitor mai în vârstă, mi-a spus că e posibil să ne atace polonezii, dar numai de teama revoluției. Aceștia își puteau imagina doar o revoluție rusească, cu crime și jafuri. Odată ce vor înțelege că revoluția noastră germană are loc fără vărsare de sânge și fără jafuri, cu siguranță vor menține pacea.“[373]

Pe 8 noiembrie, ziua în care Klemperer a fost martor al prăbușirii avionului în Kaunas, „pata de petrol“ a revoluției s-a extins și mai

departe. Chiar în acea zi, un raport al situației militare pregătit pentru cancelarul Max von Baden descria extinderea treptată a revoluției: „Ora 17.00: Halle și Leipzig, roșii. Seara: Düsseldorf, Haltern, Osnabrück, Lüneburg, roșii; Magdeburg, Stuttgart, Oldenburg, Braunschweig, Köln, roșii."[374]

Până în dimineața zilei de 9 noiembrie, regele Prusiei și împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, era unul dintre ultimele capete încoronate care mai rămăsese pe tron (în aceeași situație fiind doar Wilhelm von Württemberg).[375] Berlin, centrul politic, era ultimul oraș de importanță majoră care rezistase revoluției. O ciudată senzație de calm părea să domine în capitala germană. După cum nota Käthe Kollwitz în jurnalul ei în acea zi: „Am fost pe Unter den Linden azi dimineață. Nici o întâmplare deosebită."[376] Friedrich Meinecke și soția lui, Antonie, au participat în acea seară la un concert de Beethoven și au avut de asemenea senzația stranie de calm dinaintea furtunii: „Era o liniște ciudată în piețe și pe străzi când ne-am îndreptat spre casă. Senzația mea era că tocmai ascultaserăm ultimele acorduri ale unei lumi mai bune, care acum se prăbușește."[377]

Singura persoană care părea să fie oarbă la apropierea sfârșitului monarhiei în Germania era însuși împăratul. Împotriva dorinței exprimate de cancelarul von Baden, Wilhelm părăsise Berlinul și se retrăsese împreună cu principalii membri ai anturajului său la cartierul general al OHL din orașul belgian Spa, pe 29 octombrie, la scurt timp după ce reformele constituționale – „revoluția de sus în jos" – îl deposedaseră de o mare parte din putere.[378] Kaizerul refuzase categoric chiar și să se gândească la abdicare, în pofida multor discuții purtate la Berlin despre a treia scrisoare a lui Woodrow Wilson, din 23 octombrie, care cerea cel puțin implicit abdicarea lui Wilhelm ca o precondiție a păcii.[379] În prezența generalilor săi și departe de haosul revoluționar, Wilhelm spera să poată rezista presiunilor crescânde.[380]

În vreme ce, pentru moment, evita o confruntare directă cu guvernul, Wilhelm și-a limitat simultan propria libertate de acțiune. În Spa, kaizerul mai avea doar trei opțiuni de răspuns la încheierea iminentă a războiului și la consecințe: punerea în scenă a unei morți

„eroice" într-o operațiune curajoasă pe linia frontului (care i-ar fi putut salva reputația, sau cel puțin pe cea a dinastiei Hohenzollern, în ochii monarhiștilor germani); un marș spre Berlin în fruntea trupelor loiale, în încercarea înăbușirii revoluției, sau o retragere completă din fața responsabilităților, fugind într-o țară neutră.[381]

Între timp, cancelarul Reichului încercase deja să-l contacteze pe kaizer telefonic și printr-o telegramă, ca să-l convingă să se întoarcă la Berlin. În vederea negocierilor iminente pentru un armistițiu, simțea că absența kaizerului de la Berlin nu ajuta deloc.[382] La fel ca mare parte din populația germană, von Baden era acum convins că abdicarea lui Wilhelm devenise inevitabilă în contextul negocierilor unui armistițiu cu Antanta.[383] Totuși, fiind și el aristocrat, avea scrupule să-i ceară împăratului său abdicarea. Așa că i-a cerut în schimb ministrului de interne prusac, Bill Drews, să-l confrunte pe Wilhelm cu inevitabilul. Pe 1 noiembrie, Drews a plecat conștiincios la Spa. Wilhelm însă a respins orice idee de a renunța la tron, iar atitudinea lui a fost susținută și de unii dintre generalii săi mai vechi. În schimb, i-a spus lui Drews să transmită următorul mesaj cancelarului Reichului: „Nu voi abdica. Ar fi ceva ireconciliabil cu datoria pe care o am de rege al Prusiei și de urmaș al lui Frederic cel Mare în fața lui Dumnezeu, a poporului și a conștiinței mele. Nu pot părăsi tronul acum, în cel mai periculos moment. Abdicarea mea ar fi începutul sfârșitului pentru toate monarhiile germane. [...] Dar, mai presus de toate, datoria mea de comandant suprem îmi cere să nu abandonez acum armata. Armata este angajată într-o luptă eroică împotriva inamicului. Coeziunea ei internă depinde de comandantul ei suprem. Dacă acesta ar pleca, armata s-ar prăbuși și inamicul ar pătrunde netulburat în patrie."[384]

În loc să dea curs cererilor de abdicare, Wilhelm, înconjurat de generalii săi, a încercat să restabilească o aparență de normalitate. Pe 3 noiembrie 1918, în prima zi a revoltei flotei germane, Wilhelm al II-lea a părăsit cartierul general al armatei terestre pentru o vizită planificată anterior pe front. Evenimentele din Kiel nu păreau să-l preocupe prea mult. În schimb, i-a amenințat deschis pe revoluționari cu o reacție violentă „scriindu-mi răspunsul [către ei] pe pavaj cu mitraliere. Chiar

dacă trebuie să trag în propriul castel până îl fac fărâme, trebuie să fie ordine. [...] Nu am nici o intenție să renunț la tron doar pentru câteva sute de evrei și 1 000 de muncitori."[385]

Drumul spre vest, spre linia frontului, i-a oferit o formă de eliberare de stresul zilelor precedente. După cum nota colonelul Alfred Niemann, ofițerul de legătură al OHL de la curtea împăratului, Wilhelm dorea să scape de „atmosfera otrăvită care amenință să ucidă orice sentiment sănătos din patrie. Afară, pe front, briza nobilului patriotism va elibera sufletul."[386] Împăratul și anturajul său au pornit spre vest, mai întâi cu trenul personal al lui Wilhelm, apoi cu un convoi de automobile. În cursul unei zile aglomerate, Wilhelm a vizitat trupele de pe linia frontului în zonele de odihnă din 14 divizii diferite. În fiecare loc, împăratul a vorbit cu soldații și s-a bucurat să acorde un număr mare de decorații Crucea de Fier. La un moment dat, ceremoniile au fost întrerupte de apropierea avioanelor inamice și de vuietul puternic al tunurilor antiaeriene. Monarhul și-a etalat indiferența, continuând să discute cu soldații despre casă și rude. După ce atacul a trecut, Wilhelm s-a întors spre soldați și a spus: „Sper să simțiți cât de bucuros împărtășesc fiecare privațiune și pericol cu voi!" În mod clar, vizita pe teren a avut un efect revigorant pentru el și, când s-a întors la Spa, împăratul le-a raportat celor care rămăseseră acolo că fusese primit cu entuziasm pe front.[387]

În după-amiaza de 6 noiembrie, Max von Baden a decis să se deplaseze la Spa și să-l convingă personal pe împărat de inevitabilitatea abdicării lui „voluntare".[388] Totuși cancelarul a fost forțat să-și anuleze planurile de călătorie, deoarece situația politică din Germania devenise din ce în ce mai tensionată pe 7 noiembrie. În acea dimineață, membrii guvernului social-democrat sub conducerea lui Scheidemann îl informaseră pe cancelar că vor ieși de la guvernare și vor conduce revoluția dacă Wilhelm nu avea să abdice până a doua zi la prânz. Acest ultimatum a fost reiterat în scris în aceeași după-amiază. Totuși Wilhelm a rămas dedicat cu încăpățânare ideii de a nu ceda. Nici măcar când monarhia bavareză a încetat să mai existe, după ce revoluția a ajuns la München, pe 7 noiembrie, și conducerea MSPD a amenințat

că se retrage din guvern, împăratul nu s-a răzgândit. Se baza în continuare pe sprijinul trupelor sale. Pe 8 noiembrie, Wilhelm și-a anunțat hotărârea de a porni spre Berlin cu trupe de încredere de pe linia frontului, ca să înăbușe revoluția.[389]

Problema cu planul împăratului era că fusese clădit pe o bază șubredă. Acest lucru a devenit evident pentru generalul Groener când s-a întors la Spa, pe 7 noiembrie, după o scurtă călătorie de două zile la Berlin. Urmărind situația din întreaga Germanie, Groener a început să se îndoiască de faptul că valul revoluționar putea fi oprit. În ceea ce privește punerea trupelor loiale în calea revoluționarilor, formațiunile de luptă de elită necesare pentru o astfel de operațiune erau dedicate în acel moment acțiunilor defensive dure de pe front.[390] În afară de asta, orice trupe detașate la Berlin ar fi trebuit probabil să mărșăluiască pe o distanță de 600 de kilometri între granița germană și capitală, teritoriu care era acum clar în mâna revoluționarilor.

Ca să evite neplăcuta sarcină de a-i da ultimele vești împăratului, Groener a venit cu o idee neconvențională: comandanții aveau să-l convingă pe Wilhelm că nu se mai poate baza pe loialitatea armatei. Pe 8 noiembrie, circa 50 de comandanți de rang mediu de pe linia frontului, din cele zece armate germane situate mai aproape de Spa, au fost convocați la cartierul general pentru o întâlnire a doua zi dimineață. 39 dintre ei au sosit în dimineața zilei de 9 noiembrie. Unul dintre ei, un comandant de regiment, maiorul Hünicken, își reamintea în detaliu cum călătorise până la Spa pe o vreme cumplită, nesigur de scopul acestei întâlniri.[391]

Conform lui Hünicken, el și camarazii lui ofițeri din prima linie fuseseră întâmpinați de colonelul Heye din statul-major german al imperiului: „În numele mareșalului [Hindenburg], permiteți-mi să vă spun bun venit aici. Mareșalul voia să vă salute personal, dar momentan nu este disponibil, fiind împreună cu Maiestatea Sa într-o întâlnire urgentă și extrem de importantă." Heye subliniase în continuare gravitatea situației în fața ofițerilor prezenți. Tulburările izbucniseră în patrie. Erau cereri urgente de semnare a păcii cu orice preț. Dezertorii din zona ariergărzii armatei capturaseră mai multe noduri

feroviare, amenințând să taie liniile de aprovizionare ale armatei. Heye continuase să le spună că li se vor adresa tuturor pe rând întrebări despre starea de spirit a trupelor. Mai întâi: „Ce sentimente au trupele față de kaizer? Ar fi posibil ca Wilhelm să conducă trupele pentru a recuceri patria?" Și în al doilea rând: „Ce părere au soldații despre bolșevism? Vor ridica armele ca să lupte împotriva bolșevismului din patria lor?"[392]

Înainte ca ofițerii adunați să poată răspunde la întrebări, Hindenburg a intrat în încăpere, i-a salutat pe ofițerii adunați acolo și a oferit o imagine sumbră despre situația militară de pe front și despre revoluția în curs de escaladare acasă. Împăratul, spunea el, vrea să întoarcă armata și să pornească în marș spre Berlin.[393] Ofițerii din încăpere erau uluiți. Nu știau nimic despre revoluția din Germania și au reacționat cu un amestec de furie și disperare.[394]

Neavând prea mult timp la dispoziție ca să digere veștile de ultimă oră, ofițerilor li se cerea acum să răspundă la cele două întrebări ale lui Heye. La prima întrebare, legată de sentimentele față de împărat, doar un ofițer credea că oamenii săi și-ar fi urmat Comandantul Suprem împotriva revoluționarilor. 15 au afirmat că loialitatea soldaților este îndoielnică; 21 au respins din start ideea. La cea de-a doua întrebare, despre atitudinea trupelor față de bolșevism, opt au exclus posibilitatea de a-și angaja oamenii în luptă împotriva bolșevicilor. 12 credeau că o astfel de operațiune ar fi fost posibilă doar după o perioadă prelungită de odihnă și de pregătire pentru război civil. 19 se îndoiau că soldați lor ar fi dispuși să lupte împotriva bolșevicilor, indiferent de situație.[395]

Colonelul Heye a rezumat pozițiile ofițerilor după cum urmează:

În general, participanții au afirmat că trupele nu au nimic împotriva împăratului lor, că de fapt sunt indiferenți față de el, că au o singură dorință, respectiv să plece acasă cât mai curând posibil, să fie ordine și pace. [...] Soldații sunt total epuizați și sătui de lupte, vor să se întoarcă în patria lor și nu mai vor decât pace; oamenii de pe front ar ridica armele împotriva compatrioților de acasă doar dacă bolșevicii le-ar pune în pericol propria vatră și casă, soțiile și copiii.[396]

Împreună cu Hindenburg, Groener i-a prezentat lui Wilhelm rezultatele acestui „sondaj" în grădina clădirii unde era încartiruit. Groener a dat vestea că o operațiune contrarevoluționară iese din discuție, deoarece nu se puteau baza pe trupele din prima linie. „Evenimentele ne-au copleșit", i-a spus el împăratului și anturajului acestuia uluit. Împăratul a pus la îndoială fundamentul acestei afirmații și a insistat că, după patru ani de lupte, avea să poată conduce armata în condiții optime înapoi acasă. Groener i-a răspuns: „Armata va merge spre casă sub conducerea generalilor ei, nu sub conducerea Maiestății Voastre". În memoriile sale, Groener își amintea foarte intens acel moment – nu în ultimul rând pentru că, în calitate de prim-intendent general, rostise o „monstruozitate" în fața comandantului suprem. Ani după aceea era în continuare uimit că nu fusese împușcat pe loc de cineva din anturajul împăratului ca răspuns la afirmația lui.[397] Din fericire pentru Groener, Hindenburg l-a secondat, afirmând că nici el, nici Groener nu puteau fi considerați răspunzători pentru lipsa de fiabilitate a armatei. În timp ce Wilhelm continua să digere rezultatul devastator al sondajului în rândul ofițerilor, alte vești proaste soseau pentru el din capitala germană.

Capitolul 6

CONFRUNTARE FINALĂ ÎN BERLIN

Chiar înainte de 9 noiembrie 1918, la Berlin au fost luate măsuri de amploare pentru a preveni răspândirea tulburărilor în capitala Reichului. Guvernatorul militar al Berlinului, generalul Alexander von Linsingen, ordonase arestarea a circa 300 de marinari care se adunaseră în gara Lehrter din Berlin pe 7 noiembrie.[398] Mai mult, toate legăturile feroviare dintre Berlin și nodurile majore din Hanovra și Hamburg fuseseră anulate pentru a preveni un aflux de trupe revoluționare. Von Linsingen a întărit, de asemenea, prezența poliției pe străzile din Berlin și a securizat cu forțe militare toate drumurile care duceau în centrul orașului și la palatul regal. Pentru a suprima orice activitate revoluționară în capitală, încă trei batalioane de infanteriști, considerate deosebit de loiale kaizerului, au fost desfășurate la Berlin, în principal Lübbener și Naumburger Jäger. Generalul von Linsingen și oamenii importanți din Ministerul german de Război erau de asemenea încrezători, până în punctul în care se amăgeau singuri că alte unități staționate deja în Berlin îl vor susține bucuroase pe kaizer împotriva oricărui atac revoluționar. Pe 7 noiembrie, adjunctul ministrului de război l-a asigurat pe primarul capitalei: „Berlinul va rezista, vă puteți baza pe asta. Soldații staționați aici sunt oameni loiali și oră de oră sosesc din afară alți oameni de încredere."[399]

Oricare ar fi fost meritele unei astfel de afirmații, sosirea unui număr mare de trupe combatante pe străzile Berlinului cu siguranță nu a scăpat privirilor organizatorilor de greve și demonstrații planificate la Berlin. După cum observa cu nervozitate Richard Müller, liderul *Revolutionäre Obleute* din Berlin: „În seara zilei de 8 noiembrie

stăteam la Poarta Halle. Coloane de infanterie puternic înarmate, companii de mitraliere și artilerie ușoară treceau pe lângă mine într-o procesiune nesfârșită. [...] Materialul uman arăta foarte temerar. Fuseseră trimiși în est ca să-i zdrobească pe muncitorii și țăranii ruși, iar în Finlanda, cu succes. Nu era nici o îndoială în legătură cu intențiile de a îneca revoluția în sângele poporului. [...] Acum, că se apropia repede momentul hotărâtor, am fost cuprins de un sentiment coșmaresc, o mare teamă pentru camarazii mei. [...]"[400]

Totuși pregătirile lui von Linsingen pentru a preîntâmpina orice activități revoluționare în Berlin nu au fost atât de impecabile pe cât presupusese el sau pe cât sugera sosirea trupelor combatante în capitală. Întreruperea traficului feroviar între Berlin și alte orașe din Reich nu doar că a împiedicat trupele revoluționare să ajungă la Berlin, dar a oprit și sute de soldați aflați în permisie să plece din Berlin. Deja nerăbdători, acești bărbați au fost afectați și mai mult de faptul că nu primiseră bani, mâncare și cazare.[401] Într-o situație deja tensionată pentru guvernul central, generalul von Linsingen a agravat și mai mult problema, interzicând orice adunare a grupurilor potențial revoluționare. Pe 7 noiembrie, von Linsingen îi ordonase șefului poliției din Berlin să interzică cinci adunări USPD de comemorare a Revoluției Ruse. A interzis, de asemenea, formarea oricăror consilii ale muncitorilor și soldaților în capitală: „În anumite cercuri există intenția de a forma consilii ale muncitorilor și soldaților pe baza modelului rusesc, încălcând reglementările legale. Asemenea instituții sunt necorespunzătoare cu sistemul actual de guvernare și pun în pericol siguranța publică. Pe baza Secțiunii 9b din Legea stării de asediu, interzic formarea oricăror asemenea asociații și participarea la ele."[402]

Între timp, conducerea MSPD reprezentată de Ebert și Scheidemann, era din ce în ce mai presată să acționeze. Membrii le cereau măsuri ferme în problema abdicării pentru a evita o situație în care doar mai radicalul USPD și Liga Spartachistă păreau să militeze pentru încetarea stăpânirii kaizerului. Executivul partidului MSPD și grupul său parlamentar din Reichstag au răspuns așadar la restricțiile statului cu un ultimatum adresat cancelarului. După cum a transmis

Scheidemann Cabinetului de Război în seara zilei de 7 noiembrie, MSPD avea să-și retragă susținerea acordată guvernului dacă kronprinzul și kaizerul nu abdicau până a doua zi la prânz. Mai mult, atât armata, cât și poliția trebuiau instruite să acționeze cu deosebită reținere, ca situația din capitală, și așa tensionată, să nu escaladeze și mai mult. În cele din urmă, Scheidemann a cerut ca partidul lui să aibă o influență mai puternică în guvernul Reichului.[403]

Max von Baden, care nu era prezent la întâlnirea cabinetului, dar a fost informat imediat, pare să fi fost surprins de aceste cereri. În fond, el și Ebert conveniseră cu numai câteva ore în urmă că amândoi doreau să evite orice semăna cu o „revoluție socială". Ce l-a făcut cel mai probabil pe Ebert să-și schimbe părerea a fost presiunea crescândă a străzii, a extremei stângi și a propriului partid de a acționa decisiv.[404] În orice caz, cancelarul a răspuns rezistând perspectivei demisiei sale imediate – mișcare care a avut impact. Scheidemann a retras termenul scurt pentru cererea sa principală – abdicarea kaizerului. În schimb, a propus ca Wilhelm să fie informat cât mai curând posibil în legătură cu ultimatumul, dar nici MSPD, nici cancelarul să nu ia decizii în pripă până la încheierea armistițiului.[405] Scheidemann a transmis mai apoi un mesaj de la Ebert către membrii cabinetului, mesaj care a arătat clar cât de nehotărâtă era conducerea MSPD între obiectivele ei contradictorii, pe de o parte de a împiedica o revoluție socială deschisă și pe de alta de a nu pierde sprijinul membrilor partidului. Conform lui Ebert „cererile noastre au avut un extraordinar efect de calmare asupra muncitorilor. Ei au promis să nu întreprindă nimic până nu se ia o decizie. Voi, domnilor, și cancelarul Reichului, trebuie să apreciați că am făcut tot ce s-a putut ca să păstrăm masele sub control."[406]

Faptul că afirmația sa era ciudat de desprinsă de realitatea din teren a devenit clar în acea seară. Presiunea asupra conducerii MSPD a continuat să crească, deoarece Wilhelm încă nu abdicase până în seara zilei de 8 noiembrie, negocierile pentru un armistițiu erau în continuare în desfășurare și nerezolvate. Deși Ebert și Scheidemann au putut preciza o serie de concesii pe care le-au extras de la guvernul

Baden – mai ales introducerea iminentă a drepturilor de vot egale în Prusia, o influență mai puternică a MSPD în guvernul prusac și în cel al Reichului și desființarea serviciului militar obligatoriu –, aceste reforme remarcabile au fost umbrite în percepția publică de cererile urgente de pace și de abolire a monarhiei. În timp ce conducerea MSPD le-a mai cerut o dată membrilor partidului să aibă răbdare – „doar pentru câteva ore", cum titra *Vorwärts* în dimineața zilei de 9 noiembrie –, acea răbdare se apropia de sfârșit.[407]

În acest moment, conducerea MSPD nu mai avea sub control situația din stradă, unde demonstrații masive puneau presiune în favoarea unor schimbări politice fundamentale. În timp ce MSPD spera în continuare să „gestioneze" revoluția, USPD și *Revolutionäre Obleute*, care jucaseră un rol central în grevele din ianuarie 1918, făceau presiuni pentru acțiuni mai ferme. Discutaseră de ceva vreme despre o dată potrivită pentru demonstrații de masă pe străzile din Berlin când, pe 8 noiembrie, știrea arestării lui Ernst Däumig, copreședinte al USPD, a căzut ca o bombă. Circulau, de asemenea, zvonuri despre arestarea iminentă a lui Karl Liebknecht. Däumig era pe drum spre o întâlnire cu figuri proeminente ale *Revolutionäre Obleute* când a fost arestat de poliție. Întrucât transporta materiale detaliate despre demonstrații și grevele planificate, extrema stângă a simțit că trebuie să acționeze imediat, ca să aibă vreo perspectivă de succes.[408]

Doar câteva ore mai târziu, susținătorii lor au început să tipărească manifeste pentru a fi distribuite în fabrici și cazărmi a doua zi dimineață.[409] „Muncitori, soldați, camarazi! Ora decisivă a sosit! Acum trebuie să ne ridicăm la nivelul sarcinii istorice care ne așteaptă pe toți. În timp ce de-a lungul întregii coaste germane consiliile muncitorilor și soldaților au preluat puterea, arestări fără menajamente au loc în capitală. Däumig și Liebknecht au fost arestați. Acesta este debutul unei dictaturi militare care reprezintă debutul unui masacru inutil. Nu cerem abdicarea unei persoane, cerem o republică! Republica Socialistă, cu toate consecințele ei. Să luptăm pentru pace, libertate și pâine! Ieșiți din fabrici! Ieșiți din cazărmi! Prindeți-vă de mâini! Trăiască Republica Socialistă!"[410]

6.1. Manifestele s-au dovedit a fi cel mai eficient mod de a transmite ultimele ştiri politice, pe lângă ziare, care uneori aveau mai multe ediţii pe zi. Era un mare spectacol pentru copiii din Berlin să-i vadă pe soldaţii revoluţionari distribuind aceste manifeste populaţiei.

Al doilea manifest, semnat de (evident, nearestatul) Liebknecht şi de „Grupul «Internaţional» (Liga Spartachistă)", era distribuit în paralel:

> Acum, că a sosit ceasul pentru acţiune, nu mai există întoarcere. Aceiaşi „socialişti" care ani de-a rândul au fost codoşii guvernului şi care în ultimele câteva săptămâni v-au amânat [...] cu parlamentarizarea şi alte prostii încearcă acum totul pentru a slăbi revoluţia dorind să potolească masele. Muncitori şi soldaţi, ce au realizat camarazii voştri din Kiel, Hamburg, Bremen, Lübeck, Rostock, Flensburg, Hanovra, Magdeburg, Brunswick, München şi Stuttgart trebuie să realizaţi şi voi. Deoarece de lucrurile pentru care luptaţi, de tenacitatea şi de succesul luptei voastre depinde şi succesul proletariatului din toată lumea.

Și Liebknecht chema explicit la „o răsturnare a guvernului de către reprezentanții muncitorilor" și la stabilirea unor „legături imediate cu proletariatul internațional, mai ales cu republica rusă a muncitorilor".[411]

În timpul nopții, conspiratorii au făcut pregătiri organizatorice pentru tipărirea și distribuirea de manifeste dincolo de porțile fabricii. În paralel, au fost aduse arme adunate la o serie de puncte de distribuție. Greva din următoarea dimineață trebuia să fie cât mai extinsă posibil. În timpul pauzei de mic dejun, greviștii trebuiau să iasă din fabrici și uzine și, împreună cu unitățile de muncitori înarmați, să mărșăluiască din toate direcțiile spre sediul guvernului din centrul orașului.[412] Cläre Derfert-Casper, singura femeie din cercul liderilor *Revolutionäre Obleute*, a trăit dimineața de 9 noiembrie ca pe un eveniment tovărășesc bine planificat:

> Când, la primele ore ale zilei de 9 noiembrie, l-am vizitat pe prietenul nostru, Arthur Schöttler, l-am trezit cu cuvintele: „Trezește-te, Arthur, astăzi e ziua Revoluției!" A crezut că visează. Abia când l-am mai scuturat o dată, a deschis ochii larg și a spus: „Măi să fie, Cläre, tu ești?" Și-a tras iute pantalonii și în zece minute am ieșit din casă. La timp pentru schimbul de dimineață, stăteam amândoi în fața fabricii de armament [din Berlin-Charlottenburg] și distribuiam manifestele noastre, în care muncitorii erau chemați să iasă din fabrici la ora 9.00. După ce ne-am îndeplinit sarcina, în jurul orei 7.00 am intrat într-o cârciumă pe Erasmusstrasse. Ne bucuram și noi că ne încălzim puțin. Acolo ne-am ajutat camarazii să despacheteze revolverele și să bage cartușele în încărcătoare. [...] În cele din urmă, au fost distribuite toate armele și marșul de protest a început. În față erau bărbații înarmați, apoi cei neînarmați și apoi femeile.[413]

Amintirile lui Derfert-Casper sunt confirmate de alte relatări contemporane: în dimineața de 9 noiembrie, muncitorii tuturor fabricilor importante din Berlin au intrat în grevă generală, deși fabricile de armament fuseseră în prim-planul eforturilor de mobilizare ale *Revolutionäre Obleute*.[414] Ca alți observatori, Richard Müller își

amintește cum, înainte de declanșarea grevei și a demonstrațiilor, la început atmosfera fusese de un calm înșelător și cu o aparență de normalitate:

> În acea dimineață mohorâtă de noiembrie nu părea nimic diferit de alte zile. Mijloacele de transport erau toate funcționale și masele de muncitori se îndreptau spre fabrici, birouri și sedii de firme, ca de obicei. Filistinul se putea bucura în liniște de cafeaua de dimineață pe care o bea cu regularitate. Nu se simțea nicăieri atmosfera revoluționară. Dar lucrurile s-au animat după pauza de masă de dimineață. Fabricile s-au golit cu o rapiditate incredibilă. Străzile s-au umplut cu mase uriașe de oameni. De la periferia orașului, unde se află cele mai mari fabrici, au pornit mari marșuri de protest, care s-au îndreptat spre centrul orașului. Faptul că nu era o demonstrație pașnică a devenit evident din cauza numeroaselor pistoale, puști și grenade de mână pe care le puteai vedea pretutindeni.[415]

Din cartierele mărginașe au pornit lungi coloane de protestatari spre sediul guvernului de pe Wilhelmstrasse, după cum descria proprietarul de fabrică Oskar Münsterberg în jurnalul său: „Mergând [...] pe Wilhelmstrasse, văd șiruri negre de oameni. [...] O masă animată. Mașini care arborează steaguri roșii gonesc pe lângă mine. Soldați și civili cu sau fără arme stau lipiți în automobile sau agățați de ele ca niște albine și strigă: «Trăiască republica».“[416]

În sfârșit, conducerea MSPD a fost forțată să renunțe la atitudinea moderată. Dacă Ebert și Scheidemann nu doreau să piardă ce le mai rămăsese din influența asupra susținătorilor lor împreună cu USPD și *Revolutionäre Obleute*, trebuiau să trimită semnale mai clare adepților lor. Într-o ședință din acea dimineață cu agenții de legătură ai MSPD din fabrici, liderul de partid al filialei Berlin, Otto Wels, a anunțat că MSPD avea să sprijine greva generală, încercând astfel să recâștige cel puțin o parte din inițiativa politică. Wels a apelat la toți muncitorii, cerându-le să se implice în „bătălia decisivă sub vechiul steag comun“ al social-democrației.[417] La scurt timp

după aceea, Scheidemann a declarat că-și dă demisia din guvernul Baden. Renunțând la compromisul pe care-l făcuse cu doar o zi înainte cu cancelarul, conducerea MSPD se plasa acum ferm în fruntea mișcării revoluționare. A luat legătura cu politicienii de rang înalt din USPD pentru a discuta posibilitatea formării unui guvern comun de îndată ce kaizerul abdica și von Baden își dădea demisia. După cum le-au spus Ebert, Scheidemann și Otto Braun lui Georg Ledebour și lui Wilhelm Dittmann (USPD/*Revolutionäre Obleute*) la întâlnirile separate din clădirea Reichstagului care au avut loc în acea dimineață, MSPD sprijinea greva și avea să apeleze la membrii ei ca să organizeze o revoltă în cazul în care Wilhelm nu ar fi abdicat până la prânz în acea zi. Ledebour a afirmat că mai întâi va trebui să se sfătuiască cu colegii săi de partid, în timp ce Dittmann a fost imediat de acord cu un guvern comun.[418]

O condiție prealabilă importantă pentru succesul revoltei din Berlin a fost capacitatea revoluționarilor de a aduce trupele staționate în capitală de partea lor. Un rol-cheie în acest sens l-a jucat Batalionul 1 Pușcași Naumburg, pe care toate rapoartele contemporane îl descriau ca „absolut" loial kaizerului. După cum nota profesorul de filosofie Ernst Troeltsch cu numai două zile înainte ca revoluția să ajungă la Berlin, „[...] toate casele de pe Unter den Linden sunt ocupate de armată, inclusiv de Batalionul Naumburg, ai cărui ofițeri sunt considerați a fi deosebit de loiali regelui. [...] Lucrurile arată destul de grav acum, dar nu ne îndoim de succesul Pușcașilor."[419]

Doar două zile mai târziu, comitetul executiv al partidului MSPD a fost uimit când a sosit o delegație a Batalionului 1 Pușcași Naumburg în Reichstag pentru a solicita ca un membru al executivului să vină la cazarma lor ca să explice situația politică.[420] În noaptea precedentă, în batalion avuseseră loc acte de insubordonare când soldații intraseră în stare de extremă alertă și primiseră cantități mari de muniție și de grenade de mână. Otto Wels a dat imediat curs cererii și a mers degrabă la Cazarma Alexander din apropiere de Kupfergraben, unde erau încartiruiți cei din Batalionul Naumburger. Nestingherit de ofițerii lor, a reușit să facă apel la soldații adunați să se alăture

revoluției:[421] „Acum, de voi depinde să puneți capăt vărsării de sânge din stradă. Pentru asta trebuie să decideți dacă vreți să ridicați armele împotriva conaționalilor voștri [*Volksgenossen*]. Nu vă întreb cărui partid aparțineți. Dacă vreți ca poporul german să-și decidă singur soarta în viitor, atunci puneți-vă astăzi la dispoziția Partidului Social-Democrat. Afirmați acest lucru strigând: Trăiască pacea! Trăiască statul poporului german liber!"[422]

Și în alte locuri revoluționarii i-au convins rapid pe soldații din cazărmile lor să se alăture revoluției. După cum își amintea muncitorul Paul Mau: „Când demonstranții au trecut pe lângă cazărmi, gărzile ne-au lăsat să intrăm. Știau care era miza. Destinația noastră era sediul poliției, care trebuia ocupat. O parte dintre albaștrii [polițiștii] pe care i-am întâlnit pe drum probabil că nu erau de acord cu ce se petrecea, dar majoritatea dintre ei au înțeles rapid situația. Și-au desfăcut centurile de polițiști, și-au aruncat săbiile și revolverele într-o grămadă și au declarat că pentru ei această treabă s-a terminat."[423]

Mai exact, evenimentele din 9 noiembrie nu au fost pașnice pretutindeni și ocazional s-a opus rezistență. Cu puțin timp înainte de prânz, un ofițer a împușcat trei muncitori „agitatori" în fața cazărmii din Chauseestrasse.[424] A avut loc și un schimb de focuri când revoluționarii au luat cu asalt principala secție de poliție din oraș, în Alexanderplatz.[425] În general însă, revoluția din Berlin a fost extrem de pașnică și de reușită, după cum observa Clăre Casper-Derfert:

> Fără a întâmpina rezistență, grupul nostru a mărșăluit de-a lungul Kaizerin-Augusta-Allee spre Podul Palatului. Gardienii din secția de poliție au fost dezarmați, uzina de gaz, fabricile, spitalul militar și garnizoana palatului, primăria din Charlottenburg și Universitatea Tehnică au fost ocupate fără să se tragă un foc. Coloana noastră de protestatari număra de multă vreme mii de oameni și s-a oprit la Reichstag spre prânz, unde ne-am unit cu alte grupuri de protestatari, [...] camarazi și prieteni. S-au putut vedea îmbrățișări de bucurie și auzi urale strigate printre cei care se revedeau prima dată după luni de anxietate, teamă și muncă.[426]

Chiar înainte de ora 11.00, pe 9 noiembrie, cancelarul von Baden a telefonat la cartierul general al Armatei de la Spa, ca să-l informeze pe kaizer că revoluția ar fi putut triumfa în câteva minute, nu ore, deoarece batalioanele de polițiști din capitală dezertau în fața revoluționarilor. Împăratul a menționat prima dată posibilitatea abdicării din poziția de kaizer (deși nu din cea de rege al Prusiei).[427] Câteva minute mai târziu a urmat un al doilea apel telefonic cu Berlinul. Baden a fost informat: „Kaizerul s-a decis în privința abdicării; vei primi declarația care va fi formulată în jumătate de oră". Von Baden a așteptat cu răbdare cele 30 de minute, dar nu a urmat un al doilea apel. A încercat în mod repetat și fără succes să ia legătura cu Spa.[428]

Pe la prânz, în condițiile în care zeci de mii de oameni erau pe străzile Berlinului, demonstrând pentru crearea unei republici, Baden a decis să acționeze unilateral. Fără consimțământul sau cunoștința lui Wilhelm, a dat un scurt comunicat în întreaga Germanie prin agenția de știri semioficială, Wolff's Telegraphisches Bureau (WTB), anunțând sfârșitul stăpânirii kaizerului: „Kaizerul, și rege, a decis să renunțe la tron. Cancelarul Reichului va rămâne până se vor rezolva problemele legate de abdicarea kaizerului, de renunțarea la tron a kronprinzului Imperiului German și al Prusiei și de instalarea regenței. Intenționează să propună regentului ca domnul Ebert să fie numit cancelar al Reichului și va fi redactat un proiect de lege pentru organizarea imediată a alegerilor generale pentru o Adunare Națională Constituantă Germană care va avea sarcina de a da o formă finală viitoarei constituții a poporului german. [...]"[429]

Vestea abdicării s-a răspândit rapid, atât în Germania, cât și în străinătate. Din Leipzig, studenta la muzică Ethel Cooper i-a scris surorii sale Emmie în Australia: „Kaizerul a abdicat. A fost ca și când o greutate mare s-ar fi ridicat de pe umerii tuturor. Puteai auzi doar un singur comentariu: «Slavă Cerului – în sfârșit!» [...] Poți doar admira ordinea și disciplina perfecte cu care au fost înfăptuite până acum aceste schimbări revoluționare uriașe."[430]

Desigur, nu toți au fost plini de o bucurie nețărmurită. La scurt timp după abdicare, Harry Graf Kessler constata gânditor: „La

colțul dintre strada Königgrätzer și strada Schöneberger se vindeau ediții speciale: «Abdicarea Kaizerului». Mi s-a pus un nod în gât, era sfârșitul Casei de Hohenzollern; atât de jalnic, atât de întâmplător, nici măcar nu era un eveniment central."[431]

La numai 30 de minute după ce a fost publicată nota de abdicare, von Baden a primit o vizită din partea lui Friedrich Ebert și o delegație a MSPD în clădirea cancelariei. Ebert i-a cerut lui von Baden să renunțe imediat la conducerea guvernului și a insistat că aceasta era singura cale prin care se putea evita vărsarea de sânge. Ebert i-a mai spus lui von Baden că deja se purtau discuții cu USPD privind posibila participare la formarea unui guvern. Ebert nu a respins participarea politicienilor burghezi în guvern, în condițiile în care MSPD ar fi furnizat majoritatea miniștrilor. Răspunzând întrebării lui von Baden, dacă MSPD și USPD erau în postura să împiedice violențele, Scheidemann a răspuns că toate trupele din Berlin trecuseră deja de partea SPD.[432]

În jurul orei 12.30, guvernatorul militar al Berlinului, Alexander von Linsingen, l-a informat pe ministrul de război prusac, Heinrich Schëuch, că în majoritatea unităților aflate sub comanda sa erau înființate consilii ale soldaților. Nu se mai putea presupune că aveau să se supună ordinelor de a trage la nevoie în demonstranți.[433] Schëuch fusese prezent la discuția cu Ebert. Cancelarul Reichului încerca în continuare să susțină o eventuală regență în cazul în care Wilhelm ar fi abdicat, dar Ebert a exclus categoric acest lucru, spunând că era prea târziu acum pentru asta.[434] Confruntat cu o situație revoluționară pe străzile capitalei și acceptând faptul că nu mai avea trupe loiale la dispoziția sa, Max von Baden i-a oferit lui Ebert funcția de cancelar al Reichului.[435]

Ebert credea cu tărie că acesta era sigurul curs posibil al evenimentelor care ar fi împiedicat căderea în haos și ajungerea la „situația din Rusia". Respingea în mod fundamental o revoluție în stil bolșevic și spera într-o schimbare pașnică a sistemului politic din Germania, într-o democrație parlamentară. În ultima discuție cu von Baden a insistat că o revoluție comunistă era ultimul lucru pe care și-l dorea: „Nu am nevoie de așa ceva. Da, urăsc foarte tare treaba asta."[436]

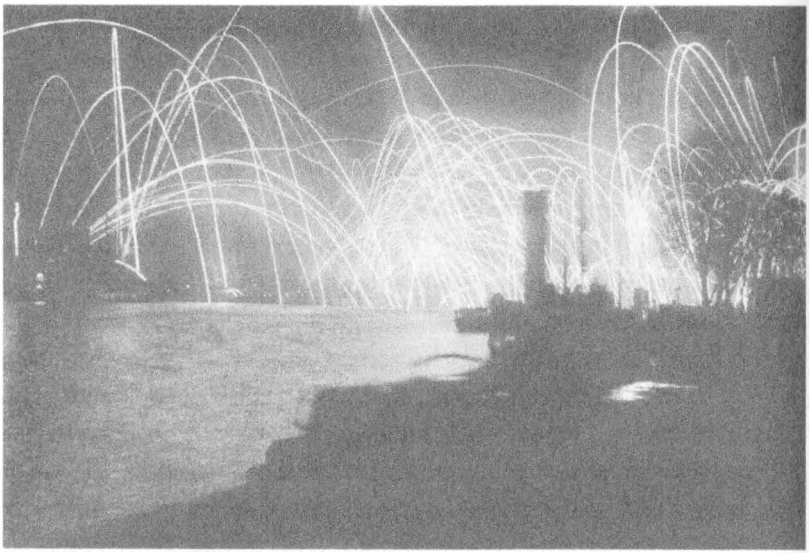

6.2. Marinarii din flota maritimă germană din Wilhelmshaven au sărbătorit abdicarea kaizerului cu un spectacol de focuri de artificii gigantic, folosind muniția din stocuri.

Cuvintele lui Ebert demonstrau cât de mult se îndepărtase MSPD de rădăcinile marxiste tradiționale revoluționare. În 1918, obiectivele sale politice deveniseră de multă vreme crearea unei democrații parlamentare, introducerea egalității dreptului de vot pentru toți germanii adulți, îmbunătățirea condițiilor de lucru din fabrici și expansiunea statului bunăstării. Toate aceste obiective urmau să fie atinse prin reforme. Ebert știa prea bine că Germania imperială – spre deosebire de Rusia țaristă – nu era un stat autocrat. În pofida constituției sale semiautoritariste, care limita controlul parlamentar asupra guvernului, clasa muncitoare germană se bucura de multă vreme de drepturi – de la dreptul de a se organiza în sindicate până la sufragiu universal pentru bărbați și la beneficii sociale – la care muncitorii de rând din Rusia puteau doar să viseze. Chiar dacă nedreptățile sociale și economice persistau, majoritatea muncitorilor germani din 1914 ar fi fost de acord că ar fi beneficiat mai mult de reforme decât de o revoluție.[437]

Ca să apreciem părerea lui Ebert despre bolșevism, trebuie să reținem cât de rapid interacționase Revoluția Bolșevică și ulteriorul război civil cu mișcările revoluționare din alte părți, mai ales ca un far al speranței pentru cei care tânjeau după o schimbare socioeconomică și politică violentă.[438] Pentru cei care obiectau la bolșevism, „stafia comunismului" pe care o identificaseră Marx și Engels în Europa în primăvara lui 1848 în *Manifestul Partidului Comunist* era, în realitate, un lucru resimțit mult mai acut de toată Europa după 1917. Înainte de 1914, violența revoluționară de inspirație marxistă fusese legată de mișcările subterane ale extremei stângi care comisese asasinate împotriva capetelor încoronate. Revoluția Bolșevică schimbase totul.

Politicieni conservatori și liberali din Germania, chiar și social-democrați ca Ebert, au reacționat cu groază la evenimentele din Rusia și se temeau că ceva asemănător Revoluției Ruse s-ar fi putut repeta în țara lor.[439] Un ziar social-democrat german a publicat un articol lung despre „terorismul fără limite" al bolșevicilor și rapoartele legate de situația din Rusia au devenit și mai critice după ce ambasadorul german, contele Mirbach, a fost împușcat mortal de revoluționarii socialiști în reședința sa din Moscova, în iulie 1918.[440] Teama de răspândire a revoluției a fost alimentată în continuare de îndemnurile lui Lenin și Troțki la o revoluție mondială, la înființarea de partide comuniste în toată Europa și la puciuri de inspirație bolșevică.[441]

Primul și cel mai clar caz de „răspândire" și consecințele sale – sau cel puțin așa se percepea în Germania și în alte părți – a fost Finlanda în 1918. Datorită statutului său de ducat autonom în Imperiul Rus, Finlanda fusese necombatantă în Marele Război, chiar dacă vreo 1 500 de finlandezi s-au înrolat voluntari să lupte fie de partea rușilor, fie de partea germanilor între 1914 și 1918.[442] În pofida lipsei „brutalizării" prin război, Finlanda a trecut prin unul dintre cele mai sângeroase războaie civile din secolul XX: peste 36 000 de oameni (1% din populația totală) au murit în ceva mai mult de trei luni de conflict și imediat după.[443] Preludiul războiului civil a venit la mijlocul lui noiembrie 1917, când, în umbra evenimentelor revoluționare din Rusia, sindicatele finlandeze și-au unit forțele cu social-democrații

și cu bolșevicii finlandezi ai lui Otto Kuusinen, chemând la o grevă generală, în care Gărzile Roșii înarmate au fost asmuțite împotriva susținătorilor independenței Finlandei.

La puțin peste o lună după ce guvernul de centru-dreapta al lui Pehr Evind Svinhufvud declarase separarea țării sale de Rusia revoluționară, la începutul lui decembrie, Gărzile Roșii, cu sprijin de la Petrograd, au răsturnat guvernul de la Helsinki. În timp ce Svinhufvud a fugit la bordul unui spărgător de gheață în Marea Baltică, a fost instaurat un nou guvern – Consiliul Reprezentanților Poporului. Scenariul puciului părea să urmeze traiectoria cunoscută a Revoluției Bolșevice din Petrograd, cu câteva luni în urmă, chiar dacă în realitate presupusa „implicare rusească" în revoluția finlandeză a fost mai degrabă marginală.[444]

În ciuda faptului că războiul civil finlandez s-a încheiat cu o victorie a Albilor, observatorii din Occident au rămas îngrijorați. „Bolșevismul" nu era, sau cel puțin așa părea, specific Rusiei; se răspândea clar spre vest – impresie întărită de revoluțiile central-europene din 1918–1919. Contemporanii, gândindu-se poate la pandemia de gripă care începuse în vara lui 1918, vorbeau despre bolșevism ca despre un virus sau o molimă care trebuia ținută sub control. Acesta a fost contextul în care Ebert a decis să-și asume postul de cancelar al Reichului și să facă tot ce putea ca să împiedice o cădere în haos. La scurt timp după comunicarea declarației de abdicare a lui Baden, publicată în a doua ediție specială a ziarului *Vorwärts* din acea zi, Ebert s-a adresat poporului german prin intermediul unor manifeste difuzate în masă pentru a sublinia tocmai acest aspect:[445] „Fostul cancelar al Reichului, prințul Max von Baden, mi-a [...] transferat funcția de cancelar al Reichului. [...] Noul guvern va fi un guvern al poporului. Sarcina sa trebuie să fie de a aduce pacea poporului german cât mai repede posibil și de a asigura libertatea pe care a obținut-o. Concetățeni! Vă cer tuturor sprijinul în munca grea care ne așteaptă."[446]

Totuși cuvintele conciliante ale lui Ebert, împreună cu o solicitare a guvernului ca protestatarii să părăsească străzile ca să se poată restabili legea și ordinea, au părut să nu fie auzite la început. La ora

14.00, protestatarii în număr mare de pe străzile din Berlin ajunseseră la destinație: clădirea Reichstagului din centrul capitalei germane. Era clar că oamenii voiau ceva mai mult decât câteva vorbe de detensionare a atmosferei din partea politicienilor care preluaseră acum controlul asupra guvernului. Ceea ce se cerea era o declarație publică vibrantă, care să ofere asigurări că vocea poporului fusese auzită. Dar nu asta era intenția lui Ebert. În schimb, secretarul de stat Philipp Scheidemann (MSPD) s-a adresat celor care așteptau în fața Reichstagului. Pe cont propriu, a procedat astfel la îndemnul unui grup de muncitori și de soldați care intraseră în sala mare din Reichstag și pentru că voia să prevină proclamarea unei Republici a Consiliilor de către Karl Liebknecht.[447] De la o fereastră a Reichstagului a exclamat:

> Poporul german a învins pe toată linia. Ce era vechi și putred s-a prăbușit; militarismul s-a încheiat! Hohenzollernii au abdicat! Trăiască Republica Germană! Deputatul Ebert a fost proclamat cancelar al Reichului. Ebert a fost autorizat să formeze un nou guvern. Toate partidele socialiste vor face parte din acest guvern. Sarcina noastră acum este să nu permitem ca această victorie radioasă, această victorie completă a poporului german, să fie întinată și de aceea vă cer ca siguranța publică să nu fie tulburată! Trebuie să ne putem simți mândri de această zi o dată pentru totdeauna! Nu trebuie să existe nimic pentru care să putem fi blamați mai târziu! Calm, ordine și siguranță e tot ce avem nevoie acum! [...] Să ne asigurăm că noua Republică Germană pe care o ridicăm nu este pusă în pericol de nimic. Trăiască Republica Germană![448]

Unul dintre observatorii din fața Reichstagului era pictorița Käthe Kollwitz, care și-a notat impresiile în jurnalul ei: „Astăzi a devenit realitate. În această după-amiază, după ora unu, am ajuns prin Tiergarten la Poarta Brandenburg, unde circulau manifeste care confirmau abdicarea. O coloană de demonstranți ieșea în marș pe poartă. M-am alăturat lor. [...] De la o fereastră, Scheidemann proclama republica. [...] Apoi m-am alăturat puțin mulțimii, în jos pe Wilhelmstraße.

[zona guvernului – n.a.] [...] Am văzut soldați care își smulgeau banderolele și le aruncau pe jos râzând. [...] Așa stau lucrurile acum. Le trăiești nemijlocit, dar nu le poți cuprinde. [...]"[449]

În timp ce discursul lui Scheidemann era salutat cu mare entuziasm de mulțimea din afara clădirii Reichstagului, Ebert nu era nici pe departe mulțumit de proclamația acestuia. Când Scheidemann a revenit în sala mare, cancelarul revoltat al Reichului a bătut cu pumnul în masă și a spus că nu ține de Scheidemann să decidă viitoarea formă a guvernului Germaniei. Aceasta avea să fie decisă de o Adunare Națională care urma să fie aleasă.

Deși proclamația lui Scheidemann mersese prea departe în opinia lui Ebert, socialiștii mai radicali erau de părere că nu mersese suficient de departe. La numai două ore de la proclamația lui Scheidemann privind Republica Germană, steagul roșu era ridicat pe acoperișul Palatului din Berlin, reședința regală a familiei de Hohenzollern. La un balcon cu balustrade aurite acoperite cu o pătură roșie a apărut liderul extremei stângi, Karl Liebknecht.[450] Liebknecht a proclamat „Republica Socialistă Germană Liberă": „Stăpânirea capitalistă, care a transformat Europa într-o morgă, s-a prăbușit", a strigat el cu entuziasm. Dar apoi Liebknecht a afirmat clar că adevărata muncă a Revoluției abia acum începe: scopul trebuia să fie crearea unui „guvern al muncitorilor și soldaților, o nouă ordine de stat a proletariatului, a păcii, a fericirii și a libertății fraților noștri germani și a fraților din întreaga lume. Vă întindem mâinile și vă chemăm să înfăptuim Revoluția Mondială."[451]

Discursul lui Liebknecht avea un potențial exploziv enorm pentru relația și așa tensionată dintre cele două aripi ale mișcării muncitorești germane. Astfel, pentru a nu permite escaladarea acestor tensiuni într-o luptă violentă fratricidă și pentru a împiedica cu orice preț situația care amenința Germania și care ar fi putut semăna cu cea din Rusia de după Revoluția Bolșevică din noiembrie 1917, Ebert era hotărât să formeze un guvern împreună cu USPD. Purtând titlul revoluționar de Consiliu al Reprezentanților Poporului (sau *Rat der Volksbeauftragten*), avea șase membri prin care MSPD și USPD

erau reprezentate în mod egal, reunind astfel în guvern cele două partide care se separaseră în 1917 din cauza atitudinilor lor divergente în privința războiului: trei din Partidul Social-Democrat Majoritar (Ebert, Scheidemann și Otto Landsberg, un avocat din Silezia Superioară care reprezenta aripa „dreaptă" a MSPD) și trei din SPD (Haase, Wilhelm Dittmann și Emil Barth). Ebert avea să conducă guvernul.[452]

6.3. Pe 9 noiembrie 1918, în punctul culminant al demonstrațiilor în masă din Berlin, zeci de mii de oameni s-au strâns în Königsplatz în fața Reichstagului pentru a asculta cuvântarea lui Philipp Scheidemann prin care acesta proclama Republica Germană de la un balcon al clădirii.

În practică, asta însemna că de fapt consiliul reprezenta toată plaja mișcării social-democrate. Ebert și Scheidemann nu era singurii politicieni din el cunoscuți majorității germanilor. De exemplu, Wilhelm Dittmann fusese mulți ani un erou al stângii. Născut în 1874, în Eutin, Dittmann avea pregătire ca tâmplar, dar intrase în SPD și în sindicatul muncitorilor metalurgiști de la o vârstă fragedă. Era deputat SPD în Reichstag din 1912 și devenise unul dintre cei mai deschiși critici ai politicii de *Burgfrieden* a SPD după izbucnirea războiului, în 1914.

Fusese exclus din partidul parlamentar în 1915 după ce refuzase să aprobe alte credite de război, încălcând astfel disciplina de partid, și fusese condamnat la cinci ani de închisoare din cauza rolului său de frunte în grevele din ianuarie 1918.

Tovarășul său din USPD și membru în consiliu, Emil Barth, era instalator de meserie și aclamat în Heidelberg, unde s-a născut, în 1879. Intrase în USPD în timpul războiului, când efectua serviciul militar, și a crescut în importanță în februarie 1918. După arestarea lui Richard Müller, devenise liderul influentului *Revolutionäre Obleute*. De atunci, Barth se ocupase în secret cu strângerea de arme și muniție pentru următoarea tentativă de revoluție, jucând un rol central în demonstrațiile din noiembrie din Berlin, care au dus în cele din urmă la abdicarea lui Max von Baden.

Nici unul dintre membrii Consiliului Reprezentanților Poporului nu era prin urmare necunoscut publicului german. Totuși nimeni nu știa sigur care era poziția politică a MSPD și USPD. Unii, cum ar fi istoricul de frunte Friedrich Meinecke, se întrebau dacă se va ridica sau nu social-democrația la nivelul provocării conducerii Germaniei în vremuri de restriște națională: „Aceasta este acum întrebarea arzătoare: în ce măsură a fost atitudinea lor anterioară patriotică moderată din timpul războiului o tactică, o simplă mișcare calculată și în ce măsură a fost rezultatul unei transformări interne? Vor respecta într-adevăr cu seriozitate voința majorității democratice sau vor fi tentați de perspectiva unei dictaturi a proletariatului?"[453]

Deși exista un dezacord accentuat între MSPD și USPD în privința viitoarei forme a guvernului – democrație parlamentară sau republică a consiliilor –, cel puțin într-o privință s-a ajuns la un consens: războiul trebuia încheiat cât mai rapid posibil. La fel ca von Baden și guvernul său, Ebert și consiliul își puneau speranța în președintele american Wilson, dar nimeni nu putea fi sigur cum avea să arate de fapt armistițiul. Deoarece, chiar dacă delegația germană sosise în pădurea Compiègne pe 9 noiembrie, ziua în care s-a încheiat cu succes revoluția împotriva regimului Hohenzollern din Berlin, nu se știa nimic încă despre condițiile Aliaților.

Capitolul 7

ÎNCHEIEREA PĂCII ÎN VEST

Pe 6 noiembrie 1918 – în aceeași zi în care guvernul von Baden primea vestea răspândirii revoluției din Kiel spre Hamburg și alte părți, și generalul Groener raporta că rezistența militară putea fi doar de scurtă durată –, Matthias Erzberger era ales negociator-șef din partea germană pentru viitoarele discuții pe marginea încheierii unui armistițiu.[454] Erzberger a părăsit în acea zi Berlinul, cu o copie a notei lui Wilson din ziua precedentă și o scrisoare de autorizare din partea cancelarului în servieta sa.[455] Mai întâi s-a îndreptat spre cartierul general al OHL din orașul belgian Spa, unde a avut o scurtă întâlnire cu generalii, inclusiv cu Hindenburg, care a remarcat caracterul unic al negocierilor de armistițiu conduse mai degrabă de un politician decât de un militar, dar și-a exprimat sprijinul pentru misiunea lui Erzberger.[456]

După un mic dejun târziu, Erzberger și ceilalți membri ai delegației germane au plecat din Spa spre orele prânzului, pe 7 noiembrie, într-un convoi de cinci mașini, apropiindu-se de linia frontului lângă Chimay. Mai multe probleme i-au încetinit. Drumurile erau blocate de trupe germane în retragere și a avut loc un accident de mașină, în care vehiculul lui Erzberger și încă o mașină au fost avariate, dar pasagerii nu au fost răniți. Drumul prin Belgia a continuat cu restul mașinilor neavariate, care au ajuns în Chimay la apus. Din Chimay, convoiul a continuat pe drumuri blocate și noroioase, ajungând la Trelon în jurul orei 19.30, unde Erzberger a fost din nou nevoit să aștepte o echipă de geniști să îndepărteze minele care fuseseră puse pentru a asigura retragerea. Delegația a traversat linia exterioară a frontului german la ora 21.20, după ce un trompetist care făcea parte din delegație a semnalizat apropierea delegaților germani de liniile inamice. În timp ce străbăteau zona-tampon, fluturând un steag alb, au văzut

primii soldați francezi la numai 150 de metri după ce traversaseră linia frontului german.

Generalul Maxime Weygand, șeful de stat-major al mareșalului Foch, își amintește sosirea germanilor în acea seară:

> Se lasă întunericul; vremea este îngrozitoare; cade burniță fără ca ceața densă să se risipească. La ora 20.00, gărzile percep în cele din urmă o geană de lumină; aud câteva note ale unei trompete, care proclamă „nu trageți"; câteva secunde mai târziu se apropie o coloană de vehicule cu farurile aprinse; în față, pe prima mașină, un enorm steag alb strălucește în întunericul nopții; stând în picioare pe treapta automobilului, un trompetist sună constant. O mișcare a mâinii oprește mașina. Un tânăr căpitan în vârstă de 25 de ani face un pas înainte. Este căpitanul Lhuillier, comandantul de batalion al Regimentului 171 Infanterie, care-i recunoaște pe parlamentari și se urcă în prima dintre cele cinci mașini. [...] Călătoria continuă spre La Capelle. Trompetistul sună „garde-à-vous" [atenție], în timp ce trupele noastre au acum în fața ochilor imaginea finală a patru ani de luptă și de suferință.[457]

De la La Capelle, călătoria a continuat cu vehicule franceze. Convoiul se deplasa extrem de încet pe drumul foarte accidentat, ajungând în cele din urmă la cartierul general al Armatei I Franceze din Homblières, în apropiere de Saint-Quentin, în jurul orei 1.00, unde, într-o casă parohială care servea drept cartier general al armatei, s-a servit cina în prezența generalului Debeney, comandantul suprem al Armatei I Franceze. O oră mai târziu, călătoria a continuat spre Chauny.[458]

După cina cu generalul Marie-Eugène, a cărui Armată I jucase un rol decisiv în contraofensivele Aliaților care străpunseseră Linia Hindenburg, delegația germană a fost trimisă în gara orașului Tergnier, distrus în totalitate, unde fusese pregătit un tren special cu vagonul-salon al lui Napoleon al III-lea.[459] S-a servit coniac și trenul a plecat din stație spre o destinație necunoscută. Perdelele de la ferestre

au fost trase și așa au rămas pe tot parcursul călătoriei. Spre ora 7.00, pe 8 noiembrie, ziua în care fusese programată întâlnirea, trenul s-a oprit într-o pădure, iar Erzberger a observat că un al doilea tren oprise pe o linie vecină, la aproximativ 100 de metri distanță. Personalul trenului nu știa sau nu avea voie să răspundă la întrebările legate de locul în care se aflau. Până pe 10 noiembrie se pare că delegația germană nu a știut exact unde se află. Abia când Erzberger, un catolic fervent, și-a exprimat dorința de a participa la mesa de duminică dimineață și i s-a spus că nu este posibil, deoarece mareșalul Foch participa la slujbă la cea mai apropiată biserică din Rethonde, și-a dat seama că trenurile trebuie să fi oprit în pădurea Compiègne.

La două ore după sosirea trenului, delegația germană a fost anunțată că Foch avea să îi primească la ora 10.00. Erzberger, purtând un costum obișnuit de călătorie, a condus delegația germană care traversa șinele de tren.[460] În vagonul-salon al lui Foch, delegația germană avea alocate locuri la masa negocierilor. Foch, care a intrat în compartiment împreună cu Primul Lord al Amiralității Britanice, sir Rosslyn Wemyss, adjunctul său, contraamiralul George Hope, și șeful de stat-major al lui Foch, Weygand, a schițat rapid un salut militar. Erzberger a observat cu groază că la negocierile de armistițiu nu fusese inclus nici un american.[461]

Primirea lui Foch a fost, după cum era de așteptat, rece. Era foarte bănuitor față de adversarii săi germani, care vedeau la rândul lor în el întruparea răzbunării franceze.[462] În memoriile lui Erzberger, Foch e descris ca „un bărbat mic de statură, cu trăsături aspre, definite, care trădau imediat obiceiul de a-i comanda pe alții [...]".[463] Foch a studiat scrisoarea de autorizare a lui Erzberger din partea lui von Baden înainte să-l întrebe, oarecum ipocrit, despre problemele care aduseseră delegația germană la el. Erzberger a răspuns că venise să primească sugestii ca urmare a realizării unui armistițiu. Foch a replicat că nu are de făcut astfel de „sugestii". Doar când Erzberger a adăugat că veniseră în baza ultimei scrisori a președintelui Wilson din 5 noiembrie și pe care a pus să fie citită cu voce tare în original, Foch i-a cerut lui Weygand să citească în limba franceză condițiile de armistițiu.

Condițiile înaintate de Aliați erau foarte greu de acceptat pentru o populație germană care, cu doar câteva luni în urmă, presupusese că victoria avea să justifice în curând sacrificiile celor patru ani lungi de privațiuni. Armata germană era obligată să evacueze de îndată toate trupele – circa 190 de divizii – din teritoriile invadate ale Franței, Belgiei și Luxemburgului, precum și din Alsacia și Lorena anexate de Germania în 1871. Teritoriul german de pe malul stâng al Rinului avea să fie ocupat de trupe franceze. Tratatul de la Brest-Litovsk, care-i dăduse Berlinului controlul asupra unor teritorii vaste din estul Europei, trebuia imediat revocat, în timp ce Germaniei avea să i se ceară să predea Aliaților cantități mari de armament și flota. Pentru a asigura respectarea acestor cerințe și un comportament adecvat până la semnarea unui tratat de pace oficial, blocada navală britanică asupra Germaniei avea să continue, amenințând astfel o mare parte a populației civile germane cu înfometarea.

Stupefiat, Erzberger a cerut să telegrafieze condițiile la Berlin și la cartierul general militar german din Spa, lucru pe care Foch l-a refuzat, afirmând că textul poate fi transmis doar în formă criptată sau prin curieri și că orice publicare prematură trebuia evitată. Întrucât Erzberger nu avea nici o posibilitate să-l cripteze, i-a cerut lui Foch să prelungească termenul de răspuns la aceste condiții de la 72 la 96 de ore, deoarece un curier avea nevoie de cel puțin 12 ore ca să ajungă la Spa. Foch bănuia că germanii urmau să folosească pur și simplu timpul ca să se regrupeze și să-și întărească și mai mult apărarea. De aceea a refuzat să prelungească termenul, respingând și cererea ulterioară a lui Erzberger de a declara un armistițiu provizoriu în timpul negocierilor. Foch a mai declarat că negocierile privind condițiile de armistițiu nu vor fi permise sub nici o formă. Condițiile nu puteau fi decât acceptate sau refuzate.[464]

Această primă întâlnire dintre delegația germană și cea a Aliaților a durat doar 45 de minute și a dezvăluit că nu aveau să existe nici un fel de „negocieri" în adevăratul sens al cuvântului. Chiar și așa, Erzberger a reușit să-l convingă pe Foch să fie de acord cu „discuții explicative" între delegația germană și însoțitorii lui Foch mai târziu

în acea după-amiază. În paralel, Erzberger l-a trimis pe unul dintre ofițerii care-l însoțeau, viitorul general SS și șef al poliției naziste de la Berlin, Wolf-Heinrich conte von Helldorff, la Spa. Helldorff a fost instruit să transmită condițiile de armistițiu către OHL și să anunțe că Erzberger nu se aștepta să se facă vreo concesie în privința principalelor condiții ale Aliaților pentru semnarea unui armistițiu. Tot ce putea spera delegația să obțină erau modificări minore legate de implementarea cererilor lui Foch.[465]

Însuși Erzberger a luat legătura cu Spa prin radio, pe 8 noiembrie, ca să raporteze începutul dificil al discuțiilor legate de un armistițiu și ca să întrebe dacă ar trebuie să-l semneze totuși, chiar dacă nu reușise să obțină îmbunătățiri. Dacă guvernul îi cerea să accepte condițiile Aliaților, Erzberger dorea să facă acest lucru numai în semn de protest: „În orice caz, în interesul sincerității relațiilor dintre Germania și inamicii săi, subsemnatul consideră ca fiind o datorie de conștiință să sublinieze că îndeplinirea acestor condiții va cufunda poporul german în anarhie și în foamete și că, fără nici o vină din partea guvernului german și a poporului german, se poate ivi o situație care va face imposibilă respectarea în continuare a tuturor obligațiilor".[466]

În timp ce Erzberger aștepta instrucțiuni de la Berlin și de la Spa, o parte dintre ofițerii superiori din anturajul său s-au întâlnit cu amiralul Hope și cu generalul Weygand și au încercat să transmită această informație părții aliate. Dacă Germania accepta condițiile impuse, avea să cadă pradă bolșevismului și era de așteptat să urmeze o etapă de anarhie și de foamete. În ce-i privea, Aliații și-au exprimat bănuiala că Germania s-ar putea simți tentată să-și reorganizeze trupele pe care le retrăgea din Belgia și din Franța ca să reînceapă luptele.[467]

A doua zi, pe 9 noiembrie, Erzberger a prezentat obiecțiile germane scrise la programul pentru retragerea trupelor germane, pentru stabilirea unor capete de pod pe teritoriul german și mai ales cu privire la cantitatea de material de război și de locomotive care urmau să fie predate. Generalul Weygand, care a primit obiecțiile, a observat că acestea erau argumente care fuseseră deja respinse cu o zi înainte și, prin urmare, nu meritau luate în considerare.[468]

Foch s-a întâlnit în aceeași zi cu prim-ministrul francez, Georges Clemenceau, în orașul istoric Senlis aflat în apropiere, ca să discute despre progresele negocierilor de armistițiu. Când Clemenceau l-a întrebat pe Foch dacă are în continuare rezerve în legătură cu armistițiul, acesta a răspuns că, pe moment, vede doar avantaje. Din punctul său de vedere, o continuare a războiului și o potențială ocupare a Germaniei ar fi costat viața altor 50 000–100 000 de francezi. Foch părea, de asemenea, cu adevărat surprins de gradul în care germanii erau „zdrobiți"; se așteptase la o rezistență mult mai acerbă la termenii propuși ai armistițiului.[469]

În noaptea de sâmbătă spre duminică, Înaltul Comandament l-a informat pe Erzberger că în Germania se formase un nou guvern. În acest moment, Erzberger și delegația sa habar nu aveau de abdicarea kaizerului; știau doar că Ebert era noul cancelar al Reichului.[470] În timp ce incertitudinea cu privire la viitorul politic al noului guvern era principala preocupare, delegația a continuat să facă tot posibilul pentru a căuta îmbunătățiri ale termenilor propuși ai armistițiului. Acea dimineață de duminică a fost plină de discuții între cele două echipe de delegați, care s-au încheiat fără ca germanii să obțină vreun succes în relaxarea condițiilor de armistițiu și fără ca Aliații să acorde atenție pericolului sugerat de radicalizare bolșevică în Germania. În schimb, Wemyss și-a exprimat îngrijorarea că, în urma schimbării guvernului, delegația germană putea să nu mai aibă legitimitatea de a continua negocierile. Și la niveluri mai înalte evenimentele din Germania provocau incertitudine. Clemenceau a întrebat dacă Lloyd George ar putea veni la Paris în cazul în care ar fi necesare decizii rapide, dar prim-ministrul britanic nu putea ajunge înainte de data de 13. Între timp, ministrul de externe lord Curzon a fost autorizat să ia decizii în numele guvernului britanic, fiind deja în Paris.[471]

Înainte ca Erzberger să primească o autorizație oficială de la noul guvern, OHL l-a informat prin radio la ora 20.00, pe 10 noiembrie, în legătură cu termenii care mai trebuiau negociați. Principala preocupare a lui Hindenburg era legată de prelungirea termenului de evacuare, cerând predarea onorabilă a estului Africii, reducerea cantității

de material de război care trebuia cedat și încheierea blocadei navale britanice. „Dacă nu e posibil să impuneți aceste puncte", a adăugat Hindenburg, „ar trebui să încheiați oricum armistițiul." Dacă s-ar fi ivit o astfel de situație, Erzberger trebuia să semneze în condițiile unui „protest înflăcărat cu referire la Wilson".[472]

Între timp, Clemenceau îi instruise pe delegații germani să dea două declarații: prima, o confirmare că reprezentau noul guvern german, și a doua, că noul guvern se angaja să implementeze condițiile armistițiului.[473] Cel puțin la primul punct, Erzberger putea da un răspuns afirmativ în seara de 10 noiembrie. La două ore și jumătate după ce primise mesajul radio de la cartierul general din Spa, la Compiègne a sosit un mesaj de la guvernul Ebert, în care se afirma că Erzberger era „autorizat" să semneze armistițiul. Totodată, noul mesaj conținea o declarație cu rețineri privind condițiile individuale. Ebert declara că noul guvern al Reichului va îndeplini condițiile armistițiului, dar le cerea Aliaților concesii legate de cedarea echipamentelor din zonele care aveau să fie evacuate, referitoare la aprovizionarea trupelor, și încheierea rapidă a blocadei britanice, pentru a garanta alimentarea populației germane. În plus, Ebert a mai cerut o capitulare onorabilă a unităților *Schutztruppe* germane neînvinse din estul Africii, sub comanda generalului Paul von Lettow-Vorbeck.[474]

Erzberger, căruia Weygand îi reamintise în acea seară printr-o „scrisoare oficială" că termenul de acceptare a termenilor armistițiului din partea Germaniei era a doua zi la ora 11.00, l-a informat pe Foch că negocierile puteau continua în timpul nopții. După ce delegația germană a pregătit o declarație de protest, ultima rundă de discuții a început la ora 2.15, pe 11 noiembrie. În pofida instrucțiunilor contrare, Foch a cedat în favoarea delegației germane în cazul câtorva puncte mai neimportante: Germania avea să predea „doar" 25 000 de mitraliere în loc de 30 000 și numărul de avioane care urmau să fie predate a fost redus de la 2 000 la 1 700. În loc să cedeze cele 10 000 de camioane cerute inițial, în final germanilor li s-a cerut să predea doar jumătate dintre acestea. Mai importante au fost modificările aduse delimitării zonei neutre de pe malul drept al Rinului. Adâncimea acesteia s-a

stabilit la zece kilometri, iar Germania avea să mai primească șase zile în care să realizeze evacuarea. „Evacuarea onorabilă" a trupelor din estul Africii cerută de guvernul Reichului a fost de asemenea acceptată. Deciziile privind frontul de est al Germaniei au fost mai importante. Erzberger a reușit să-l convingă pe Foch că o retragere germană imediată ar fi expus populația locală la influența bolșevică. În consecință, termenul de evacuare nu a fost stabilit clar. În ceea ce privește chestiunea continuării blocadei economice asupra Germaniei, Foch a rămas însă inflexibil. A afirmat doar că Aliații vor urmări livrările de provizii, dar nu au stabilit o dată pentru aprobarea lor.[475]

Un protest oficial citit de Erzberger a avertizat că termenii stabiliți vor împinge Germania spre anarhie și foamete. Dar, în pofida protestului său, Erzberger a semnat documentul de armistițiu la ora 5.20, în dimineața de 11 noiembrie. La mai puțin de șase ore după aceea, la 11.00, ora Franței, tunurile au amuțit pe frontul de vest. Marele Război se încheiase – cel puțin în vest.[476]

Reacțiile din Germania privind condițiile armistițiului au fost mai amestecate decât ar fi fost de așteptat. Mai exact, majoritatea germanilor aveau un resentiment puternic față de ceea ce s-a perceput, în mod corect sau nu, ca fiind răzbunarea Aliaților. Nu trebuia să fii ultranaționalist ca să critici termenii armistițiului. Luni, pe 11 noiembrie 1918, Käthe Kollwitz deplângea „groaznicii termeni ai armistițiului. Putem doar spera că tratatul de pace va aduce condiții mai bune."[477] Și Alfred Döblin, care era încă în Alsacia la acea vreme, simțea la fel: „Cât de jos am căzut. Și toți se bucură, iau cu forța, jefuiesc, se gândesc la posesiunile lor. Am fost bătuți și puși la pământ peste noapte într-un mod memorabil. [...]"[478] Totuși, în același timp, exista de asemenea o mare ușurare pentru că, în sfârșit, războiul se încheiase și că revoluția fusese până la acel moment mai puțin violentă decât fusese de așteptat, mai ales pe fondul evenimentelor din Rusia și Finlanda. După cum observa Döblin: „Soția unui ofițer, al cărei copil era bolnav, mi-a spus cu câteva zile în urmă, în timpul vizitei mele: «Dacă îl înlătură pe kaizer, eu nu mai vreau să trăiesc». Nu a făcut această afirmație într-o stare de înflăcărare; era cât se poate

de sinceră; dar acum am reîntâlnit-o, era în viață și o interesa doar ce se va întâmpla cu mobila ei."[479]

La fel ca soția ofițerului din raportul lui Döblin din Alsacia, alți membri ai vechii elite imperiale observau, de asemenea, cu ușurare că violențele la care se așteptaseră nu avuseseră loc în Germania. La începutul lui noiembrie, mulți membri ai aristocrației germane, în calitate de beneficiari-cheie ai regimului imperial, erau convinși că vor împărtăși curând soarta lui Ludovic al XVI-lea din 1793 sau pe cea a țarului, care fusese ucis în mod brutal împreună cu familia sa, în iulie 1918. Spre surprinderea și ușurarea lor, în timpul revoluției nu s-au produs aproape deloc excese violente împotriva persoanelor sau a proprietăților. De exemplu, prințul Karl Anton Rohan consemna temerile sale legate de întoarcerea de pe frontul de est la casa făcută scrum și la rudele ucise. Spre marea sa surprindere, în noaptea întoarcerii lui, castelul părinților era încă în picioare și rudele și prietenii lui ascultau fericiți un cvartet de coarde în imensul lor salon: „A fost o surpriză uriașă. Așadar, până la urmă, lumea nu se prăbușise?"[480]

Cel mai important era că supraviețuitorii războiului erau ușurați deoarece, în sfârșit luptele se încheiaseră. Victor Klemperer, care a criticat puternic cruzimea francezilor la încheierea armistițiului, a fost cu toate acestea ușurat pentru că pacea devenise acum o realitate:[481]

> Pe 10 noiembrie, la ora patru și jumătate după-amiaza, când mesajul privind armistițiul iminent a venit prin telefon de la Kowno, primul meu gând a fost: războiul s-a terminat! Din acea clipă nu am mai avut răbdare. Acum voiam să evadez din acest nonsens, din acest haos, nu mai voiam să mă mulțumesc cu cele două ore pe care, irosindu-mi viața ici și colo, le furam pentru adevărata mea existență; fusesem destul timp soldat, fusesem o marionetă ale cărei sfori fuseseră trase de alții, voiam să fiu liber, voiam să fiu un individ, voiam să fiu învățat, voiam să fiu eu însumi. Mă comportam nepatriotic? Poate, dar patria distrusă avea acum nevoie de muncitori calificați în toate domeniile și dintre toți muncitorii avea, poate, nevoie cel mai urgent de profesori. Locul meu era la o catedră.[482]

În același timp, Klemperer, la fel ca alți germani din clasa de mijloc, se simțea puternic afectat de înfrângerea Germaniei. Într-o scrisoare adresată soției lui Eva, care era în Leipzig, Klemperer scria: „Acestea sunt ore nebune, sălbatice, mai ireale decât în august 1914 și mai stranii; atunci fusese un avânt entuziast, astăzi e ziua judecății. Imposibil să te concentrezi asupra unei lecturi sau să te îndeletnicești cu orice."[483]

La scurt timp după ce scrisese această scrisoare, Klemperer a reușit să urce într-unul dintre trenurile supraaglomerate spre Germania. „M-am întins, înfășurat într-o pătură de lână obținută ilegal, cu ghetele pe perne, un revoluționar victorios. Trenul s-a pus în mișcare. Ultimul meu gând înainte să adorm a fost: acum războiul s-a încheiat cu adevărat."[484]

Capitolul 8

PROVOCĂRI PENTRU TÂNĂRA REPUBLICĂ

În timp ce Marele Război se apropia de sfârșit, Friedrich Ebert și nou-constituitul Consiliu al Reprezentanților Poporului consumau multă energie cu problemele presante de zi cu zi. Și erau multe. Preluarea frâielor guvernului în cel mai mare moment de criză al Germaniei nu era o propunere promițătoare: semnarea unui tratat de pace ale cărui condiții erau încă necunoscute, dar puțin probabil să fie favorabile, cădea pe umerii guvernului Ebert, la fel și asigurarea aprovizionării adecvate cu alimente pentru o populație înfometată și, în general, stabilizarea unei economii dislocate, care ar fi trebuit să reabsoarbă milioane de veterani întorși în țară și să evite pericolul extrem de real al războiului civil.[485] Fiecare dintre aceste probleme a reprezentat o provocare enormă pentru un guvern fără experiență. Germania tocmai pierduse un război de o amploare și cu un caracter distructiv fără precedent, în care luptaseră peste 13 milioane de germani (aproape 20% din populația țării în 1914) și două milioane muriseră. În plus, circa 2,7 milioane de soldați germani au fost afectați fizic sau psihic în timpul războiului.[486] Spre deosebire de statele învingătoare în Marele Război, dilema justificării sacrificiilor fiilor, fraților și taților după un război pierdut avea să preocupe (și să dezbine) publicul german în anii următori.[487]

În plus, aproximativ șase milioane de soldați germani erau în continuare sub arme, pe 11 noiembrie 1918, la semnarea armistițiului. Erau împrăștiați pretutindeni în Europa de Vest (nord-vestul Franței și al Belgiei), în Europa de Est și Centrală și în Orientul Mijlociu. Sute de mii de bărbați se întorceau din Franța, Rusia și Turcia.[488] Mulți dintre ei, mistuiți de dorința de a se întoarce acasă, porniseră spre

țară pe cont propriu, în timp ce alții, precum Alfred Döblin, așteptau o demobilizare mai organizată și întoarcerea în Germania, în cazul lui din Alsacia, la începutul lui decembrie 1918:

> Călătorim de zile în șir. Aproape că murim de frig. [...] Într-o zi, pornind de la stația Würzburg marfă, fac o plimbare prin oraș. Deasupra castelului flutură un steag roșu, vizibil cu ochiul liber, un drapel roșu! Se văd afișe pe coloane, semnate de „Comandantul republican al orașului". Prin ce fel de lume călătorim? Nu am mai văzut de zile întregi ziare, se găsește doar ziarul local din Würzburg, care afișează titlul *Frei von Berlin* (*Independenți de Berlin*). E același vechi refren repetat la nesfârșit: funcționarii speculează mândria bavareză și lucrează cu imaginea „terorii de la Berlin". Miercuri, la Berlin [...] se văd coloane întregi de oameni, de la Potsdamer Platz traversând tot orașul până la Friedrichshain. În nesfârșita procesiune se observă ghirlande cu funde roșii, steaguri roșii, îndemnuri proletare - în rest, nimic ce ar putea să-mi amintească de o revoluție. Pare mai degrabă un eveniment bine organizat al micii burghezii, dar la o scară mare. Trebuie mai întâi să mă lămuresc.[489]

Această sentiment de dezorientare era foarte frecvent întâlnit printre soldații întorși de pe front care soseau pe jos sau cu trenul în orașele lor de baștină, unde erau întâmpinați de reprezentanți ai noii ordini la fel de perplecși, care nu prea știau la ce să se aștepte de la bărbații adesea puternic înarmați întorși după patru ani de război.[490] Întoarcerea trupelor era o provocare majoră pentru republică, una reflectată extrem de puternic în literatura vremii. În romanul în patru volume al lui Alfred Döblin despre revoluție, intitulat *Noiembrie 1918*, locotenentul grav rănit Friedrich Becker se întoarce la Berlin unde participă la nenumărate mitinguri politice fără să găsească răspunsuri mulțumitoare. Becker, un fost profesor de limbi clasice, se întoarce la vechea lui școală, dar directorul îi spune că nu are de lucru pentru el. Fără nici o perspectivă de a-și găsi un loc de muncă, Becker suferă o depresie nervoasă gravă.

8.1. O realizare importantă a guvernului Ebert a fost întoarcerea pașnică și organizată în Germania a milioane de soldați germani. Acest lucru ar fi fost practic imposibil fără alianța cu generalul Groener și cu Înaltul Comandament al Armatei. S-a dovedit destul de dificil chiar și cu avantajul acestei alianțe, după cum sugerează această fotografie a trupelor germane din Alsacia care traversează Rinul la întoarcerea de pe front spre sfârșitul lui 1918, cu drapelul militar al Germaniei imperiale în vânt, în semn de sfidare a noii republici.

Becker nu a fost singurul personaj literar care se întorcea din război și simțea disperarea. Paul Bäumer, personajul principal din romanul de război de mare succes al lui Erich Maria Remarque *Nimic nou pe frontul de vest* (1929), subliniază puternic această idee afirmând: „Dacă ne-am fi întors acasă în 1916, din suferința și din forța experienței noastre am fi declanșat o furtună. Acum, dacă ne întoarcem vom fi obosiți, distruși, epuizați, dezrădăcinați și lipsiți de speranță. Nu vom fi capabili să ne mai găsim calea. Și oamenii nu ne vor înțelege, pentru că generația dinaintea noastră, deși a trăit acești ani odată cu noi, avea deja o casă și o chemare; acum vor reveni la vechile lor ocupații și războiul va fi uitat – și generația care a crescut după noi ne va părea străină și ne va da la o parte. Vom fi inutili până și nouă înșine [...] și în cele din urmă ne vom prăbuși."[491]

Războiul a rămas vizibil pe străzile germane, unde veterani lefteri, schilodiți, cerșeau un ban, dar și în eșaloanele superioare ale societății, unde absența tinerilor era resimțită puternic. Numărul victimelor din aristocrația germană, de exemplu, a fost deosebit de mare în timpul războiului: circa 4 500 ofițeri aristocrați – peste un sfert dintre bărbații care făceau parte din aristocrația germană de peste 18 ani – au murit pe câmpurile de luptă ale Marelui Război.[492] Foștii ofițeri și soldați de rând care supraviețuiseră războiului purtau adesea cicatrici invizibile sau vizibile – de la membre lipsă la „sindromul posttraumatic provocat de stresul bombardamentelor".[493] În romanul de succes al lui Vicki Baum intitulat *Menschen im Hotel* (*Oameni la hotel*) (1929), a cărui acțiune se petrece în luxosul hotel Adlon din Berlin, cicatricile războiului sunt personificate de un bărbat, Dr. Otternschlag, căruia îi mai rămăsese doar jumătate din față din cauza unei răni de război: „Cealaltă jumătate a feței sale nu exista. Era doar un amestec strâmb de suturi și pliuri unde, dintre suturi și cicatrici, se ivea un ochi de sticlă."[494] Otternschlag numește acest ochi artificial „suvenirul său din Flandra" și întrupa contrastul izbitor dintre fațada strălucitoare a hotelului și realitatea sumbră a unei existențe distruse: „Este oribil", spune el. „Lumea e o stea moartă, nu ne mai încălzește."[495]

Pe fondul acestor existențe aparent sau efectiv subevaluate și al dilemei reintegrării veteranilor în noua republică, Ebert a salutat la Poarta Brandenburg trupele care se întorceau de pe front la Berlin pe 10 decembrie 1918 cu cuvintele: „Nici un inamic nu v-a înfrânt". După cum observa în jurnalul său o femeie care se afla printre observatorii din acea zi: „Artileriști. Tunuri, cai, căști, toate înfășurate în hârtie colorată, crenguțe de brad și panglici. Arăta atât de frumos, dar era și foarte de trist de privit. În trecut, mă temusem mereu să nu ajung să văd o retragere. În Alexanderplatz, agitația [...] Copiii erau așezați pe tunuri și soldații cu fetele lor pe cai. Toți mărșăluiau împreună. O bucurie, ca și când s-ar fi întors o armată victorioasă. La Poarta Brandenburg au fost întâmpinați de Ebert pe post de reprezentant al republicii."[496]

8.2. Parada soldaților germani întorși din război la Poarta Brandenburg din Berlin, 10 decembrie 1918. Contrar celor afirmate adesea, soldații care se întorceau au fost în general primiți cu căldură, atât de publicul larg, care s-a strâns în număr mare la Poarta Brandenburg ca să-i întâmpine, cât și de înalții reprezentanți ai noii republici.

Cuvintele lui Ebert se născuseră din dorința de a coopta armata pentru a susține noul regim în fața unei potențiale provocări fie din partea opoziției de dreapta, fie a celor care susțineau o revoluție mai radicală în Germania. Deși marinarii și soldații staționați în spatele frontului porniseră Revoluția din Noiembrie, Ebert era foarte conștient că schimbarea de regim nu se bucura de popularitate în rândul tuturor trupelor. În schimb, exista o ruptură adâncă între unele trupe din prima linie, mai ales din vest, și cele staționate în spatele frontului și în garnizoanele de acasă, din Germania. Majoritatea unităților de ocupație germane din est și din garnizoanele din armata teritorială și-au destituit ofițerii, au creat consilii ale soldaților și și-au declarat sprijinul deplin pentru revoluție și pentru marinarii care o declanșaseră. În schimb, trupele combatante (care din punct de vedere numeric erau cu mult

inferioare diviziilor de rezervă și garnizoanelor din țară) au rămas sub comanda vechiului corp de ofițeri, traversând Rinul după 11 noiembrie sub stindardul negru, alb și roșu al fostului regim imperial. Resentimentele vechi față de presupușii leneși, neîncercați și plictisiți „porci din ariergardă" (*Etappenschweine*) fuseseră consolidate în momentul înfrângerii, când trupele combatante le acuzaseră pe cele din ariergardă că își bătuseră joc de sacrificiile lor. Probabilitatea ca cel puțin unii dintre acești soldați de pe front puternic înarmați, călîți în lupte și plini de resentimente să se opună în mod violent schimbării de regim era considerabilă, și nu doar după estimările lui Ebert.[497]

Tocmai din acel motiv și pentru a aborda extraordinar de dificila problemă a demobilizării a circa șase milioane de oameni în câteva luni, Ebert a ajuns la un acord pragmatic cu mult mai puțin dogmaticul succesor al lui Ludendorff din Înaltul Comandament al Armatei, generalul Wilhelm Groener, acord care a fost adesea luat în mod greșit în derâdere ca fiind un pact faustian cu vechea armată imperială. Pe 10 noiembrie, Groener l-a asigurat pe Ebert de loialitatea forțelor armate și a acceptat noile realități politice. În schimb, Ebert a promis că guvernul va lua măsuri prompte împotriva potențialelor revolte de extremă stângă, că va organiza alegeri pentru o Adunare Națională și că tot corpul ofițerilor va rămâne la comanda armatei.[498] În opinia lui Groener și a lui Hindenburg, acesta era un exercițiu de limitare a pagubelor, deoarece garanta un fel de influență pentru vechiul corpul ofițeresc care urma să fie mult redus în condițiile mult schimbate ale Germaniei postrevoluționare.

Hindenburg și Groener „erau de părere că poporul nostru poate fi comparat cu un om bolnav cu febră severă care, cu timpul, va scădea și ea", îi scria general-maiorul Albrecht von Thaer soției lui, într-o scrisoare din 20 noiembrie 1918. Adăuga cât de mult admira calmul pe care-l radiau Hindenburg și Groener.[499] În memoriile sale, publicate în 1939, Groener povestea în detaliu despre „alianța pe care o încheiase OHL cu Ebert". Pe 10 noiembrie, în numele lui Hindenburg, a pus armata la dispoziția noului guvern și a declarat că, în schimb, se aștepta ca Ebert să sprijine atât „combaterea bolșevismului", cât

și „menținerea ordinii și a disciplinei în rândurile armatei".[500] Șapte zile mai târziu, Groener îi scria soției sale că, împreună cu Hindenburg, dorește să-l susțină pe Ebert, pe care el personal îl aprecia, „ca pe un om drept, onest, cât mai mult timp posibil, astfel încât «vagonul» să nu deraieze spre stânga".[501]

Acest aranjament era susținut de multe figuri militare de rang înalt, în parte pentru că asta însemna că armata încă mai avea un rol de jucat în lumea postbelică și în parte pentru că existau preocupări sincere că Germania ar fi putut cădea în haos și bolșevism: „Dacă Liga Spartachistă ajunge la putere, acest lucru va duce iremediabil la un război civil, la fel ca în Rusia. În plus, Antanta ar trimite trupe ca să restabilească ordinea. Atunci am fi forțați să îndurăm ultimul lucru de care, în pofida tuturor nenorocirilor de până acum, am fost scutiți: război în propria țară. De aceea trebuie să votăm pentru unul dintre adepții lui Ebert sau pentru un burghez democrat!"[502]

În ciuda înțelegerii dintre Groener și Ebert, procesul de demobilizare s-a dovedit complex, nu în ultimul rând deoarece a implicat mult mai mult decât simpla transformare a soldaților în civili. Economia de război trebuia schimbată într-o economie postbelică și nenumărate fabrici de armament au fost închise. Acest proces le-a afectat în special pe femei, care fuseseră recrutate să lucreze în fabrici în timpul războiului.[503] Între 1914 și 1918, salariile femeilor care lucraseră în industrii legate de război crescuseră semnificativ pentru a răspunde nevoilor presante de a avea muncitori în fabricile de muniție.[504] Și în alte domenii ale vieții publice și profesionale prezența femeilor devenise mult mai vizibilă. De exemplu, înscrierea femeilor în universitățile germane crescuse cu circa 77% între 1914 și 1918.[505]

Activista pentru drepturile femeilor Henriette Fürth surprindea aceste schimbări și așteptările tot mai mari pentru schimbare în cartea sa *Die deutschen Frauen im Kriege* (*Femeile germane în război*), publicată în 1917: „Schimbările incredibile ale acestui război au revoluționat experiențele de zi cu zi ale femeilor într-o măsură pe care am fi considerat-o de necrezut în primele luni ale acestuia".[506] Rata de angajare a femeilor a continuat să crească după 1918, mai ales în industria

serviciilor, care a avut o dezvoltare rapidă, dar și din ce în ce mai mult în profesiile medicale și în învățământ, iar femeile alcătuiau o treime din forța de muncă germană totală în perioada interbelică.[507]

Cu toate acestea, perspectiva economică din 1918 era sumbră, iar guvernul lui Ebert se confrunta cu niveluri ale datoriilor și rate ale inflației fără precedent în istoria Germaniei. Principala cauză a acestora era, desigur, Primul Război Mondial și modul în care Germania își finanțase efortul de război. Înainte de 1914, Germania fusese cea mai puternică țară din Europa din punct de vedere economic, dar specializarea ei pe produse de înaltă tehnologie, multe dintre ele fiind exportate, lăsaseră țara vulnerabilă la orice perturbare a lanțului de aprovizionare și de comerț global. Între 1914 și 1918, kaizerul și guvernele sale împrumutaseră și tipăriseră sume tot mai mari de bani ca să acopere spirala creșterii costului războiului.

8.3. În Primul Război Mondial femeile au preluat din ce în ce mai mult slujbele care anterior fuseseră rezervate bărbaților. Această evoluție a fost cea mai vizibilă în industria de muniții, dar femeile au avut în această perioadă o gamă întreagă de meserii artizanale, cum puteți vedea, de exemplu, în această fotografie cu două femei, în 1916, care câștigau bani spălând geamuri.

Nimic din toate acestea nu ar fi contat în eventualitatea unei victorii germane care ar fi deschis noi posibilități economice în estul Europei și ar fi făcut posibilă impunerea unor despăgubiri de război mari țărilor învinse (cum se procedase la Brest-Litovsk). Acum însă, guvernul lui Ebert nu doar că rămăsese cu datoriile Germaniei, ci și cu o factură cu o valoare încă nespecificată, reprezentând despăgubirile de război datorate Aliaților și costurile sociale extrem de ridicate ale războiului. Trebuiau făcute plăți soldaților care-și pierduseră membrele, văduvelor și orfanilor, proviziile alimentare erau subvenționate, ca și anumite industrii pentru a obține ocuparea deplină a forței de muncă și pentru a menține pacea socială. Între timp, rata inflației continua să fie ridicată, făcând ca achiziționarea bunurilor de bază și importurile să fie din ce în ce mai scumpe. Dacă în 1918 un dolar american mai putea fi cumpărat cu opt mărci la cursul de schimb din Berlin, acel curs a crescut la aproape 50 de mărci pentru un dolar spre sfârșitul lui 1919.[508]

Totuși, în primii ani ai Republicii de la Weimar, până în vara lui 1922, investiții străine însemnate în obligațiuni germane, de până la 15 miliarde de mărci-aur (determinate de convingerea că marca își va reveni în curând), au ajutat la păstrarea unui curs de schimb mai stabil decât ar fi fost altfel.[509] Deși inflația pe termen lung (care a culminat cu cea mai gravă hiperinflație din istorie, în 1923) a spulberat economiile germanilor, au fost și unele efecte pozitive pe teren scurt: inflația a ajutat la stabilizarea ocupării forței de muncă și a facilitat revenirea economică a Germaniei după 1918. Între sfârșitul războiului și vara lui 1922, rata de creștere economică din Germania era de fapt mai mare (și rata de șomaj mai mică) decât rata din majoritatea țărilor europene. Unii istorici au sugerat că primele guverne de la Weimar au cumpărat extrem de necesara pace socială și o stabilitate precară prin utilizarea excesivă a tiparniței de bani.[510]

O altă cauză a tranziției inițial relativ line de la economia de război la economia pe timp de pace a fost că Ebert și Uniunea Sindicatelor Libere au susținut schimbarea graduală în faza inițială a Revoluției germane din Noiembrie 1918. Lucrul a fost valabil atât în lumea

politică, cât și în arena socială: pe 15 noiembrie, afaceriștii și sindicatele au încheiat un acord privind negocierea salariilor, introducerea zilei de muncă de opt ore și dreptul de reprezentare al muncitorilor în companiile cu peste 50 de angajați. Toate aceste chestiuni fuseseră de decenii solicitări-cheie ale mișcării muncitorești organizate. Acum deveniseră realitate. Cunoscută ca Acordul Stinnes-Legien, după numele principalilor doi semnatari – marele industriaș Hugo Stinnes și președintele Sindicatelor Libere, Carl Legien –, înțelegerea a preîntâmpinat o posibilă naționalizare de jos în sus și o redistribuire radicală a proprietății, care nu ar fi fost nici în interesul angajaților, nici al Sindicatelor Libere dominate de SPD.[511]

În timp ce Consiliul Reprezentanților Poporului a luat decizii pragmatice pentru a menține țara pe linia de plutire, inclusiv garantând „salariul, pensia și alte revendicări legale ale oficialilor și angajaților din serviciile publice",[512] au rămas suficiente dezacorduri în privința viitorului curs al revoluției. Aspectele pe termen lung ale viitorului politic al Germaniei aveau să fie decise de o Adunare Națională constitutivă, aleasă în mod democratic – cel puțin asta intenționau Ebert, MSPD și o parte dintre socialiștii independenți. Din perspectiva lor, un fapt revoluționar împlinit, sub forma unei Republici a Consiliilor, nu ar fi avut legitimitate democratică, punând astfel în pericol integrarea politică a unor mari segmente ale populației în noul stat republican. Mulți germani din clasa de mijloc și din clasa superioară ar fi perceput naționalizarea industriilor-cheie ca pe o gravă încălcare a legii, astfel mobilizând și mai multe forțe contrarevoluționare decât era deja cazul.

În orice caz, segmente importante din mișcarea muncitorilor, mai ales din aripa de stânga a acesteia, nu au acceptat respingerea unei Republici a Consiliilor de către MSPD. De exemplu, anarhistul Gustav Landauer îi scria prietenei sale, eseista și poeta Margarete Susman, pe 14 noiembrie 1918: „Dacă vine acum o Adunare Națională, dacă toate deciziile importante sunt puse în mâinile ei, totul va fi pierdut. [...] «Adunare Națională» înseamnă că revoluția deshamă caii și-i bagă în grajd. Nu avem nevoie nici pe de parte de asta!"[513]

Deși extrema stângă nu a avut niciodată șansa de a câștiga o majoritate, odată cu începerea revoluției a încurajat anumite așteptări printre numeroșii muncitori și agitatori care sperau la schimbări politice și socioeconomice mai radicale. Tensiunile dintre diferitele tabere și dintre diferitele așteptări legate de viitor aveau să explodeze violent la sfârșitul lui 1918.[514]

Capitolul 9

COMBATEREA RADICALIZĂRII

În iarna 1918–1919, aceste tensiuni nerezolvate dintre revoluționarii moderați și radicali au izbucnit violent. Ebert și Partidul Social-Democrat Majoritar erau ferm hotărâți că numai o Adunare Națională aleasă democratic putea decide în privința viitoarei constituții a țării. Nu toți erau dispuși să accepte acest punct de vedere. Reprezentanții aripii de stânga a USPD, așa-numita „Ligă Spartachistă", respingea ideea unui Adunări Naționale și prefera un sistem politic în care toate puterile să fie în mâinile consiliilor soldaților și ale muncitorilor. La sfârșitul lui 1918 s-au unit cu alte grupuri de stânga, formând Partidul Comunist German (KPD).[515]

Cele două figuri dominante ale stângii comuniste din Germania în acest moment erau Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht. Liebknecht, probabil cel mai cunoscut susținător al schimbării revoluționare radicale în afara Rusiei, provenea dintr-un cerc distins de socialiști germani. Născut în Leipzig în 1871, era fiul lui Wilhelm Liebknecht, un prieten apropiat și colaborator al lui Karl Marx și, alături de liderul SPD, de mult timp în slujba partidului, August Bebel, unul dintre părinții fondatori ai social-democrației. Karl era mult mai radical decât tatăl său. Studiind dreptul și economia politică la universitățile din Leipzig și Berlin, a deschis un birou de avocatură la Berlin în 1899 și s-a specializat în apărarea tovarășilor socialiști în tribunalele germane.[516]

În 1907, scrierile antimilitariste ale lui Liebknecht i-au provocat probleme cu justiția, care l-a condamnat la 18 luni de închisoare. Întemnițarea lui nu a făcut decât să-l ajute să-și îmbunătățească poziția printre adepții săi. Liebknecht a fost ales în Reichstag ca social-democrat în 1912. În 1914 a fost singurul membru al parlamentului care a votat împotriva creditelor de război. Liebknecht și alți critici

importanți de stânga ai războiului, printre care se numărau Rosa Luxemburg și Clara Zetkin, o pioneră a mișcării feministe socialiste, și-au format în curând propria organizație în SPD: „Grupul Internaționalei", care a fost redenumit Liga Spartachistă în 1916. În broșurile lor periodice *Spartakusbriefe* (*Scrisorile spartachiste*), Liebknecht și adepții săi cereau o revoluție a muncitorilor și încheierea imediată a războiului. Deloc surprinzător, *Scrisorile spartachiste* au fost curând interzise, iar Liebknecht a fost arestat și trimis într-un batalion disciplinar pe frontul de est. Revenit la Berlin în anul următor, Liebknecht a condus o demonstrație ilegală împotriva războiului pe 1 mai 1916 și a fost arestat din nou. De această dată a fost condamnat la patru ani de închisoare pentru înaltă trădare. A fost eliberat la sfârșitul lui octombrie 1918, în urma amnistiei acordate deținuților politici de prințul Max von Baden, și s-a întors imediat la Berlin. Aici a condus o altă demonstrație împotriva războiului care a culminat

9.1. Un afiș rezumând cele mai mari provocări cu care se confrunta guvernul Ebert în primele luni ale Republicii de la Weimar: „Demobilizarea fără incidente", „Construirea Republicii" și „Pacea".

cu un marş îndreptat în mod simbolic spre ambasada Rusiei, unde delegaţii ruşi au organizat o recepţie în cinstea sa.[517]

„Legătura cu rușii" îi făcea pe oficialii de la Berlin din ce în ce mai agitaţi. Pe 6 noiembrie, cu trei zile înainte ca revoluţia să ajungă la Berlin, delegaţia sovietică din capitala germană, condusă de Adolf Joffe, a fost expulzată din ţară sub acuzaţia că pregăteşte o răscoală comunistă în Germania. Asemenea acuzaţii nu erau absolut nefondate, chiar dacă impactul imaginat al propagandei ruse asupra extremei stângi germane era categoric exagerat. Totuşi Lenin şi, prin extensie, Joffe sperau, desigur, într-o expansiune spre vest a revoluţiei proletare mondiale, în care Germania, acum îngenuncheată şi categoric înfrântă pe plan militar, era de o importanţă deosebită.

Lenin era încurajat în speranţele sale de consilierul lui pe probleme de securitate naţională, Karl Radek (numele său real la naştere era Karol Sobelsohn). Născut din părinţi evrei în 1885 în Lemberg, capitala domeniului regal austro-ungar Galiţia, Radek intrase în Partidul Social-Democrat al regatului Poloniei şi Lituaniei în 1904. În următorul an a participat la Revoluţia din 1905, înainte să fugă în Germania pentru a evita să fie arestat de poliţia ţaristă. După ani de muncă pentru ziare socialiste şi participarea la dezbateri din ce în ce mai aprige între marxişti tradiţionalişti şi „revizionişti", Radek s-a poziţionat de partea greşită şi a fost expulzat din SPD (partid în care intrase la mutarea în Germania) în 1913, pentru vederi considerate vătămătoare pentru partid. Karl Liebknecht se opusese expulzării sale şi această expulzare a fost criticată de reprezentanţii internaţionali ai extremei stângi, precum Lenin şi Troţki. În anul următor, după izbucnirea Marelui Război, Radek s-a mutat în Elveţia, colaborând strâns cu Lenin şi cu stânga zimmerwaldiană. De fapt, Radek i s-a alăturat lui Lenin în călătoria sa cu trenul din Zürich, în 1917, şi i-a sprijinit eforturile de a radicaliza revoluţia odată ce s-au întors în Rusia. După Revoluţia Bolşevică, Radek a devenit membru al delegaţiei ruse de la Brest-Litovsk. Ca expert în Germania, Radek a ocupat funcţia de adjunct al comisarului poporului pentru afaceri externe, Gheorghi Cicerin, începând cu martie 1918. În aprilie 1918, când

relațiile diplomatice dintre Germania și Rusia au fost reluate, Joffe a fost acceptat ca ambasador al Rusiei la Berlin, în timp ce lui Radek, care spera să i se alăture lui Joffe la Berlin, nu i s-a aprobat viza după ce, într-un raport secret, Ministerul de Externe îl clasificase drept un „revoluționar periculos".[518]

Când a izbucnit Revoluția din Germania, în noiembrie 1918, Radek și alții de la Moscova au fost luați prin surprindere. Având „informații foarte neclare despre evenimentele din teren", în cuvintele lui Radek, acesta a decis să intre în Germania pentru a încerca să influențeze cursul revoluției.[519] În decembrie 1918, Radek a traversat ilegal granița cu Germania și s-a instalat la Berlin, unde a participat la discuții și la conferințe care au dus la înființarea Partidului Comunist German (KPD), la sfârșitul lui decembrie 1918.

În orice caz, cel mai important aliat al lui Liebknecht în săptămânile și lunile de după război categoric nu a fost Radek, ci intelectuala și activista marxistă de origine poloneză Rosa Luxemburg, alături de care conducea publicația emblematică a comuniștilor *Die Rote Fahne* (*Steagul roșu*). Născută Rozalia Luksenburg în orașul rus pe atunci Zamosc, în același an ca Liebknecht, era mezina unui evreu negustor de lemn. Luxemburg s-a implicat în activități revoluționare antițariste de când era elevă la Varșovia și a fost nevoită să fugă din oraș ca să scape de persecuțiile poliției țariste. Din 1889 a locuit la Zürich, unul dintre centrele refugiaților socialiști din întreaga Europă, unde iubitul ei, Leo Jogiches, un socialist din Vilnius, i-a finanțat studiile de filosofie, istorie, economie, politică și matematică de la Universitatea din Zürich și a și sprijinit-o să înființeze Partidul Social-Democrat din Polonia și Lituania.[520]

În 1898, Luxemburg a obținut cetățenie germană prin căsătoria cu singurul fiu al familiei care o găzduise la Zürich, Gustav Lübeck, în timp ce-și continua relația cu Jogiches. Mutându-se la Berlin în același an, a intrat imediat în SPD și s-a implicat activ în controversele constante dintre social-democrații reformiști și revoluționari. Ca susținătoare radicală a revoluției, a fost închisă de trei ori între 1904 și 1906 și încă o dată în timpul Marelui Război, vreme în care

a reușit totuși să scrie o serie de pamflete antirăzboi care au fost scoase pe furiș din celula ei din Breslau, tipărite și distribuite muncitorilor și soldaților de Jogiches.

În timpul petrecut în închisoare, gândurile ei au început să graviteze în jurul recentei Revoluții Bolșevice și a semnificației acesteia pentru viitorul revoluțiilor proletare din alte țări. Deși susținea în mare parte lovitura bolșevică, Luxemburg a rămas critică față de teoriile „revoluționare avangardiste" ale lui Lenin și simțea că această conducere dictatorială sufoca o revoluție autentică întreprinsă de mase. Simțea că viziunea lui Lenin despre rolul partidului de paznic dictatorial care conduce proletariatul în lupta lui împotriva burgheziei, eliminând în același timp orice opoziție internă din mișcarea socialistă, ar fi putut fi într-adevăr periculoasă:

> Când toate acestea sunt eliminate, ce rămâne cu adevărat? În locul organismelor reprezentative create prin alegeri generale, populare, Lenin și Troțki au înființat sovietele ca unică reprezentare adevărată a vieții politice din țară în ansamblu, viața din soviete trebuie să devină, de asemenea, din ce în ce mai paralizată. Fără alegeri generale, fără libertatea neîngrădită a presei și de adunare, fără o luptă liberă a opiniilor, viața se stinge în fiecare instituție publică, devine doar un simulacru de viață, în care doar birocrația rămâne singurul element activ. Viața publică intră treptat în letargie, câțiva zeci de lideri de partid cu o energie inepuizabilă și cu o experiență nemărginită îndrumă și stăpânesc. Printre ei, în realitate doar câteva minți remarcabile conduc și o elită a clasei muncitoare este invitată din când în când la întâlniri, unde trebuie să aplaude discursurile liderilor și să aprobe unanim rezoluțiile propuse – în concluzie, o afacere de clică, o dictatură, cu siguranță, nu dictatura proletariatului, ci doar dictatura unei mâini de politicieni, o dictatură în sens burghez și în sensul stăpânirii iacobine (amânarea Congresului Sovietelor, care nu se mai organizează o dată la trei luni, ci o dată la șase luni!). Da, putem merge și mai departe: astfel de condiții trebuie să provoace inevitabil o brutalizare a vieții publice: tentative de asasinat, împușcare de ostatici etc.[341]

Luxemburg simțea că, dacă modelul lui Lenin ar fi fost adoptat în altă parte, ar fi creat o mică elită revoluționară desprinsă de muncitorii de rând în ale căror capacități de organizare și ambiții revoluționare ea credea cu tărie. Cel mai important, partidele comuniste din întreaga Europă ar fi trebuit să permită exprimarea unor opinii diferite de doctrina partidului: „Libertatea doar pentru susținătorii guvernului, doar pentru membrii unui singur partid, oricât ar fi de numeroși, nu este libertate. Libertatea trebuie să fie întotdeauna pentru cei care gândesc diferit."[522] Mai exact, ceea ce Luxemburg avea vedere nu era indulgența față de, sau toleranța pentru „dușmanii de clasă" ai revoluției, ci pluralismul socialist în viitoarea dictatură a proletariatului.

După aproape trei ani de închisoare, Luxemburg a fost eliberată la începutul lui noiembrie 1918. Din Breslau s-a întors imediat la Berlin, unde s-a alăturat prietenilor ei care făceau presiuni în vederea declanșării unei revoluții „adevărate".[523] La zece zile după eliberarea sa, Luxemburg îi scria vechii prietene, Clara Zetkin: „Draga mea, cu toată graba, îți scriu câteva rânduri. De când am coborât din tren nu am călcat pe-acasă. Până ieri tot timpul mi-a fost acaparat de punerea pe picioare a publicației *Die Rote Fahne*. Va apărea sau nu? Lupta a deschis această întrebare pe care o avem în minte de dimineață până târziu în noapte."[524]

Luxemburg și Liebknecht cereau cu disperare „o a doua revoluție", mai ales în articolele lor din *Die Rote Fahne*. Pe 18 noiembrie, la zece zile de la eliberarea ei din închisoarea din Breslau și întoarcerea la Berlin, Luxemburg a publicat un eseu în care insista asupra continuării revoluției după răsturnarea statului imperial: „Scheidemann–Ebert sunt liderii numiți ai Revoluției germane în etapa actuală. Dar Revoluția nu stă pe loc. Legea supraviețuirii ei e avansarea rapidă. [...]"[525]

Nu doar contemporanii burghezi nu au reușit să savureze o astfel de perspectivă. Într-o scrisoare din 13 decembrie 1918 către eseista de stânga Margarete Susman, Gustav Landauer i-a descris pe Liebknecht și pe susținătorii lui „bolșevici" ca fiind niște „centraliști puri precum Robespierre și oamenii săi, a căror ambiție nu are conținut, ci sunt preocupați exclusiv de putere. Ei lucrează în favoarea

unui regiment militar care ar fi mult mai hidos decât orice a văzut lumea până acum. Dictatura proletariatului înarmat – în acest caz, aș prefera un alt Napoleon!"[526]

Social-democrații moderați considerau retorica lui Liebknecht și a lui Luxemburg și mai periculoasă, deși din motive diferite. Chiar dacă baza reală a puterii „Ligii Spartachiste" era redusă, exemplul Revoluției Ruse demonstra foarte clar că tot ce era necesar pentru preluarea puterii era un grup hotărât de revoluționari profesioniști. Ebert văzuse cum, în toamna lui 1917, minoritatea bolșevicilor din Rusia alungase parlamentul și împinsese țara pe panta spre un devastator război civil. În consecință, dorea să-i țină cu orice preț departe de putere pe radicalii din jurul lui Luxemburg și Liebknecht.

Divergențele profunde dintre diferitele fațiuni ale stângii au devenit și mai vizibile la mijlocul lui decembrie 1918, când Congresul General al Consiliilor Muncitorilor și Soldaților s-a întrunit la Berlin, unde au participat delegați aleși din toată Germania. Diferiți vorbitori și-au prezentat ideile adesea fundamental opuse legate de viitoarea direcție a Revoluției germane. Max Cohen din Partidul Social-Democrat Majoritar a prezentat punctele de vedere ale guvernului, având parte de aplauze furtunoase, dar și de strigăte puternice de dezaprobare.[527] Pentru Cohen, democrația și socialismul erau cât se poate de compatibile. Regimul imperial se prăbușise, democrația se impusese. Acum venise timpul unor reforme serioase. Ca să atingă aceste obiective și să împiedice Germania să alunece în haos, era nevoie de „ordine" și „disciplină". El a subliniat pericolele foarte reale cu care se confrunta Germania, amenințarea de a fi împărțită încă o dată în state mici, ca urmare a deciziilor aliate sau a mișcărilor separatiste din Germania, fie că era vorba despre Bavaria, fie despre Renania. O democrație socialistă ar fi fost fezabilă doar în condițiile unei economii funcționale. Alternativa o reprezentau „condițiile rusești" – un stat al violenței, haosului și foametei. „Când producția e oprită, așa cum este și la noi, când nu sunt nici materii prime, nici fabrici – ce este de naționalizat de fapt? În aceste circumstanțe, *naționalizarea imediată e nebunie curată*. Nu e nimic de naționalizat!"

Viitorul Germaniei depindea de capacitatea poporului german de a colabora dincolo de barierele dintre clase. Doar o Adunare Națională, aleasă de toți germanii, avea un mandat corespunzător pentru a lua decizii cu privire la viitoarea constituție a țării. Germania avea nevoie și de un guvern legitim pentru a negocia un tratat de pace cu Aliații.[528]

Poziția lui Cohen a fost aprobată de majoritatea delegaților de la congres, dar a provocat și obiecții puternice din partea extremei stângi. Aceasta cerea o desprindere radicală de trecut: naționalizarea imediată a industriilor-cheie, democrație directă printr-un sistem de consilii ale muncitorilor și soldaților și epurarea celor loiali față de vechiul regim din serviciul public și din sistemul juridic. Mai mult, stânga germană ar fi trebuit să pună bazele unei alianțe proletare internaționale dincolo de granițe și să întindă mâna prietenește regimului revoluționar din Rusia. Principalul adversar al lui Cohen de la congres, socialistul independent Ernst Däumig, declara: „Cu 70 de ani în urmă, poetul revoluției [1848] [Ferdinand Freiligrath] spunea că *proletariatul e chemat să distrugă lumea veche și să o construiască pe cea nouă*. Această sarcină nu a fost îndeplinită pe vremea lui. Dar aceasta este sarcina noastră; este ceva necesar acum." Pentru Däumig, un mare admirator al Revoluției Bolșevice din Rusia, se cerea acțiune imediată dacă proletariatul german dorea să distrugă o dată pentru totdeauna statul imperial „putred". Asta nu se putea realiza prin dezbateri parlamentare și negocieri cu angajatorii. Era nevoie de fapte, nu de vorbe. De aceea Däumig a respins ideea alegerilor generale pentru o Adunare Națională.[529]

În pofida discursului înflăcărat al lui Däumig, Partidul Social-Democrat Majoritar a triumfat la congres. Majoritatea delegaților au respins ideea unei republici a consiliilor și a votat în schimb în favoarea convocării rapide a unei Adunări Naționale după alegeri libere și universale, care urmau să fie organizate în ianuarie 1919. Totuși decizia de a organiza alegeri generale nu a redus tensiunile din rândurile stângii. Cât de tensionată devenise relația dintre diferitele facțiuni din mișcarea muncitorească din Germania a devenit evident până la Crăciunul din 1918, când un conflict de lungă durată între Divizia de Marină a Poporului (*Volksmarinedivision*) cu tendințe de stânga

și comandantul militar din Berlin, Otto Wels (MSPD), în cele din urmă a escaladat. Wels percepea Divizia de Marină a Poporului ca pe o amenințare, o unitate armată în capitala care părea să simpatizeze cu bolșevismul. El a insistat asupra unei reduceri semnificative a diviziei și a reținut salariile soldaților ca asigurare. Drept răspuns, pe 23 decembrie, marinarii rebeli l-au luat prizonier pe Wels. Ebert a reacționat rapid: fără să se mai sfătuiască cu partenerul său de coaliție, USPD, a cerut imediat armatei ajutor militar. Luptele sângeroase care au urmat în centrul orașului, în jurul castelului imperial al familiei Hohenzollern, s-au încheiat cu o umilitoare înfrângere a trupelor guvernamentale.[530]

Mulți contemporani care au urmărit evenimentele din Berlin au regretat escaladarea violențelor pe străzile capitalei: „E Crăciunul! Și în oraș trag cu tunurile. [...] De la ora 8.00 la 11.00, la castel și Neuer Marstall se trage cu proiectile cu gaze și mitraliere. Mulți morți și răniți. La prânz se spune că marinarii s-au predat. Dar rezultatul e mai degrabă o victorie a soldaților decât a guvernului Ebert."[531]

„Bătălia din Ajunul Crăciunului" a fost într-adevăr foarte violentă, chiar dacă utilizarea gazului de luptă a fost doar un zvon. La fel ca sublinierea slăbiciunii relative a guvernului Ebert, a avut două consecințe imediate: prima a fost sfârșitul scurtei alianțe pragmatice dintre USPD și MSPD. Pe 29 decembrie, cei trei reprezentanți USPD au părăsit Consiliul Comisarilor Poporului, protestând puternic împotriva deciziei unilaterale a lui Ebert de a desfășura trupe împotriva marinarilor. A doua, prim-ministrul prusac, Paul Hirsch (MSPD), a decis să-l demită pe șeful poliției din Berlin, Emil Eichhorn (USPD), care venise în ajutorul Diviziei de Marină a Poporului trimițând Gărzile de Securitate din Berlin (*Sicherheitswehr*).[532] Eichhorn îi spusese, de asemenea, superiorului său direct, ministrul de interne prusac Paul Hirsch (MSPD), că nu-i recunoștea autoritatea.[533] USPD și stânga mai radicală, inclusiv nou-înființatul Partid Comunist (KPD), au reacționat la ceea ce ei considerau a fi o provocare deliberată, făcând apel la o demonstrație în masă împotriva guvernului Ebert pe 5 ianuarie. Situația a escaladat rapid, mai ales, după cum arăta istoricul Mark

Jones, pentru că fiecare parte credea în zvonurile că oponenții ei erau pe cale să atace în forță.[534] Un grup de demonstranți înarmați au ocupat clădirea ziarului social-democrat *Vorwärts* și sediile altor edituri din districtul presei din Berlin. În seara de 5 ianuarie, aceste acțiuni spontane au fost urmate de formarea unui „Comitet Revoluționar", în timp ce Liebknecht a înfierbântat și mai mult spiritele, cerând încă o dată „răsturnarea guvernului Ebert–Scheidemann".[535]

Pe 5 ianuarie 1919, circa 100 000 de oameni au demonstrat pe străzile din Berlin împotriva demiterii lui Eichhorn. Punctul culminant al protestului a fost discursul lui Liebknecht de la sediul poliției. Liebknecht anunța că „acum e timpul pentru cea mai hotărâtă luptă a proletariatului revoluționar, trebuie să facă mai mult decât să protejeze câștigurile revoluției [...] trebuie să transforme revolta într-o revoluție socialistă, care trebuie să devină o revoluție mondială".[536]

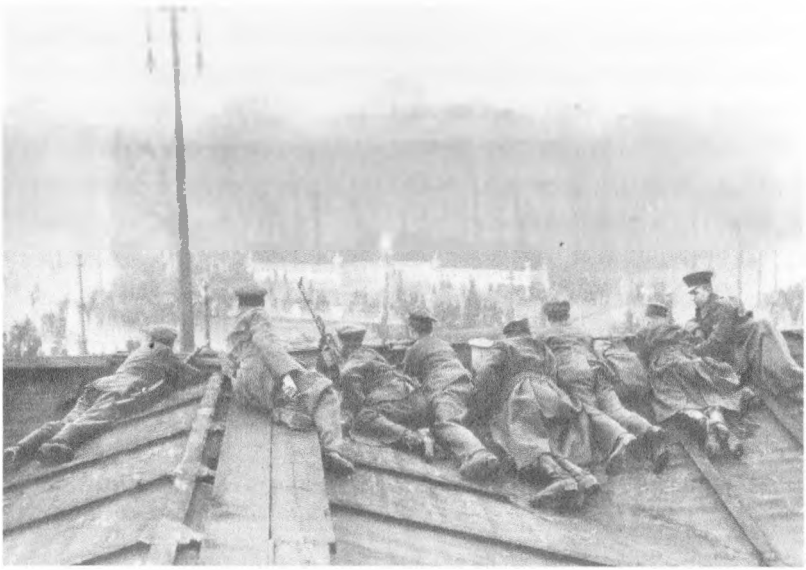

9.2. Luptele intense în ziua de Crăciun 1918 dintre soldații guvernului și trupele revoluționare din Divizia de Marină a Poporului s-au încheiat cu înfrângerea forțelor guvernamentale. În această imagine, lunetiștii guvernamentali sunt pe poziție pe Poarta Brandenburg, privind în jos spre șoseaua Charlottenburger, pe care se apropiaseră de Reichstag majoritatea revoluționarilor pe 9 noiembrie.

Harry Graf Kessler a participat la eveniment ca spectator, în principal ca să înțeleagă apelul lui Liebknecht către extrema stângă: „Când a terminat, a urmat un vuiet de aprobare, steaguri roșii au înflorit și mii de mâini și de pălării s-au ridicat în aer. Era ca un înalt preot invizibil al Revoluției, un simbol misterios, rezonant, spre care oamenii aceștia priveau cu admirație. Demonstrația părea să fie pe jumătate o mesă romano-catolică și o oră de rugăciune a puritanilor. Valul de bolșevism care venea din est semăna cu invazia Islamului din secolul al VII-lea. [...]"[537]

Și Käthe Kollwitz urmărea desfășurarea evenimentelor tot mai îngrijorată: „Duminică, pe 5 ianuarie, demonstrații și adunări publice împotriva demiterii lui Eichhorn. Hans [fiul ei], care seara este la adunarea studenților și se întoarce acasă târziu, îmi spune că *Vorwärts* a mai fost ocupat o dată de spartachiști. Toate materialele revoluționare pentru Adunarea Națională au fost arse în stradă."[538] A doua zi adăuga: „Am mers la atelier să lucrez. Înapoi prin oraș, deoarece programul tramvaielor era întrerupt. Pretutindeni numai oameni agitați. În Alexanderplatz am văzut o procesiune de aproximativ 100 de muncitori înarmați mărșăluind, unii arătând mizerabil, printre ei și soldați cu haine zdrențuite. Oamenii sunt slabi, posomorâți, hotărâți, urmați de adolescenți."[539]

Și germanii liberali se temeau de haosul și de tulburările care aveau să se declanșeze în Berlin în acel ianuarie. Corespondând cu fiul ei Gerhard (care avea mai târziu, după ce își va fi schimbat numele în biblicul „Gershom", să devină renumit ca învățat al misticismului iudaic), Betty Scholem se plângea că tipografia familiei din Berlin suferea din cauza grevelor și a demonstrațiilor de stradă. Îi explica fiului ei, care începuse recent să studieze la universitate în Elveția, că-și făcea griji în legătură cu conflictele armate de pe străzi și cu lipsa electricității.[540] Dar lucrurile aveau să se înrăutățească. „Avem o săptămână incredibilă în urma noastră, deprimantă în cel mai înalt grad. [...] Domnia terorii [spartachiste] a fost îngrozitoare."[541]

Chiar dacă baza reală a puterii Ligii Spartachiste era redusă, simpla ei existență stârnea un val de îngrijorări în Partidul Social-Democrat

Majoritar conducător. Ebert a luat amenințarea cât se poate de în serios. În opinia sa (și nu era singurul care gândea astfel), răscoala comunistă din Berlin, în ianuarie 1919, prezenta mai mult decât o asemănare trecătoare cu preluarea puterii de către bolșevici din toamna lui 1917. Era ferm hotărât să împiedice repetarea evenimentelor din Petrograd la Berlin, prin forță dacă era nevoie.[542] În noaptea dintre 5 și 6 ianuarie, Ebert și guvernul său au emis o declarație, puternic argumentată, de condamnare a acțiunilor extremei stângi, făcând apel la susținătorii lor să se adune la cancelaria Reichului din Wilhelmstraße pentru a proteja guvernul.[543]

A doua zi dimineață, Philipp Scheidemann s-a adresat mulțimii de suporteri ai MSPD care răspunseseră apelului lui Ebert și se strânseseră în afara cancelariei Reichului: „Nu putem tolera ca o mică minoritate să conducă poporul, astăzi, acest lucru este la fel de inacceptabil ca înainte [...], minoritatea trebuie să facă loc voinței majorității. De aceea convocăm Adunarea Națională. [...] Apelăm la popor, în special la cei înarmați, la soldați, să rămână la dispoziția guvernului. Pentru moment, vă putem cere doar să așteptați aici și să vă declarați susținerea pentru noi strigând: trăiască libertatea, egalitatea, solidaritatea!"[544]

Ebert a vorbit apoi de la una dintre ferestrele aceleiași clădiri. Bazându-se pe referirile constante din acel moment la Rusia, a atras atenția că, de fapt, Karl Radek, care intrase ilegal în Germania din Rusia, avea legături cu Eichhorn, vrând să aducă soldați ruși peste Rin ca să lupte într-o nouă coaliție împotriva britanicilor și francezilor. I-a acuzat, de asemenea, pe spartachiști pentru continuarea escaladării spiralei violențelor:

> Vor fi alte vărsări de sânge. A fost dificil pentru noi să le acceptăm, când știm că vor fi impușcate femei și copii, vor fi impușcați tați și mame. Dar banda spartachistă nu ne dă de ales și acum trebuie să acționăm. [...] Soldați, cei dintre voi care v-ați făcut datoria pe câmpul de luptă trebuie să vă dați seama că acum e de datoria voastră să aveți grijă ca ordinea să revină în Berlin, ca să obținem pacea și să vă dați jos zdrențele pe care a trebuit să le purtați patru ani și jumătate! [...]

> În sfârșit a sosit vremea să încheiem lucrurile! Femei și copii, mergeți acasă, nu fiți ca spartachiștii care împing femeile și copiii în față. Acum a început treaba bărbaților![545]

O figură centrală în această etapă a fost expertul militar al MSPD, Gustav Noske, care jucase anterior un rol central în reprimarea revoluției din Kiel, în noiembrie 1918. Acum, după retragerea USPD din Consiliul Comisarilor Poporului, preluase responsabilitatea pentru armată și flotă în guvern. Cu celebrele cuvinte „cineva trebuie să fie copoiul și eu nu mă dau în lături de la o asemenea răspundere", Noske a preluat comanda trupelor guvernului din interiorul și din jurul Berlinului.[546] În mintea lui, sarcina pe care o avea de îndeplinit era să restabilească „legea și ordinea" prin toate mijloacele disponibile. În acest scop, nu s-a bazat doar pe trupele regulate, ci și, chiar în principal, pe voluntarii din *Freikorps*. Nu era o coincidență faptul că multe dintre aceste formațiuni de dreapta se numeau *Freikorps* – un nume introdus în timpul „Războaielor de eliberare" antinapoleoniene (1813–1815), când voluntarii germani, motivați de umilința militară a Prusiei în fața francezilor, avuseseră o contribuție importantă la înfrângerea finală a lui Napoleon. Trupele *Freikorps* din primii ani ai Republicii de la Weimar aveau un alt scop. Ce îi unea era ura profundă față de comunism și, cel mai adesea, față de sistemul republican pe care erau chemați acum să-l apere împotriva „bolșevismului".[547]

Făcând apel la acești voluntari să pună capăt aparentei amenințări a bolșevismului care plana deasupra capitalei germane, Noske îi înrola pe acei membri ai societății germane care detestaseră și se opuseseră revoluției încă de la început și care așteptaseră o ocazie ca să-și regleze conturile în ultimele două luni. Ei nu luptau pentru republică, ci împotriva „bolșevismului". În *Freikorps*, foști soldați care luptaseră pe front, înfuriați de înfrângere și de revoluția ulterioară, și-au unit forțele cu cele ale cadeților neîncercați în lupte și ale studenților cu vederi de dreapta, care compensau lipsa lor de experiență în luptă depășindu-i adesea pe veteranii de război în materie de radicalism, activism și brutalitate.

9.3. „Un spectru bântuie Europa [...]" Teama de răspândire a bolșevismului spre vest, pe care afișul prezentat aici este menit să o alimenteze, a fost o temă larg răspândită a vremii și a avut o influență semnificativă asupra evoluțiilor politice.

Pentru mulți dintre acești voluntari mai tineri, care ajunseseră la maturitate într-o atmosferă belicoasă, saturată de povești despre vărsări eroice de sânge, dar care nu cunoscuseră pe pielea lor „furtunile de oțel", milițiile ofereau o ocazie binevenită de a trăi existența romanțată a războinicilor. După cum observa un conducător al unei grupări paramilitare, mulți tineri voluntari încercau să-și impresioneze superiorii printr-un „comportament militarist dur", care era „cultivat ca o virtute de o mare parte a tineretului postbelic" și care afecta profund tonul general și atmosfera din organizațiile paramilitare de după 1918.[548] Odată ce intrau în unitățile paramilitare dominate de foști ofițeri de trupe de șoc, tinerii voluntari erau dornici să-și dovedească vrednicia într-o comunitate de războinici și „eroi de război" adesea multiplu decorați.[549]

La un loc, veteranii călițiîn lupte din Marele Război și mai tinerii voluntari „romantici" formau subculturi exclusiv masculine, în care violența brutală era o formă acceptabilă, dacă nu dezirabilă, de expresie politică. *Acta non verba* era caracteristica definitorie a acestor grupuri. Erau mânate nu de o viziune revoluționară sau de o nouă utopie politică, ci de o retorică comună a restabilirii ordinii și a unei serii întreținute de antipatii sociale.[550]

O parte centrală a acestui lucru a fost antifeminismul. Chiar înainte de război, ascensiunea unei mișcări feministe ample și gălăgioase provocase îngrijorare printre conservatorii care se temeau de „feminizarea" societății germane, temeri cimentate de votul femeilor din 1918. După 1918, cu o majoritate feminină în rândul votanților germani, această viziune „coșmarescă" devenise realitate și alimenta o percepție generală în care ordinea și disciplina fuseseră spulberate de revoluție și în care degenerarea morală cuprindea societatea. Activistele de frunte ale extremei stângi, precum Rosa Luxemburg, erau deosebit de detestate de extrema dreaptă, la fel ca persoanele homosexuale care se simțeau foarte eliberate de revoluție și deveniseră mult mai deschise după noiembrie 1918.[551]

Chiar dacă eliminarea celebrului „paragraf referitor la persoanele homosexuale", Secțiunea 175 din codul penal, nu fusese realizată imediat după sau în timpul revoluției – a fost doar anulată de comitetul de revizuire a codului penal din Reichstag, în 1929, dar reforma nu a fost niciodată implementată –, mulți homosexuali priveau revoluția ca pe o mare eliberare, mai ales cei care locuiau în capitala germană. Berlinul devenise cu mult înainte de 1914 un centru al diferitelor subculturi sociale și sexuale, dar nimic nu se compara cu perioada postbelică.[552] Activiștii emancipării homosexualilor sperau că noua eră a democrației va vesti zorii eliberării sexuale și a emancipării drepturilor gay. Apariția democrației a adus cu sine și o oarecare libertate a presei:[553] noi reviste pentru homosexuali, lesbiene și travestiți au fost lansate pe piață și vândute în întreaga Germanie, în chioșcuri pe stradă și pe bază de abonament, ducând „un val uriaș al ziarelor pentru homosexuali", în cuvintele lui Magnus Hirschfeld.[554]

Inutil să mai spunem că aceste libertăți limitate au alarmat extrema dreaptă, care oricum avea impresia că lumea se întorsese cu susul în jos după Revoluția din 1918. Puternic contrastantă cu lumea ostilă care le înconjura, milițiile ofereau ierarhii clar definite și un cunoscut sentiment al apartenenței și al scopului în viață. Grupurile paramilitare se considerau fortărețe ale camaraderiei soldățești, ale masculinității și „ordinii" în ceea ce activiștii percepeau o lume ostilă a egalitarismului democratic, a internaționalismului comunist, a feminismului și a militanților pentru drepturile comunității gay. Acest spirit al camaraderiei, cuplat cu dorința de a face parte dintr-un proiect postbelic care avea să dea sens la ceea ce părea acum experiența lipsită de sens a morții în masă și a înfrângerii în război, țineau închegate aceste grupuri. Membrii lor se considerau nucleul unei „noi societăți" de războinici, reprezentând atât valorile eterne ale nației, cât și noile concepte autoritariste ale unui stat în care această națiune putea înflori.[555]

Unul dintre aceștia, Ernst von Salomon, care trăise revoluția postbelică din 1918 în calitate de cadet în vârstă de 16 ani, descrie percepția sa (stilizată retrospectiv) asupra revoluției în romanul său autobiografic *Die Geächteten* (*Proscrișii*):

> Din spatele steagului (roșu), mulțimi ostenite năvăleau într-un mod dezordonat. Femeile mărșăluiau în față. Mergeau în față cu fustele lor largi, cu pielea cenușie de pe chipul lor atârnând zbârcită pe oasele ascuțite. [...] Bărbații, bătrâni și tineri, soldați și muncitori, printre ei mulți aparținând micii burghezii, înaintau cu fețe plictisite, abătute. [...] Așa mărșăluiau campionii revoluției. Din această mulțime întunecată avea să izvorască flacăra aprinsă a revoluției, avea să se materializeze visul de sânge și baricade? Imposibil să capitulăm în fața lor. [...] M-am strâmbat la pretențiile lor care nu cunoșteau mândria, nici încrederea în victorie. [...] M-am ridicat drept și am gândit „gloată", „adunătură", „gunoi" și am mijit ochii de parcă aș fi privit aceste figuri goale, sărmane; ca niște șobolani, mă gândeam eu, purtând praful rigolelor pe spate. [...][556]

La fel ca Salomon, mulți foști soldați de pe front erau încercați de un violent resentiment față de izbucnirea Revoluției din 1918 și simțeau că sacrificiile lor fuseseră trădate de frontul intern. O experiență relatată în mod repetat în memoriile și jurnalele veteranilor de dreapta era faptul umilitor că fuseseră deposedați de medaliile și epoleții lor de către susținătorii consiliilor muncitorilor și ale soldaților.

> Pe 15 noiembrie 1918 eram în drum spre spitalul din Bad Nauheim, spre garnizoana mea de la Brandenburg. În timp ce șchiopătam ajutându-mă de baston în stația Potsdam din Berlin, un grup de bărbați în uniformă, purtând banderole roșii, m-au oprit și m-au somat să predau epoleții și însemnele militare. Ca răspuns am ridicat bastonul; dar revolta mea a fost înăbușită rapid. Am fost aruncat la pământ și doar intervenția unui oficial de la căile ferate m-a salvat din postura umilitoare. Din acel moment s-a aprins în mine ura împotriva criminalilor din noiembrie. De îndată ce starea mea de sănătate s-a îmbunătățit cât de cât, mi-am unit forțele cu grupurile dedicate răsturnării rebeliunii.[557]

Alții s-au simțit nedoriți de rudele lor la sosirea acasă, deoarece absența lor îndelungată și pierderea veniturilor familiei nu fuseseră justificate de victorie – temă explorată de celebrul, și remarcabil de perceptiv, roman din 1923 al lui Joseph Roth, *Das Spinnennetz* (*Pânza de păianjen*). Romanul lui Roth are ca subiect central revoltele postbelice din Berlin: protagonistul cărții, locotenentul Theodor Lohse, este unul dintre numeroșii ofițeri demobilizați ai Puterilor Centrale, pentru care înfrângerea în Marele Război servește ca sursă majoră de mobilizare politică împotriva ordinii postbelice. Obligat să-și ducă un trai mizer ca profesor privat în casa unui bogat om de afaceri evreu, Lohse ajunge în curând la disperare din cauza umilirii naționale provocate de colapsul militar și de ostilitatea cu care îl primește propria familie la întoarcerea de pe câmpurile de luptă din Flandra: „Nu-l puteau ierta pe Theodor – care fusese de două ori menționat în depeșe –, pentru că nu reușise să moară ca un erou din postura de locotenent. Un fiu mort ar fi fost

mândria familiei. Un locotenent lăsat la vatră, o victimă a revoluției, era o povară pentru femeile din familia lui. [...] Le-ar fi putut spune surorilor că nu era responsabil pentru propriul ghinion; că blestema revoluția și era măcinat de ura față de socialiști și de evrei; că ducea fiecare zi ca pe un jug pe gâtul său plecat și că se simțea prizonier al epocii sale, ca într-o închisoare în care nu pătrundea soarele."[558]

Singura cale de scăpare pentru Lohse din „închisoarea în care nu pătrundea soarele" a existenței de invalid era posibilitatea continuării războiului prin alte mijloace. În consecință, Lohse se alătură rapid uneia dintre numeroasele organizații paramilitare care apăruseră ca ciupercile după ploaie în Europa postbelică și care răspundea unei probleme majore cu care se confrunta cea mai mare parte a continentului imediat după 1918: incapacitatea multora de a lăsa războiul în urmă și de a accepta venirea păcii. După cum afirma în memoriile sale unul dintre cei mai cunoscuți membri ai *Freikorps*, Friedrich Wilhelm Heinz: „Când ne-au spus că războiul s-a încheiat, am râs, deoarece noi eram războiul. Flacăra acestuia a continuat să ardă în noi, a continuat să trăiască în faptele noastre înconjurată de o aură strălucitoare și înspăimântătoare a distrugerii. Ne-am urmat chemarea interioară și am mărșăluit pe câmpurile de luptă ale perioadei postbelice..."[559]

Absența soldaților Aliați de pe teritoriul german înainte de încheierea oficială a ostilităților, pe 11 noiembrie, a părut să facă plauzibilă o teorie a conspirației promovată mai întâi de Ludendorff și de Hindenburg în toamna lui 1918: că de fapt armata germană nu fusese înfrântă din exterior, ci se prăbușise pur și simplu ca urmare a unei „lovituri de cuțit în spate" dată de elemente subversive de pe frontul intern. Cei care promovau ideea armatei care fusese „neînvinsă pe câmpul de luptă" puteau clădi pe povești mai vechi și consacrate ale trădării, mai ales pe legendele medievale ale Nibelungilor, în care eroul germanic Siegfried este înjunghiat mișelește în spate cu o lance. Varianta modernă a acesteia, după 1918, punea accentul asupra conspirațiilor internaționaliste venetice și asupra trădării de pe frontul intern drept cauză principală a înfrângerii Germaniei, idee ce avea să devină o piatră de temelie a ideologiei de dreapta în Germania interbelică.[560]

Mitul armatei germane „neînvinse", chipurile trădată de revoluție, a călătorit rapid dincolo de granițele germane, până în taberele de prizonieri îndepărtate. Ziarul de limbă germană al lagărului de prizonieri japonez Bandō (unde din 1917 au fost închiși aproximativ 1 000 de prizonieri de război germani și o mână de austro-ungari) scria la începutul lui decembrie: „În timp ce trupele de pe frontul de vest, în mare măsură neclintite, au continuat lupta inegală, casa din spatele frontului a fost înghițită de flăcări mistuitoare. Acum stăm lipsiți de apărare în fața inamicului; încă o dată, ca odinioară după Jena și Auerstedt [bătăliile gemene din 1806, în care Prusia suferise o înfrângere zdrobitoare în lupta cu Napoleon], patria noastră trebuie să înainteze cu greu prin insulte și ocară."[561]

Un element central al mitului loviturii de cuțit în spate era noțiunea uneori implicită, dar mai des explicită, că trădarea trebuia răzbunată într-o „zi a judecății", când „dușmanul din interior" avea să fie combătut fără milă. Așa cum sublinia cunoscutul lider al *Freikorps*, fostul ofițer naval și viitorul ambasador nazist la București, Manfred von Killinger, într-o scrisoare către familia sa: „Mi-am făcut o promisiune, tată. Fără luptă, mi-am predat torpilorul inamicilor și am urmărit cum drapelul meu se scufundă. Am jurat să mă răzbun împotriva celor care sunt responsabili de asta."[562]

Decizia lui Noske de a recruta oameni precum Killinger, în încercarea de a suprima aparenta amenințare bolșevică, a oferit acestor oameni ocazia de a acționa în baza fanteziilor lor de răzbunare violentă. La Berlin, în ianuarie 1919, în timpul înăbușirii „revoltei spartachiste", a explodat ura înăbușită față de Revoluția din Noiembrie și față de susținătorii acesteia. Declanșată în urma declarației oficiale a guvernului din 8 ianuarie, care anunța că „la violență se poate răspunde doar prin violență" și că „ora răzbunării se apropie",[563] *Freikorps* au mărșăluit spre Berlin, unindu-și forțele cu trupele regulate. Pe 11 ianuarie au luat cu asalt cartierul în care se aflau sediile ziarelor. Folosind foc de artilerie și de mitraliere, au atacat fortăreața rebelilor din cădirea ziarului *Vorwärts*. Deși s-au predat, șapte dintre ocupanții clădirii *Vorwärts* au fost uciși cu brutalitate de *Freikorps*.

Alții, precum Hilde Steinbrink, care mânuise ultima mitralieră cu care spartachiștii încercaseră să se apere împotriva trupelor *Freikorps*, au fost arestați și închiși.[564] În total, aproape 200 de oameni au fost uciși în timpul Revoltei din Ianuarie și alți 400 au fost arestați. În acea după-amiază, Noske a condus o paradă militară cu 3 000 de soldați prin centrul Berlinului, ca să celebreze victoria „forțelor sale de ordine" împotriva adversarilor comuniști. Până pe 12 ianuarie, restul punctelor de rezistență au fost eliminate.[565]

Pentru observatorii liberali de stânga și social-democrați, uciderea muncitorilor germani a fost profund regretabilă, dar acest sentiment nu era împărtășit de toți: „Mare bucurie în rândurile publicului burghez în urma luării cu asalt a sediului central al poliției, care a avut succes noaptea trecută. Sunt distrus, deși sunt mulțumit că spartachiștii au fost obligați să se retragă. Dar am un sentiment straniu că trupele nu au fost chemate doar pentru asta; reacția e în desfășurare. În plus, această aplicare brutală a puterii, această ucidere a camarazilor – a celor care ar trebui să fie camarazi – e oribilă."[566]

Contemporani și mai conservatori, cum ar fi renumitul istoric Friedrich Meinecke care trăia în Dahlem, suburbia bogată a Berlinului, unde se strânseseră cei din *Freikorps* înainte să intre în oraș, își exprimau îngrijorarea că guvernul Ebert descătușase forțe pe care probabil nu le putea controla: „Teroarea spartachistă, care ne ținea în tensiune de opt zile, pare să fi luat sfârșit acum. Era esențială desfășurarea unei forțe mici, dar fiabile împotriva acestui spectru, care a emanat dintr-o gloată lașă. [...] Dar vor avea oare acești tineri locotenenți, care au mai îmbrăcat uniforma militară și care mărșăluiesc în masă cu armele lor, abilitatea de a înțelege noua eră? [...] La urma urmelor, nu există decât o legătură slabă între guvernul Ebert și aceste ajutoare din rândurile burgheziei și ale ofițerilor rezerviști."[567]

Luxemburg și Liebknecht, cei mai importanți membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist, au încercat să scape de actele de răzbunare neîntrerupte din Berlin ascunzându-se și mutându-se constant dintr-un cartier în altul din capitală. Amândoi făcuseră prea puțin pentru a detensiona situația, chiar dacă devenise clar că rebelii erau

condamnați la eșec. Chiar dacă avea îndoieli în sinea ei în legătură cu capacitatea stângii de a prelua puterea din mâinile guvernului, Luxemburg reitera în continuare public convingerea ei fermă că guvernul Ebert trebuia răsturnat cu forța. Pe 8 ianuarie scria în *Rote Fahne*: „Lecțiile ultimelor trei zile îndeamnă în mod evident clasa muncitoare: Nu vorbiți! Nu discutați la nesfârșit lucrurile! Nu negociați! Acționați!"[568]

După mai multe zile în care fuseseră pe fugă, Luxemburg și Liebknecht au ajuns la ultima lor ascunzătoare dintr-un bloc din suburbia bogată Wilmersdorf. Aici și-au scris ultimele articole pentru *Rote Fahne*. Liebknecht și-a publicat textul înflăcărat „Trotz alledem!" („În ciuda tuturor lucrurilor!"), în care recunoștea înfrângerea temporară, dar își îndemna susținătorii să persevereze. Nu fusese momentul potrivit pentru o reușită a unei revoluții comuniste, scria el: „Oribila reacție contrarevoluționară a elementelor înapoiate ale poporului și a claselor avute au înăbușit-o". Și totuși: „Învinșii de astăzi vor fi învingătorii de mâine".[569] Luxemburg aproba aceste sentimente într-un eseu profund, intitulat în mod sarcastic „Ordine restabilită la Berlin": „Acoliți proști! «Ordinea» voastră e clădită pe nisipuri mișcătoare. Mâine revoluția va «izbucni din nou răsunătoare» și va anunța cu surle și trâmbițe, în fața terorii voastre: «Am fost, sunt, voi fi!»"[570]

În seara de 15 ianuarie 1919, paramilitari de dreapta au pătruns în bloc. Liebknecht și Luxemburg au fost arestați și, împreună cu un alt activist comunist, Wilhelm Pieck, viitorul președinte al Republicii Democrate Germane, au fost predați „Garde-Kavallerie-Schützen-Division" („Divizia de Cavalerie de Gardă"), o unitate de elită a vechii armate imperiale, acum sub comanda unui antibolșevic notoriu, căpitanul Waldemar Pabst.[571] La sediul diviziei din hotelul de lux Eden, Pieck, din motive care nu au fost niciodată clarificate pe deplin, a reușit să-l convingă pe Pabst să-l lase să plece (probabil în schimbul unor informații legate de ascunzătorile altor spartachiști, după cum avea să pretindă însuși Pabst într-un interviu după 1945).[572] Între timp, Liebknecht a fost agresat, scuipat și lovit cu patul puștii. La ora 21.45, liderul comunist, în stare de inconștiență, a fost dus cu mașina în cel mai mare parc din centrul

Berlinului, Tiergarten, unde a fost împușcat de trei ori de la mică distanță. Ucigașii au lăsat după aceea fără nici o jenă trupul lui Liebknecht la o stație de salvare din apropiere, pretinzând că găsiseră „un trup neidentificat".[573]

Conform raportului oficial completat de divizie, Luxemburg a fost luată între timp din mâinile gărzilor ei de „mulțimea dezlănțuită". În realitate, Luxemburg stătea în biroul temporar al lui Pabst, citind *Faust* de Goethe când soldații s-au întors la hotel. A fost, de asemenea, lovită de două ori peste față cu patul puștii. Sângerând abundent, a fost aruncată într-o mașină. După un drum scurt, un locotenent a sărit pe treapta stângă a automobilului și a ucis-o pe Luxemburg cu o singură împușcătură în cap. A fost aruncată în canalul Landwehr, iar trupul ei descompus a fost găsit multe săptămâni mai târziu, în mai 1919.[574]

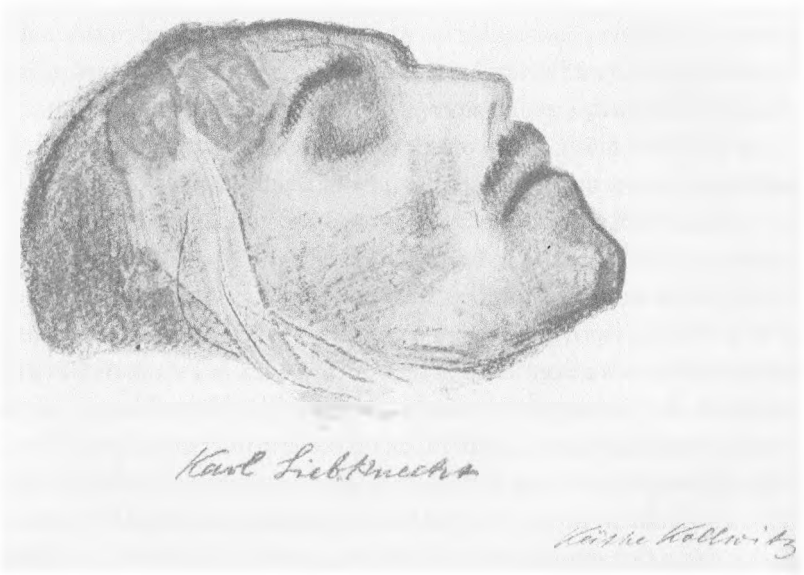

9.4. Karl Liebknecht, liderul extremei stângi a mișcării revoluționare germane, pe catafalc. Capul lui e legat cu un bandaj, Liebknecht fiind executat brutal prin împușcare de soldații din *Freikorps*. Acest desen în cărbune al revoluționarului mort a fost realizat de Käthe Kollwitz.

Când Liebknecht și alți 31 de spartachiști uciși au fost înmormântați, pe 25 ianuarie 1919, au ieșit în stradă peste 100 000 de oameni și au participat la procesiune, mulți dintre cei care nu sprijiniseră revolta, dar care regretau crimele. Marșurile au fost marcate de o prezență masivă a poliției și armatei, inclusiv a câtorva dintre soldații din *Freikorps* care-i uciseseră pe Liebknecht și pe Luxemburg. După cum nota artista Käthe Kollwitz în jurnalul ei în acea zi: „Karl Liebknecht a fost înmormântat astăzi. [...] Mi s-a permis să-i desenez un portret și am fost la morgă devreme dimineață. Era depus acolo, în hol, lângă alte coșciuge. În jurul frunții zdrobite fuseseră așezate flori roșii, avea o expresie mândră, gura ușor deschisă și deformată de durere, un aer oarecum surprins pe chipul său. Avea mâinile pe lângă corp și câteva flori roșii erau pe cămașa lui albă." Apoi a continuat cu descrierea înmormântării: „Tot centrul orașului e închis; imensa coloană a manifestanților a fost deviată. [...] De la Friedrichshain, coloana a mers în spatele coșciugelor. [...] Cât de meschine și de false sunt aceste măsuri. Dacă Berlinul, o mare parte din Berlin, dorește să-și înmormânteze căzuții, atunci aceasta nu este o chestiune revoluționară. Chiar și între bătălii există ore de pauză pentru a îngropa morții. E nedemn și provocator să-i hărțuiești prin mijloace militare pe cei care vor să-l conducă pe Liebknecht la groapă. Și e un semn al slăbiciunii guvernului că trebuie să îndure asta."[575]

Uciderea acestor doi lideri revoluționari a fost un exemplu clar al brutalizării vieții politice ca urmare a războiului și a urmărilor acestuia. Aceasta a continuat și în anii care aveau să vină, după cum a devenit clar, de exemplu, când liderul USPD, Hugo Haase, a fost asasinat prin împușcare, în 1919, de un pielar din câte se pare nebun, Johann Voss, când Haase a încercat să intre în clădirea Reichstagului. Câțiva ani mai târziu, în 1922, ministrul german de externe, Walther Rathenau, a fost omorât de membrii organizației de extremă dreaptă „Organizația Consul". Cu doar două săptămâni în urmă, o încercare a aceleiași organizații secrete de a-l ucide pe fostul cancelar SPD, și pe atunci primar al orașului Kassel, Philipp Scheidemann, cu acid cianhidric nu reușise.[576] Dar această brutalizare nu a afectat

doar Germania. Crimele politice s-au răspândit în Europa în perioada imediat următoare războiului. În Irlanda, Michael Collins a căzut victimă unui astfel de atentat în timpul războiului civil. În Ungaria, comunistul liberal de stânga Béla Bacsó și redactorul-șef al ziarului social-democrat *Népszava*, Béla Somogyi, au fost de asemenea uciși. Valul de crime politice nu a dispărut după 1919. Pe 15 martie 1921, de exemplu, studentul armean Soghomon Tehlirian l-a împușcat pe fostul ministru de interne al Imperiului Otoman, Talat Pașa, unul dintre principalii responsabili pentru genocidul armean care începuse în primăvara lui 1915 și în timpul căruia fuseseră uciși sistematic 1,5 milioane de armeni otomani. În 1925, un tehnician dentar din Viena, cu legături în Partidul Nazist Austriac, l-a ucis pe romancierul Hugo Bettauer, care, fiind evreu convertit, cu vederi politice liberale, corespundea conceptului de dușman al dreptei radicale. Câțiva ani mai târziu, regele iugoslav Alexandru I a avut aceeași soartă în Marsilia. Asasinul său a fost un membru al Mișcării Croate Ustașa care se simțea oprimat de majoritatea sârbă. Crima, ca mijloc de conflict politic, nu mai constituia o excepție, ci mai degrabă o trăsătură integrală a culturii europene postbelice.

În cazul Germaniei, uciderea lui Luxemburg și a lui Liebknecht urma să aibă consecințe pe termen lung pentru relația dintre comuniști și social-democrați. Îngrozită de decizia lui Noske de a dezlănțui forțele contrarevoluției asupra muncitorilor germani, una dintre cele mai cunoscute activiste pentru drepturile femeilor din Germania, Clara Zetkin, a fost îndemnată să rupă toate legăturile pe care le mai avea cu social-democrații.[577] Zetkin, care nu-și urmase prietena apropiată, Luxemburg, în nou-înființatul Partid Comunist, acum, la vârsta de 62 de ani, a decis să intre în KPD: „La vârsta pe care o am [...] vreau să folosesc timpul în care pot fi încă activă pentru a sta și a lupta acolo unde există viață, și nu unde descompunerea și slăbiciunea se uită la mine".[578]

Prăpastia care se deschisese în mișcarea socialistă a muncitorilor înainte și după Primul Război Mondial și care se lărgise de Crăciunul Sângeros din 1918 devenise acum una insurmontabilă. Pentru extrema

stângă – susținătorii USPD și KPD – devenise clar că de fapt conducerea Partidului Social-Democrat Majoritar purta responsabilitatea pentru evenimentele violente din ianuarie 1919, care umbreau acum relația dintre partidul de stânga și SPD. În schimb, Ebert și Noske erau convinși că apăraseră Germania de bolșevism și de „condițiile rusești" prin acțiuni consecvente – o problemă care a jucat și un rol important în campania electorală pentru Adunarea Națională din ianuarie 1919.

Capitolul 10

TRIUMFUL LIBERALISMULUI

Pe fondul unei atmosfere de frământări revoluționare și de violențe, în ianuarie 1919 publicul german a fost chemat să aleagă o Adunare Națională Constituantă, parlamentul german interimar care urma să se întrunească pentru a redacta o nouă constituție pentru Reich. În ziua alegerilor, votanții s-au prezentat într-un număr fără precedent și au acordat o majoritate copleșitoare de 76% din voturi celor trei partide care susțineau ferm o reînnoire democratică a Germaniei: Partidul Social-Democrat Majoritar (37%), Partidul Democratic German de orientare liberală, sau DDP (18,5%), și Partidul Catolic de Centru (19,7%). Cu alte cuvinte, MSPD câștigase 3,1% în comparație cu ultimele alegeri generale din 1912, în pofida faptului că mai radicalul USPD se desprinsese din partidul principal. Cel mai mare partid de opoziție, care primise doar puțin peste 10% din voturi, era DNVP naționalist, urmat de USPD (7,6%) și de DVP (Partidul Popular German) național-liberal.[579] Rezultatul a fost clar: majoritatea germanilor voiau un nou început democratic, nu genul de revoluție socioeconomică cerută de USPD și de nou-înființatul KPD. Aceștia din urmă au cerut boicotarea alegerilor generale, cel mai probabil pentru că își dăduseră seama că alegerile aveau să dezvăluie slăbiciunea.

Una dintre cele mai importante schimbări ale acestor alegeri, primele alegeri pe deplin democratice din Germania, a fost că toți adulții cu vârsta de peste 20 de ani aveau drept de vot. Pentru prima dată la alegerile naționale germane, femeile aveau drept de vot deplin și egal și puteau vota și candida la alegeri la nivel local și național – schimbare de evenimente care era și mai remarcabilă dat fiind că atât Reichstagul, cât și Landtagul prusac respinseseră petițiile privind scrutinul cu numai câteva săptămâni înainte de revoluție.[580] Germania nu era,

desigur, în nici un caz prima țară în care femeile câștigaseră dreptul de vot: femeile din Noua Zeelandă câștigaseră acest drept în 1893. În Europa, finlandezele dobândiseră drepturi civile depline în 1906, norvegienele în 1913 și danezele în 1915. Totuși Germania a fost prima țară mare puternic industrializată din lume care a acordat drepturi electorale femeilor.

Încă din 12 noiembrie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului dăduse următorul decret: „Toate alegerile pentru organismele oficiale se vor desfășura de acum cu drepturi de vot egale, secrete, generale, pe baza sistemului electoral, proporțional pentru toate persoanele de sex masculin și feminin cu vârsta de cel puțin 20 de ani".[581] La mai puțin de trei săptămâni, pe 30 noiembrie, noua Lege electorală a intrat în vigoare, acordând drept de vot activ și pasiv femeilor. Acest lucru a deschis calea pentru primele alegeri naționale cu participare feminină: alegerile pentru Adunarea Națională din 19 ianuarie 1919, în care femeilor li s-a permis să voteze și să fie alese în funcții publice. Înainte de asta, avuseseră loc deja alegeri parlamentare de stat în care femeilor li se permisese să-și exercite dreptul de vot: în Baden, femeile își exercitaseră prima dată acest drept democratic de bază pe 5 ianuarie 1919, iar în Württemberg, pe 12 ianuarie 1919. Activista pentru drepturile femeilor Marianne Weber (DDP), căsătorită cu sociologul Max Weber, devenise prima femeie care a luat cuvântul într-un parlament german. În discursul său inaugural din Karlsruhe Ständehaus li se adresase colegilor ei și subliniase că: „Noi, femeile, ne exprimăm marea bucurie și satisfacție că am fost chemate să participăm la îndeplinirea acestei sarcini și aș putea spune că suntem mai bine pregătite pentru acest lucru decât ar putea crede majoritatea dintre dumneavoastră".[582]

Politicienele conservatoare au salutat, de asemenea, sufragiul universal, deși din alte motive, după cum explica una dintre cele mai prolifice delegate DNVP din Adunarea Constituantă de la Weimar, Käthe Schirmacher. Schirmacher s-a născut în Danzig, în 1865, tatăl ei fiind un bogat negustor, și a fost una dintre primele femei din Germania care a obținut un doctorat. Lesbiană declarată, o susținătoare

vocală a mișcării feministe progresiste înainte de 1914 și una dintre cofondatoarele Alianței Internaționale pentru Sufragiul Feminin, a trecut treptat pe eșichierul politic de la stânga la extrema dreaptă. În timpul Marelui Război a devenit o susținătoare a Partidului Național al Patriei și un model de urmat în ochii femeilor cu aceeași gândire privind participarea femeilor la afacerile publice. După 1918, Schirmacher a subliniat implicarea femeilor în politică drept o precondiție crucială pentru o reîntinerire a nației germane, o națiune aruncată într-o criză profundă de eșecul bărbaților de a-și asigura victoria în 1918.[583]

Încrederea celor două femei, Weber și Schirmacher, izvora în parte din cunoașterea faptului că femeile alcătuiau acum majoritatea votanților Germaniei. Din cauza modificării structurii populației produse de război – mai ales după moartea a circa două milioane de bărbați germani, majoritatea votanți eligibili – erau cu 2,8 milioane mai multe femei cu drept de vot (17 milioane în total) decât alegătorii bărbați.[584] Și majoritatea femeilor își exercitau dreptul de vot: la alegerile generale pentru Adunarea Națională din ianuarie 1919, peste 82% dintre femeile eligibile cu vârsta peste 21 de ani au votat – un nivel extrem de ridicat al participării politice într-o perioadă de tensiune generală și frământări. Majoritatea nu au votat pentru partide politice de stânga (care erau votate mai degrabă de bărbați), ci pentru centru-dreapta și dreapta naționalistă.[585]

În același timp, 300 de femei și-au folosit noul drept câștigat de a candida la alegeri. În cele din urmă, au fost alese 39 de femei în Adunarea Națională (inclusiv Marie Behnke și Helene Grünberg, care au urmat unor deputați, după moartea acestora). În pofida înclinației lor de a vota pentru partide centriste sau pentru dreapta conservatoare, reprezentarea femeilor în Adunarea Națională a fost cea mai puternică în partidele de stânga, mai ales în cele două partide social-democrate, MSPD și USPD, care aveau împreună 21 de parlamentari femei în Adunarea Națională.[586] Una dintre ele, Marie Juchacz, din Partidul Social-Democrat Majoritar, în vârstă de 40 de ani, o croitoreasă pricepută care fusese membră a conducerii partidului MSPD

încă din 1917, a devenit prima femeie aleasă a poporului într-un parlament național german care a ținut un discurs.[587] Pe 19 februarie 1919, ea observa „că revoluția a fost cea care a ajutat la depășirea vechilor prejudecăți aici, în Germania". Revoluția le dăduse femeilor „ceea ce până acum le fusese în mod greșit interzis".[588] Au existat și alți indicatori ai unei creșteri uriașe a activității politice în rândul femeilor din Germania. Numărul femeilor membre în Uniunea Sindicatelor Libere a crescut dramatic de la 500 000, în 1918, la 1,7 milioane, în 1920, în timp ce numărul de membre ale MSPD a crescut de la 66 000 la peste 200 000 în aceeași perioadă.[589]

Orice ar fi determinat alegerea unui individ, rezultatele au deschis calea către Marea Coaliție a acelor partide care susținuseră „Rezoluția de pace" din 1917: MSPD, Partidul Democratic German de orientare liberală (DDP, care devenise partidul succesor al Partidului Progresist al Poporului din Germania imperială) și Partidul Centrist German. Aceste trei partide aveau să formeze în curând așa-numita „coaliție de la Weimar".[590] Coaliția de la Weimar și-a căpătat numele de la orașul din centrul Germaniei în care s-a întrunit Adunarea Națională. Aici, la Teatrul Național, s-a întâlnit adunarea constituantă din februarie 1919.

Weimar fusese ales ca loc de întâlnire pentru a lucra la noua constituție nu doar pentru că situația din capitală era considerată în continuare instabilă după „Revolta spartachistă", ci și din motive simbolice. Guvernul credea că „spiritul de la Weimar" – simbolul culturii germane clasice, umaniste, asociat multă vreme cu viața și opera scriitorilor germani din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea și, uneori, rezidenți din Weimar, Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich Schiller – avea să dea semnalul unui nou început atât conaționalilor germani, cât și Aliaților. Pe lângă faptul că semnala o îndepărtare simbolică de cultura militaristă a Germaniei imperiale, decizia de a redacta constituția la Weimar a fost și o concesie față de puternicele sentimente anti-Berlin din alte părți ale Germaniei (mai ales din Bavaria și din Renania catolică), ale căror populații simțeau că prea multă putere era concentrată în Prusia și în capitală.[591]

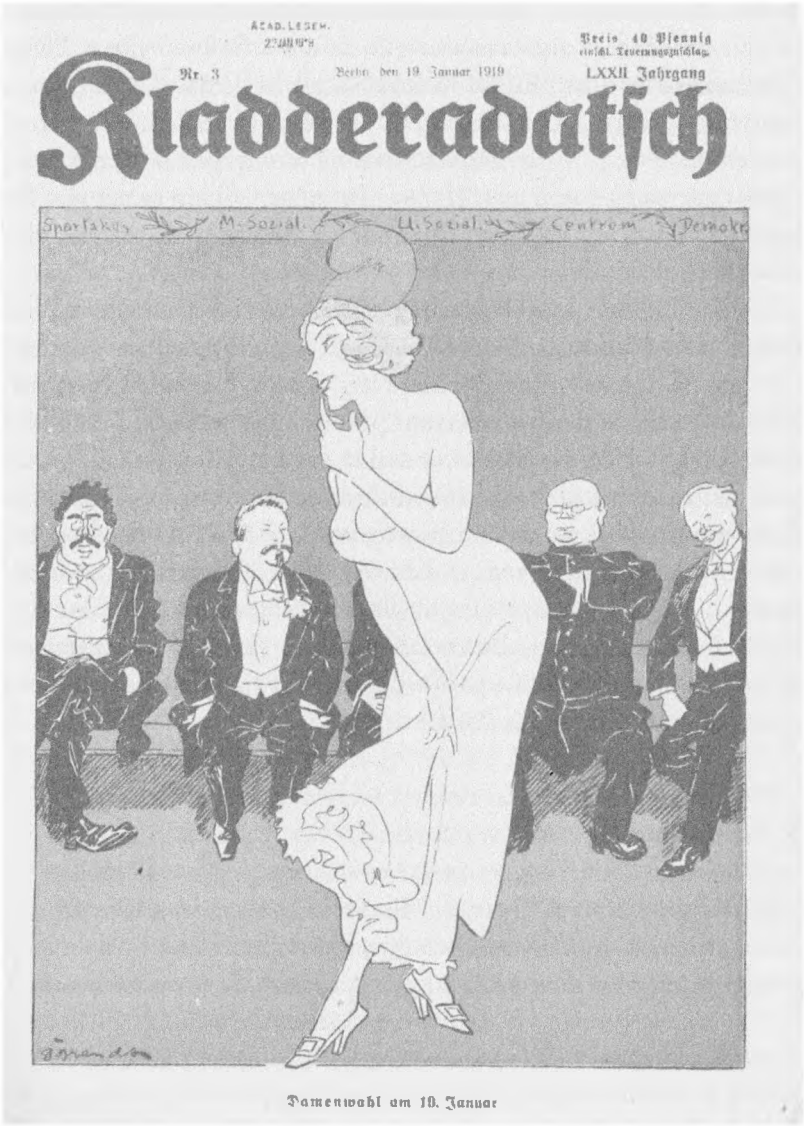

10.1. Revista satirică *Kladderadatsch* numea alegerile din 19 ianuarie 1919 „Alegerea doamnelor". Era prima dată când femeile din Germania avuseseră drept de vot la alegerile naționale. Numărul femeilor votante depășise cu mult numărul alegătorilor bărbați în 1919.

Pe 6 februarie 1919, ziua deschiderii oficiale a Adunării Naționale (și ziua care marca aniversarea de 23 de ani a fiului ei căzut, Peter, care murise în 1914), Käthe Kollwitz scria în jurnalul său: „E o zi frumoasă. Pentru prima dată după o lungă perioadă simt din nou că pot realiza ceva. [...] Am desenat o mamă care își ține la piept cei doi copii; sunt eu cu copiii mei, Hans și Peterchen. Și am reușit să o fac bine. [...] Seara am băut vin. În amintirea băiatului. Și pentru Adunarea Națională."[592]

Friedrich Ebert a fost cel care a ținut în acea zi discursul inaugural la Adunarea Națională. Plasând revoluția și noile începuturi politice marcate de deschiderea Adunării Naționale în contextul „mișcării liberale germane pentru libertate" din prima jumătate a secolului al XIX-lea,[593] Ebert a repetat apelul la ordine, disciplină și muncă grea pentru a proteja ceea ce fusese deja realizat. A absolvit revoluția de responsabilitate pentru înfrângerea militară a Germaniei și pentru consecințele ei. Acestea erau, în schimb, urmările războiului, politicile greșite ale vechilor elite și atitudinile răzbunătoare ale puterilor Antantei. La fel ca mulți dintre concetățenii săi, Ebert era în continuare de neclintit în părerea că o pace wilsoniană ar trebui să fie rezultatul discuțiilor cu Aliații de la Paris:

> Războiul nu ne-a epuizat doar pe noi. I-a epuizat și pe *adversarii noștri*. Și din această senzație de epuizare vine efortul lor de a-și recupera pierderile de la poporul german și de a aduce ideea de exploatare în eforturile de obținere a păcii. Împotriva acestei răzbunări și a acestor planuri de jaf e nevoie de un protest categoric. (Bravo!) Poporul german nu poate fi făcut sclavul altor țări pentru 20, 40 sau 60 de ani. [...] Poporul german e hotărât să-i considere răspunzători pe cei despre care se poate dovedi că au comis greșeli sau încălcări intenționate. Dar nu trebuie pedepsiți cei care au fost ei înșiși victime, victime ale războiului, victime ale lipsei noastre anterioare de libertate.[594]

Mai exista o cerere suplimentară formulată de Ebert pe 6 februarie, de această dată adresându-se colegilor săi parlamentari: a solicitat

Adunării Naționale să autorizeze guvernul să înceapă imediat negocierile cu guvernul țării vecine, Austria germană, în legătură cu unificarea celor două state. Procedând astfel, sugera Ebert, republica avea să revină la aspirațiile unei Germanii Mari din prima jumătate a secolului al XIX-lea și „va reînnoda legătura pe care violențele din 1866 au rupt-o cândva", referindu-se la Bătălia de la Königgrätz dintre Prusia și Imperiul Habsburgic. Ca urmare a victoriei Prusiei din 1866, Chestiunea Germană fusese decisă în favoarea soluției unei Germanii mai mici, adică o „Prusie mai mare", după cum susținuseră multă vreme numeroși critici – inclusiv SPD sub conducerea îndelungată a lui August Bebel.[595]

Cererea lui Ebert de *Anschluss* (anexare) a Austriei în deschiderea Adunării Naționale germane necesită câteva explicații, nu în ultimul rând pentru că pare extrem de naivă, privind retrospectiv. Oricum, în iarna 1918–1919 mai mulți germani sperau că Reichul german avea să compenseze în curând înfrângerea militară și pierderea anticipată a Alsaciei și Lorenei încorporând Austria germană, statul trunchiat vorbitor de germană rămas după dezintegrarea Imperiului Habsburgic.[596]

Dezbaterea pe tema *Anschluss*-ului Austriei începuse încă din 12 noiembrie 1918, când Guvernul Provizoriu de la Viena declarase că Austria germană făcea „parte din Republica Germană".[597] Ebert și Consiliul Comisarilor Poporului au fost sceptici inițial cu privire la ideea că Aliații vor conveni vreodată asupra unui astfel de fapt împlinit,[598] dar cei șase membri ai guvernului revoluționar cu siguranță au considerat că merită să lupte.[599] Au apelat la principiul wilsonian al autodeterminării popoarelor, pe care avea să se bazeze Tratatul de pace de la Versailles – cel puțin așa au crezut majoritatea germanilor până în primăvara lui 1919.

Speranța larg răspândită pentru o „pace de reconciliere" și iminenta uniune a Germaniei cu Austria germană au făcut parte din starea de spirit inițial optimistă care a caracterizat primele luni postbelice din Germania. În viziunea sociologului german Max Weber, revoluția părea să fie „cea mai sigură cale de a soluționa problema Germaniei Mari care se află acum în fața noastră".[600] În special în primele

săptămâni de după armistițiu, mulți credeau că vremea Marii Republici Germane, pentru care revoluționarii din 1848 luptaseră în zadar, sosise în sfârșit. „Mândri și drepți stăm aici și punem speranța unei Germanii Mari pe mormântul vechiului Reich", comenta Wilhelm Heile, un susținător DDP și paneuropean de frunte, într-un editorial pentru revista liberală de stânga *Die Hilfe*, la sfârșitul toamnei lui 1918. „Acum, spre deosebire de tații noștri în 1871, ne putem clădi din temelii o nouă casă."[601]

Istorici germani eminenți au susținut de asemenea cu entuziasm renașterea ideii de Germania Mare, în pofida faptului că majoritatea dintre ei salutaseră mai înainte soluția lui Bismarck a unei Germanii Mici, din 1871, ca împlinire a istoriei germane, „proces de dezvoltare care a început de la Luther și Reformă și de la Marele Elector și Frederic al II-lea până la epoca reformei prusace, pentru a-și găsi încununarea finală în munca lui Bismarck".[602] Acum, după prăbușirea Germaniei imperiale, acest concept istoric era considerat în mare măsură învechit. *Vernunftrepublikaner*-ul [„republican doar din rațiune"] național-liberal Hermann Oncken a afirmat în mod neașteptat că dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar multietnic făcuse unificarea Reichului cu părțile vorbitoare de germană din Austria atât posibilă, cât și esențială. În situația geopolitică schimbată din 1918, credea Oncken, exista un singur obiectiv de politică externă căruia Republica Germană trebuia să i se dedice total: „Revenirea la ideea unei Germanii Mari. Aceea este pentru noi șansa care rezultă din criza mondială. [...] Germania Mare a devenit acum posibilă, deoarece statul dinastic austriac nu mai există și a devenit necesară deoarece Austria germană nu poate supraviețui de una singură. Nu numai că baza teoretică a ideii de Mică Germanie din 1848/1866 a devenit învechită; însuși Micul Reich german care a existat din 1871 și-a pierdut justificarea pentru existența sa. Ideea de Mică Germanie [...] trebuie să se transforme automat în ideea de Germanie Mare."[603]

Pentru Oncken și mulți alții, o limbă comună și o istorie împărtășită, subliniată mai recent de alianța germano-austriacă din timpul Primului Război Mondial, făcuseră ca unificarea într-un singur stat național

să fie următorul pas logic. Potrivit lui Oncken, războiul pierdut, colapsul și implozia Imperiului Habsburgic și înfrângerea Germaniei aveau chiar o „semnificație istorică", respectiv cea furnizată de un moment istoric unic în care „destinul Germaniei" ar fi putut fi împlinit prin *Anschluss*-ul Austriei.[604] Și din perspectivă austriacă, *Anschluss*-ul era cât se poate de logic din moment ce Viena își pierduse imperiul și Republica Austriacă Germană nu era considerată viabilă din punct de vedere economic de majoritatea contemporanilor.

Consensul public larg privind această expansiune a Reichului în Germania Mare după războiul dusese la înființarea unei întregi serii de asociații nepartizane, cum ar fi Liga populară germano-austriacă (*Deutschösterreichischer Volksbund*).[605] Conducerea sa reflecta amploarea susținerii transpartinice a ideii *Anschluss*-ului în 1918–1919: primul ei președinte a fost Paul Löbe din Partidul Social-Democrat Majoritar, avându-l pe naționalistul german Otto Hoetzsch ca adjunct. În consecință, Ludo Hartmann, ambasadorul austro-german la Berlin, putea conta pe sprijinul larg al Adunării Naționale când, la începutul lunii februarie 1919, a cerut guvernului german să-și asume oficial angajamentul pentru înfăptuirea Germaniei Mari.[606]

Faptul că o serie de politicieni democrați – cel mai important fiind însuși Ebert – făceau presiuni pentru încheierea *Anschluss*-ului, la începutul lui 1919, avea la bază mai multe motive. Mai întâi, o încorporare reușită a Austriei germane în Reich ar fi fost dovada capacității republicii de a veni cu o soluție mai „cuprinzătoare" la chestiunea germană decât fusese capabil însuși Otto von Bismarck după victoria sa din Războiul Franco-Prusac din 1870–1871.[607] În al doilea rând, partidele care reprezentau majoritatea clară din Adunarea Națională după alegeri ar fi putut demonstra prin sprijinul lor pentru mișcarea *Anschluss*-ului că republica era adânc înrădăcinată în tradițiile liberal-naționaliste din trecutul Germaniei. De aceea nu era o coincidență că Hugo Preuß, un profesor liberal de drept constituțional și „părintele" Constituției de la Weimar, subliniase că prima formă a constituției – inclusiv prevederile legate de *Anschluss* – se baza pe idealurile parlamentului din Paulskirche, din 1848/1849.[608]

În viziunea lui Preuß, aceste idealuri cuprindeau atât principiile democrației parlamentare, cât și eforturile pentru o patrie germană mare. Articolul 2, Secțiunea 1 din Constituția de la Weimar prevedea astfel alăturarea de noi teritorii la Reich, dacă acest lucru corespundea dorințelor populației care locuia acolo. Astfel, Secțiunea 61, paragraful 2, permitea ca Austria germană să ocupe un loc în Reichsrat (al doilea corp legislativ al Republicii de la Weimar, similar cu camera superioară din alte circumscripții, dar cu reprezentanți aleși din statele germane). Inițial, Austria germană urma să fie reprezentată într-o funcție consultativă până în ziua în care devenea parte din Germania „unificată".[609]

Toate aceste pregătiri constituționale au devenit depășite în mai 1919, când puterile victorioase au prezentat delegației germane proiectul termenilor tratatului.[610] Acolo arătau clar că nu aveau să tolereze nici o expansiune teritorială a Germaniei. Tratatul conținea până și o clauză care interzicea în mod explicit *Anschluss*-ul. Germania era astfel forțată să recunoască (în Articolul 80 al Tratatului de la Versailles) că independența Austriei „este imuabilă, până când Consiliul Ligii Națiunilor va fi de acord cu un amendament".[611] Întrucât Marea Britanie și Franța erau printre membrii permanenți ai Consiliului Ligii Națiunilor și deciziile trebuiau luate în unanimitate, orice acord de acest fel era extrem de improbabil în viitorul previzibil. Înfrângerea Germaniei în lupta pentru un *Anschluss* cu legitimitate democratică pe baza dreptului Austriei la autodeterminare a fost o lovitură amară de politică externă pentru guvern și una care avea să bântuie Germania în următorii ani, pe măsură ce *Anschluss*-ul se transforma dintr-un proiect al aripii de stânga într-unul din ce în ce mai puternic asociat cu extrema dreaptă.

Totuși eșecul realizării *Anschluss*-ului nu ar fi trebuit să ascundă faptul că alegii realizaseră multe în fața nenumăratelor provocări și dezacorduri interne. Oficial proclamată pe 11 august 1919, Constituția de la Weimar a fost un document remarcabil, scris în spiritul liberalismului, care proteja libertățile de bază precum cea a cuvântului și a presei, declara egalitatea dintre femei și bărbați și stabilea drept de vot

liber și egal pentru toți cetățenii germani adulți. Mai mult, oficializa revendicările – dintre care multe fuseseră deja conturate în perioada revoluționară și ulterior implementate – pentru egalitatea femeilor și accesul lor în eșaloanele superioare ale administrației, de la justiție până la toate domeniile administrației publice și guvern. Chiar dacă, în realitate, progresul în materie de egalitate între sexe a fost unul lent, consfințirea acestor drepturi în constituție era un pas uriaș. Același lucru este valabil și pentru domenii precum plata salariilor în timpul concediului de maternitate, reforma legii avortului, statutul egal al partenerilor într-o căsnicie, abolirea celibatului pentru funcționarii publici, rereglementarea problemei pensiei alimentare, introducerea școlilor gratuite și coeducația pentru toată lumea.[612] Totuși dezbaterile profund politizate din jurul unei reformulări a paragrafului 218 din Codul Penal, care reglementa avorturile, au arătat că dreptul femeilor de a decide asupra propriului corp rămânea un subiect extrem de controversat.[613] Cu toate acestea, în timpul Republicii de la Weimar drepturile reproductive ale femeilor s-au lărgit semnificativ, ducând la o mai mare libertate sexuală și la un acces mai bun la controlul nașterilor. În timp ce disponibilitatea unor metode sigure de contracepție permitea familiilor să ia în calcul planificarea familială, reformatorii privind tema sexualității distribuiau manuale care încurajau familiile din clasa de mijloc să-și exprime sexualitatea. În cele din urmă, în 1926, legea avortului a fost reformată, transformându-l mai degrabă într-o „infracțiune minoră" dintr-un delict major.[614] Evident, erau diferențe semnificative de șanse pentru cei care trăiau în orașele mai mari și cei care trăiau la țară. Femeile din zonele rurale nu se bucurau de aceleași avantaje precum cele care locuiau în zonele urbane.[615]

Deși Germania rămânea un stat federal, statul central avea mai multă putere decât fusese cazul în Kaiserreich și unele state mici au fost consolidate. Puterea Prusiei – un stat care era cămin pentru trei cincimi din toată populația germană – era oarecum temperată în comparație cu vremurile de dinainte de 1918, deoarece Prusia ocupa acum doar două cincimi din locurile din Reichsrat, pierzându-și astfel majoritatea în Camera Superioară.[616]

Guvernul, condus de cancelarul Reichului, răspundea în fața parlamentului (Reichstag), care era ales printr-un sistem de vot proporțional. Asta însemna că numărul de locuri al fiecărui partid din Reichstag corespundea exact procentului de voturi pe care le primea la alegeri.[617] Un președinte urma să fie ales prin vot popular la fiecare șapte ani, iar acesta avea puterea să-l numească și să-l demită pe cancelar și cabinetul său și, în cazuri extreme, să invoce prerogative în cazuri de urgență, care i-ar fi permis cancelarului să guverneze prin decrete. Președintelui i s-a permis să dizolve parlamentul. Acest lucru era deosebit de important în cazul în care Reichstagul respingea decretele de urgență ale președintelui, așa cum avea dreptul. Președintelui i se acordau de asemenea puteri extinse în caz de urgență, în conformitate cu Articolului 48 din Constituție, care îi dădea președintelui dreptul să conducă prin decrete și să folosească armata pentru a restabili legea și ordinea în orice stat federal, dacă era de părere că ordinea existentă era amenințată. Friedrich Ebert a folosit Articolul 48 de 63 de ori numai în 1923–1924, când Germania se lupta cu o criză economică și cu amenințări serioase din partea extremei stângi și a extremei drepte.[618] Pe fondul crizei de la Weimar din anii 1930 și a ascensiunii lui Hitler, puterile extinse ale președintelui Reichului au fost adesea criticate – întotdeauna însă cu conștientizarea celor întâmplate în ianuarie 1933. Criza economică și guvernamentală severă care s-a declanșat la sfârșitul lui 1929 nu ar fi putut fi anticipată de nimeni în 1919.

Important este că majoritatea delegaților din Adunarea Națională au considerat că ar fi trebuit păstrată o anumită continuitate când au decis ca numele statului a cărui constituție o redactau trebuia să rămână Imperiul German mai degrabă decât Republica Germană. Politicienii liberali, în mod deosebit, se străduiau din răsputeri să sublinieze că numele „Reich" lega noua republică de tradițiile democratice din 1848, nu de regimul semiautoritarist al lui Wilhelm al II-lea. Ar fi trebuit să se poată prevedea în acel moment că această chestiune avea să provoace probleme în anii următori, când susținătorii republicii au început să se refere la statul lor drept „Republica Germană",

în timp ce politicienii de dreapta și-au însușit numele de „Reich", pentru o viziune alternativă asupra viitorului țării. Până la urmă Hitler a fost cel care, în 1929, a vorbit pentru prima dată despre o „Republică de la Weimar" ca despre un stat cu conotații negative, pe care dorea să-l depășească.[619]

Pe 10 februarie, cu o zi înainte de alegerea lui Ebert ca întâiul președinte al Reichului Republicii de la Weimar, Adunarea Națională a aprobat principiile de bază ale proiectului de constituție, care alinia mai bine sistemul politic german cu Occidentul și nordul liberal al Europei, pe alocuri depășind cu mult acele modele. Sistemul de vot proporțional permitea reprezentarea în Reichstag a fiecărui partid care atrăgea 60 000 de voturi la alegerile generale. Spre deosebire de sistemul de vot uninominal într-un singur tur, reprezentarea proporțională era o reflectare directă a voinței poporului, deoarece garanta o distribuire a locurilor care oglindea exact preferințele alegătorilor. Mai mult, permiterea referendumurilor și a plebiscitelor – împreună cu alegerea directă a președintelui – erau indicatori neți ai unei democrații clare.[620]

Una peste alta, constituția Republicii de la Weimar era mult mai democratică și mai liberală decât constituția celor mai multe țări în anii 1920. Nu fără justificare, ministrul german de interne, Eduard David (MSPD), a afirmat într-un discurs parlamentar din 31 iulie 1919 că nici un alt stat nu avea o constituție democratică comparabil cu cea germană. Republica de la Weimar, sau cel puțin așa susținea, era acum „cea mai democratică democrație din lume".[621]

Amprenta puternic liberală asupra constituției era în mare măsură rezultatul muncii membrilor DDP, precum Hugo Preuß și Marie-Elisabeth Lüders, care se identificau cu idealurile liberalismului de stânga, cu al cărui optimism în privința viitorului era impregnat textul. Privind retrospectiv, deși acest optimism inițial pentru ceea ce teologul și filosoful german Ernst Troeltsch numea „țara de vis din perioada armistițiului" dintre noiembrie 1918 și începutul verii lui 1919, deși trebuie să fi părut naiv, era un sentiment puternic la acea vreme.[622] De exemplu, Käthe Kollwitz sublinia diferența dintre

un trecut al anxietăților din timpul războiului și un viitor al păcii și democrației când scria în jurnalul ei:

> Ultimii cinci ani au arătat mai mult spre trecut. Au fost plini de durere, jale, de dorul de pace. [...] Acum totul indică spre viitor. Un viitor pe care-l vrem luminos, dincolo de următoarea perioadă de întuneric. Astăzi, nimeni nu vrea să fie singur, vrea să se încurajeze, să-și întărească și exprime credința. [...] 1918 a pus capăt războiului și a adus revoluția. Presiunea oribilă din ce în ce mai intolerabilă a războiului a trecut și am început să respirăm mai ușor. Nimeni nu credea că vremurile bune aveau să vină de îndată, dar prin locul strâmt în care am rămas blocați, unde nu ne puteam mișca, vedem acum lumina și respirăm aerul [...][623]

Din perspectiva lui Kollwitz și a multor altora părea că revoluționarii moderați triumfaseră, în timp ce susținătorii unei revoluții în stil bolșevic fuseseră marginalizați, credeau ei. Noul guvern transmitea ferma sa convingere pacificatorilor de la Paris că Germania se rupsese de tradițiile autocratice ale trecutului, îndeplinind astfel criteriile celor Paisprezece Puncte ale lui Wilson pentru o „pace justă".

Este ușor să catalogăm privind retrospectiv acest sentiment ca fiind naiv. Totuși mulți factori de decizie politică din Germania erau ferm convinși că își îndepliniseră sarcinile acolo unde revoluționarii liberali din 1848 dăduseră greș. Nu era o coincidență că Republica de la Weimar urma să adopte stindardul negru, roșu și auriu al revoluției de la 1848 ca steag național.[624] Sensul acestui simbolism era evident pentru toți: revoluționarii moderați din 1918 corectau parcursurile politice greșite de după 1848. Democrația liberală, care nu reușise să existe atunci, ieșise într-un final triumfătoare.

De fapt, în acest moment, revoluția realizase deja lucruri extraordinare: înlocuirea kaizerului și a ordinii sale imperiale cu o democrație modernă și o Adunare Națională care crease cea mai progresistă constituție și cele mai evoluate legi ale bunăstării sociale care existaseră vreodată în Germania. Trei sferturi dintre delegații din Adunarea

Națională susțineau guvernul democrat condus de Philipp Scheidemann, care îi succedase lui Ebert când acesta fusese ales președinte al Reichului. Nici o țară din lume nu avea la acea vreme o constituție mai liberală și o legislație socială mai progresistă. Ce umbrea aceste realizări considerabile era refuzul continuu al minorităților de extremă stânga și dreapta de a accepta că revoluția moderată din noiembrie 1918 avusese sprijinul majorității germanilor, uneori din convingere sau pentru că simțeau că singura alternativă la o republică condusă de moderați era perspectiva sumbră a bolșevismului. Deși un asemenea pragmatism era desigur important pentru mulți care votaseră pentru partidele stângii moderate și de centru, ideea că la Weimar era o republică fără republicani (sau în cel mai bun caz un stat în care erau niște „republicani prin rațiune") fusese categoric exagerată.[625] Au existat, de fapt, o mulțime de „republicani în adâncul sufletului" de-a lungul anilor 1920 care au recunoscut că era necesar un efort constant pentru a face democrația să funcționeze în Germania. După cum punea problema Hermann Müller de la SPD în 1928, de două ori cancelar la Weimar: „Sunt ultima persoană care neagă că trebuie făcut mult mai mult până când toate instituțiile din Republica Germană vor fi pline de adevăratul spirit republican și că o puternică tradiție democratică va fi creată în Germania". Totuși Müller insista că Germania parcursese deja un drum lung într-o perioadă scurtă: „Înainte de război, Reichul wilhelmian – care-și extrăgea puterea din cea mai avansată mașinărie militară din lume – era singurul stat stabil printre cele guvernate de autocrați. Pe 9 noiembrie 1918, militarismul prusaco-german s-a predat poporului german. Asta a marcat sfârșitul unui regim autocrat. Oamenii și-au luat destinul în propriile mâini. Această schimbare de regim în sine nu merită să fie numită o revoluție de succes?"[626]

Oameni ca Müller și grupul său numeros de susținători au recunoscut că democratizarea necesita mai mult decât aplicarea legislației progresiste. Totuși au discutat și au analizat cum să organizeze și să realizeze politica republicană, cum să inventeze sau să recreeze simboluri puternice ale participării populare și să prezinte națiunea

în parade și spectacole. Biroul *Reichskunstwart* și șeful ambițios al acestuia, Edwin Redslob, care răspundea de simbolurile oficiale și de sărbătorile naționale ale republicii, reprezintă doar un exemplu important al numeroaselor grupuri și instituții dedicate aspectelor performative ale unei forme distincte de politică democratică.[627] Până în 1928, când Müller și-a scris cartea despre Revoluția din Noiembrie și a fost reales cancelar, trebuie să fi părut că eforturile din ultimii zece ani dăduseră roade.

Capitolul 11

DEMOCRAȚIA SUB ASEDIU

Crearea Adunării Naționale a făcut prea puțin pentru a încheia războiul civil latent, și uneori deschis, de pe străzile orașelor Germaniei. În schimb, primăvara aceea a cunoscut începutul unei a doua etape, mai radicală, a revoluției, caracterizată de greve de amploare în regiunea Ruhrului și în zona centrală a Germaniei și de lupte de stradă în Berlin, Bremen și München. De această dată, violența nu a fost îndreptată direct împotriva unui regim autocratic, ci împotriva democrației parlamentare. În Bremen, USPD și KPD au proclamat o republică sovietică pe 10 ianuarie, încercând astfel să înlăture Consiliul muncitorilor dominat de MSPD și senatul orașului. Legea marțială și cenzura presei au fost măsurile luate de insurgenți, care încercau să impună majorității cetățenilor orașului conceptele politice ale unei minorități. Guvernul național a răspuns cu forța și a înăbușit în sânge puciul cu ajutorul soldaților din *Freikorps*. În același timp, în inima industrială din regiunea Ruhr și centrul Germaniei, circa 300 000 de mineri au intrat în grevă generală și au cerut naționalizarea imediată a minelor. Și aici au izbucnit violențe când soldații din *Freikorps* au încercat să pună capăt grevelor. În Dresda, ministrul de război al Saxoniei, Gustav Neuring, a fost aruncat în Elba și împușcat mortal în timp ce încerca să înoate spre mal. Când Gustav Noske a ordonat, pe 9 martie 1919, ca „fiecare om care e văzut luptând cu arma în mână împotriva trupelor guvernamentale să fie împușcat imediat", ca răspuns la declarația KPD de grevă generală și la tulburările violente în Berlin, oamenii săi au provocat haos în capitală.[628] Situația deja tensionată a fost agravată de zvonuri legate de un presupus masacru comunist în care fuseseră uciși în mod brutal până la 200 de polițiști în estul răzvrătit al orașului. Nimic din toate acestea nu era adevărat, dar

zvonurile au alimentat furia celor însărcinați cu înăbușirea răscoalei.[629] Folosind mitraliere, tancuri și chiar avioane care să lanseze câteva bombe, forțele guvernamentale – atât trupe regulate, cât și *Freikorps* – au descins asupra oponenților, lăsând în urmă 1 000 de morți. Revolta din martie a oferit, de asemenea, o scuză binevenită pentru răzbunarea mult așteptată, soldații guvernamentali ucigându-l pe Leo Jogiches, fostul iubit al Rosei Luxemburg și succesorul ei în funcția de editor al *Die Rote Fahne*, precum și pe 31 de membri ai Diviziei de Marină a Poporului, care le provocaseră umilitoarea înfrângere în Bătălia din Ajunul Crăciunului, în 1918.[630]

Tulburările s-au răspândit și în München, unde Revoluția din Noiembrie 1918, inițial fără vărsare de sânge, s-a radicalizat în primăvara lui 1919. În lunile precedente, Eisner se arătase extrem de dedicat în promovarea schimbărilor revoluționare, dar și incapabil să asigure aprovizionarea cu alimente și locuri de muncă adecvate. Țărănimea bavareză reținea pe ascuns alimente, iar Aliații rechiziționaseră majoritatea locomotivelor de cale ferată. Muncitorii au început să-l apostrofeze și să-l condamne pe Eisner la mitinguri. În cabinet, un ministru i-a spus furios lui Eisner: „Ești un anarhist. [...] Nu ești om de stat, ești un prost. [...] Suntem distruși de conducerea proastă."[631]

În ochii claselor de mijloc naționaliste din Bavaria, el trădase, de asemenea, sacrificiile celor care muriseră în război când, în calitate de prim-ministru al Bavariei, divulgase documente de stat despre care credea că dovedesc că războiul din 1914 fusese provocat de „o mică hoardă de militari prusaci nebuni" precum și de o „alianță" de industriași, capitaliști, politicieni și prinți.[632] La o conferință internațională a socialiștilor, organizată în orașul elvețian Berna, în februarie 1919, el a atacat guvernul Ebert pentru refuzul de a recunoaște vina Germaniei în declanșarea războiului din 1914. Nici mesajul în sine, nici momentul acestuia (la începutul Conferinței de Pace de la Paris) nu i-au ajutat pe cei din cercurile conservatoare să fie de acord cu guvernarea lui Eisner.[633]

Deși clar un adept al reformei radicale, Eisner nu se opunea principiilor democrației și a organizat alegeri generale pentru parlamentul

bavarez pe 12 ianuarie 1919, la care partidului său, Partidul Social-Democrat Independent, a suferit o înfrângere zdrobitoare, obținând doar 2,5% din votul popular, respectiv 3 dintr-un total de 180 de locuri.[634]

11.1. Luptele din martie din Berlin au fost reprimate de guvern cu o brutalitate extremă. Peste 1 000 de „insurgenți" au fost uciși și mulți simpatizanți, arestați. Aici, o femeie suspectă că i-ar fi sprijinit pe rebeli este dusă spre o soartă necunoscută în cartierul berlinez Friedrichshain.

Rezultatul alegerilor a accentuat sentimentul de incertitudine cu privire la viitor în rândul multor bavarezi. Când, la o săptămână după alegerile din Bavaria, prințul Leopold von Bayern, fostul comandant suprem al trupelor germane din est, s-a întors la München de la fostul său cartier general din Kaunas, s-a plâns, desigur, de efectul celor două luni de guvernare a lui Eisner asupra orașului, de unde familia lui stăpânise Bavaria vreme de aproape un mileniu: „Dar cum arăta acum dragul meu oraș natal, capitala și sediul puterii regale a Bavariei?" Conducând prin oraș în uniforma sa de mareșal, Leopold von Bayern simțea că: „Orașul însuși pare destul de trist; străzile sunt

murdare și neîngrijite, orașul este prea lipsit de viață; puținii soldați pe care i-am văzut erau neglijenți și dezordonați. Ți se rupe inima. La reședință, la Ministerul de Război și la toate clădirile publice acum sunt steaguri roșii și, firește, nu mai era nimeni să-mi păzească casa."[635]

Von Bayern nu era singur și unii camarazi naționaliști au mers și mai departe decât el. În timp ce Eisner se îndrepta spre parlament ca să-și depună demisia, pe 21 februarie, a fost împușcat de două ori în spate de un student naționalist la drept în vârstă de 22 de ani, contele Anton Arco-Valley.[636] Gărzile lui Eisner au răspuns imediat cu focuri de armă și l-au rănit pe Arco-Valley, care a fost cât pe ce să fie linșat pe loc de o mulțime furioasă. Unul dintre adepții socialiști ai lui Eisner, Alois Lindner, a intrat în parlament la scurt timp după aceea, a scos o armă și, sub privirile celorlalți deputați din sala de dezbateri, a tras două focuri în cel mai mare critic al lui Eisner, liderul MSPD Erhard Auer, rănindu-l grav, și omorând încă două persoane.[637]

După asasinarea lui Eisner și tentativa de asasinat asupra lui Auer, Partidul Social-Democrat Majoritar bavarez s-a declarat conducător legitim. S-a format un cabinet de coaliție condus de fostul ministru al culturii din guvernul Eisner Johannes Hoffmann din Partidul Social-Democrat Majoritar, dar acesta a fost incapabil să restabilească ordinea, întrucât după înmormântarea lui Eisner au urmat demonstrații de stradă de proporții. Extrema stângă nu era dispusă să accepte noul guvern. Pe 3 aprilie, socialiștii din orașul Augsburg au cerut crearea unei Republici Sovietice Bavareze, mișcare inspirată de recentele evenimente din Ungaria unde, pe 22 martie, liderul comunist maghiar, Béla Kun, proclamase o republică sovietică, cerându-le concomitent radicalilor bavarezi și austrieci să-i urmeze exemplul.[638]

După cum observa Victor Klemperer, atât asasinarea lui Eisner, cât și proclamarea Republicii Sovietice Maghiare au avut un efect profund de radicalizare la München: „Orașul a căpătat un aspect mai amenințător când au sosit camioanele, din care fluturau drapele roșii, ticsite cu soldați în picioare ținându-și armele la îndemână sau încărcându-le ostentativ. [...]" Manifeste îndemnau la suprimarea presei burgheze, la o grevă generală, la o a „doua revoluție".[639]

Alți contemporani au fost de acord că starea de spirit din München se schimbase radical în primăvara lui 1919. „La München, veștile din Ungaria au lovit ca o bombă", scria eseistul anarhist și poetul Erich Mühsam în capitala bavareză.[640] Bavaria a revenit la o stare de tulburare revoluționară. Sub conducerea unui fost profesor de școală, Ernst Niekisch, Comitetul Central al Republicii Bavareze a anunțat că guvernul ales, sub conducerea lui Johannes Hoffmann, trebuia să-și încheie activitatea și, în schimb, a proclamat statul republică sovietică. Din start însă, Republica Sovietică de la München s-a bazat pe puțină susținere în Bavaria, un stat eminamente agrar, conservator și catolic. Conducerea noului regim era dominată de oameni culți, orășeni (și adesea evrei), din Schwabing, precum poetul boem de 25 de ani Ernst Toller sau Gustav Landauer, scriitor anarhist și traducător al operelor lui Shakespeare. Programul lor revoluționar era pe cât de ambițios, pe atât de nerealist: ar fi putut fi impus doar într-un stat mult mai scindat decât Bavaria. Băncile și marile concerne industriale urmau să fie naționalizate; pentru abolirea capitalismului urmau să fie emiși „bani gratis"; universitățile aveau să fie conduse de studenți, iar profesorii – să-și piardă titlurile. Presa urma să fie supusă cenzurii exercitate de Ministerul Culturii și al Instruirii Publice al lui Landauer.[641] Istoria a fost scoasă de la Universitatea din München, deoarece era considerată potrivnică civilizației. Franz Lipp, comisar pentru afaceri externe, a telegrafiat la Moscova ca să se plângă că „fugarul Hoffmann luase cu el cheile de la toaleta ministerului" și a declarat război statului vecin Württemberg și Elveției pentru că „acești câini nu mi-au împrumutat pe loc 60 de locomotive. Sunt sigur", a adăugat el, „că vom învinge."[642] După cum nota scriitorul anarhist Gustav Landauer pe o carte poștală cu chipul său, trimisă romancierului și criticului literar Fritz Mauthner, în aprilie 1919: „Republica Sovietică Bavareză m-a onorat transformându-mi ziua de naștere în sărbătoare națională. Acum sunt «delegatul poporului» pentru propagandă, educație, știință, arte și alte câteva lucruri. Dacă am la dispoziție câteva săptămâni, sper să pot realiza ceva; în orice caz, e foarte probabil ca toate acestea să dureze doar câteva zile și apoi totul va fi fost doar un simplu vis."[643]

Sonderblatt.

№ 53. München, 15. Mai [illegible]

Bayerisches Polizeiblatt.

Herausgegeben von der Polizeidirektion München.

10000 Mark Belohnung.

Wegen Hochverrats

nach § 81 Ziff. 2 des RSGB. ist Haftbefehl erlassen gegen den hier abgebildeten Studenten der Rechte und der Philosophie

Ernst Toller.

Er ist geboren am 1. Dezember 1893 in Samotschin in Posen, Kreis Bromberg, Kreis Kolmar, Amtsger. Margonin, als Sohn der Kaufmannseheleute Max u. Ida Toller, geb. Kohn.

Toller ist von schmächtiger Statur und lungenkrank; er ist etwa 1,65 m groß, hat magers, blasses Gesicht, trägt keinen Bart, hat große braune Augen, scharfen Blick, schließt beim Nachdenken die Augen, hat dunkle, beinahe schwarze wellige Haare, spricht schriftdeutsch.

Für seine Ergreifung und für Mitteilungen, die zu seiner Ergreifung führen, ist eine Belohnung von

zehntausend Mark

ausgesetzt.

11.2. Un afiş cu „persoană căutată" prezentându-l pe dramaturgul socialist Ernst Toller, în ajunul reprimării sângeroase a *Räterepublik* (Republica Sovietică a Bavariei) de la München. Toller, care condusese pentru scurt timp Partidul Social-Democrat Independent Bavarez, a fost amenințat cu pedeapsa cu moartea după arestarea sa. În cele din urmă a fost condamnat la cinci ani de închisoare pentru înaltă trădare.

Susținerea noului guvern se limita în principal la muncitorii din industrie și la o mână de intelectuali de stânga, în timp ce locuitorii conservatori din München, precum Victor Klemperer, care aparțineau clasei de mijloc, nu aveau deloc simpatie pentru figurile dominante ale noului regim ca Landauer („reîncarnarea lui Eisner, deloc mai deștept, dar mult mai radical"). Programul lor revoluționar era pe cât de ambițios, pe atât de nerealist – „la kilometri distanță de toate necesitățile politice", după cum afirma Klemperer. În locul instanțelor obișnuite au fost create „tribunale revoluționare", după cum observa Klemperer cu sarcasm: „Tribunal Revoluționar în Palatul de Justiție. Cu decorul fastuos rococo al scării sale ornamentate, Palatul de Justiție se potrivește de minune cu scenele din 1792,

epoca lui Danton; pun pariu că directorii artistici ai revoluției noastre de la München au luat foarte mult în considerare acest lucru. Landauer este un expert, la urma urmei, în [...] Revoluția franceză."[644]

Klemperer – patriot german liberal conservator chiar și după ce naziștii l-au forțat să-și părăsească funcția și i-au impus o izolare socială din ce în ce mai amenințătoare – nu făcea nici un secret din părerile sale despre stânga radicală: participase o dată la una dintre întâlnirile lor din curiozitate, doar ca să fie în cele din urmă dezamăgit. „Circa 250 de oameni stăteau înghesuiți la două mese lungi, fumând și bând bere, majoritatea bărbați de diferite vârste, majoritatea probabil muncitori. [...] Putea fi foarte bine o întâlnire obișnuită a lucrătorilor feroviari sau o prezentare a unui club de crescători de iepuri – exceptând conținutul discursurilor care insista asupra «necesității războiului civil». [...] Abominabilă pierdere de timp, m-am gândit eu, și am plecat. Nu i-am înțeles absolut deloc pe acești oameni."[645]

Dimpotrivă, veștile legate de evenimentele de la München au fost salutate de bolșevicii ruși ca un semn că o revoluție comunistă în toată Germania era iminentă. De la Moscova, membru al Politburoului bolșevic și președintele nou-înființatului Comintern, Grigori Zinoviev telegrafia un mesaj entuziast: „Suntem ferm convinși că nu e departe momentul în care întreaga Germanie va fi o republică sovietică. Internaționala Comunistă e conștientă că voi în Germania luptați acum în cele mai responsabile funcții, unde va fi decisă soarta imediată a revoluției proletare din întreaga Europă."[646]

Alți contemporani au acceptat, deși contestau comunismul. Viitorul laureat al Premiului Nobel și conservator din punct de vedere politic, Thomas Mann, care locuia la München la acea vreme, era convins că revoluția bolșevică urma să se răspândească: „Se poate presupune că va urma restul Germaniei", nota Mann în jurnalul său, pe 7 aprilie 1919.[647]

De la Paris și din alte capitale occidentale, Aliații urmăreau din ce în ce mai îngrijorați desfășurarea evenimentelor din Bavaria și Ungaria. Robert Lansing, secretar de stat al SUA, declara pe 4 aprilie 1919 că „Europa Centrală este în flăcările anarhiei; oamenii nu mai

văd nici o speranță; Armatele Roșii ale Rusiei mărșăluiesc spre vest. Ungaria este în ghearele revoluționarilor; Berlinul, Viena și München se întorc spre bolșevici."[648]

Între timp, guvernul Hoffmann fugise de la München pentru a fi în siguranță la Bamberg, oraș situat în nordul Franconiei, la fel cum Adunarea Națională Germană fugise de la Berlin la Weimar. În orice caz, Hoffmann nu avea să accepte puciul fără luptă. În Duminica Floriilor, pe 13 aprilie 1919, o miliție locală bavareză loială guvernului Hoffmann a încercat să răstoarne prin forță Republica Sovietică de la München, dar a eșuat în fața rezistenței dârze a „Armatei Roșii", recrutată dintre membrii înarmați ai consiliilor muncitorilor și soldaților.[649] Încercarea lui Hoffmann de a reinstaura cu violență guvernul legitim bavarez a avut un profund efect de radicalizare. La München, Republica Socialistă Bavareză a suferit o reorientare puternică spre stânga, când Max Levien și Eugen Levine, doi activiști revoluționari de origine rusă, care lucrau de multă vreme pentru o schimbare politică radicală, i-au înlăturat pe „anarhiștii de cafenea" și au preluat conducerea în ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de A Doua Republică Sovietică de la München.[650]

Fără să mai aștepte aprobarea Partidului Comunist German, au creat un regim bolșevic la München și au deschis canalele de comunicație cu Lenin, care i-a întrebat dacă reușiseră deja să naționalizeze băncile. Levien, pe care izbucnirea războiului din 1914 îl prinsese accidental în Germania și care se înrolase în armata germană, a urmat instrucțiunile lui Lenin și a început să-i aresteze pe membrii aristocrației și ai eșaloanelor superioare ale clasei de mijloc, luându-i ostatici. În timp ce principala biserică din München era transformată într-un templu revoluționar prezidat de „Zeița Rațiune", comuniștii s-au apucat să extindă și să instruiască o Armată Roșie care avea să numere în curând 20 000 de bărbați bine înarmați și bine plătiți. O serie de proclamații au anunțat că Bavaria avea să fie vârful de lance al bolșevizării Europei; muncitorii trebuiau să aibă pregătire militară, iar toate armele aflate în posesie privată trebuiau predate sub amenințarea pedepsei cu moartea.[651]

Desfășurarea evenimentelor din München, înfrângerea din Duminica Floriilor, combinată cu o altă intervenție militară eșuată la Dachau, în suburbiile orașului München, trei zile mai târziu, au dus, de asemenea, la o radicalizare a forțelor antibolșevice.[652] Hoffmann, care fusese la început reticent să înroleze voluntari antirepublicani sau să ceară sprijinul guvernului național de la Berlin, acum se răzgândise. A apelat public la toate forțele antibolșevice din Bavaria pentru a zdrobi Republica Socialistă:

> Bavarezi! Compatrioți! În München s-a dezlănțuit o teroare rusă, incitată de elemente străine. Această insultă la adresa Bavariei nu mai poate fi lăsată să dureze nici măcar o zi, nici măcar o oră. Toți bavarezii trebuie să ajute imediat, indiferent de partizanatul politic. [...] München vă cheamă în ajutor. Haideți! Ieșiți în față! Acum! Rușinea de la München trebuie măturată.[653]

Apelul lui Hoffmann era bineînțeles adresat bărbaților ultranaționaliști și antidemocrați și care apreciau ocazia de a regla conturile cu forțele bolșevismului. Mulți erau monarhiști militanți, nerăbdători să reinstaureze vechea ordine, așa cum era generalul-maior Franz Ritter von Epp, fost comandant al Diviziei Bavareze de Infanterie, care conducea *Freikorps* Oberland, sau adjunctul său, decorat în mod repetat, eroul în vârstă de 31 de ani și viitor șef al Batalioanelor de asalt naziste, *Sturmabteilung*, Ernst Röhm. În total, circa 15 000 bărbați din Bavaria au răspuns chemării lui Hoffmann la arme.[654]

Pe lângă forțele recrutate la nivel local, guvernul de la Berlin a trimis circa 15 000 de militari, sub comanda generalului-maior prusac von Oven, pentru a pune capăt stăpânirii comuniste din München.[655] Pe măsură ce trupele au intrat în valuri în Bavaria, începând cu mijlocul lui aprilie, s-au răspândit zvonuri că Republica Socialistă eliberase din închisoare și înarmase un număr mare de criminali, înrolând de asemenea o mulțime de foști prizonieri de război ruși ca să întărească rândurile forțelor lor armate.[656] Înainte ca soldații guvernamentali să ajungă la München, un comunicat comun, semnat în numele

comandamentului militar și al guvernului bavarez al lui Hoffmann, anunța: „Oricine ridică armele împotriva trupelor guvernamentale va fi condamnat la moarte. [...] Fiecare membru al Armatei Roșii va fi considerat inamic al poporului bavarez și al Reichului german."[657]

Bătălia pentru München, care a început pe 1 mai, a fost scurtă, dar sângeroasă. Cu o zi înainte de începerea luptelor în oraș, câțiva membri ai „Armatei Roșii" bavareze făcuseră o alegere deloc inspirată, și anume să împuște zece ostatici, inclusiv o femeie, în incinta Luitpold-Gymnasium din München. Uciderea nemiloasă a ostaticilor, mulți dintre ei aristocrați și membri ai aripii de extremă dreaptă Societatea „Thule", a fost exploatată rapid în scop propagandistic.[658] Mult dincolo de granițele Bavariei, împușcarea prizonierilor din München a devenit simbolul cel mai important al „Terorii Roșii" care părea să amenințe Germania din toate părțile. Fotografiile sugestive ale cadavrelor, realizate de viitorul fotograf personal al lui Hitler, Heinrich Hoffmann, la scena crimei, au fost distribuite imediat în ziare și pe cărți poștale în toată Germania. Acestea făceau parte dintr-o mașinărie de propagandă modernă și erau menite să comunice impresia că, după cum se spunea într-un ziar, revoluția depășise de multă vreme „actele detestabile ale Revoluției franceze" și deschisese larg „porțile iadului".[659] Faptul că femeia ucisă era rudă cu unul dintre comandanții trupelor *Freikorps* și că existau zvonuri că fusese supusă abuzurilor sexuale înainte de execuție nu a îmbunătățit situația. Execuția a fost o greșeală gravă, deoarece le-a oferit contrarevoluționarilor scuza ideală pentru justificata indignare și crâncena răzbunare.[660]

Victor Klemperer a trăit nemijlocit sfârșitul sovietelor de la München începând cu 1 mai: „Astăzi, când scriu aceste rânduri, se dezlănțuie o luptă în toată puterea cuvântului. O întreagă escadrilă de avioane zboară deasupra orașului München, trăgând și trăgându-se totodată asupra lor, aruncând rachete de semnalizare. [...] Tirul infanteriei răpăie. Din ce în ce mai multe trupe mărșăluiesc sau vin în vehicule sau înaintează călare în jos pe Ludwigsstrasse cu mortiere și artilerie [...] și de la colțurile de stradă, unde e sigur și se vede bine, mulțimi de spectatori privesc, adesea cu binocluri de operă în mână."[661]

Când armata și trupele *Freikorps* au pătruns în oraș, peste 600 de oameni au fost uciși în timpul luptelor, mulți dintre ei trecători civili. Execuțiile sumare ale prizonierilor, printre care s-au numărat Gustav Landauer și comisarul de război al Republicii Socialiste, Rudolf Egelhofer, au continuat pe 2 și 3 mai. Cu doar câteva săptămâni în urmă, pe 14 martie, Landauer îi scrisese prietenului său Ludwig Berndl: „Nu-ți face griji pentru viața mea! Dintre cele trei dimensiuni, timpul a fost mereu aceea care m-a preocupat cel mai puțin [...]"[662]

Dând peste o adunare a societății meșteșugarilor catolici pe 6 mai, membrii unei unități *Freikorps*, crezând că dăduseră peste o întâlnire a revoluționarilor socialiști, i-au dus pe aceștia într-o pivniță din apropiere, i-au bătut și au ucis în total 21 de bărbați. Mai mult, 53 de ruși care serviseră în Armata Roșie au fost torturați și împușcați în suburbiile orașului München.[663] Unul dintre ofițerii implicați în „eliberarea" orașului München, Manfred von Killinger, avea să povestească bucuros mai târziu în memoriile sale stilizate cum restabilise „ordinea" în Münchenul Roșu, în 1919, cu o bandă de soldați care jefuiau sub comanda sa. Un prizonier a primit o grenadă de mână „în ureche", a „bolborosit" ceva în timp ce-i țâșnea sângele și a „căzut clătinându-se". O femeie capturată, pe care Killinger o descrie ca o „fetișcană din Schwabing", a fost bătută și biciuită de mai mulți bărbați până ce „pe spatele ei nu mai rămâne nici un loc alb". Killinger a arătat prea puține remușcări pentru acțiunile sale și ale oamenilor săi: „«Brutale», vor spune unii oameni. Adevărat, dar adecvate. Gloata ar fi interpretat orice altă atitudine drept lașitate."[664]

Restabilirea „ordinii" a continuat mult după ce luptele se încheiaseră. În următoarele săptămâni, circa 2 200 de susținători ai Republicii Socialiste au fost condamnați la moarte sau la ani lungi de temniță, în timp ce un total de 5 000 de cazuri în tribunal au avut ca obiect crimele comise în timpul Republicii Sovietice.[665] „În mintea mea, privesc în jur și nu văd nimic în afară de moarte, o mulțime de victime ale crimelor [...]", scria anarhistul Erich Mühsam în celula lui de închisoare pe 7 mai, după ce fusese condamnat la 15 ani de detenție. „Și asta este revoluția pe care am aclamat-o. După numai o jumătate de an, totul este acum o baltă de sânge: sunt îngrozit."[666]

Evenimentele cataclismice care au avut loc în München și în jurul acestuia au avut un efect de durată asupra unui oraș care se mândrea înainte că era o metropolă cât se poate de pașnică și profund burgheză. Neatins de Marele Război – în afară de privațiunile economice și numeroasele morți ale fiilor orașului pe fronturi îndepărtate –, München trăise brusc tumultul revoluționar, luptele de stradă și chiar focurile de artilerie și bombardamentele aeriene. După cum consemna Thomas Mann în jurnalul său pe 1 mai, cetățenii celui de-al doilea oraș ca mărime al Germaniei au fost oripilați, deși observatorii clasei de mijloc tindeau să dea vina pentru escaladarea violențelor și a dezordinii în mod unilateral pe Roșii. Mann, rezident în cartierul bogat Bogenhausen, era ținut la curent cu evenimentele din oraș de mama soției sale, Katia, care locuia mai aproape de districtul guvernamental: „Mama Katiei a sunat dimineață; se pare că un steag alb flutura deasupra palatului Wittelsbach, Roșii se predaseră la ora 4.00. S-a dovedit că nu era adevărat. Predarea nu este încă în cărți și împușcăturile continuă cu intermitențe. În oraș [...] e zarvă mare: în timpul nopții, ostaticii aristocrați și burghezi sunt ținuți în Luitpoldgymnasium [...] au fost mutilați și executați. [...] Incredibilă indignare în rândurile cetățenilor clasei de mijloc. Toate banderolele roșii au dispărut brusc."[667]

Profunda dorință de supraviețuire într-o lume în care ordinea socială și ierarhiile stabilite fuseseră răsturnate în mod violent a determinat o reacție a aripii drepte în Bavaria. După baia de sânge, moderați precum social-democrații lui Hoffmann, deși comandaseră intervenția, nu au avut prea multe șanse la München. Un guvern contrarevoluționar „Alb" a preluat în cele din urmă puterea. München în special avea să devină cel mai înverșunat naționalist și antibolșevic oraș din Germania Republicii de la Weimar și nu a fost o coincidență faptul că locul în care s-a născut nazismul a fost capitala bavareză.[668]

Capitolul 12

SUBMINAREA REPUBLICII DE LA WEIMAR

La începutul lui 1919, în timp ce Germania încă se confrunta cu tulburări revoluționare și politicienii elaborau constituția de la Weimar, liderii Aliaților victorioși se reuneau la Paris pentru a decide asupra viitorului învinșilor. Pentru majoritatea germanilor, cea mai presantă chestiune era dacă promisiunea lui Wilson – o pace fără anexări și despăgubiri, o lume sigură pentru democrație – urma să fie respectată. Aveau să fie amarnic dezamăgiți.

După cum a mărturisit prim-ministrul britanic David Lloyd George, în 1919, natura Conferinței de Pace de la Paris s-a diferențiat în moduri semnificative de negocierile care avuseseră loc la marea conferință de pace europeană din secolul precedent: Congresul de la Viena din 1814–1815. În primul rând, și cel mai important, puterile imperiale învinse și statele lor succesoare – Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman – nu fuseseră invitate la negocieri, în timp ce Franța fusese un actor principal în discuțiile de la Viena legate de crearea unei noi ordini internaționale. Puterile învinse urmau să fie convocate doar când diferitele tratate de pace care urmau să le fie impuse aveau să fie finalizate. Nici Rusia – aliatul-cheie al Marii Britanii și al Franței între 1914 și 1917 – nu a fost reprezentată la Paris, în principal pentru că Marea Britanie și Franța erau în continuare implicate activ în încercarea de a doborî guvernul bolșevic al lui Lenin, oferind asistență logistică și militară oponenților săi Albi. O a doua diferență era legată de numărul de țări participante: cinci la Congresul de la Viena din 1815, dar peste 30 de țări aliate și asociate la Paris.[669] Evident, nu toți participanții aveau drepturi egale și un cuvânt de spus

în discuții. În vârful piramidei ierarhice se afla „Consiliul celor Zece" care, de la sfârșitul lui martie 1919, a cedat locul „Consiliului celor Patru", cu gazda conferinței, prim-ministrul francez Georges Clemenceau, în calitate de președinte. În afară de Clemenceau, actorii-cheie erau președintele american Woodrow Wilson și prim-ministrul britanic David Lloyd George, chiar dacă șeful guvernului italian, Vittorio Emanuele Orlando, făcea, de asemenea, parte din „Consiliul celor Patru". De la sfârșitul lui aprilie, deoarece Italia se retrăsese temporar de la conferință, supărată că nu îi fuseseră satisfăcute cererile teritoriale legate de portul Fiume de la Marea Adriatică, deciziile au fost luate în esență de „Cei Trei Mari" – Clemenceau, Wilson și Lloyd George. Pe toată durata deliberărilor au fost consiliați în total de 52 de comisii de experți care se ocupau de probleme complexe, cum ar fi despăgubirile de război și noile granițe.[670]

La scurt timp după deschiderea Conferinței de Pace, a devenit clar că fiecare lider de delegație venise la Paris cu propriile obiective, care adesea se dovedeau incompatibile cu cele ale altor delegații aliate. Pentru Franța, restricționarea vecinei sale la est, Germania, era singura și cea mai importantă problemă pe ordinea de zi. Clemenceau decisese în mod deliberat să deschidă conferința pe 18 ianuarie, la 49 de ani de la fondarea Reichului German la Versailles, după înfrângerea umilitoare a Franței în Războiul Franco-Prusac din 1870–1871. Găsirea unei soluții la „problema germană" care bântuise Parisul încă de atunci era considerată o chestiune de securitate colectivă și de dreptate: în timpul Marelui Război, zece departamente franceze suferiseră direct din cauza luptelor sau a ocupației, vaste regiuni din vestul țării zăcând în ruine. Mai rău, țara pierduse un sfert din populația masculină, cu vârsta între 18 și 27 de ani. Dintre toți Aliații occidentali, Franța era cel mai profund și mai direct afectată de conflict. Clemenceau știa foarte bine că majoritatea copleșitoare a poporului său cerea pedepsirea țării care era considerată principala vinovată, Germania, și despăgubirea justă a Franței. Pentru a se asigura că Germania nu mai avea să amenințe vreodată Franța, Clemenceau și consilierii săi au studiat diverse planuri: o rupere totală a Reichului, ocuparea unei

mari părți din Renania și crearea unor state aliate puternice la granița de est a Germaniei.[671]

Pentru britanici – atunci, la fel ca înainte de război, preocupați de „echilibrul puterii" pe continent –, perspectiva unei potențiale viitoare hegemonii franceze era la fel de alarmantă ca amenințarea antebelică a dominației germane. În loc să susțină toate cererile franceze, Lloyd George urmărea să se pună de acord cu impunerea unei pedepse „juste" pentru crimele de război comise de Puterile Centrale, dar păstrând un echilibru economic în Europa. Importanța globală a Germaniei avea să fie minimalizată (deposedată de coloniile de peste mări și cu flota scufundată), dar nu în măsura în care comerțul naval să înceteze în totalitate. Germania fusese un partener comercial important pentru Marea Britanie înainte de război, iar o Germanie complet sărăcită, posibil chiar bolșevică, pur și simplu nu era în interesul Londrei. În paralel însă, și pe fondul alegerilor generale care aveau să fie organizate în decembrie 1918, Lloyd George se găsea sub o presiune internă semnificativă, deoarece i se cerea să impună o pace dură Germaniei, mai ales din partea ziarelor conservatoare precum *Daily Mail* al lordului Northcliffe și *The Times*, care cereau despăgubiri mari, precum și judecarea kaizerului Wilhelm al II-lea (și chiar execuția acestuia) pentru crime de război. Interesele Marii Britanii intrau în contradicție și cu cele ale Franței în Orientul Mijlociu, unde erau în joc interese strategice și economice vitale.[672]

Spre deosebire de Franța și de Anglia, președintele SUA, Wilson, susținuse mereu că rezultatul conferinței trebuie să fie o „pace justă", care să ducă la o regândire a unui sistem de relații internaționale, bazat pe o interpretare complet nouă a suveranității popoarelor, cu aplicare globală. Persoane raționale, responsabile moral, aveau să aleagă pretutindeni guverne suverane. Subiectele sale cele mai dragi – materializarea principiului „autodeterminării" naționale (prin care înțelegea un guvern derivat din suveranitatea populară) și crearea unei Ligi a Națiunilor care avea să facă improbabile, dacă nu imposibile, viitoarele războaie, prin garantarea securității colective și a păcii internaționale – erau deosebit de importante în agenda lui.[673] Wilson,

la fel ca mulți președinți americani înaintea lui, dar și după el, avea în minte exemplul SUA pe care încerca să-l universalizeze și să-l aplice în special în Europa. În statele succesoare imperiilor Europei, diverse sfere, precum religia și etnia, puteau fi recunoscute și legitimate, dar să rămână legate de valorile comunității mai largi.[674] În spatele idealismului său înalt era însă un scop calculat: dacă Marele Război și victoria Aliaților ar fi mutat echilibrul de putere din Europa și spre SUA, noua ordine mondială pe care o promova avea să consolideze dominația globală a țării sale, atât din punct de vedere politic, cât și economic.[675]

Medierea între pozițiile contradictorii ale Aliaților și mulțumirea delegațiilor țărilor mai mici aflate la Paris era o sarcină aproape imposibilă. Chiar dacă liderii politici ai Aliaților occidentali nu prea voiau să recunoască, erau pe deplin conștienți de la începutul deliberărilor de la Paris că versiunile finale ale tratatelor de pace aveau să reprezinte un compromis – nu între învingători și învinși, ci între actorii-cheie din rândul Aliaților victorioși.[676]

Învingătorii i-au convocat pe reprezentanții Germaniei la Versailles la sfârșitul lui aprilie 1919, supunând delegația germană unei oarecare umilințe pe parcurs. Când trenul acesteia a sosit la Paris, după o călătorie îndelungată prin peisajul rural francez devastat de bombe, „reprezentanții au fost urcați în grabă în autobuze și trimiși sub escortă puternică la Versailles; bagajele lor au fost aruncate fără menajamente în curtea hotelului și apoi li s-a spus să le care singuri".[677] Șeful delegației germane, ministrul de externe, contele Ulrich von Brockdorff-Rantzau, fusese un susținător al unei păci de compromis în timpul războiului și susținea actualul guvern democrat german. Dar arăta și acționa ca un aristocrat tipic din nordul Germaniei, care presupusese că avea să fie primit la Paris ca un partener de negocieri cu drepturi egale. La fel ca majoritatea germanilor, Brockdorff-Rantzau credea că promisiunea wilsoniană a unei păci negociate, fără învingători și învinși, avea să fie respectată. Se aștepta, desigur, ca Germania să sufere pierderi teritoriale, dar era, de asemenea, pregătit să pledeze pentru respectarea principiului autodeterminării.

Delegația lui adusese numeroase hărți ca să arate că unele teritorii disputate erau fără discuție germane datorită istoriei și compoziției lor etnice.[678]

Pe 7 mai 1919, delegația germană a fost chemată la o întâlnire la hotelul Trianon Palace din Versailles. Clemenceau a deschis întâlnirea. „A bătut ora reglării apăsătoare a conturilor noastre. Ați cerut pace. Suntem dispuși să v-o acordăm."[679] Când i s-a cerut să vorbească, într-un act de protest deliberat, Brockdorff-Rantzau a decis să rămână așezat. El a insistat că Germania a fost acuzată în mod greșit că pornise războiul, a negat comiterea crimelor de război și a insistat ca Aliații să pună capăt blocadei economice, acum, că luptele încetaseră. Discursul lui Brockdorff-Rantzau, se părea izvorât din dorința de a asigura publicul de acasă că delegația lupta pentru interesele Germaniei, i-a enervat și mai mult pe liderii aliați. După ce ministrul de externe german a părăsit încăperea, Wilson, Clemenceau și Lloyd George și-au exprimat consternarea. Wilson a spus: „Nu am văzut niciodată un discurs mai lipsit de tact! Germanii sunt într-adevăr proști. Întotdeauna fac ce nu trebuie."[680]

Seara, când au avut ocazia să citească prevederile care li se puneau în față, reprezentanților germani nu le-a venit să creadă. Termenii tratatului au fost imediat publicați în presa germană și întâmpinați cu groază în întregul Reich: Germania pierdea o zecime din populație (circa 6,5 milioane de oameni) și aproape o șeptime din teritoriu (circa 43 000 de kilometri pătrați). În vest, Alsacia și Lorena erau redate Franței după aproape jumătate de secol de stăpânire germană, împreună cu teritoriile de graniță Eupen și Malmedy, care erau cedate Belgiei. Între 200 000 și 300 000 de etnici germani părăseau în consecință Alsacia și Lorena, fie voluntar, fie ca urmare a expulzărilor.[681] Cel puțin temporar, Germania pierdea și suveranitatea asupra unei fâșii cu lățimea de 50 de kilometri la est de Rin, teritoriu care avea să fie demilitarizat și „securizat" prin trei capete de pod aliate peste râu, în mare măsură pentru a liniști preocupările francezilor legate de securitate. Acestea aveau să fie redate în viitor Germaniei, dacă se achita de obligațiile tratatului. Regiunea Saar, o zonă de importanță majoră

de exploatare și producție a cărbunelui de la granița franco-germană, intra sub administrarea Ligii Națiunilor, cu permisiunea specială acordată Franței de a exploata minele de cărbune din regiune timp de 15 ani, ca despăgubire pentru distrugerile provocate de germani în nordul Franței.[682]

Cele mai mari și mai contestate transferuri teritoriale au fost însă în est, unde Aliații și-au îndeplinit promisiunea de a crea o Polonie independentă. Franța girase ideea unei Polonii independente în toamna lui 1917, iar Woodrow Wilson prevăzuse, în al treisprezecelea din cele Paisprezece Puncte ale sale, că o Polonie reconstituită ar fi trebuit să primească un teritoriu care era incontestabil „polonez", obținând în același timp „acces liber și sigur la mare".[683] Imposibilitatea de a îndeplini simultan aceste promisiuni fără a încălca dreptul la autodeterminare al comunității germane extrem de numeroase din teritoriul acum polonez ilustrează provocarea creării unui nou stat succesor funcțional, cu granițe necontestate în Europa de Est și Centrală. Pentru Germania, crearea unui stat național polonez însemna pierderea orașului Posen (Poznań), a unei mari părți din vestul Prusiei și a unor părți din Silezia Superioară. Danzig, portul de la Marea Baltică de la gura Vistulei, cu o populație preponderent germană, a devenit un „oraș liber" sub controlul nominal al nou-înființatei Ligi a Națiunilor, din care Germaniei nu i s-a permis inițial să facă parte. Pentru a-i oferi Poloniei accesul la Marea Baltică, așa cum promiteau cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, Aliații au creat un „coridor" terestru care separa estul Prusiei de restul Germaniei. Din cei 1,1 milioane de germani care locuiau în coridorul polonez în 1919, 575 000 se mutaseră cinci ani mai târziu în noua Republică Germană.[684]

În unele cazuri disputate, Aliații au permis plebiscite, chemând locuitorii regiunilor în chestiune să decidă de ce stat vor să aparțină. Cel mai important dintre acestea a avut loc în Silezia Superioară, bogată în cărbune, una dintre cele trei regiuni de frontieră germane disputate având compoziție etnică mixtă, în care plebiscitele au fost prescrise prin Tratatul de la Versailles (celelalte fiind la nord de Schleswig și micile districte Allenstein și Marienwerder, unde locuiau deopotrivă polonezi

și germani).[685] Silezia Superioară era importantă atât pentru Berlin, cât și pentru Varșovia, nu doar pentru populația care trăia acolo, ci și pentru minele sale, pentru turnătoriile de fier și oțelării. Minele din Silezia asigurau aproape un sfert din producția anuală de cărbune a Germaniei, 81% din producția de zinc și 34% din cea de plumb. Guvernul german susținea că populația din Silezia Superioară era în mare parte germană; că teritoriul fusese german de secole și că prosperitatea i se datora în totalitate industriei și capitalului german. Dacă Germania ar fi pierdut Silezia Superioară, încheia nota germană, nu și-ar mai putea îndeplini celelalte obligații prevăzute de tratat.[686]

După referendumul din 20 martie 1921, care a fost precedat și însoțit de izbucniri semnificative de violență, delimitarea finală a noii frontiere polono-germane a avut loc în octombrie 1921, când Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris a adoptat o împărțire care i-a dat Poloniei o treime din teritoriul Sileziei Superioare și 43% din populație, inclusiv orașele Kattowitz (Katowice) și Königshütte (Chorzow), deși ambele votaseră cu o majoritate covârșitoare pentru a rămâne în Germania, precum și patru cincimi din triunghiul industrial din est – rezultat condamnat unanim în Germania ca un act de „justiție a învingătorului".[687]

Pe lângă faptul că pierdea teritorii însemnate în est, Germania trebuia să renunțe și la coloniile de peste mări (teritorii care totalizau o suprafață de 1,6 milioane de kilometri pătrați), care au fost redistribuite între statele învingătoare, în baza mandatelor Ligii Națiunilor. Pierderea Camerunului german (Cameroon), a protectoratelor Togoland (partea vestică din care este compusă actualmente regiunea Volta din Ghana), Ruanda-Urundi, colonia germană din Africa de Sud-Vest (Namibia) și a insulelor germane din Pacific a însemnat că Germania a fost privată de atributele materiale ale imperiului.[688]

Majoritatea fostelor colonii germane din Africa urmau să devină așa-numitele mandate de clasa B în Liga Națiunilor. Aceste mandate B erau teritorii care, în ochii liderilor occidentali de la Paris, necesitau îndrumare fermă din partea puterii mandatare (în principal Marea Britanie și Franța), dar în vederea dobândirii independenței

la un moment dat în viitor, deocamdată nedefinit. Alte foste teritorii controlate de germani, mai ales fosta colonie germană din Africa de Sud-Vest (Namibia de azi) și insulele din sudul Pacificului, ocupate anterior de Germania, au devenit mandate de clasa C. Acestea semănau cel mai mult cu vechile colonii, „cel mai bine administrate sub legile puterii mandatare, ca părți integrante din teritoriul acesteia".[689] Spre deosebire de fostele teritorii imperiale din Europa locuite de albi – așa funcționa argumentarea rasistă care ghida întregul sistem mandatar al tratatelor de pace de la Paris –, popoarele de culoare din colonii nu erau pregătite să-și gestioneze singure afacerile.[690]

Pe fundalul complex al așteptărilor contemporane, tratatele de pace de la Paris i-au dezamăgit aproape inevitabil pe toți cei implicați. Analizând retrospectiv, istorici precum Margaret MacMillan și alții au fost cumva mai amabili decât contemporanii în evaluarea tratatelor, recunoscând că pacificatorii de la Paris au fost adesea forțați să accepte noi realități care fuseseră deja create în teren, limitându-le rolul de a judeca ambițiile contradictorii ale diverșilor actori.[691] Totuși nu toți istoricii sunt convinși că pacificatorii au scos ce era mai bun dintr-o situație dificilă, subliniind în schimb că, de fapt, conferința de la Paris nu și-a îndeplinit obiectivul său final: crearea unei ordini mondiale sigure, pașnice și durabile.[692]

Destrămarea ordinii stabilite la Paris în mai puțin de două decenii a fost provocată în mare parte de ascensiunea puternicelor forțe revizioniste și naționaliste în statele învinse ale Europei, nu în ultimul rând în Germania, unde tulburările economice în urma Marii Crize economice de după 1929 au fost exploatate de mișcarea nazistă a lui Hitler, care fusese întotdeauna hotărâtă să demonteze „pacea dictată" de la Versailles, prin forță, dacă era necesar. Tocmai din cauza ascensiunii nazismului, istoricii și publicul larg deopotrivă au acordat o atenție mult mai mare Tratatului de la Versailles decât oricărui alt aspect al procesului de pacificare. Totuși nu este clar dacă accentul pus pe Versailles (și mai ales pe chestiunea despăgubirilor de război și a clauzei „vinovăției pentru declanșarea războiului", atribuind exclusiv Berlinului vina izbucnirii ostilităților) ne-a limitat înțelegerea

cu privire la Conferința de Pace de la Paris și a marginalizat oarecum singurul aspect important pus în joc la acea vreme: transformarea unui întreg continent dominat anterior de imperii terestre într-unul alcătuit din „state naționale". Această chestiune a devenit extrem de importantă abia în etapele finale ale conflictului. Nici Londra, nici Parisul nu plecaseră la război în 1914 cu scopul de a crea o „Europă a națiunilor" și abia de la începutul lui 1918 distrugerea imperiilor terestre a devenit un obiectiv explicit al războiului.[693]

Merită să ne reamintim scara acestei transformări: când s-a încheiat oficial Primul Război Mondial cu o victorie a Aliaților, trei imperii terestre dinastice întinse și vechi de secole – cel Otoman, Habsburgic și al Romanovilor – au dispărut total de pe hartă. Un al patrulea, Germania imperială, care devenise un imperiu terestru în timpul Marelui Război, când câștigase teritorii enorme în Europa de Est și Centrală, a fost redus foarte mult ca dimensiune, deposedat de coloniile de peste mări și transformat într-o democrație parlamentară cu o „graniță sângerândă" în est, așa cum o numeau germanii din întregul spectru politic.[694]

Reichul german fusese un jucător important în marea partidă imperială de dinainte de 1914 și nu putem înțelege pierderea statutului resimțită acut de mulți germani la acea vreme fără să recunoaștem dimensiunea Imperiului German care a purtat războiul și dezmembrarea sa după aceea. Într-adevăr, fără să recunoaștem dimensiunile imperiale și aspirațiile imperiului nu e posibil să înțelegem pe deplin motivele pentru care Republica de la Weimar era văzută ca fiind un stat mutilat de naționaliștii germani în perioada interbelică, când grupuri de dreapta protestau viguros împotriva pierderii teritoriilor din est de către Germania înainte de Tratatul de la Versailles și – într-o mai mică măsură – a „furtului" coloniilor Germaniei.

În Europa de Est și Centrală implozia structurilor imperiale s-a resimțit foarte puternic și aproape imediat. În timp ce imperiile continentale se dezintegrau, din ruinele lor apăreau zece state noi: Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Austria germană, Ungaria, Iugoslavia și Turcia, acum ferm ancorată în Asia. Între timp, în Levantul arab, care fusese condus de secole de otomani,

Marea Britanie și Franța inventaseră „state" noi: Palestina, Transiordania (Iordania), Siria, Libanul și Mesopotamia (Irak) urmau să devină „mandate" ale Ligii Națiunilor, administrate de Londra și Paris până la un moment nedefinit în viitor, când aveau să capete statutul de state independente.[695]

Obiectul central al indignării germane contemporane era însă nu doar pierderea imperiului de peste mări al țării, ci articolele 231 și 232 ale tratatului, care obligau Germania să accepte responsabilitatea exclusivă pentru izbucnirea războiului, în 1914. Articolul 231 atribuia Germaniei și Puterilor Centrale responsabilitatea pentru daunele suferite de Aliați, în timp ce Articolul 232 ajungea la concluzia că o Germanie vinovată datora despăgubiri de război pentru prejudiciul provocat. Pentru germani, articolele 231 și 232 au fost văzute ca o formă de condamnare morală care se adăuga la umilința înfrângerii și la pierderile teritoriale și materiale aferente.

Scopul real al Articolului 231 era însă să legitimeze impunerea de către Aliați a unor despăgubiri punitive Germaniei, pentru a-i despăgubi pe francezi și pe belgieni pentru prejudiciul provocat în mai mult de patru ani de ocupație germană. „Vina pentru declanșarea războiului" a Germaniei și responsabilitatea pentru distrugerile masive – în special în timpul retragerii germane strategice din 1917 către „Linia Siegfried", puternic fortificată, dintre Arras, Saint-Quentin și Vailly, când armata aplicase tactica „pământului pârjolit" – au făcut țara răspunzătoare pentru „toate pierderile și pagubele" suferite în timpul războiului. Aliații și-au dat seama că o asemenea definiție generală a obligației financiare, care cuprindea practic costul pentru fiecare glonț și fiecare pensie de orfan, putea să ducă la pretenții nerealiste, dincolo de capacitatea de plată a Germaniei. Totuși erau conștienți că orice concesie cu privire la problema despăgubirilor avea să revolte alegătorii de acasă, încă zdruncinați de distrugerile războiului. Publicul francez în special nu uitase nici că Berlinul impusese despăgubiri enorme în 1871 (care nu aveau nici măcar justificarea unor pagube materiale imense). Deoarece convenirea asupra unui cuantum definitiv s-a dovedit imposibilă, stabilirea valorii exacte a despăgubirilor

de plătit de Germania a fost amânată pentru un moment ulterior. În orice caz, deoarece valoarea despăgubirilor nu a fost stabilită în tratat, așa cum doreau majoritatea germanilor, li s-a cerut în esență să semneze un cec în alb.[696]

Cifra finală a despăgubirilor convenită în Programul de plăți de la Londra din 1921 a fost de 132 de miliarde de mărci-aur, structurată în trei tipuri de obligațiuni („A", „B" și „C"). În orice caz, o mare parte din această sumă aparent enormă, așa-numitele obligațiuni „C", care se ridicau la 82 de miliarde de mărci-aur, nu s-a așteptat niciodată să fie achitată. Obligațiunile C erau în principal incluse pentru a calma opinia publică aliată. În schimb, germanii aveau să plătească despăgubiri prin onorarea așa-numitelor obligațiuni „A" și „B", în total 50 de miliarde de mărci-aur, care urmau a fi plătite pe parcursul a 36 de ani. Experții germani erau însă convinși în secret că aceste plăți erau realizabile, chiar dacă nu ar fi recunoscut niciodată acest lucru în public.[697]

Aliații au încercat în continuare să se asigure că Germania nu va mai fi niciodată în măsură să pornească un război, cerând predarea unor mari cantități de arme și de material de război. Tratatul mai cerea ca armata germană să fie limitată la un efectiv de 100 000 de soldați și i s-a interzis să dețină tancuri, avioane și submarine.[698] Marina germană, redusă la 15 000 de oameni, a fost practic desființată și i s-a interzis construirea de noi nave de mari dimensiuni. Imensa flotă germană, a cărei dezvoltare înainte de 1914 contribuise puternic la creșterea tensiunilor anglo-germane, fusese reținută la Scapa Flow, în insulele Orkney, din noiembrie 1918. Cu 11 zile înainte ca emisarii germani de la Paris să semneze Tratatul de la Versailles, comandantul german al flotei, amiralul Ludwig von Reuter, a decis să-și sabordeze toate cele 74 de nave, de la cuirasate la distrugătoare, pentru a împiedica distribuirea lor între Aliații victorioși.[699]

Germanilor li s-au dat două săptămâni să răspundă și, în acel interval scurt, prelungit doar puțin, au reușit să adune documentație detaliată și argumente raționale, protestând împotriva termenilor duri ai tratatului. Totuși prevederile tratatului nu au fost modificate în mod

substanțial. Între timp, dezbaterea publică a fost aprigă. Prevederile tratatului, din momentul în care proiectul a fost înmânat guvernului de la Berlin, în mai 1919, au fost condamnate de majoritatea germanilor ca fiind de-a dreptul criminale. Germania postimperială, divizată pe plan intern în aproape toate celelalte privințe, era unită în opoziția sa comună față de termenii Tratatului de la Versailles. Până și membrii coaliției guvernamentale susțineau în mod imprudent refuzul. Riscul era însă foarte mare. Era aproape sigur că armatele aliate aveau să intre și să ocupe Germania în cazul în care guvernul ar fi refuzat să semneze tratatul. Între timp, blocada economică asupra Germaniei era încă în vigoare, pentru a asigura „cooperarea" Berlinului, provocând greutăți importante poporului german.

Discursul din 12 mai 1919 al cancelarului Philipp Scheidemann în Adunarea Națională oglindea starea de spirit generală. Vorbind împotriva separării teritoriilor germane și a populațiilor prin noi granițe, acesta a spus: „Suntem un singur trup și avem același sânge și oricine încearcă să ne separe taie cu un cuțit criminal în trupul viu al poporului german". Scheidemann a persistat în retorica sa înflăcărată: tratatul înseamnă „dezmembrare nemiloasă", „subjugare", „transformare în iloți". „60 de milioane [de germani] în spatele sârmei ghimpate și a gratiilor unei închisori, 60 de milioane la muncă forțată [...] [cu] propria țară transformată într-un lagăr de prizonieri!" „Piciorul pe gât și degetele în ochi", asta însemna tratatul. Stenograful a consemnat „aplauze furtunoase" și „un acord general". Discursul său a culminat cu cuvintele rămase de atunci celebre: „Care mână nu s-ar ofili legându-se pe sine și pe noi în aceste lanțuri?" Conform minutelor, discursul primului șef al unui guvern german ales democratic a fost salutat cu „minute în șir de aplauze furtunoase" de parlamentarii din tot spectrul politic.[700] Totuși a mai adăugat: „De trei ori vai de cei care amână o pace autentică chiar și o singură zi" și a primit „minute în șir de aplauze furtunoase în sală și de la balcon". Sentimentul exprimat în discursul lui Scheidemann, respectiv că pacea trebuia obținută, dacă era necesar cu orice preț, era împărtășit de majoritatea germanilor.[701]

Cu toate acestea, dreapta naționalistă și-a continuat desigur criticile față de proiectul de tratat. Vorbitorul din partea Partidului Popular Național German (DNVP), Arthur Graf von Posadowsky-Wehner, a fost deosebit de virulent în atacul său cu privire la tratat. Posadowsky-Wehner, fost ministru de interne și vicecancelar al Germaniei imperiale, a numit tratatul o crimă fără precedent împotriva națiunii germane. „Furtul teritoriului incontestabil german", restricțiile privind dimensiunea armatei, interzicerea unirii cu Austria, cererea ca generalii și kaizerul și oficialii să fie predați Aliaților – toate acestea păreau incompatibile cu convențiile internaționale și cu principiile suveranității. Confiscarea liniilor telegrafice și telefonice internaționale ale Germaniei și a transmițătoarelor radio erau alte exemple ale „răzbunării" Aliaților. Posadowsky-Wehner știa că refuzul de a semna urma să ducă la un „rău temporar al războiului continuu", dar Germania avea să-și păstreze onoarea și, chiar dacă asta însemna moartea altor germani, „după moarte, în credința noastră, urmează învierea". Fiind un creștin fervent, credea în viața după moarte: de aceea a apelat la conaționalii săi germani să aibă „curajul suprem [*Todesmut*]" să suporte consecințele pentru binele generațiilor viitoare. Posadowsky-Wehner a mai acuzat guvernele aliate de ipocrizie. Referindu-se la India și Irlanda, a insistat că dedicarea Londrei pentru cauza autodeterminării era discutabilă. Belgiei ar fi trebuit să-i fie rușine pentru că acuzase Germania că își tratează necorespunzător coloniile. Dar principalul vinovat, în opinia lui Posadowsky-Wehner, era președintele american Wilson care ademenise Germania să semneze un armistițiu cu false promisiuni privind o pace justă. „Acest tratat este un tratat cămătăresc", a tunat el aclamat furtunos, și Wilson căuta acum o bucată de carne germană.[702] Tot ce putuseră obține susținătorii tratatului ca răspuns fusese că Germania avea să sufere consecințe teribile, inclusiv o ocupație aliată a țării în cazul în care Germania ar fi refuzat să semneze.

Cu toate acestea, guvernul Scheidemann a demisionat din cauza acestei chestiuni, făcând loc unui nou cabinet sub conducerea lui Gustav Bauer, un fost funcționar din estul Prusiei, care se ridicase

în rândurile sindicatelor din Germania imperială, devenind unul dintre președinții „comisiei generale" a acestora. În primul guvern democratic al Germaniei condus de Scheidemann, Bauer fusese ministrul muncii. Noul guvern era sprijinit de social-democrați și de centriști, în timp ce liberalul DDP, care făcuse anterior parte din coaliția de la Weimar, refuzase categoric să facă parte din orice guvern care ar fi semnat Tratatul de la Versailles. Nici Bauer nu era prea entuziasmat de perspectivă, dar nu vedea vreo alternativă viabilă, în special după ce Groener și alți generali importanți excluseseră posibilitatea reluării ostilităților. Bauer apreciase însă că Scheidemann și ceilalți parlamentari aveau motive întemeiate să fie profund nedreptățiți, mai ales de Wilson, în care-și puseseră mari speranțe pentru o „pace justă". Președintele american semnalase în discursurile și în răspunsurile sale la notele de pace ale Puterilor Centrale din 1918 că războiul lui era cu autocrații, în timp ce un guvern cu adevărat reprezentativ se putea aștepta la „negocieri de pace" pe baza celor Paisprezece Puncte. O jumătate de an mai târziu, după o revoluție democratică în Germania, reprezentanții noului guvern nu fuseseră invitați la negocierile de pace. În schimb li se oferea acum un „Diktat", un tratat „dictat", fără posibilitatea de a discuta vreuna dintre prevederile în fața cărora erau puși.[703]

Eforturile germane de a îmblânzi condițiile și de a șterge clauza „vinii pentru declanșarea războiului" i-au făcut pe Aliați să declare că Germania „își dorise și declanșase războiul" și era responsabilă pentru „maniera brutală și inumană în care s-a desfășurat".[704] Într-o încercare disperată de a-i împiedica pe Aliați să împartă între ei navele de război ale flotei germane, amiralul Ludwig von Reuter a ordonat pe 21 iunie sabordarea întregii flote. Pe 22 iunie, Aliații au dat Germaniei un alt ultimatum de acceptare a termenilor, de cinci zile, în caz contrar războiul avea să continue. Sub amenințarea unei invazii, guvernul și comandanții armatei și-au dat acceptul pentru semnarea acordului, iar Convenția Constituțională a fost de acord să semneze tratatul, dar în același timp protestând.[705]

La ora 15.00, pe 28 iunie 1919, după exact cinci ani de la asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, cei doi reprezentanți ai guvernului

Bauer însărcinați cu semnarea tratatului de pace – ministrul de externe Hermann Müller și ministrul transporturilor Johannes Bell – au fost conduși în Sala Oglinzilor din Palatul de la Versailles și au înaintat spre mijlocul încăperii, fiind escortați de soldați aliați. Locul fusese ales cu atenție și intenție de venerabilul prim-ministru francez și gazdă a Conferinței de Pace de la Paris, Georges Clemenceau: era același loc unde, după înfrângerea Franței în Războiul Franco-Prusac din 1870–1871, Wilhelm I fusese proclamat împăratul unui stat național german unificat. În mod normal un om echilibrat, prim-ministrul prusac de atunci, care avea să devină în curând cancelar al Reichului, Otto von Bismarck, alesese intenționat palatul lui Ludovic al XIV-lea ca scenă a unei umilințe simbolice a unei Franțe recent învinse.

Acum, după aproape o jumătate de secol, Franța avea ocazia să-și răzbune umilința. Cei doi emisari germani aleși pentru semnarea tratatului de pace au fost nevoiți să treacă pe lângă un șir lung de veterani francezi mutilați pe viață, care fuseseră aduși la ceremonia semnării, ca o dovadă vie a crimelor comise de Germania.[706]

„Întregul eveniment a fost pus în scenă în detaliu încât să fie cât mai umilitor posibil pentru inamic", nota colonelul Edward House, principalul consilier diplomatic al președintelui american Wilson.[707] Conform unui observator britanic, demnitarii germani arătau ca niște „deținuți aduși să-și asculte sentința".[708] Müller și Bell s-au întors în aceeași seară la Berlin, în timp ce la Paris oamenii sărbătoreau pe străzi.

Populația Germaniei, în schimb, continua să fie revoltată. S-au organizat demonstrații spontane în tot Reichul pentru a protesta împotriva nedreptăților unui tratat de pace care părea să dorească intenționat înlăturarea Germaniei definitiv din rândul Marilor Puteri. Faptul că Marea Britanie și Statele Unite făcuseră mari eforturi ca să păstreze unitatea și independența Germaniei, în special opunându-se eforturilor francezilor de a desprinde Renania, a fost în general trecut cu vederea. În schimb, entuziasmul cu care salutaseră atât de mulți germani apariția democrației în 1918 s-a transformat într-un sentiment de trădare fundamentală și de resentimente față de termenii păcii

la mai puțin de un an.[709] Un procent important al populației ajunsese să asocieze tratatul de pace cu Revoluția din 1918 și cu rezultatul ei, Republica de la Weimar. Unii, mai ales extrema dreaptă, se refereau la Tratatul de la Versailles ca la „adevărata constituție" de la Weimar – o formă de stat „negerman" impusă din afară, al cărei singur scop era să înrobească poporul german generații întregi.[710]

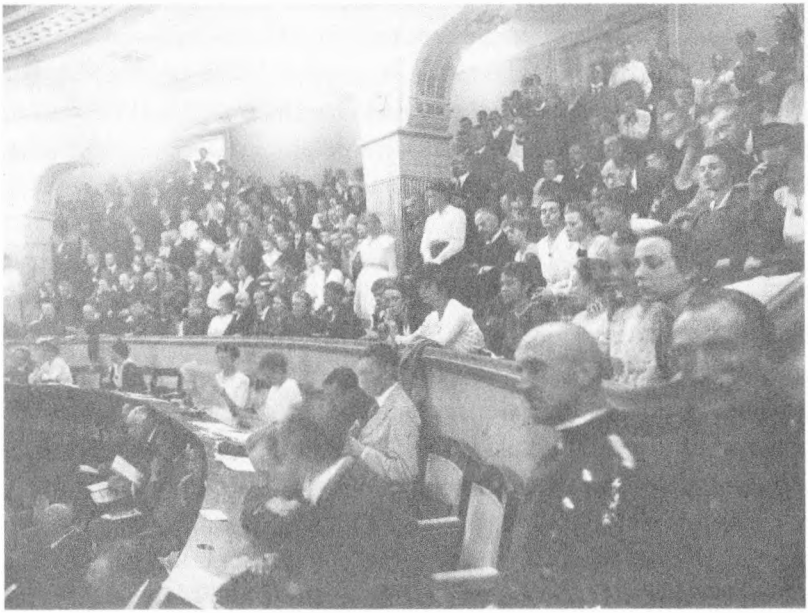

12.1. Pe 22 mai 1919 Adunarea Națională Constituantă a autorizat guvernul german să semneze Tratatul de la Versailles. De la balcon, un public preponderent feminin urmărește aici discursurile și dezbaterile care au dus la această decizie.

Părerile negative despre Versailles au fost întărite și mai mult de atacul polemic al lui John Maynard Keynes cu privire la tratat, articulat în cartea sa de succes *Urmările economice ale păcii*, publicată în decembrie 1919. Keynes fusese expert al Trezoreriei Britanice în timpul Conferinței de Pace de la Paris, specializat în chestiunea responsabilității financiare a Germaniei. La fel ca milioane de oameni din Europa și din alte părți, fusese un susținător înfocat al principiului

wilsonian și spera că totuși Conferința de Pace de la Paris avea să producă un tratat bazat pe cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson. Mai târziu, îngrozit de proiectul de tratat cu Germania, s-a retras din delegația britanică înainte de ceremonia de semnare de pe 28 iunie 1919. A început imediat să lucreze la cartea sa, care a fost publicată în decembrie 1919, făcându-l pe Keynes practic peste noapte un intelectual de frunte cunoscut și peste ocean.

Keynes prezenta Tratatul de la Versailles ca pe o pace cartagineză, cu intenția de a distruge Germania la fel de eficient cum distrusese Roma Cartagina în 146 î.Hr. El insista că Tratatul de la Versailles slăbise în mod artificial Germania, cu mult sub posibilitățile ei materiale. Mai devreme sau mai târziu, Germania postbelică avea să-și restabilească securitatea, mai întâi prin egalitate pe plan militar, iar în cele din urmă prin superioritate militară.[711]

Cu toate acestea, ceea ce se ignora în general, la vremea aceea și de atunci încoace, era că Germania se descurcase, de fapt, mult mai bine la Paris decât toate celelalte Puteri Centrale.[712] În Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, semnat în septembrie 1919, de exemplu, Austria, un stat-rămășiță, a fost forțată să cedeze Tirolul de Sud Italiei, sudul Stiriei, Statului slovenilor, croaților și sârbilor, iar Feldsberg și Böhmzell, Cehoslovaciei. Galiția habsburgică fusese revendicată deja de Polonia, în timp ce Boemia, cu cele trei milioane de vorbitori de germană ai săi, devenise parte din Cehoslovacia. Tratatul stipula, de asemenea, că Austria (împreună cu Ungaria) ar fi trebuit să suporte cea mai mare parte a datoriei de război a fostului imperiu, precum și să plătească despăgubiri. Stabilirea cifrelor exacte ale despăgubirilor a fost în cele din urmă încredințată Comisiei pentru reparații de război.[713]

Germanii austrieci care, la fel ca omologii lor germani, speraseră la înfăptuirea *Anschluss*-ului – unirea voluntară a Austriei cu Reichul –, ca o realizare a aspirațiilor naționaliștilor liberali din timpul Revoluției din 1848, au fost foarte dezamăgiți.[714] De la înfrângerea militară și dezintegrarea imperiului, stânga austriacă (și omologii ei germani) promovaseră ideea că o uniune între cele două state ar fi

corespuns ideii lui Wilson de autodeterminare, oferind, de asemenea, un plus major de legitimitate Republicii de la Weimar. Exista și un raționament economic clar la baza acestei mișcări: aproape nimeni nu lua în seamă statul austriac, deposedat acum de grânarele din teritoriile fertile ale Ungariei sau ale Boemiei, capabile să-și hrănească populația de șase milioane de locuitori. Imediat după terminarea războiului producția agrară din Austria ajungea doar la jumătatea nivelurilor dinainte de război, lăsând capitala țării, Viena, expusă în mod periculos înfometării.[715]

12.2. Ostilitatea față de cererile din Tratatul de la Versailles a unit partidele politice de altfel foarte divizate ale Republicii de la Weimar. Au avut loc proteste publice în masă în multe orașe mari și mici din Germania. Marie Juchacz, deputată a Partidului Social-Democrat Majoritar în Adunarea Națională Constituantă, vorbindu-le demonstranților în Wilhelmplatz, Berlin.

În Germania, nimeni nu susținuse *Anschluss*-ul mai puternic decât Partidul Social-Democrat Majoritar, care sublinia că interzicerea

„unificării" reprezenta o încălcare flagrantă a dreptului la autodeterminare națională. Până pe 18 martie 1919, *Vorwärts* declara: „Reichul Mic al lui Bismarck a fost clătinat de dezastrul Războiului Mondial, dar ideea Germaniei Mari din 1848, al cărei scop era unirea tuturor germanilor, inclusiv a germanilor austrieci, este valabilă și se înfăptuiește în vremurile noastre sub simbolul drapelului negru, roșu, auriu, steagul revoluționar de la 1848".[716]

Interzicerea *Anschluss*-ului era prin urmare considerată pe scară largă drept o înfrângere de proporții pentru Ebert și partidul său, iar dreapta politică a profitat imediat de acest lucru. Ultraconservatorul săptămânal *Die Tradition* proclamase deja la începutul lui aprilie 1919 că speranța exprimată de social-democrați într-o revizuire pașnică a frontierelor germane de la 1871 era nerealistă. „Dacă ar fi fost posibil să creăm imperii din cuvinte și inimi calde germane, atunci idealiștii de la *Paulskirche* din Frankfurt ar fi creat deja Germania Mare, care se întindea de la Marea Baltică până la Marea Adriatică, în urmă cu circa 70 de ani."[717] După interzicerea *Anschluss*-ului, Kuno von Westarp, redactor-șef al *Kreuzzeitung* și mai târziu președinte al DNVP, considera această afirmație confirmată. Din punctul său de vedere, părinții Constituției de la Weimar „nu reușiseră [...] să realizeze planul creării Germaniei Mari, motiv pentru care, la începutul negocierilor [cu privire la Constituție], s-au simțit cu mult superiori lui Bismarck".[718]

MSPD cunoștea mult prea bine implicațiile eșecului său diplomatic și de aceea refuza cu încăpățânare să recunoască fiascoul eforturilor înfăptuirii Germaniei Mari. Pe 22 iunie 1919, când Adunarea Națională a aprobat în cele din urmă semnarea Tratatului de Pace de la Versailles după lungi și aprinse dezbateri, Paul Loebe a asigurat plenul că republica avea să continue să susțină cauza Germaniei Mari – „pentru unitatea tuturor [...] care, de la Dunăre la Adige, ca și de la gurile râurilor Weser și Elba, Odra și Vistula, au învățat să vorbească de la o mamă germană".[719] Dar după interzicerea *Anschluss*-ului de către Aliați, promisiunii Partidului Social-Democrat Majoritar îi lipsea un element decisiv: credibilitatea. Dacă, în 1918–1919, *Anschluss*-ul fusese un proiect democratic de stânga, nerealizarea lui

era folosită în curând de extrema dreaptă atât din Austria, cât și din Germania ca „dovadă" a incapacității statului republican de a-și îndeplini promisiunile.[720]

Dacă austriecii credeau că fuseseră nedreptățiți, ungurii aveau și mai multe motive să se plângă. În total, țara pierduse două treimi din teritoriul ei antebelic și peste 73% din populație, conform prevederilor Tratatului de la Trianon, care – din cauza tulburărilor politice din Budapesta și a invaziei românești din Ungaria – a fost finalizat abia în 1920.[721] Distrusă de patru ani de război, revoluție și contrarevoluție, precum și de invazia străină din 1919, din punct de vedere economic țara era în ruină încă dinaintea semnării Tratatului de la Trianon, nivelurile producției industriei bunurilor de consum din Ungaria ridicându-se la aproximativ 15% din cele antebelice.[722]

Comparate cu pierderile teritoriale uimitoare ale Ungariei, cele ale Bulgariei, singura națiune balcanică aliată cu germanii, habsburgii și otomanii, au fost ceva mai puțin dramatice, chiar dacă bulgarii nu priveau astfel lucrurile. La fel ca toate celelalte puteri învinse, Bulgaria nu a fost reprezentată la Conferința de Pace. Similar celorlalți lideri ai Puterilor Centrale, noul guvern de la Sofia sperase inițial că se va aplica principiul autodeterminării după stabilirea noilor granițe ale țării la Paris, deoarece bulgarii erau majoritari în cele trei zone din afara noilor ei granițe naționale: în sudul Dobrogei de-a lungul coastei Mării Negre, în vestul Traciei deasupra Mării Egee și în părți din Macedonia. Problema era că toate cele trei teritorii erau revendicate și de alte state – considerate prietene ale Aliaților: România a insistat asupra sudului Dobrogei (chiar dacă acolo trăiau mai puțin de 10 000 de români, dintr-o populație de aproximativ 300 000); Statul slovenilor, croaților și sârbilor a revendicat Macedonia și Grecia a cerut vestul Traciei.[723]

Când proiectul de tratat a fost în cele din urmă trimis, în septembrie 1919, bulgarilor, conținutul său a depășit până și cele mai pesimiste așteptări. În termeni relativi, Tratatul de la Neuilly din noiembrie 1919 a fost cu siguranță mai dur decât Tratatul de la Versailles impus Germaniei. Tratatul obliga Sofia să cedeze un total

de 11 000 de kilometri pătraţi de teritoriu, inclusiv vestul Traciei (cedat Greciei), şi patru zone de graniţă, inclusiv oraşele de importanţă strategică Strumica, Caribrod şi Bosilegrad, cu împrejurimile lor (însumând 2 500 de kilometri pătraţi), noului Stat al slovenilor, croaţilor şi sârbilor. Având în vedere că Sofia pierduse deja aproape toate teritoriile pe care le câştigase în Primul Război Balcanic din 1912–1913, când foştii aliaţi ai Bulgariei, România, Grecia şi Serbia, o învinseseră în al Doilea Război Balcanic mai târziu în acelaşi an, sentimentul de tragedie naţională a fost copleşitor.

Tratatul impunea în acelaşi timp Bulgariei plata unor despăgubiri de război care se ridicau la uluitoarea sumă de 2 250 de milioane de franci-aur, sumă care trebuia plătită în 37 de ani. În plus, Sofia trebuia să fie de acord să transfere un număr mare de vite şi de echipament feroviar Greciei, României şi Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor, care trebuiau să primească anual şi 50 000 de tone de cărbune de la Sofia. Raportat la dimensiunea şi la PIB-ul ei, Bulgaria a avut de achitat cele mai mari despăgubiri dintre toate Puterile Centrale.[724]

În cele din urmă, forţele armate au fost reduse dramatic; armata urma să fie doar o forţă poliţienească de 20 000 de oameni. Când au fost publicate detaliile tratatului, la Sofia s-a vorbit despre rezistenţă, dar succesorul lui Teodor Teodorov ca prim-ministru al Bulgariei, Aleksandăr Stamboliiski, a declarat că, în lipsă de alternativă, va semna „chiar şi o pace dezavantajoasă".[725] A făcut asta pe 27 noiembrie 1919, în cursul unei scurte ceremonii desfăşurate în vechea primărie din Neuilly. Părea, spunea un american prezent în acea zi, „că funcţionarul de la birou fusese chemat la o conferinţă a consiliului de administraţie". Printre observatori s-a numărat şi prim-ministrul grec, Venizelos, „care se străduia să nu pară prea mulţumit" că obţinuse pentru ţara sa vestul Traciei.[726]

Pentru majoritatea bulgarilor, şi nu fără motiv, Tratatul de la Neuilly a simbolizat cel mai întunecat moment al existenţei lor naţionale ca stat independent. Retrasarea graniţelor a lăsat Bulgaria fără zone agricole fertile (cum ar fi Dobrogea şi Tracia) şi fără acces la Marea Egee – o problemă majoră, deoarece comerţul naval era un factor

decisiv pentru sectoare întregi ale economiei Bulgariei.[727] Din cauza retrasării granițelor, Bulgaria s-a confruntat cu încă un val important de refugiați din Macedonia, Tracia și Dobrogea, precum și din zonele de graniță cedate din vest, al doilea val de refugiați după 1913. Între 1912 și mijlocul anilor 1920, Bulgaria a fost nevoită să primească circa 280 000 de refugiați, care acum alcătuiau până la 5% din populația totală. Aproximativ jumătate dintre ei veneau din teritorii care fuseseră cedate Greciei (Macedonia egeeană și vestul Traciei) și 25% din Imperiul Otoman (estul Traciei). Mai mic la număr, dar nu mai puțin dramatic, a fost fluxul refugiaților din teritorii care aparțineau acum Statului slovenilor, croaților și sârbilor (12,5%) și României (11%).[728] Primirea unei populații atât de numeroase într-un moment de criză economică și socială severă a reprezentat una dintre cele mai mari provocări pentru statul bulgar în anii următori.[729] După cum afirma Stamboliiski într-o scrisoare disperată adresată impasibilului prim-ministru francez, Clemenceau, pe 22 noiembrie 1919: „Populația Bulgariei trăiește acum într-un stat cu adevărat perturbat. Dezastrul este agravat de suferințele numeroșilor refugiați. [...] Acești nenumărați refugiați, oameni fără adăpost și fără posesiuni, [...] vor fi mereu o rană sângerândă în relațiile din Balcani."[730] Stamboliiski avea dreptate, chiar dacă nu a trăit să vadă desfășurarea evenimentelor de după 1923. Pentru cea mai mare parte din perioada interbelică, Bulgaria s-a luptat să facă față costurilor umane și financiare ale pierderii războiului, crizei economice și izolării internaționale, acestea ducând la scindări interne profunde și ciocniri violente între diferite tabere politice, precum și la multe schimbări de guvern, adesea răsturnate prin puciuri.

Pentru puterea colonizatoare de multă vreme a Bulgariei și aliată în război până în 1918, Imperiul Otoman, procesul de dezintegrare începuse cu mult înainte de armistițiu, când marea retragere a forțelor otomane și înaintarea trupelor britanice și cea a auxiliarilor locali „eliberaseră" toate teritoriile sale arabe. Încă dinaintea convocării în ianuarie 1919 a Conferinței de Pace de la Paris – la care turcii au fost singurii reprezentanți ai popoarelor Imperiului Otoman excluse

de la deliberări – devenise clar că soarta imperiului stătea în mâinile Marii Britanii și ale Franței, întrucât președintele SUA Woodrow Wilson era prea puțin interesat să se implice în implementarea unei ordini postbelice în Orientul Mijlociu. Statele Unite nu declaraseră niciodată război Imperiului Otoman și plecarea lui Wilson de la Paris în ziua semnării Tratatului de la Versailles semnala lipsa lui de interes față de acordul de pace cu Constantinopolul. Marea Britanie și Franța, spre deosebire de SUA, intenționau să împartă între ele majoritatea provinciilor arabe ale Imperiului Otoman.

Totuși, în timp ce realiștii de la Constantinopol renunțaseră de multă vreme la teritoriile arabe din Orientul Mijlociu, erau câțiva oameni de stat otomani care sperau optimiști la o aplicare strictă a celui de-al doisprezecelea din cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, care susținea „o suveranitate garantată" pentru „părțile turcești ale actualului Imperiu Otoman", respectiv Anatolia din Asia Mică și estul Traciei din Europa.[731] Pe 17 iunie 1919, prim-ministrul turc liberal, Damad Ferid, dădea, asemenea omologilor săi din alte state înfrânte, asigurări la Paris lui Clemenceau, lui Lloyd George și lui Wilson că guvernul său nu avea nimic în comun cu conducătorii din timpul războiului ai Comitetului Unității și Progresului care erau vinovați pentru intrarea Imperiului Otoman în război și pentru cumplita soartă a armenilor creștini. Dacă era să se aplice principiul wilsonian al autodeterminării, Anatolia, în special, trebuia să rămână turcă. Problema era că părți din Anatolia erau revendicate acum și de alții. Datorită unor promisiuni vagi făcute la începutul lui 1915 de sir Edward Grey, ministrul de externe britanic, Grecia, care luptase de partea Aliaților în ultimele 18 luni de război, se simțea îndreptățită să revendice vestul Anatoliei, care găzduia comunități grecești substanțiale. Grecii se bucurau de simpatii mai vechi în vest, fiind, de asemenea, creștini, în timp ce otomanii se puteau aștepta la un sprijin redus din partea Marii Britanii sau a Franței. Lloyd George îi descria pe turci cu faimoasele cuvinte: „un cancer uman, o agonie care se insinuează în adâncul pământurilor pe care ei le guvernează prost, putrezind fiecare fibră vie".[732]

Alte state existente sau nou formate aveau propriile intenții cu privire la părți din Anatolia. Italia încerca să stabilească un capăt de pod permanent în vestul Anatoliei, după ce câștigase anterior fostul Arhipelag Dodecanez, în 1911. Primind asigurări vagi prin Tratatul de la Londra din 1915 că, în cazul în care Imperiul Otoman avea să se dezintegreze, Roma urma să-și primească „partea echitabilă", diplomații italieni continuau să facă presiuni pentru crearea unei sfere de influență italiene în Anatolia. Între timp, kurzii – detestând perspectiva de a ajunge să aibă statut de minoritate sub stăpânire armeană, arabă sau turcă – au cerut, de asemenea, independență sau autonomie sub protecție străină. La fel și fosta Armenie rusească, care devenise Republica Democrată Armenia în mai 1918, făcea presiuni în favoarea anexării unui număr de provincii otomane din est. Violențele au escaladat aici în primăvara lui 1918, când supraviețuitorii genocidului armean (*Aghet*) s-au răzbunat pe civilii musulmani locali, mai ales prin masacrele de la Erzinjan și Erzurum de la sfârșitul lui ianuarie până la mijlocul lui februarie 1918, când aproape 10 000 de turci musulmani au fost măcelăriți.[733]

Revendicările teritoriale și violențele au agravat și mai mult situația într-o țară distrusă deja de Marele Război, după cum au demonstrat clar misiunile britanice de anchetă. Unul dintre ofițerii trimiși în interiorul țării de la Constantinopol, locotenentul Clarence Palmer, care își petrecuse aproape toată perioada războiului într-un lagăr de prizonieri otoman, a vizitat diverse orașe și sate din nord-vestul Anatoliei, de unde le-a raportat apoi superiorilor. Când a călătorit de la Eskisehir la Konya, a văzut orașe și sate devastate de foamete, boli și lipsuri materiale. Armenii strămutați își vânduseră copiii pentru alimente, în timp ce lipsa bărbaților căzuți în război și rechiziționarea animalelor duseseră la un impas în producția agricolă și manufacturieră.[734]

În august 1920, la peste un an de la încheierea Tratatului de la Versailles, Aliații victorioși au semnat într-un final un tratat de pace cu guvernul sultanului, condus de Damad Ferid. Tratatul de la Sèvres, semnat în sala de expoziție a unei fabrici de porțelan, în august 1920, a confirmat că turcii rămăseseră doar cu o treime din Anatolia. O parte

semnificativă din Anatolia a fost dată grecilor, armenilor și kurzilor, permițând în același timp sfere străine de influență și dominație în mare parte din restul.[735] Grecia a primit Izmirul și împrejurimile acestuia, cu condiția unui plebiscit care urma să aibă loc în termen de cinci ani. Armenii au primit zone întinse din estul Anatoliei, care se întindeau de la Trabzon până la lacul Van, iar Kurdistanul urma să devină o regiune autonomă. Strâmtoarea Bosfor era pusă sub administrare internațională. Franța și Italia și-au păstrat sferele de influență din Anatolia.[736] Turcia postimperială trebuia, de asemenea, să plătească despăgubiri de război. Conform Articolului 231 din tratat, Turcia provocase „pierderi și sacrificii de tot felul, pentru care trebuia să plătească despăgubiri integrale". La fel ca în cazul clauzei germane *Kriegsschuld*, Aliații au recunoscut că asta ar fi depășit cu mult capacitatea Turciei postimperiale de a plăti astfel de daune. În consecință, tratatul a creat o Comisie Financiară cuprinzând câte un reprezentant din Franța, Imperiul Britanic și Italia și un reprezentant turc care avea doar un rol pur consultativ. Nici o altă Putere Centrală nu a trebuit să se supună unui asemenea compromis privind suveranitatea sa, iar pentru naționaliștii turci a continuat, într-o formă extremă, ingerința europeană umilitoare în afacerile otomane din secolul a XIX-lea.[737]

Pentru a înțelege atitudinea aparent răzbunătoare a Aliaților față de Puterile Centrale înfrânte în perioada 1918–1920, e important să luăm în calcul climatul moral al perioadei postbelice și gradul în care războiul crease un sentiment de amărăciune.[738] Amintirea încă vie a atrocităților germane din Belgia, în 1914, pagubele provocate de trupele germane în timpul retragerii lor strategice din 1917, ofensivele din 1918 și disperarea și furia pentru rudele pierdute și prietenii uciși pe front apăreau în mod clar în mintea șefilor de stat și a diplomaților la Conferința de Pace de la Paris. Pasiunile declanșate de război nu se domoliseră încă și liderii aliați, dependenți de sprijinul popular, erau conștienți că soldații, precum și familiile lor, voiau o compensare de la inamic, care să le recunoască sacrificiile. În ochii Aliaților, germanii își făcuseră singuri un mare rău vorbind despre o „pace justă" când – cu numai câteva luni înainte – impuseseră termeni

draconici Rusiei și României prin tratatele din 1918 de la Brest-Litovsk și de la București. Și mai era, desigur, problema securității colective: Aliații victorioși se temeau de o renaștere militară a adversarilor lor învinși, în special de cea a unei Germanii refăcute. Privarea Berlinului de mijloacele necesare purtării unui război de răzbunare era esențială pentru menținerea unei păci generale și, în special, pentru integritatea teritorială a Franței.

Nimic din toate acestea nu conta, desigur, pentru germani în 1919. Resentimentele față de Tratatul de la Versailles nu erau alimentate doar de umilința înfrângerii. Mai exista și chestiunea unei ipocrizii evidente, deoarece ideea lui Wilson de autodeterminare era aplicată clar popoarelor considerate aliate ale Antantei (polonezi, cehi, slavi sudici, români și greci), dar nu și celor considerate inamice. Mai rău, aplicarea principiului autodeterminării naționale în cazul teritoriilor cu o complexitate etnică uluitoare era în cel mai bun caz naivă și, în practică, o invitație de a transforma violențele Primului Război Mondial într-o multitudine de conflicte de graniță și războaie civile latente sau deschise.[739]

Toate statele noi, se pare fondate pe principiul autodeterminării naționale, aveau în interiorul granițelor minorități naționale mari și vocale care (mai ales după instaurarea Marii Crize economice) au început să ceară reunificarea cu „patriile" lor. Transferurile de teritorii și refuzurile de a le permite vorbitorilor germani dreptul la „autodeterminare" și la unirea cu Austria sau Germania, de exemplu, a lăsat circa 13 milioane de etnici germani (inclusiv austrieci germani) în afara granițelor Reichului.[740]

Problema iredentismului a continuat să bântuie politica europeană decenii în șir.[741] Cei care ajunseseră să fie acum o minoritate în statele succesoare mixte din punct de vedere etnic au cedat adesea în fața agitației naționaliste. De exemplu, în disputata Silezie, Universitatea Friedrich-Wilhelms din Breslau a devenit un cuib al agitației naționaliste germane. Reflectând compoziția multietnică a orașului, fusese în mod tradițional una dintre cele mai cosmopolite instituții de învățământ din Germania și, pe parcursul secolului al XIX-lea, se

mândrise cu frăţii poloneze, precum şi cu un număr mare de studenţi evrei.[742] După 1918 însă, atmosfera a devenit profund ostilă coabitării interetnice. Tineri naţionalişti germani din întreaga regiune s-au adunat ca să-i asculte pe membrii facultăţii, precum Walter Kuhn, un expert autoproclamat în domeniul tot mai la modă al *Ostforschung* (Studiul Estului), care ţinea conferinţe pe tema necesităţii schimbării Tratatului de la Versailles şi a recuperării populaţiilor germane „pierdute" din Polonia şi din Europa de Est şi Centrală, mai general.[743] Astfel de idei au avut parte de un sol fertil. În general, germanii care trăiau în zone de graniţă, mixte din punct de vedere etnic, erau în mod disproporţionat mai înclinaţi să susţină partidele dreptei radicale şi în final să ajungă într-o formaţiune nazistă sau alta decât cei care locuiau în centre urbane situate mai la vest.[744] Cu toată ura faţă de Conferinţa de Pace de la Paris, Germania nazistă şi proiectul ei imperial de exterminare de la sfârşitul anilor 1930 şi începutul anilor 1940 se datora mult logicii statelor succesoare create de tratatele de la Paris.[745]

Pacea de la Versailles a făcut Republica de la Weimar mai omogenă din punct de vedere etnic decât fusese Germania de la unificarea din 1871, mai ales prin pierderea aproape completă a minorităţilor sale considerabile de francezi şi de polonezi. Totuşi, în acelaşi timp, a creat o comunitate considerabilă de etnici germani care locuiau în afara graniţelor Reichului. Populaţia Statului slovenilor, croaţilor şi sârbilor (care avea să fie redenumit în curând Iugoslavia) cuprindea în proporţie de 14% etnici germani, în timp ce în noul stat cehoslovac erau mai mulţi etnici germani (23% din populaţia totală) decât slovaci.[746]

Teoretic, drepturile acestor minorităţi numeroase erau protejate de aşa-numitele Tratate ale minorităţilor, o serie de acorduri bilaterale semnate de fiecare dintre noile state ca o precondiţie a recunoaşterii lor internaţionale ca entităţi suverane în Liga Naţiunilor.[747] Polonia postimperială ar fi trebuit să ofere un model. Tratatul minorităţilor poloneze, sau „micul Tratat de la Versailles", semnat în aceeaşi zi ca mult mai cunoscutul tratat cu acelaşi nume, urma să ghideze toate

declarațiile ulterioare ale conferinței pe această temă, iar acorduri similare aveau să constrângă nu mai puțin de alte șapte state succesoare suplimentare.[748] Tratatul minorităților urmărea să protejeze drepturile colective ale tuturor minorităților etnice sau religioase care trăiau acum în interiorul statelor succesoare din Europa de Est și Centrală.[749] Noile state naționale trebuiau să garanteze drepturile de organizare și reprezentare politică, de folosire a limbii minorităților în tribunale și școli, precum și compensațiile pentru transferul pământurilor. De exemplu, în Cehoslovacia, tratatele internaționale garantau grupurilor minoritare drepturi colective. În zonele unde acestea constituiau cel puțin 20% din populație, germanii aveau dreptul la educație și să comunice cu autoritățile statului în propria limbă. Deoarece etnicii germani tindeau să se concentreze în anumite regiuni, asta însemna că 90% dintre ei se puteau folosi efectiv de această concesie.[750]

Așa-zisele încălcări ale tratatelor puteau fi aduse în fața Consiliului Ligii și în fața Curții Internaționale de Justiție. Foarte important, grupări din afara granițelor naționale puteau reprezenta minoritățile afectate. De exemplu, guvernul maghiar putea acționa în judecată în numele maghiarilor din Slovacia sau Guvernul de la Weimar, în numele germanilor sudeți. Una dintre cele mai mari realizări ale Conferinței de Pace a fost că a oferit un cadru legal prin care minoritățile nedreptățite puteau cere (și au și cerut) despăgubiri pentru încălcările tratatului.[751]

Din perspectiva multor germani însă, Tratatele minorităților erau doar un simplu paravan pentru încălcarea flagrantă a principiului fundamental al autodeterminării, despre care presupuseseră în mod greșit că va sta la baza Tratatului de la Versailles. Mulți, mai ales cei care făceau parte din dreapta politică, au simțit că minoritățile „pierdute" trebuiau „să se întoarcă" cu orice preț, punând revizuirea tratatului în fruntea agendei politice, cu mult înainte de intrarea naziștilor în scenă.[752]

Situația era și mai neclară când venea vorba de minoritățile care nu aveau un stat național care să le reprezinte interesele, cum ar fi cele câteva milioane de evrei care trăiau în Cherta Osedlosti,

la granița de vest a imperiului prăbușit al Romanovilor și în jumătatea estică a fostului Imperiu Habsburgic. Acuzați că sunt bolșevici și antinaționali de mulți în noile lor patrii naționale și supuși pogromurilor în Ucraina, Rusia și chiar în Polonia, situația lor după 1918 era și mai precară și au fost mult mai des amenințați de violențe decât înainte de 1914.[753] După cum remarca Arnold Zweig, veteran de război și romancier german evreu de origine, în 1920, ca răspuns la un pogrom deosebit de bine documentat din Pinsk: „Polonezii și pogromurile s-au abătut asupra evreilor din est, care trăiesc îngrămădiți în marile orașe și împrăștiați prin orășele și sate. Din marile orașe sosesc vești șocante, dar orășelele și satele în care nu există nici măcar drumuri, nici telegraf sunt de multă vreme mute. Încetul cu încetul auzim ce se petrece acolo: crime și masacre."[754]

Mulți evrei amenințați de condițiile din ce în ce mai ostile din Europa de Est și Centrală au fugit spre vest, destul de puțini în Germania. Înainte de Primul Război Mondial, în Germania erau poate 80 000 de „evrei estici". După război a existat un nou val de refugiați, pe măsură ce Războiul Civil Rus a continuat, provocând pogromuri antisemite și crime întreprinse la scară uriașă, comise de oponenții țariști ai revoluției.

Sosirea zecilor de mii de *Ostjuden* a declanșat antisemitismul și în rândul germanilor care îi considerau de multă vreme pe concetățenii lor germani de credință iudaică drept cetățeni de mâna a doua și care simțeau că vechile lor preconcepții legate de „alteritatea" evreilor fuseseră confirmate și întărite odată cu sosirea evreilor estici, cu îmbrăcămintea, tradițiile culturale și limba lor diferite.

Până și unii evrei germani împărtășeau ideea de superioritate culturală față de evreii ortodocși. Victor Klemperer, fiul unui rabin de la Sinagoga Reformată extrem de liberală din Berlin, botezat protestant, afișa un aer de superioritate, dacă nu chiar de dispreț față de evreimea ortodoxă din Est, sau evreii estici, cum erau numiți la acea vreme. În timpul unei vizite mai lungi în orașul Vilnius, de asemenea ocupat de germani, în 1917, Klemperer întâlnise frecvent evrei ortodocși și respinsese ortodoxismul acestora drept „fanatism respingător".

După o vizită la școala locală Talmud Torah, păşise în curtea din faţa acesteia şi „am tras aer adânc în piept, ca şi când aş fi înotat sub apă. Nu, nu aparţinem acestor oameni, chiar dacă s-a dovedit de o sută de ori că suntem rude de sânge. Nu aparţinem acestor oameni chiar dacă şi tatăl meu studiase cu ei. Eu aparţineam Europei, Germaniei, nu eram altceva decât german şi i-am mulţumit Creatorului meu că sunt german."[755] Evreii germani învăţaseră încă din secolul al XIX-lea despre „alteritatea" evreilor est-europeni pentru a etala o distanţare socială şi a-şi consolida propriile calităţi legate de cultură şi de talent.[756] În mod ironic, liberalii evrei şi antisemiţii germani deopotrivă împărtăşeau imaginile stereotipe ale evreilor din est, consideraţi un popor sălbatic şi primitiv. La sfârşitul secolului al XIX-lea, sioniştii germani erau singurii care îi idealizau pe evreii est-europeni ca fiind o comunitate înrădăcinată în tradiţiile evreieşti autentice. Când mase de evrei din Est s-au stabilit în Germania după Marele Război, mulţi evrei germani s-au temut că aceşti noi emigranţi aveau să pună în pericol asimilarea lor în societatea germană. Comunităţile de evrei germani au acceptat responsabilitatea pentru evreii din est, dar erau de părere că Germania postbelică nu era în situaţia de a absorbi mai mulţi muncitori.[757]

Dacă unii evrei germani îi priveau pe *Ostjuden* cu neîncredere, antisemiţii germani au mers bineînţeles şi mai departe. Când Lina von Osten, viitoarea soţie a principalului creator al Holocaustului, Reinhard Heydrich, a întâlnit prima dată evrei ortodocşi refugiaţi, nu a simţit decât dezgust. Von Osten, care l-a introdus pe Heydrich în cercurile naziste la sfârşitul anilor 1920, îşi amintea în memoriile ei că-i privise pe evreii estici care soseau în număr mare în Germania după 1918 ca pe nişte „intruşi şi oaspeţi nepoftiţi" şi se simţise atât de „provocată" de simpla lor prezenţă, încât „nu putea decât să-i urască": „Comparam convieţuirea cu ei cu o căsătorie forţată, în care unul dintre parteneri literalmente nu poate suporta mirosul celuilalt".[758]

Revoluţia Rusă a accentuat antisemitismul, atât în Germania, cât şi în afara ei. La München, refugiatul german din regiunea baltică (şi viitor ministru nazist al Teritoriilor Ocupate din Est) Alfred

Rosenberg comenta într-un articol din mai 1919: „Lenin este singurul neevreu dintre comisarii poporului; el este, ca să spun așa, fațada rusească a unui magazin evreiesc. [...] Dar putem observa, și toate veștile recente confirmă asta, că ura împotriva evreilor din Rusia se răspândește constant în pofida terorii. [...] Dacă actualul guvern cade, nici un evreu nu va mai rămâne viu în Rusia; se poate spune cu certitudine că cei care nu vor fi uciși vor fi alungați. Unde? Polonezii îi țin deja la distanță, și atunci vor veni cu toții în bătrâna Germanie, unde-i iubim pe evrei atât de mult și păstrăm calde pentru ei cele mai bune locuri."[759]

Ideea că evreii fuseseră principalii declanșatori și beneficiari ai bolșevismului își are originea clar în Rusia, mai ales în propaganda Albilor, dar ideea s-a răspândit rapid în toată Europa. Faptul că un număr relativ mare de evrei au avut roluri importante în revoluțiile ulterioare din Europa Centrală din 1918–1919 – Rosa Luxemburg în Berlin, Kurt Eisner în München, Béla Kun în Ungaria, Victor Adler în Viena – părea să facă asemenea acuzații plauzibile, chiar și pentru observatori din Marea Britanie și din Franța.

Asemenea puncte de vedere au fost alimentate în continuare de larga circulație internațională a falselor *Protocoale ale Înțelepților Sionului*, presupusele stenograme ale unei întâlniri a liderilor evrei de la sfârșitul secolului al XIX-lea, unde se discutase despre modalitățile prin care evreii puteau obține dominația globală. *Protocoalele* au fost traduse în limbi vorbite în vestul Europei începând cu 1919, traduceri adesea finanțate de persoane private bogate, precum industriașul american Henry Ford, care a achitat tipărirea a peste 500 000 de exemplare pentru a fi distribuite în SUA. Când, în 1921, s-a dovedit că era un fals, acest lucru nu a anulat impactul enorm al *Protocoalelor* asupra imaginației contrarevoluționare. Totuși unirea nefirească a antisemitismului și a antibolșevismului a produs rezultate foarte diferite în diverse contexte europene. La est de Rin (și, mai dramatic, la est de Elba) anti-„iudeo-bolșevismul" avea să ducă la pogromuri și la ucideri în masă ale evreilor, una dintre trăsăturile groaznice ale anilor 1917–1923 și, din nou, după 1939.[760]

Aparent reprezentând tot ce dispreţuia extrema dreaptă, evreii puteau fi descrişi simultan (şi paradoxal) ca întruchiparea pericolului panslavist revoluţionar din „Est" care ameninţa ordinea tradiţională a Europei Centrale Creştine, ca „agenţi roşii" ai Moscovei şi ca reprezentanţi ai unei obscure „internaţionale de aur" capitaliste şi forţă a democratizării occidentale. Ce aveau în comun aceste acuzaţii era ipoteza că evreii erau prin natura lor fără rădăcini şi purtau o ură internaţionalistă „naturală" împotriva statului naţional şi a „popoarelor lor gazdă".

Încă dinaintea războiului, grupările de dreapta precum Liga Pan-Germană făcuseră în mod constant astfel de acuzaţii. Ideea că evreii nu sunt patrioţi condusese la aşa-numitul recensământ al evreilor din octombrie , ordonat de ofiţeri superiori din armată, care sperau ca acest lucru să-i ajute la a refuza primirea evreilor în corpul ofiţeresc odată ce războiul se încheia. Scopul era dezvăluirea laşităţii şi a lipsei de loialitate a evreilor, demonstrând statistic că evreii erau slab reprezentaţi în armată şi suprareprezentaţi în munca de birou. De fapt, recensământul a arătat exact opusul: mulţi evrei germani erau naţionalişti până în măduva oaselor şi se identificau puternic cu Reichul. Evreii germani erau mai degrabă suprareprezentaţi decât subreprezentaţi în forţele armate şi pe front. Asta încurcase aşteptările ofiţerilor antisemiţi, astfel încât rezultatele recensământului fuseseră ascunse. Dar aflarea informaţiei că recensământul fusese ordonat a provocat multă furie în rândul evreilor germani, chiar dacă atitudinile pe care le dezvăluise nu erau împărtăşite de majoritatea soldaţilor de rând.

Pe lângă propaganda de extremă dreapta care făcea din evrei ţapi ispăşitori pentru înfrângerea militară şi revoluţia din 1918–1919, mai apăruse o formă mai populară de antisemitism, îndreptată în special împotriva profitorilor de război şi a numărului mic de finanţatori care reuşiseră să se îmbogăţească în timpul războiului sau în anii de după, din cauza inflaţiei. O nouă sursă de conflict s-a ivit în urma ritmului accelerat al imigrării refugiaţilor evrei săraci care fugeau de violenţele antisemite şi de Războiul Civil din Rusia.

Războiul Civil din Rusia i-a făcut și pe alții să se mute în Germania, inclusiv un număr mare de ruși neevrei care încercau să scape de bolșevici. Sute de mii de refugiați ruși au fugit de carnajul războiului civil, migrând spre vest. Destinațiile europene preferate de refugiații ruși au inclus Londra, Praga și Franța.[761] Dar cel mai mare număr de refugiați, printre care s-au numărat lideri politici ai comunităților de emigranți, și-au croit drum spre Germania, cea mai apropiată țară central-europeană unde ar fi putut fi în siguranță. În toamna lui 1920 ajunseseră la 560 000. Berlinul – și mai ales cartierele Schöneberg, Wilmersdorf și Charlottenburg (care a căpătat atunci porecla de „Charlottengrad") – a devenit un important centru pentru stabilirea rușilor exilați, fapt ce a dus la apariția a circa 72 de edituri rusești în capitala germană până în 1922. În timp ce unii s-au integrat ușor, altora le-a fost greu să găsească de lucru și, în consecință, au fost considerați ca o povară de către mulți germani.[762]

Deși nu aceasta fusese intenția, retrasarea granițelor la Paris și evenimentele tumultuoase din Rusia au contribuit la accentuarea xenofobiei și a antisemitismului în Germania, într-o vreme când țara nu mai avea răbdare din cauza violențelor continue de pe străzile sale și a temerii persistente de un război civil deschis.

Epilog

REPUBLICA SFIDĂTOARE: GERMANIA, 1919–1923

Tulburările revoluționare și contrarevoluționare din Germania au continuat după căderea Sovietului de la München, în 1919. În luna martie a anului următor, stârnită de stipularea reducerii forțelor armate germane la 100 000 din Tratatul de la Versailles și de ordinul ulterior al guvernului german de a dizolva unitățile *Freikorps*, dreapta germană a pus la cale o lovitură de stat la Berlin. Una dintre figurile-cheie ale puciului, generalul Walther von Lüttwitz, a refuzat să se supună ordinelor și a fost demis din funcție. Guvernul intenționa să-l acuze de trădare după descoperirea documentelor care demonstrau implicarea lui clară în conspirație. Dar Lüttwitz avea susținerea multor soldați din *Freikorps*, în special a celor din cunoscuta Brigadă Ehrhardt, numită după liderul ei, căpitanul forțelor maritime Hermann Ehrhardt. Asigurat de loialitatea lor, Lüttwitz i-a trimis un ultimatum președintelui Ebert, cerând oprirea demobilizării armatei și a unităților *Freikorps*, dizolvarea imediată a parlamentului și reprimarea prin forță a tuturor grevelor.[763] Când Ebert a respins ultimatumul, Brigada Ehrhardt a pornit spre Berlin. Pe 13 martie, Lüttwitz și dr. Wolfgang Kapp, un funcționar public din estul Prusiei și cofondator al Partidului Patriei de extremă dreapta în timpul războiului, au anunțat că guvernul Reichului fusese răsturnat.[764]

Ebert și guvernul său au fugit din Berlin la Dresda, apoi și-au continuat drumul spre Stuttgart, după ce nu au reușit să-l convingă pe șeful de stat-major al Reichswehr, Hans von Seeckt, să ofere sprijin militar guvernului din partea unităților regulate ale armatei. Mai precis, erau câțiva ofițeri de rang superior care susțineau republica (deși

doar din motive pragmatice), cum ar fi generalul Walther Reinhardt, primul comandant al Reichswehrului republican, care era gata să intervină militar pentru a înăbuși puciul lui Kapp.[765] Totuși Ebert a ales să urmeze o altă strategie pentru a lupta cu Kapp și cu ceilalți pucișți. Împreună cu sindicatele și susținut de Partidul Social-Democrat Independent, guvernul a făcut apel la o grevă generală:

> Muncitori! Camarazi! Nu am făcut o revoluție ca să ne supunem astăzi unui regim sângeros de mercenari. Nu am colaborat cu acești criminali baltici! [...] Acum totul e în joc! De aceea sunt necesare cele mai extreme mijloace de rezistență. [...] Încetați munca! Grevă! Tăiați aprovizionarea aeriană a acestei clici reacționare! Luptați cu toate mijloacele ca să vă păstrați republica! Lăsați toate discordiile deoparte. [...] Paralizați întreaga viață economică! Să nu mai facă nimeni nimic! Nici un proletar să nu ajute dictatura militară! Grevă generală pe toată linia! Proletari, uniți-vă! Jos contrarevoluția![766]

Până și KPD s-a alăturat marșului din 14 martie și le-a cerut susținătorilor săi să sprijine greva generală. Într-o demonstrație impresionantă a forței social-democrației, muncitorii din toată Germania au oprit lucrul. Transportul public a fost complet oprit, fabricile și toate instituțiile publice au rămas închise. Până și uzinele de gaz și uzinele de apă din capitala germană și-au întrerupt activitatea. A fost cea mai mare grevă din istoria țării și a oprit brusc activitățile cotidiene în Germania. După patru zile și jumătate pucișții au renunțat.[767]

Nici măcar după eșuarea puciului Kapp muncitorii nu au reluat lucrul. Încurajați de victoria lor asupra extremei drepte, susținătorii de stânga ai schimbării radicale au sesizat o nouă ocazie, flăcările revoluției aprinzându-se din nou în diferite locuri. La fel ca în toamna lui 1918, au fost create consilii socialiste ale muncitorilor în orașe precum Leipzig, Hamburg și Chemnitz. Harry Graf Kessler nota pe 19 martie în jurnalul său că puciul Kapp eșuase, dar că aveau loc ciocniri violente între insurgenți și trupele armate în Berlin, Leipzig, Nürnberg, Chemnitz, Dresda și pe valea Ruhrului.[768] A doua zi, scria:

„În diverse locuri din Berlin, mulțimea a capturat ofițeri ai forțelor puciste în retragere și i-a ucis. Ura clasei muncitoare față de armată pare să fie infinită și succesul grevei generale le-a crescut muncitorilor cu mult sentimentul de putere."[769]

Între timp, în regiunea industrială a Ruhrului, o „Armată Roșie" de 50 000 de oameni alcătuită din muncitori, formată inițial din social-democrați de stânga și din comuniști ca mijloc de autoapărare împotriva puciștilor de dreapta de la Berlin, a început să înainteze cereri politice mai radicale, cum ar fi naționalizarea industriilor-cheie și înființarea unei Republici Socialiste.[770] Sprijiniți de 300 000 de mineri și de sindicatele acestora, au preluat controlul asupra întregii văi a Ruhrului și au cerut naționalizarea industriei miniere. Pentru a diminua riscul unei greve generale continue, a fost format un nou guvern sub conducerea lui Hermann Müller din Partidul Social-Democrat Majoritar. Totuși numirea lui Müller, pe 26 martie, nu a făcut prea multe pentru a dezamorsa situația. Până la sfârșitul lunii, guvernul, susținut de președintele Ebert, a trimis trupe regulate sprijinite de soldați din *Freikorps* în valea Ruhrului. Conform termenilor Tratatului de la Versailles, valea Ruhrului era o regiune demilitarizată, iar decizia guvernului german de a trimite trupe în acea zonă era o încălcare clară a tratatului de pace. Totuși Ebert și Müller au insistat că răspundeau unei urgențe naționale – o mișcare revoluționară împotriva guvernului ales în mod democratic. Sub comanda generalului-locotenent Oskar von Watters, trupele guvernamentale și susținătorii lor din trupele neregulate au început să-i reprime violent pe greviști și pe ceilalți care sprijineau ceea ce este în prezent cunoscută ca Revoluția din Martie. Acțiunile lor aproape că au declanșat un război civil, în care peste 1 000 de membri ai „Armatei Roșii" și circa 250 de soldați guvernamentali au fost uciși. Spre deosebire de puciul lui Kapp, conducerea armatei nu a ezitat să deschidă focul asupra muncitorilor greviști. Mulți dintre aceștia din urmă au considerat înăbușirea rebeliunii o ocazie de a regla conturile cu cei care împiedicaseră reușita puciului de dreapta din 1920. După cum declara bucuros unul dintre tinerii studenți voluntari care servise

în Ruhr într-o scrisoare adresată părinților săi: „Nu există milă. I-am împușcat până și pe răniți. Entuziasmul e uriaș – incredibil. Batalionul nostru a avut doi morți, Roșii, 200-300. Oricine a căzut în mâinile noastre a primit mai întâi o lovitură cu patul armei și apoi a fost ucis cu un glonț."[771]

Mișcările violente din regiunea Ruhrului și din alte părți au oferit guvernului francez un pretext ca să ocupe zona demilitarizată. Acest lucru a determinat încheierea imediată a luptelor în respectiva regiune.[772] Totuși violențele din Germania au continuat, deși în moduri diferite, dar mai bine țintite. Pe 26 august 1921, politicianul din Partidul Centrist Matthias Erzberger a fost ucis de un glonț în Pădurea Neagră.[773] Faptul că semnase armistițiul din noiembrie 1918 îl făcuse în ochii ucigașilor săi „criminalul din noiembrie". O continuă campanie de denigrare lansată de deputatul DNVP din Reichstag Karl Helfferich a pus paie pe foc. Studentul Oltwig von Hirschfeld atentase deja o dată la viața lui Erzberger, în ianuarie 1920, rănindu-l grav pe politician. Erzberger fusese avertizat în repetate rânduri că extrema dreaptă militantă nu avea să renunțe până nu-l va omorî. Uciderea sa în vara lui 1921 a fost comisă de doi foști ofițeri navali care acționaseră în numele societăților secrete de extremă dreaptă și a unor celule teroriste precum Organizația Consul.[774] Pentru prima dată, un reprezentant ales al tinerei republici fusese în mod special vizat și ucis într-un atac terorist. În anul următor, pe 4 iunie 1922, fostul cancelar al Reichului, Philipp Scheidemann, a fost cât pe ce să fie ucis în urma unui atac cu acid. În aceeași lună, pe 24 iunie 1922, ministrul de externe Walther Rathenau a fost ucis de membri ai Organizației Consul, inclusiv de fostul voluntar în *Freikorps* tânărul Ernst von Salomon, când era în drum spre lucru.[775] Rapid a devenit clar că aceleași cercuri clandestine de dreapta care fuseseră responsabile de moartea lui Erzberger erau și în spatele uciderii lui Rathenau. Unii dintre cei implicați erau foști voluntari din campania *Freikorps* din regiunea Balticii și din Silezia Superioară, alții erau studenți naționaliști care voiau să-și arate loialitatea implicându-se în activitatea unor organizații clandestine de extremă dreapta.[776]

După uciderea lui Erzberger și a lui Rathenau, guvernul a introdus mai multe măsuri de protejare a republicii și a reprezentanților ei. Președintele Ebert a dat imediat ordonanțe de urgență după asasinat, pentru „restaurarea securității și a ordinii publice", după cum prevedea Articolul 48 din Constituția de la Weimar.[777] Ordonanța de urgență declara o infracțiune pasibilă de pedeapsă denunțarea republicii sau a instituțiilor și a reprezentanților ei și permitea interzicerea comunicatelor de presă și a mitingurilor antirepublicane. Deși ordonanțele de urgență lansate înaintea atacului asupra lui Erzberger au fost anulate din nou la sfârșitul lui 1921, după asasinarea lui Rathenau, o lege de protejare a republicii s-a bucurat de o mai mare susținere populară. Doar în Berlin, aproximativ 400 000 de oameni au ieșit în stradă în semn de protest împotriva asasinatului și și-au exprimat susținerea pentru republică. La scurt timp după aceea, pe 21 iulie 1922, Legea de protecție a republicii a trecut cu o validitate inițială de cinci ani, preluând ștafeta ordonanțelor de urgență.[778] Legea a fost susținută până și de USPD, care s-a divizat în septembrie: în timp ce aripa de „dreapta" a partidului a fuzionat din nou cu Partidul Social-Democrat Majoritar, aripa de stânga s-a unit cu Partidul Comunist German. Un număr mic de membri au rămas în USPD, care nu a mai jucat absolut nici un rol în istoria politicii germane între mijlocul lui 1922 și dizolvarea sa finală din 1931.

Ucigașii lui Erzberger și Rathenau au pus, de asemenea, presiune pe partidele de dreapta, mai ales pe conservatorul Partidul Popular Național German (DNVP), ai cărui reprezentanți au descoperit dintr-odată că erau acuzați pentru sprijinirea terorismului.[779] Cancelarul Joseph Wirth din Partidul de Centru nu a lăsat nici o îndoială că-i considera principalii inamici ai constituției, ale căror activități fuseseră tolerate de prea mult timp. „Teroarea crescândă, nihilismul, care se ascund adesea în spatele fațadei etosului național, nu mai pot fi întâmpinate cu îngăduință."[780]

În afară de adoptarea Legii protecției republicii, care a creat și prima curte constituțională din istoria juridică a Germaniei, *Staatsgerichtshof* din Leipzig, majoritatea din Reichstag a aprobat

mai multe instrumente legale pentru combaterea radicalismului.[781] Cel mai important dintre ele era Legea privind sarcinile funcționarilor publici, care le cerea loialitate față de republică ca o precondiție la angajare. Mai exact, loialitatea față de republică nu era ceva care putea fi decretat cu ușurință prin lege. Depindea de circumstanțele economice și politice care erau adesea dincolo de controlul statului. Pentru a-i atașa emoțional pe cetățenii germani de statul lor, guvernul crease biroul *Reichkunstwart*, ale cărui sarcini includeau organizarea festivităților anuale de stat pentru sărbătoarea națională a Republicii de la Weimar, de Ziua Constituției (11 august) și elaborarea noilor simboluri republicane. Chiar dacă rezultatele eforturilor Reichskunstwart, condus de Edwin Redslob, sunt dificil de cuantificat, nu există îndoieli că republica a reușit să-și stabilizeze baza de susținere în anii 1920.[782] În 1928, la ultimele alegeri generale dinaintea Marii Crize economice, o majoritate clară a votanților a susținut partide politice care nu erau ostile republicii. Principalul învingător al acelor alegeri a fost SPD, partidul care se identifica cel mai mult cu republica.

Totuși erau diferențe regionale clare în acest tablou general. Mai ales în Bavaria, unde temerile legate de alte viitoare amenințări din partea aripii de stânga revoluționare, cum fuseseră cele din 1919, erau puternic înrădăcinate și politica devenise dominată de dreapta conservatoare. În special München devenise un magnet al naționaliștilor extremiști din întreaga Germanie. Nu a fost o coincidență că aici și-a dezvoltat Adolf Hitler pe deplin baza ideologică a nazismului.[783]

Fiu sărac al unui inspector vamal din orașul austriac Braunau am Inn, Hitler petrecuse războiul servind pe frontul de vest pe post de furier. Războiul sau, mai exact, înfrângerea Puterilor Centrale din noiembrie 1918 îl radicalizase pe Hitler, dar nu era sigur dacă extremismul său era mai mult de stânga sau de dreapta.[784] Într-adevăr, când se întorsese la München, servise scurtă vreme ca reprezentant (*Vertrauensmann*) al armatei sale, stabilind legătura cu departamentul de propagandă al guvernului revoluționar al lui Eisner, însărcinat cu pregătirea soldaților în sfera democrației, înainte să fie ales, în aprilie 1919, într-un consiliu al soldaților.[785] Hitler nu a fost singurul care

avea să fie o figură marcantă a celui de-al Treilea Reich, care simpatiza la început cu stânga. Sepp Dietrich, mai târziu general în *Waffen*-SS și șef al SS-*Leibstandarte* al lui Hitler, a fost ales președinte al unui Consiliu al soldaților în noiembrie 1918.

Totuși interesul lui Hitler pentru socialism a fost de scurtă durată și acesta a trecut în curând la extrema dreaptă. Mai întâi a participat la o întâlnire dintr-o berărie a dreptei radicale – Partidul German al Muncitorilor (*Deutsche Arbeiterpartei* – DAP), în septembrie 1919, s-a alăturat partidului mai târziu în acea lună și a preluat rapid controlul acestuia, înainte să se redenumească Partidul Național Socialist German al Muncitorilor (NSPAD), în februarie 1920. Viziunea extremă a lui Hitler asupra lumii după mai mulți ani, cu accent distinct pe doctrina rasială, pe antisemitismul biologic și pe expansionismul violent, nu era pe deplin articulată în această etapă. Ceea ce l-a modelat în această perioadă a fost experiența crizei perpetue, de la război la înfrângere și revoluție și premisa frecvent întâlnită la acea vreme că Germania se afla în pragul unui război civil.[786]

Hitler a găsit un public restrâns, dar receptiv la mesajul său radical de antibolșevism și reînnoire națională. Totuși încercarea sa prematură de a urma exemplul lui Mussolini și de a pune mâna pe putere în 1923 a eșuat lamentabil. La prânz, pe 9 noiembrie, poliția bavareză a deschis focul împotriva susținătorilor săi în timp ce aceștia mărșăluiau prin München, omorând 16 dintre ei. Hitler a reușit să scape, dar a fost arestat două zile mai târziu.[787] Cu doar câteva săptămâni mai devreme, planuri elaborate la Moscova pentru o „revoltă proletară" în Germania – sau un „octombrie german" – eșuaseră din cauza lipsei susținerii publice.[788]

Deși adesea etichetată ca o „democrație slabă", Republica de la Weimar reușise până la finalul lui 1923 să facă față unor provocări serioase atât din partea stângii, cât și din cea a dreptei – provocări mult mai serioase, de fapt, decât cele cu care s-a confruntat Republica Federală Germană în anii 1970 și 1980 (fără ca RFG să fie considerată de cineva „o democrație slabă"). Până la sfârșitul lui 1923, Republica de la Weimar părea mai stabilă din punct de vedere politic ca oricând.

Același lucru se aplică și în cazul problemelor economice extreme pe care republica le moștenise parțial de la Germania imperială. Despăgubirile de război au fost o povară suplimentară pentru stat într-o perioadă în care țara încă mai achita datoriile de război și capacitatea industrială a Germaniei era încă redusă. Regiuni industriale importante, cum ar fi Lorena și părți din Silezia Superioară, erau pierdute. Producția industrială și agricolă se ridica la mai puțin de jumătate din nivelul antebelic, în timp ce statul era nevoit să acopere costuri suplimentare importante pentru veterani răniți și aparținătorii celor căzuți în război.

Între timp, inflația părea de neoprit. Era nevoie de peste 1 000 de mărci ca să cumperi un dolar american în august 1922, 3 000 în octombrie și 7 000 în decembrie. După cum sublinia Richard Evans, deprecierea monedei germane a avut consecințe politice dramatice: „Guvernul german nu mai putea efectua plățile despăgubirilor de război necesare, deoarece trebuiau oferite în aur, al cărui preț pe piața internațională germanii nu și-l mai puteau permite. Mai mult, la sfârșitul lui 1922, livrările de cărbune către Franța erau cu mult în urmă, acestea reprezentând o altă parte a programului de despăgubiri. Prin urmare, trupele franceze și belgiene au ocupat regiunea industrială de frunte a Germaniei, Ruhrul, în ianuarie 1923, pentru a lua cărbunele lipsă și a-i forța pe germani să-și îndeplinească obligațiile conform tratatului. Guvernul de la Berlin a adoptat aproape imediat o politică de rezistență pasivă și de necooperare cu francezii, ca să-i împiedice pe ocupanți să strângă fructele producției industriale ale Ruhrului pentru ei. Politica a fost abandonată abia spre sfârșitul lui septembrie. Rezistența pasivă nu făcuse decât să înrăutățească situația economică. Oricine dorea să cumpere un dolar în ianuarie 1923 trebuia să plătească pentru acesta peste 17 000 de mărci; în aprilie, 24 000; în iulie, 353 000. Aceasta a fost o hiperinflație la o scară cu adevărat uluitoare." Și s-a înrăutățit și mai mult înainte ca lucrurile să se îmbunătățească: în octombrie 1923, prețul unui dolar era de 25 260 000 000 mărci, iar în decembrie de 4 200 000 000 000 mărci.[789]

Totuşi Republica de la Weimar a reuşit într-un final să depăşească şi această provocare şi a fost salvată de pe marginea prăpastiei când noul guvern al Germaniei a decis să rezolve criza prin negocieri şi reforme financiare. Gustav Stresemann, care a ocupat funcţia de ministru de externe şi de cancelar al Reichului pentru câteva luni în 1923, a negociat retragerea Franţei din Ruhr, în septembrie, în schimbul garanţiei că Germania avea să achite în viitor despăgubirile de război.

Pe 25 octombrie, guvernul de la Paris – „stimulat" de guvernul Statelor Unite – şi-a arătat disponibilitatea ca problema daunelor să fie revizuită de o comisie internaţională de experţi condusă de bancherul american Charles Dawes. Acesta a introdus o perioadă de relaxare, în cursul căreia a avut loc retragerea trupelor franceze şi belgiene din regiunea Ruhr. În schimb, Germania s-a obligat să-şi onoreze angajamentul conform noului plan de plăţi, care a fost aprobat în anul următor.[790]

Pentru a stabiliza situaţia financiară, cabinetul a fost de acord să introducă o nouă monedă, Rentenmark, a cărei valoare era exprimată în aur, servind astfel drept obstacol în calea politicilor inflaţioniste. Ideea era de restabilire a încrederii internaţionale în monedă pentru a încuraja investiţiile străine. La mijlocul lui noiembrie a fost emisă noua monedă şi s-a produs „miracolul Rentenmarkului".[791] Rata de schimb a dolarului a fost stabilizată la nivelul antebelic. Preşedintele Reichsbank a reuşit să protejeze temporar Rentenmarkul de speculaţii şi să-l înlocuiască într-un final cu noul „Reichsmark". Hiperinflaţia se încheiase şi republica a devenit mai stabilă ca oricând în plan financiar.[792]

Sfârşitul ocupaţiei franco-belgiene a Ruhrului şi consolidarea economiei germane la sfârşitul lui 1923 a inaugurat o etapă de stabilitate, care s-a reflectat, de asemenea, în relaţiile internaţionale. Încă din 1922, Germania îşi normalizase relaţiile cu Uniunea Sovietică prin Tratatul de la Rapallo. Doi ani mai târziu, prin Planul Dawes, plăţile despăgubirilor germane au fost plasate pe o bază financiară mai solidă. Împrumuturile internaţionale – mai ales din partea Statelor Unite – au ajutat la stimularea economiei Germaniei. Şi în 1925 Tratatul de la Locarno, în care Germania îşi recunoştea noile frontiere de vest,

a reflectat clar detensionarea relațiilor dintre Berlin cu Parisul și Londra. Pentru această schimbare a cursului relațiilor internaționale, principalii arhitecți ai Tratatului de la Locarno – ministrul de externe britanic Austen Chamberlain împreună cu colegii săi, germanul Gustav Stresemann și francezul Aristide Briand – au primit Premiul Nobel pentru Pace în 1925 și 1926.

Spre sfârșitul lui 1923 era dificil să negi că republica se afirma în cele mai dificile condiții. Germania avea un guvern democrat, o constituție liberală care garanta cetățenilor ei drepturi economice și politice de bază cuprinzătoare și situația economiei se îmbunătățise notabil. Criza guvernamentală din toamna lui 1923 fusese depășită. Minoritățile extremiste ale stângii și dreptei fuseseră marginalizate, iar încercările lor de a răsturna în mod violent republica eșuaseră. În ciuda pierderilor teritoriale, Reichul rămăsese un stat național unificat – contrar ambițiilor franceze și a eforturilor micilor mișcări separatiste din interiorul Germaniei. Dat fiind numărul mare de provocări prin care trecuse tânăra republică între 1918 și 1923, democrații germani puteau privi în urmă la realizările lor cu oarecare mândrie.

Faptul că susținătorii democrației parlamentare din Germania nu au prezentat aceste succese extrem de remarcabile într-un mod mai agresiv a avut de-a face cu așteptările nerealiste pe care mulți germani le avuseseră încă din ultimul an de război. În prima jumătate a lui 1918, o victorie germană părea posibilă. După pierderea șanselor pe plan militar în a doua jumătate a acelui an, mulți contemporani se mai așteptau la o pace de compromis. Mai mult, au presupus că noua ordine politică avea să ofere soluții imediate la problemele pe care republica le moștenise de la predecesorul ei legal în 1918. Mai rău, existau idealuri ireconciliabile legate de viitorul politic al Germaniei. Deși republica era privită de dreapta ca o formă „negermană" de guvernământ, impusă de Aliați, o minoritate a stângii deplângea „ocaziile pierdute" pe care le-ar fi adus o „revoluție adevărată". Mai incisiv decât majoritatea, Kurt Tucholsky, marele critic social și eseist satiric de la Weimar, sublinia tensiunea dintre iluzie și realitate în poemul său satiric intitulat „Ideal și Realitate" (1929):

În nopți tăcute și paturi monogame
visezi la ce-ți lipsește-n viață.
Nervii cedează. De-am avea
ceea ce, pentru că nu e aici, ne chinuie în tăcere.
(...)
Am visat, sub talpa imperială,
la o republică și iat-o, e-aici!
Mereu le vrei pe cele înalte și suple,
și te-alegi cu cea mică și grasă –
C'est la vie![793]

Totuși până și lui Tucholsky, care critica continuu lipsa democrației din armată și din sistemul de justiție în anii 1920, i-ar fi fost dificil să nege că, din perspectiva unui democrat, „cea mică și grasă" oferea beneficii clare când era comparată cu condițiile politice care prevalaseră sub imperiu. Istoricii au arătat în mod repetat și în mod justificat numeroasele slăbiciuni ale Republicii de la Weimar – slăbiciuni care, oricum, s-au dovedit a fi astfel doar privind retrospectiv. Totuși istoricii se referă în mod repetat la ele când evaluează natura și succesul revoluției (sau lipsa lui). Asta a dus la o imagine foarte unilaterală a Republicii de la Weimar ca republică născută moartă – percepție care categoric nu e reflectată de punctele de vedere ale majorității oamenilor în 1918 sau chiar în 1923. De fapt, la sfârșitul lui 1923, eșecul democrației ar fi părut mult mai puțin probabil decât consolidarea ei. În acel moment, viitorul Republicii de la Weimar se arăta luminos.

CREDITE FOTOGRAFICE

0.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
1.1. Library of Congress/Corbis Historical/Getty Images
1.2. Granger Historical Picture Archive/Alamy Stock Photo
2.1. ullstein bild-ADN-Bildarchiv
3.1. Science History Images/Alamy Stock Photo
3.2. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
4.1. akg-images/Alamy Stock Photo
4.2. dpa picture alliance/Alamy Stock Photo
5.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
5.2. ullstein bild Dtl./Getty Images
6.1. ullstein bild Dtl./Getty Images
6.2. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
6.3. Heritage Image Partnership Ltd/Alamy Stock Photo
8.1. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
8.2. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
8.3. Everett Collection Historical/Alamy Stock Photo
9.1. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
9.2. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
9.3. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
9.4. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
10.1. The History Collection/Alamy Stock Photo
11.1. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
11.2. INTERFOTO/Alamy Stock Photo
12.1. Scherl/Süddeutsche Zeitung Photo
12.2. ullstein bild Dtl./Getty Images

NOTE

1 John C.G. Röhl, *Wilhelm II.: Der Weg in den Abgrund, 1900–1941* (München, 2008), pp. 1246–1247.

2 *Ibid.* p. 1247. Despre modurile în care a fost discutat comportamentul lui Wilhelm de către contemporani, vezi Martin Kohlrausch, *Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie* (Berlin, 2005).

3 Richard Bessel, *Germany after the First Word War* (Oxford, 1993), p. 1.

4 Geoff Eley, Jennifer L. Jenkins și Tracie Matysik (ed.), *German Modernities from Wilhelm to Weimar: A Contest of Futures* (Londra, 2016); Frank-Lothar Kroll, *Geburt der Moderne: Politik, Gesellschaft und Kultur vor dem Ersten Weltkrieg* (Berlin, 2013); Sven O. Müller și Cornelius Torp (ed.), *Das Deutsche Kaiserreich in der Kontroverse* (Göttingen, 2009); Geoff Eley și James Retallack (ed.), *Wilhelminism and its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meaning of Reform, 1890–1930: Essays for Hartmut Pogge von Strandmann* (Oxford, 2003); Matthew Jefferies, *Imperial Culture in Germany, 1871–1918* (Houndmills și New York, 2003); Wolfgang König, *Wilhelm II. und die Moderne: Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt* (Paderborn, Schöningh-Verlag, 2007); Eberhard Straub, *Kaiser Wilhelm II. In der Politik seiner Zeit: Die Erfindung des Reiches aus dem Geist der Moderne* (Berlin, Landt-Verlag 2008). Vezi și Robert Gerwarth și Dominik Geppert (ed.), *Wilhelmine Germany and Edwardian Britain: Essays on Cultural Affinity* (Oxford și New York, 2008).

5 Jeffrey R. Smith, *A People's War: Germany's Political Revolution, 1913–1918* (Lanham, Md, 2007), pp. 25–49.

6 Richard Bessel, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, vol. 2 (Cambridge, 2014), p. 127.

7 Jeffrey Verhey, *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany* (Cambridge, 2000).

8 Holger Afflerbach, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich* (München, Oldenbourg, 1994), p. 171; Barbara Tuchman, *August 1914* (Berna, München, Viena, 1960), p. 150; Richard Dehmel, *Zwischen Volk und Menschheit: Kriegstagebuch* (Berlin, 1919), pp. 9–13; 24.

9 Pentru o nouă istorie completă a Primului Război Mondial, vezi Joern Leonhard, *Pandora's Box: A History of the First World War* (Cambridge, Mass., 2018).

10 Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War*, 1914–1918 (Londra, 2015).

11 Pentru o relatare mai recentă a evenimentelor, vezi Joachim Käppner, *1918: Aufstand für die Freiheit: Die Revolution der Besonnenen* (München, 2017).

12 *Berliner Tageblatt*, 10 noiembrie 1918.

13 *Ibid.*

14 Vezi, de exemplu, Eric Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy* (Princeton, 2007). Pentru o interpretare critică a paradigmei „crizei", vezi și Moritz Völlmer și Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters* (Frankfurt pe Main, 2005). Cercetătorii au accentuat de asemenea că noțiunea unei „republici fără republicani" este înșelătoare. Vezi Andreas Wirsching și Jürgen Eder (ed.), *Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft* (Stuttgart, 2008).

15 Dieter Gosewinkel, *Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland* (Göttingen, 2001), p. 345.

16 Volker Ullrich, „Kriegsalltag: Zur inneren Revolutionierung der Wilhelminischen Gesellschaft", în Wolfgang Michalka (ed.), *Der Erste Weltkrieg: Wirkung, Wahrnehmung, Analyse* (Weyarn, 1997), pp. 610–611. Vezi și Florence Herve, *Geschichte der deutschen Frauenbewegung* (Köln, 1995). Richard Evans, *Sozialdemokratie und Frauenemanzipation im Kaiserreich* (Berlin și Bonn, 1979) a demonstrat că SPD a fost mult mai echivoc în ce privește problema decât se presupusese anterior, de exemplu de Willy Albrecht, Friedhelm Boll, Beatrix W. Bouvier, Rosemarie Leuschen-Seppel și Michael Schneider, „Frauenfrage und deutsche Sozialdemokratie vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn der zwanziger Jahre", *Archiv für Sozialgeschichte* 19 (1979), pp. 459–510.

17 Adele Schreiber, *Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen!* (Berlin, 1919), pp. 14–15.

18 Kathleen Canning, „«Sexual Crisis», the Writing of Citizenship, and the State of Emergency in Germany, 1917–1922", în Alf Lüdtke și Michael Wildt (ed.), *Staats-Gewalt: Ausnahmezustand und Sicherheitsregimes: Historische Perspektiven* (Göttingen, 2008), pp. 167–213. Despre formarea noului public în epoca Republicii de la Weimar, vezi Kathleen Canning, Kerstin Barndt și Kristin McGuire (ed.), *Weimar Publics/Weimar Subject: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s* (New York, 2010).

19 Kathleen Canning, „Das Geschlecht der Revolution: Stimmrecht und Staatsbürgertum 1918/1919", în Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/19* (Göttingen, 2010), pp. 84–116.

20 James D. Steakley, *The Homosexual Emancipation Movement in Germany* (New York, 1975); John C. Fout, „Sexual Politics in Wilhelmine Germany: The Male Gender Crisis, Moral Purity, and Homophobia", *Journal of the History of Sexuality 2* (1992), pp. 388–421.

21 Magnus Hirschfeld, „Situationsbericht", *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen mit besonderer Berücksichtigung der Homosexualität* 17 (1918), pp. 159–160.

22 Adam Seipp, *The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917–1921* (Farnham, 2009); Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge și New York, 2009), pp. 320–326; Bessel, *Germany after the First World War*, pp. 47, 74–76.

23 Karl Hampe, *Kriegstagebuch 1914–1919*, revizuit de Folker Reichert și Eike Wolgast (ediția a 2-a, München, 2007), p. 775 (însemnare din 10 noiembrie 1918).

24 Ernst Troeltsch, „Die Revolution in Berlin. 30.11.1918", Ernst Troeltsch, *Die Fehlgeburt einer Republik: Spektator in Berlin 1918 bis 1922* (Frankfurt pe Main, 1994), pp. 5–11, aici p. 10.

25 Elard von Oldenburg-Januschau, citat în Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlin, 2003), p. 207.

26 Eberhard Straub, *Albert Ballin: Der Reeder des Kaisers* (Berlin, 2001), pp. 257–261.

27 Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), 25f. și 87ff.

28 Lida Gustava Heymann și Anita Augspurg, *Erlebtes–Erschautes: Deutsche Frauen kämpften für Freiheit, Recht, und Frieden 1850–1950*, revizuit Margit Twellmann (Frankfurt pe Main, 1992), aici p. 178.

29 Hermann Müller, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928, ediția a 2-a 1931), p. 41.

30 Leonhard Frank, *Links, wo das Herz ist* (Berlin, 1952), citat în Günther Albrecht (ed.), *Erlebte Geschichte von Zeitgenossen gesehen und geschildert. Erster Teil: Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik* (Berlinul de Est, 1967), pp. 188–190.

31 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen*, 2 vol. (Frankfurt pe Main, 1929), 322f.

32 *Kreuzzeitung*, 12 noiembrie 1918.

33 Detlef Lehnert, *Sozialdemokratie und Novemberrevolution: Die Neuordnungsdebatte 1918/19 in der politischen Publizistik von SPD und USPD* (Frankfurt pe Main, 1983), p. 18. Vezi și Susanne Miller și Gerhard A. Ritter, „Die

November-Revolution im Herbst 1918 im Erleben und Urteil der Zeitgenossen", *Aus Politik und Zeitgeschichte 18* (1968), pp. 3–40.

34 Reinhard Rurüp, „Problems of the German Revolution 1918–19", *Journal of Contemporary History 3* (1968), pp. 109–135; Eberhard Kolb, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", în Carola Stern și Heinrich August Winkler (ed.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848–1990* (noua ediție revizuită, Frankfurt pe Main, 2001), pp. 100–125; Frances L. Carsten, *Revolution in Central Europe 1918–1919* (Londra, 1972); Heinrich August Winkler, *Die Sozialdemokratie und die Revolution von 1918/1919: Ein Rückblick nach sechzig Jahren* (Berlin, 1979).

35 Eric J. Hobsbawm, „Revolution", în Roy Porter și Mikulas Teich (ed.), *Revolution in History* (Cambridge, 1986), pp. 5–6.

36 Kolb, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", 87f.

37 Oskar Lafontaine, „Rede auf dem Parteitag in Cottbus am 24./25. Mai 2008", https://archiv2017.die-linke.de/fileadmin/download/disput/2008/disput_juni2008.pdf (accesată ultima dată pe 22 noiembrie 2017).

38 Andreas Wirsching și Jürgen Eder (ed.), *Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft* (Stuttgart, 2008).

39 Albert Einstein, *Einstein Papers, vol. 7: The Berlin Years: Writings, 1918–1921* (Princeton, 1998), p. 946.

40 Ernst Troeltsch, „Die Revolution in Berlin 30.11.1918", în Ernst Troeltsch, *Die Fehlgeburt einer Republik: Spektator in Berlin 1918 bis 1922* (Frankfurt pe Main, 1994), pp. 5–11, aici p. 9.

41 Thomas Mann, *Tagebücher 1918–1921*, revizuit de Peter de Mendelssohn (Franfurt pe Main, 1979), p. 67 (însemnările din jurnal din 10 noiembrie 1918).

42 Adolf Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Edition*, ed. Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger și Roman Töppel (Berlin și München, 2016), vol. 1, p. 553.

43 Gerhard Pau, „Der Sturm auf die Republik und der Mythos vom «Dritten Reich»", în Detlef Lehnert și Klaus Megerle (ed.), *Politische Identität und nationale Gedenktage. Zur politischen Kultur der Weimarer Republik* (Opladen, 1989), pp. 255–279, mai ales pp. 270–279.

44 Alfred Rosenberg, *Dreißig Novemberköpfe* (München, 1927), p. 7.

45 Michael Geyer, „Endkampf 1918 und 1914: German Nationalism, Annihilation, and Self-Destruction", în Alf Lüdke și Bernd Weisbrod (ed.), *No Man's Land of Violence: Extreme Wars in the 20th Century* (Göttingen, 2002), pp. 37–67.

46 Niess, *Geschichtsschreibung*, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919* (Berlinul de Est, 1958); Arbeitskreis verdienter

Gewerkschaftsveteranen beim Bundesvorstand des FDGB (ed.), *Erinnerungen von Veteranen der deutsche Gewerkschaftsbewegung an die Novemberrevolution* (ediția a 2-a, Berlinul de Est, 1960); Jakov S. Drabkin, *Die Novemberrevolution in Deutschland* (Berlinul de Est, 1968); Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Berlinul de Est, 1978).

47 Vezi, de exemplu, Arthur Rosenberg, *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik* (Frankfurt pe Main, 1955); Friedrich Stampfer, *Die 14 Jahre der Ersten Deutschen Republik* (Offenbach, 1947; ediția a 3-a Hamburg, 1953); Ferdinand Friedensburg, *Die Weimarer Republik* (Berlin, 1946, ediția a 2-a, 1957); Leopold Schwarzschild, *Von Krieg zu Krieg* (Amsterdam, 1947); Erich Eyck, *Geschichte der Weimarer Republik*, vol. 1, *Vom Zusammenbruch des Kaisertums bis zur Wahl Hindenburgs* (Zürich, 1954), vol. II: *Von der Konferenz von Locarno bis zu Hitlers Machtübernahme* (Zürich, 1956). Friedrich Meinecke, *Die Deutsche Katastrophe* (Wiesbaden, 1947), p. 88, vorbește despre un „Notbau", o construcție improvizată, realizată mai degrabă din necesitate decât din convingere.

48 Friedrich Balke și Benno Wagner (ed.), *Vom Nutzen und Nachteil historischer Vergleiche: Der Fall Bonn-Weimar* (Frankfurt pe Main, 1997); Christoph Gusy (ed.), *Weimars langer Schatten: „Weimar" als Argument nach 1945* (Baden-Baden, 2003); Sebastian Ullrich, *Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945–1959* (Göttingen, 2009).

49 Despre tendințele mai generale ale istoriografiei, vezi Eberhard Kolb, *Die Weimarer Republik* (ediția a 6-a, München, 2002), pp. 166–177; Ursula Büttner, *Weimar: Die überforderte Republik 1918–1933* (Stuttgart, 2008). Vezi și Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany* (Oxford și New York, ediția a 2-a, 2011).

50 Karl Dietrich Erdmann, „Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3 (1955), pp. 1–19, aici pp. 6–8.

51 Ulrich Kluge, *Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919* (Göttingen, 1975); Eberhard Kolb, *Die Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918/1919* (Düsseldorf, 1962; ediția a 2-a, 1978); Walter Tormin, *Zwischen Rätediktatur und sozialer Demokratie: Die Geschichte der Rätebewegung in der deutschen Revolution 1918/1919* (Düsseldorf, 1959); Peter von Oertzen, „Die großen Streiks der Ruhrbergarbeiterschaft im Frühjahr 1919", *VfZ* 6 (1958), pp. 231–262; Peter von Oertzen, *Betriebsräte in der Novemberrevolution: Eine politikwissenschaftliche Untersuchung über Ideengehalt und Struktur der betrieblichen und wirtschaftlichen Arbeiterräte in der deutschen Revolution 1918/1919* (Düsseldorf, 1963; ediția a 2-a, Berlin, 1976); Erich

Matthias, *Zwischen Räten und Geheimräten: Die deutsche Revolutionsregierung 1918/1919* (Düsseldorf, 1970); Reinhard Rürup, *Probleme der Revolution in Deutschland 1918/1919* (Wiesbaden, 1968); Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industriegebiet: Studien zur Geschichte der Revolution 1918/1919* (Wuppertal, 1975). Controversa a fost deja reflectată în primele relatări legate de revoluție, aparținând unor oameni implicați în mod activ în modelarea acesteia. Vezi, de exemplu, Emil Barth, *Aus der Werkstatt der deutschen Revolution* (1919); Eduard Bernstein, *Die deutsche Revolution* (1921).

52 Haffner, „Verratene Revolution" (1969). Traducerea în limba engleză poartă în mod ciudat titlul „Eșecul unei revoluții" – o traducere mai adecvată ar fi fost „Revoluția trădată".

53 Kolb, *Weimarer Republik*, p. 22. Despre noțiunea de „revoluție frânată" („gebremste Revolution"), vezi Winkler, *Weimar*, pp. 33–68, și Wolfgang Schieder, „Die Umbrüche von 1918, 1933, 1945 und 1989 als Wendepunkte deutscher Geschichte", în Dietrich Papenfuß și Wolfgang Schieder (ed.), *Deutsche Umbrüche im 20. Jahrhundert* (Köln, Weimar și Viena, 2000), pp. 3–18.

54 Gallus, *Vergessene Revolution; Wolfgang Niess, Die Revolution von 1918/1919: Der wahre Beginn unserer Demokratie* (Berlin *et al.*, 2017), 589. Noi abordări ale aspectelor-cheie ale istoriei Republicii de la Weimar sunt prezentate de Anthony McElligott și Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916–1923: A Revolution in Context* (Bielefeld, 2015).

55 Vezi, de exemplu, istoria literară a lui Hans Ulrich Gumbrecht din 1926, care evită într-un mod impresionant pericolul de a citi istoria invers, începând din 1933. Hans Ulrich Gumbrecht, *1926: Living on the Edge of Time* (Cambridge, Mass., 1997). Pentru două relatări recente mai optimiste, vezi Niess, *Die Revolution von 1918/1919 and Joachim Käppner, 1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen* (München, 2017).

56 Despre această interpretare în context a termenului de „criză" din discursurile de la Weimar, vezi, de exemplu, Wolfgang Hardtwig, *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900–1933* (München, 2007), mai ales eseurile lui Rüdiger Graf, „Optimismus und Pessimismus in der Krise – der politisch-kulturelle Diskurs in der Weimarer Republik", pp. 115–140, și Peter Fritzsche, „Historical Time and Future Experience in Postwar Germany", pp. 141–164. Vezi și Martin H. Geyer, „«Die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen»: Zeitsemantik und die Suche nach Gegenwart in der Weimarer Republik", în Wolfgang Hardtwig (ed.), *Utopie und politische Herrschaft im Europa der Zwischenkriegszeit* (München, 2005), pp. 75–100. Moritz Föllmer și Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmuster* (Frankfurt pe Main, 2005). Vezi și McElligott, *Weimar*, 8ff.

57 Pentru un studiu excelent al acestui subiect, vezi Heather Jones, „The German Empire", în Robert Gerwarth și Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911–1923* (Oxford, 2014), pp. 52–72.

58 Kristin Kopp, „Gray Zones: On the Inclusion of «Poland» in the Study of German Colonialism", în Michael Perraudin și Jürgen Zimmerer (ed.), *German Colonialism and National Identity* (New York și Londra, 2011); Robert Lewis Koehl, „Colonialism inside Germany: 1886–1918", *The Journal of Modern History 25* (1953), pp. 255–272. Pentru cifre privind populația, vezi Ernest Barker, *The Submerged Nationalities of the German Empire* (Oxford, 1915), p. 7. De asemenea, Germania a avut o populație de 150 000 de danezi în nordul Schleswigului. Despre discriminare, vezi Watson, „Fighting for Another Fatherland"; Alan Kramer, „Wackes at War: Alsace-Lorraine and the Failure of German National Mobilization, 1914–1918", în John Horne (ed.), *State, Society and Mobilization in Europe during the Forst World War* (Cambridge, 1997), pp. 110–121. Kramer, „Wackes at War", pp. 110–121.

59 Roger Chickering, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886–1914* (Londra, 1984).

60 Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006); Philipp Ther, „Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte: Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire", în Sebastian Conrad și Jürgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt, 1871–1914* (ediția a 2-a, Göttingen, 2006), pp. 129–148.

61 Peter Calvert, *A Study of Revolution* (Oxford, 1970), pp. 183–184.

62 Acum există foarte multe scrieri pe acest subiect. Pentru o imagine de ansamblu, vezi Gerwarth, *Cei învinși* (Editura Litera, 2017). Despre refugiați și expulzați, vezi Peter Gatrell, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I* (Bloomington, 1999); Vejas Gabriel Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I* (Cambridge, 2000); Pierre Purseigle, „«A Wave on to Our Shores»: The Exile and Resettlement of Refugees from the Western Front, 1914–1918", *Contemporary European History 16* (2007), p. 432.

63 Peter Holquist, „Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905–1921", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 4* (2003), pp. 627–652, aici p. 645.

64 Majoritatea studiilor pe acest subiect sunt acum cam învechite. Vezi, de exemplu, Erich Matthias, *Die deutsche Sozialdemokratie und der Osten* (Tübingen, 1954); Peter Lösche, *Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie 1903–1920* (Berlinul de Vest, 1967); Karl-Heinz Luther, „Die nachrevolutionären

Machtkämpfe in Berlin, November 1918 bis März 1919", *Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* (1959), pp. 187–222.

65 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, revizuit de Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 375.

66 Thomas Boghardt, *The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy and America's Entry into World War I* (Annapolis, Md, 2012), pp. 67 și 79.

67 *Ibid.*, p. 182.

68 Despre sprijinul german acordat republicanilor irlandezi în 1916, vezi Jerome aan de Wiel, *The Irish Factor 1899–1919: Ireland's Strategic and Diplomatic Importance for Foreign Powers* (Dublin, 2008); Matthew Plowman, „Irish Republicans and the Indo-German Conspiracy of World War I", *New Hibernia Review 7* (2003), pp. 81–105. Despre sprijinul acordat jihadului, vezi Tilman Lüdke, *Jihad Made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War* (Münster, 2005), pp. 117–125; Gerhard Höpp, *Muslime in der Mark: Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914–1924* (Berlin, 1997); Rudolf A. Mark, *Krieg an Fernen Fronten: Die Deutschen in Zentralasien und am Hindukusch 1914–1924* (Paderborn, 2013), pp. 17–42.

69 Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs* (München, 2014), p. 654. Gerd Koenen, *Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900–1945* (München, 2005), 63ff.

70 Reinhard R. Doerries, *Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany* (Londra și Portland, Ore., 2000); Mary E. Daly (ed.), *Roger Casement in Irish and World History* (Dublin, 2005).

71 Burton J. Hendrick, *The Life and Letters of Walter Hines Page*, vol. 3 (Garden City, NY, 1925), pp. 324 și 352; Barbara W. Tuchman, *The Zimmermann Telegram* (New York, 1958), p. 95.

72 David Stevenson, *1917: War, Peace, and Revolution* (Oxford, 2017), pp. 58–59.

73 Friedrich Katz, *The Secret War in Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution* (Chicago, 1981), pp. 327–383.

74 Lawrence Sondhaus, *The Great War at Sea: A Naval History of the First World War* (Cambridge, 2014), p. 157; Lawrence Sondhaus, *German Submarine Warfare in World War I: The Onset of Total War at Sea* (Lanham, Md, 2017), pp. 46–56; Anne Cipriano Venzon (ed.), *The United States in the First World War: An Encyclopedia* (New York și Londra, 1995), pp. 45–47.

75 Pentru o evaluare contemporană, vezi Kurt Riezler, *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente* (Göttingen, 2008), p. 395; pentru un bun rezumat al situației militare, vezi Leonhard, *Pandora*, pp. 616–617.

76 Joachim Schröder, *Die U-Boote des Kaisers: Die Geschichte des deutschen U-Boot-Krieges gegen Großbritannien im Ersten Weltkrieg* (Bonn, 2003), pp. 428–429.

77 Adam Tooze, *The Deluge: The Great War, America, and the Remaking of the Global Order, 1916–1931* (Londra, 2015), p. 39.

78 Günter Wollstein, *Theobald von Bethmann Hollweg: Letzter Erbe Bismarcks, erstes Opfer der Dolchstoßlegende* (Göttingen, 1995), p. 137.

79 Stevenson, *1917*, p. 53.

80 Cooper, citat în Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914–1919", în Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Königstein im Taunus, 1984), pp. 132–152, 139 (scrisoare din 4 februarie 1917).

81 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880–1937*, revizuită de Roland Kamzelak și Ulrich Ott, vol. 7: 1919–1923 (Stuttgart, 2007), p. 142 (consemnare din 1 februarie 2017).

82 Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order* (New York, 1992), 121f.

83 Despre influențele teologice ale lui Wilson, vezi Mark Benbow, *Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolutions, 1913–1915* (Kent, Oh., 2010); Milan Babík, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology* (Waco, Tex., 2013). Despre Wilson și liberalism, în sensul general, vezi Niels Aage Thorsen, *The Political Thought of Woodrow Wilson* (Princeton, 1988); Knock, *To End All Wars*, pp. 3–14.

84 Klaus Schwabe, *Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919* (Düsseldorf, 1971), 13f.; 16.

85 *Ibid.* 23f.; 56.

86 Jennifer D. Keene, „The United States", în John Horne (ed.), *Companion to World War I* (Malden, Mass., 2010), pp. 508–523, 510.

87 Frederick C. Luebke, *Bonds of Loyalty: German Americans and World War I* (DeKalb, Ill., 1974), pp. 29–30.

88 Keene, „The United States", în Horne (ed.), *Companion to World War I*, p. 510. Richard Traxel, *Crusader Nation: The United States in Peace and the Great War 1898–1920* (New York, 2006), pp. 147–148.

89 Stevenson, *1917*, p. 46.

90 Alexander Sedlmaier, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913–1921)* (Stuttgart, 2003), 65f. și 97; Knock, *To End All Wars*, p. 107.

91 „Permanent Peace: Address to the United States Senate, January 22, 1917", *War Addresses of Woodrow Wilson* (Boston, 1918), p. 8.

92 Leonard V. Smith, *Sovereignty at the Paris Peace Conference* (Oxford, 2008), pp. 24–28.

93 *Ibid.*

94 Robert Service, *Lenin: A Biography* (Londra, 2000), pp. 256–264. Catherine Merridale, *Lenin on the Train* (Londra, 2016).

95 Merridale, *Lenin on the Train*.

96 Willi Gautschi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz* (Zürich, 1973), pp. 249–256; Helen Rappaport, *Conspirator: Lenin in Exile* (New York, 2010), pp. 286–298.

97 Christopher Read, *Lenin: A Revolutionary Life* (Abingdon și New York, 2005), p. 30; Hélène Carrère D'Encausse, *Lenin: Revolution and Power* (New York și Londra, 1982); Service, *Lenin*, p. 109.

98 Service, *Lenin*, p. 137.

99 *Ibid.*, pp. 135–142; Read, *Lenin*, 56f.

100 Leonhard, *Pandora*, p. 652.

101 Despre Zürich și Elveția în această perioadă, vezi Georg Kreis, *Insel der unsicheren Geborgenheit: Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914–1918* (Zürich, 2014); Roman Rossfeld, Thomas Buomberger și Patrick Kury (ed.), *14/18: Die Schweiz und der Große Krieg* (Baden, 2014).

102 Despre această controversă, vezi David Priestland, *The Red Flag: A History of Communism* (Londra, 2009), pp. 52–60; Robert Service, *Comrades! World History of Communism* (Cambridge, Mass., 2007), pp. 36–57.

103 Despre socialism în 1914, vezi lucrarea clasică a lui Georges Haupt, *Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International* (Oxford, 1972).

104 Discursul lui Bebel, *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, abgehalten zu Mannheim vom 23. Bis 29. September 1906* (Berlin, 1906), p. 232.

105 Eduard Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Stuttgart, 1899), p. 165.

106 Kautsky citat în Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 16.

107 Walter Mühlhausen, *Friedrich Ebert, 1871–1925: Reichspräsident der Weimarer Republik* (Bonn, 2006), 42f. Vezi și Dieter Dowe și Peter-Christian Witt, *Friedrich Ebert 1871–1925: Vom Arbeiterführer zum Reichspräsidenten* (Bonn, 1987).

108 Dieter Engelmann și Horst Naumann, *Hugo Haase: Lebensweg und politisches Vermächtnis eines streitbaren Sozialisten* (Berlin, 1999).

109 Ernst-Albert Seils, *Hugo Haase: Ein jüdischer Sozialdemokrat im deutschen Kaiserreich. Sein Kampf für Frieden und soziale Gerechtigkeit* (Frankfurt pe Main, 2016).

110 Pentru un studiu, vezi Eric D. Weitz, *Creating German Communism, 1890–1990: From Popular Protests to Socialist State* (Princeton, 1997); Dieter Engelmann și Horst Naumann, *Zwischen Spaltung und Vereinigung: Die Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands in den Jahren 1917–1922* (Berlin, 1993).

111 Susanne Miller, *Burgfrieden und Klassenkampf: Die deutsche Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg* (Düsseldorf, 1974), pp. 113–133; Uli Schöler și Thilo Scholle (ed.), *Weltkrieg. Spaltung. Revolution. Sozialdemokratie 1916–1922* (Bonn, 2018); Karl Christian Führer, Jürgen Mittag și Axel Schildt (ed.), *Revolution und Arbeiterbewegung in Deutschland 1918–1920* (Essen, 2013).

112 Walter Mühlhausen, „Die Zimmerwalder Bewegung", în Gerhard Hirschfeldt, Gerd Krumeich și Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* (Paderborn, 2004), pp. 977–978; R. Craig Nation, *War on War: Lenin, the Zimmerwald Left, and the Origins of Communist Internationalism* (Chicago, 2009); David Kirby, „Zimmerwald and the Origins of the Third International", în Tim Rees și Andrew Thorpe (ed.), *International Communism and the Communist International, 1919–43* (Manchester, 1998).

113 Horst Lademacher (ed.), *Die Zimmerwalder Bewegung: Protokolle und Korrespondenz*, 2 vol. (Paris și Haga, 1967), vol. 1, pp. 160–169.

114 Mühlhausen, *Zimmerwalder Bewegung*, pp. 977–978.

115 Read, *Lenin*, pp. 36–42.

116 Despre Rusia în această perioadă, vezi studiile panoramice ale lui Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York, 1990), și Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution, 1891–1924* (Londra, 1996), ambele oferind foarte multe informații și perspective privind relația dintre război și revoluție în Rusia. De mare importanță pentru această temă este studiul revoluționar al lui Peter Gatrell, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia in World War I* (Bloomington, Ind., 1999), precum și Peter Holquist, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis* (Cambridge, Mass., 2002), și Eric Lohr, *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I* (Cambridge, Mass., 2003). Despre destrămarea armatei ruse, vezi A.K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers' Revolt, March to April 1917* (Princeton, 1980), și A.K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army II: The Road to Soviet Power and Peace* (Princeton, 1987).

117 Peter Holquist, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis* (Cambridge, Mass., 2002), pp. 30, 44. Vezi și Norman Stone, *The Eastern Front 1914–1917* (Londra, 1975), pp. 291–301.

118 Despre Revoluția din Februarie, vezi Helmut Altrichter, *Rußland 1917: Ein Land auf der Suche nach sich selbst* (Paderborn, 1997), pp. 110–140; Manfred

Hildermeier, *Geschichte der Sowjetunion 1917–1991: Entstehung und Niedergang des ersten sozialistischen Staates* (München, 1998), pp. 64–80; Peter Gatrell, *Russia's First World War, 1914–1917: A Social and Economic History* (Londra, 2005), pp. 197–220; Rex A. Wade, *The Russian Revolution, 1917* (Cambridge și New York, 2000); Stephen Smith, *The Russian Revolution: A Very Short Introduction* (Oxford și New York, 2002), Capitolul 1; Christopher Read, *From Tsar to Soviets: The Russian People and their Revolution, 1917–1921* (Oxford și New York, 1996); Tsuyoshi Hasegawa, „The February Revolution", în Edward Acton, Vladimir Iu. Cherniaev și William G. Rosenberg (ed.), *Critical Companion to the Russian Revolution 1914–1921* (Londra, 1997), pp. 48–61; Barbara Alpern Engel, „Not by Bread Alone: Subsistence Riots in Russia during World War I", *Journal of Modern History*, 69 (1997), pp. 696–721; Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army*, vol. 1: *The Old Army and the Soldiers' Revolt* (martie–aprilie 1917) (Princeton, 1980).

119 W. Bruce Lincoln, *Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution* (New York, 1986), pp. 321–325; Richard Pipes, *The Russian Revolution 1899–1919* (Londra, 1997), pp. 274–275; Hans Rogger, *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881–1917* (Londra, 1997), pp. 266–267.

120 Dominic Lieven, *Nicholas II: Emperor of all the Russians* (Londra, 1994), p. 226.

121 Douglas Smith, *Former People: The Final Days of the Russian Aristocracy* (New York, 2012), p. 72; W. Bruce Lincoln, *Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution* (New York, 1986), pp. 331–333; Pipes, *Russian Revolution*, pp. 279–281; Figes, *People's Tragedy*, pp. 320–321.

122 Pipes, *Russian Revolution*, pp. 307–317; Lincoln, *Passage*, pp. 337–345.

123 Lincoln, *Passage*, pp. 334–344; Figes, *People's Tragedy*, pp. 327–349; Robert Paul Browder și Alexander F. Kerensky (ed.), *The Russian Provisional Government 1917: Documents*, 3 volume (Stanford, Calif., 1961); William G. Rosenberg, *The Liberals in the Russian Revolution: The Constitutional Democratic Party, 1917–1921* (Princeton, 1974), pp. 114–116.

124 Marc Ferro, *October 1917: A Social History of the Russian Revolution* (Londra, 1980).

125 Figes, *People's Tragedy*, pp. 323–331.

126 Lenin, „First Letter from Afar", în James E. Connor (ed.), *Lenin on Politics and Revolution: Selected Writings* (Indianapolis, 1968), aici pp. 151–155. Cu caractere italice în original.

127 Leonhard, *Pandora*, p. 655.

128 Service, *Lenin*, p. 260.

129 Lincoln, *Passage*, pp. 346–371; Altrichter, *Rußland 1917*, pp. 166–170.

130 Joshua Sanborn, *Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire* (Oxford și New York, 2014), pp. 205–211.

131 Andrejs Plakans, *The Latvians* (Stanford, Calif., 1995), p. 108.

132 Wildman, *End of the Russian Imperial Army*, vol. 1, p. 369; Mark von Hagen, *War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918* (Seattle, Wash., 2007), pp. 84–85.

133 Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army, vol. 2: The Road to Soviet Power and Peace* (Princeton, 1987), pp. 225–231; Joshua A. Sanborn, *Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905–1925* (DeKalb, 2003), pp. 173–174.

134 Figes, *People's Tragedy*, pp. 423–435; Ronald G. Suny, „Toward a Social History of the October Revolution", *American Historical Review* 88 (1983), pp. 31–52.

135 George Katkov, *The Kornilov Affair: Kerensky and the Breakup of the Russian Army* (Londra și New York, 1980); Harvey Ascher, „The Kornilov Affair: A Reinterpretation", *Russian Review* 29 (1970), pp. 286–300.

136 Ascher, „The Kornilov Affair".

137 Despre Troțki, vezi Isaac Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879–1921* (Oxford, 1954); Robert Service, *Trotsky: A Biography* (Cambridge, Mass., 2009); Geoffrey Swain, *Trotsky and the Russian Revolution* (Londra și New York, 2014); Joshua Rubenstein, *Leon Trotsky: A Revolutionary's Life* (New Haven și Londra, 2006).

138 Vladimir Ilici Lenin, „Statul și revoluția", Lenin, *Opere complete*, 45 de volume (Moscova, 1964–1974), vol. 25, p. 412ff. Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914–1945* (Londra și New Haven, 2015), pp. 26–27.

139 Lincoln, *Passage*, pp. 463–468.

140 Situația era diferită la Moscova, unde rezistența față de bolșevici a dus la mult mai multă violență. Leonhard, *Pandora*, p. 679. Hildermeier, *Geschichte*, p. 117. Rex A. Wade, „The October Revolution, the Constituent Assembly, and the End of the Russian Revolution", în Ian D. Thatcher (ed.), *Reinterpreting Revolutionary Russia: Essays in Honour of James D. White* (Londra, 2006), pp. 72–85.

141 Pipes, *Russian Revolution*, pp. 541–555.

142 Rosa Luxemburg către Marta Rosenbaum, aprilie 1917, citată în Peter Nettl, *Rosa Luxemburg* (Frankfurt pe Main, 1968), p. 635.

143 *Vorwärts*, 15 februarie 1918.

144 Figes, *People's Tragedy*, pp. 492–427; Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd* (Bloomingdon, Ind., 2007), pp. 302–304.

145 Smith, *Former People*, p. 118; Lincoln, *Passage*, pp. 458–461; Pipes, *Russian Revolution*, p. 499.

146 Orlando Figes, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917–1921* (Oxford și New York, 1989), pp. 296–297.

147 Smith, *Former People*, p. 134; Graeme J. Gill, *Peasants and Government in the Russian Revolution* (Londra, 1979), p. 154.

148 Sean McMeekin, *History's Greatest Heist: The Looting of Russia by the Bolsheviks* (Londra și New Haven, 2009), pp. 12–13, 24–25, 73–91. Pentru un studiu de caz local, vezi Donald J. Raleigh, *Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society and Revolutionary Culture in Saratov, 1917–1922* (Princeton, 2002).

149 Despre Brest-Litovsk, vezi Vejas Gabriel Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I* (Cambridge și New York, 2000), pp. 204–207; Joshua Sanborn, *Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire* (Oxford și New York, 2014), 232ff.; și expunerea clasică a lui Winfried Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918: Von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkriegs* (Viena și München, 1966), pp. 13–92.

150 Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918*, p. 16. Vezi și relatarea mai veche, dar în continuare fascinantă a lui John Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace. March 1918* (Londra, 1938), dar și relatarea mai recentă a lui Borislav Chernev, *Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of East-Central Europe, 1917–1918* (Toronto, 2017).

151 Citat în Annemarie H. Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East, 1914–1922* (Ithaca, NY, 2010), p. 31.

152 Sammartino, *The Impossible Border*, pp. 18–44.

153 Gregor Thum, „Mythische Landschaften: Das Bild vom deutschen Osten und die Zäsuren des 20. Jahrhunderts", în Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006).

154 Vezi relatarea lui Hoffmann din Karl Friedrich Nowak (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann*, 2 volume (Berlin, 1929), aici vol. 2, p. 190. Vezi și relatarea unui alt diplomat german experimentat, implicat în redactarea Tratatului de la Brest-Litovsk, Frederic von Rosenberg: Winfried Becker, Frederic von Rosenberg (1874–1937): *Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenminister der Weimarer Republik* (Göttingen, 2011), pp. 26–40. De asemenea, Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918*, p. 14.

155 Richard von Kühlmann, *Erinnerungen* (Heidelberg, 1948), 523f.; Leon Trotzky, *My Life* (New York, 1930); Nowak, *Die Erinnerungen des Generalmajors*, 207ff.; Werner Hahlweg, *Der Diktatfrieden von Brest-Litowsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution* (Münster, 1960); Christian Rust, „Self-Determination at the Beginning of 1918 and the German Reaction", *Lithuanian Historical Studies* 13 (2008), pp. 43–46.

156 Ottokar Luban, „Die Massenstreiks für Frieden und Demokratie im Ersten Weltkrieg", în Chaja Boebel și Lothar Wentzel (ed.), *Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918* (Hamburg, 2008), pp. 11–27.

157 Ernst Haase, *Hugo Haase: Sein Leben und Wirken* (Berlin, 1929), 157f.

158 Ralf Hoffrogge, *Richard Müller: Der Mann hinter der Novemberrevolution* (Berlin, 2008).

159 *Ibid.*

160 În pofida rolului central pe care l-a avut în revoluția germană, nu există o biografie importantă a lui Scheidemann. Pentru observații, vezi Manfred Kittel, „Scheidemann, Philipp", *Neue Deutsche Biographie* (Berlin, 2005), vol. 22, 630f.; Christian Gellinek, *Philipp Scheidemann: Gedächtnis und Erinnerung* (Münster, 2006).

161 Wilhelm Keil, *Erlebnisse eines Sozialdemokraten*, vol. 2 (Stuttgart, 1948), p. 171.

162 Philipp Scheidemann, *Memoiren eines Sozialdemokraten* (Dresda, 1928), vol. 1, 402f.

163 Oleksii Kuraiev, *Politika Nimecicini i Avstro-Ugorșcini v Pervii svitovii viini: Ukrainski napriamok* (Kiev, 2009), pp. 220–246; Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk* (Viena, Köln și Graz, 1970), pp. 60–62; Caroline Milow, *Die ukrainische Frage 1917–1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie* (Wiesbaden, 2002), pp. 110–115; Stephan M. Horak, *The First Treaty of World War I: Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918* (Boulder, Colo., 1988); Frank Golczewski, *Deutsche und Ukrainer 1914–1939* (Paderborn, 2010), pp. 240–246.

164 Oleh S. Fedyshyn, *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917–1918* (New Brunswick, NJ, 1971); Peter Borowsky, „Germany's Ukrainian Policy during World War I and the Revolution of 1918–1919", în Hans-Joachim Torke și John-Paul Himka (ed.), *German–Ukrainian Relations in Historical Perspective* (Edmonton, 1994), pp. 84–94; Golczewski, *Deutsche und Ukrainer*, pp. 289–306; Olavi Arens, „The Estonian Question at Brest-Litovsk", *Journal of Baltic Studies* 25 (1994), p. 309; Rust, „SelfDetermination"; Gert von Pistohlkors, *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder* (Berlin, 1994), pp. 452–460; Hans-Erich Volkmann, *Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litowsk und Compiègne* (Köln și Viena, 1970).

165 Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918*, 14f.; *Dietmar Neutatz, Träume und Alpträume: Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert* (München, 2013), pp. 158–160; Werner Hahlweg, *Der Diktatfrieden von Brest-Litovsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution* (Münster, 1960), pp. 50–52.

166 Leopold Prinz von Bayern, *Leopold Prinz von Bayern, 1846–1930: Aus den Lebenserinnerungen, ed. Hans-Michael și Ingrid Körner* (Regensburg, 1983), pp. 310–319, aici p. 310 (consemnarea din 3 martie 1918).

167 Hannes Leidinger și Verena Moritz, *Gefangenschaft, Revolution, Heimkehr: Die Bedeutung der Kriegsgefangenproblematik für die Geschichte des Kommunismus in Mittel- und Osteuropa 1917–1920* (Köln și Viena, 2003); Reinhard Nachtigal, *Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangenen (1914–1918)* (Remshalden, 2003). Alan Rachaminow, *POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front* (Oxford și New York, 2002).

168 Despre cei două milioane de prizonieri de război din Imperiul Habsburgic în captivitate la ruși, vezi Nachtigal, *Kriegsgefangenen (1914–1918)*; Lawrence Sondhaus, *World War One: The Global Revolution* (Cambridge și New York, 2011), p. 421. Despre Tito în special: Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita 1* (Zagreb și Rijeka, 1980), pp. 57–59 (retipărire original, ediția din 1953).

169 Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge și New York, 2009), pp. 4–5; cifre din Richard Bessel, *Germany after the First World War* (Oxford, 1993), pp. 68–74.

170 Max Hoffmann, *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak* (Berlin, 1929), pp. 214–224, 219 (consemnare din 19 noiembrie 1918).

171 David Kennedy, *Over Here: The First World War and American Society* (Oxford și New York, 1980), p. 169.

172 Keith Hitchins, *Rumania, 1866–1947* (Oxford și New York, 1994), 273f.

173 Ludendorff, citat în Manfred Nebelin, *Ludendorff: Diktator im Ersten Weltkrieg* (München, 2010), p. 404.

174 Consemnarea din jurnal din 31 decembrie 1917, Albrecht von Thaer, *Generalstabsdienst an der Front und in der OHL: Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen, 1915–1919* (Göttingen, 1958), pp. 150–151; Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (Londra, 2015), p. 514.

175 Adenauer, citat în Hans Peter Schwarz, *Adenauer: Der Aufstieg 1876–1952* (Stuttgart, 1986), p. 178.

176 Watson, *Ring of Steel*, 514f.

177 Heinz Hagenlücke, *Deutsche Vaterlandspartei: Die nationale Rechte am Ende des Kaiserreichs* (Düsseldorf, 1997).

178 Martin Kitchen, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff, 1916–1918* (New York, 1976).

179 Nicholas A. Lambert, *Planning Armageddon: British Economic Warfare and the First World War* (Cambridge, Mass., 2012).

180 Avner Offer, *The First World War: An Agrarian Interpretation* (Oxford, 1991), p. 341; Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918* (Cambridge, 2004), p. 41; Charles Paul Vincent, *The Politics of Hunger: The Allied Blockade of Germany, 1915–1919* (Athens, Oh., 1985), p. 20; Belinda Davis, *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin* (Chapel Hill, NC, 2000), p. 22.

181 Alan Kramer, „Blockade and Economic Warfare", în Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War* (Cambridge, 2014), vol. 2, pp. 460–489, aici p. 470.

182 Kramer, „Blockade", p. 473.

183 Volker Ullrich, *Kriegsalltag: Hamburg im Ersten Weltkrieg* (Köln, 1982), p. 40.

184 Offer, *First World War*, p. 28.

185 Kramer, „Blockade", aici p. 461.

186 Citat în Watson, *Ring of Steel*, p. 352.

187 Kramer, „Blockade", aici p. 461.

188 Jay Winter și Jean Louis Robert (ed.), *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914–1919* (Cambridge, 1997), vol. 1, p. 517.

189 Watson, *Ring of Steel*, pp. 338–339.

190 *Ibid.*

191 *Ibid.*

192 Raport al comandamentului armatei din Karlsruhe, citat în Richard Bessel, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War, vol. 2: The State* (Cambridge, 2014), pp. 126–144, aici p. 131.

193 Guy Pedroncini, *Les Mutineries de 1917* (ediția a treia, Paris, 1996); pentru o imagine generală a crizei din 1917, vezi Leonard V. Smith, Stephane Audoin-Rouzeau și Annette Becker, *France and the Great War* (Cambridge, 2003), pp. 113–145.

194 Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism* (Londra, 1967), p. 471.

195 William H. Kautt, *The Anglo-Irish War, 1916–1921: A People's War* (Westport, Conn., și Londra, 1999).

196 Michael S. Neiberg, *The Second Battle of the Marne* (Bloomington, Ind., 2008), p. 34; Michael Geyer, *Deutsche Rüstungspolitik 1860–1980* (Frankfurt pe Main, 1984), pp. 83–96; Richard Bessel, *Germany after the First World War* (Oxford, 1993), p. 5. Despre transferul trupelor germane, vezi Giordan Fong, „The Movement of German Divisions to the Western Front, Winter 1917–1918", *War in History* 7 (2000), pp. 225–235, aici pp. 229–230.

197 Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs* (München, 2014), p. 805.

198 O relatare foarte detaliată a ofensivei e oferită de David T. Zabecki, *The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War* (New York, 2006), pp. 126–133. Pentru o analiză mai concisă și mai recentă, vezi Watson, *Ring of Steel*, 517ff.

199 Ernst Jünger, *In Stahlgewittern: Ein Kriegstagebuch* (ediția a 24-a Berlin, 1942), 244ff. Versiunea editată nu e fundamental diferită de consemnarea originală din jurnal: Ernst Jünger, *Kriegstagebuch 1914–1918*, ed. Helmuth Kiesel (Stuttgart, 2010), 375ff. (consemnarea din jurnal din 21 martie 1918). Despre viața lui Jünger, vezi Helmuth Kiesel, *Ernst Jünger: Die Biographie* (München, 2007).

200 Watson, *Ring of Steel*, 519f.; Martin Middlebrook, *The Kaiser's Battle: The First Day of the German Spring Offensive* (Londra, 1978).

201 J. Paul Harris, *Douglas Haig and the First World War* (Cambridge și New York, 2008), pp. 454–456.

202 Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War* (Oxford și New York, 2007), pp. 269–271; Holger Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914–1918* (Londra, 1997), pp. 400–416. Despre depășirea rivalității franco-britanice, vezi Elizabeth Greenhalgh, *Victory through Coalition: Politics, Command and Supply in Britain and France, 1914–1918* (Cambridge și New York, 2005).

203 Georg Alexander von Müller, *The Kaiser and his Court: The Diaries, Note Books, and Letters of Admiral Alexander von Müller* (Londra, 1961), p. 344.

204 Hugenberg citat în Nebelin, *Ludendorff*, pp. 414–415.

205 Scrisoare de pe frontul de vest a sindicalistului și social-democratului Heinrich Aufderstrasse, adresată lui Hermann Sachse (1 mai 1917), citată în Benjamin Ziemann, „Enttäuschte Erwartung und kollektive Erschöpfung: Die deutschen Soldaten an der Westfront 1918 auf dem Weg zur Revolution", în Jörg Duppler și Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung* (München, 1999), pp. 165–182, aici p. 175.

206 Watson, *Ring of Steel*, p. 520.

207 Zabecki, *German 1918 Offensives*, pp. 139–173; David Stevenson, *With our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918* (Londra, 2011), p. 67.

208 Wilhelm Deist, „Verdeckter Militärstreik im Kriegsjahr 1918?", în Wolfram Wette (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes: Eine Militärgeschichte von unten* (München și Zürich, 1998), pp. 146–167, aici pp. 149–150.

209 Alexander Watson, *Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918* (Cambridge și New York, 2008), p. 181.

210 Zabecki, *German 1918 Offensives*, pp. 184–205; Watson, *Ring of Steel*, p. 521; Robert Foley, „From Victory to Defeat: The German Army in 1918", în Ashley

Ekins (ed.), *1918: Year of Victory* (Auckland și Wollombi, 2010), pp. 69–88, aici p. 77.

211 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke, vol. 8: Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), pp. 289–320, aici p. 292.

212 Stevenson, *With our Backs to the Wall*, pp. 78–88.

213 Herwig, *First World War, 414;* Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker și Leonard V. Smith, *France and the Great War, 1914–1918* (Cambridge și New York, 2003), p. 151; Stevenson, *With our Backs to the Wall*, p. 345.

214 Stephenson, *Final Battle*, p. 25.

215 Oliver Haller, „German Defeat in World War I, Influenza and Postwar Memory", în Klaus Weinhauer, Anthony McElligott și Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916–23: A Revolution in Context* (Bielefeld, 2015), pp. 151–180, aici p. 173f. Vezi și Eckard Michels, „«Die Spanische Grippe» 1918/19: Verlauf, Folgen und Deutungen in Deutschland im Kontext des Ersten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (2010), pp. 1–33; Frieder Bauer și Jörg Vögele, „Die «Spanische Grippe» in der deutschen Armee 1918: Perspektive der Ärzte und Generäle", *Medizinhistorisches Journal* 48 (2013), pp. 117–152; Howard Phillips și David Killingray (ed.), *The Spanish Influenza Pandemic of 1918–1919: New Perspectives* (Londra, 2003).

216 Stephenson, *Final Battle*, p. 25.

217 Pentru starea în care se aflau unitățile de pe linia frontului în ultimele săptămâni, vezi rapoartele din A. Philipp (ed.), *Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruches im Jahre 1918 Zweite Abteilung: Der innere Zusammenbruch*, vol. 6 (Berlin, 1928), pp. 321–386.

218 Bernd Ulrich și Benjamin Ziemann (ed.), *Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente* (Frankfurt pe Main, 1994), p. 94 (raport din 4 septembrie 1918).

219 Stevenson, *With our Backs to the Wall*, pp. 112–169.

220 Friederike Krüger și Michael Salewski, „Die Verantwortung der militärischen Führung deutscher Streitkräfte in den Jahren 1918 und 1945", în Jörg Duppler și Gerhard Paul (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung* (München, 1999), pp. 377–398, aici p. 390.

221 Bernd Ulrich și Benjamin Ziemann (ed.), *Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente* (Frankfurt, 1994), doc. 58, pp. 203–204.

222 Manfred Nebelin, *Ludendorff: Diktator im Ersten Weltkrieg* (München, 2010), pp. 423–424. Despre Hindenburg, vezi Wolfram Pyta, *Hindenburg: Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler* (München, 2007).

223 Despre bătăliile pentru Doiran și comemorările Primului Război Mondial în Bulgaria, vezi Nikolai Vukov, „The Memory of the Dead and the Dynamics of Forgetting: «Post-Mortem» Interpretations of World War I in Bulgaria", în Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South Eastern Europe* (Leiden, 2016); vezi și Ivan Petrov, *Voinata v Makedonia (1915–1918)* (Sofia, 2008); Nikola Nedev și Țocio Biliarski, *Doiranskata epopeia, 1915–1918* (Sofia, 2009).

224 Despre străpungerea de la Dobro Pole, vezi Richard C. Hall, *Balkan Breakthrough: The Battle of Dobro Pole 1918* (Bloomington, Ind., 2010); Dimităr Azmanov și Rumen Lecev, „Probivat na Dobro pole prez sptemvri 1918 godina", *Voennoistoriceski sbornik* 67 (1998), pp. 154–175.

225 Vezi detalii complete în Bogdan Kesiakov, *Prinos kim diplomaticeskata istoriia na Bulgaria (1918–1925): Dogovori, konvenții, spogodbi, protokoli i drughi siglașenia i diplomaticeski aktove s kratki belejki* (Sofia, 1925); Petrov, *Voinata v Makedonia*, pp. 209–211.

226 Eberhard Kessel (ed..), Friedrich Meinecke, *Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), p. 305 (consemnarea din jurnal din 27 septembrie 1918).

227 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 374 (consemnarea din jurnal din 1 octombrie 1918), p. 374.

228 Andrej Mitrovic, *Serbia's Great War, 1914–1918* (Londra, 2007), pp. 312–319.

229 Günther Rothenberg, *The Army of Francis Joseph* (West Lafayette, Ind., 1997), pp. 212–213.

230 Watson, *Ring of Steel*, p. 538.

231 Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915–1919* (Londra, 2009), pp. 344–346; Mark Cornwall, *The Undermining of Austria-Hungary: The Battle for Hearts and Minds* (Basingstoke, 2000), pp. 287–299.

232 Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (Londra, 2015), p. 538.

233 *Ibid.*, p. 540; Arthur May, *The Passing of the Hapsburg Monarchy*, vol. 2 (Philadelphia, 1966), pp. 760–763.

234 Rudolf Neck (ed.), *Österreich im Jahre 1918: Berichte und Dokumente* (Viena, 1968), pp. 104–113.

235 Citat în Mario Isnenghi și Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914–1918* (Bologna, 2008), pp. 463–564.

236 Erik-Jan Zürcher, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", în Hugh Cecil și Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War, 1918* (Londra, 1998), pp. 266–275.

237 Martin Albrecht, *Als deutscher Jude im Ersten Weltkrieg: Der Fabrikant und Offizier Otto Meyer* (Berlin, 2014), p. 122.

238 Albrecht von Thaer, *Generalstabsdienst an der Front und in der OHL: Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen, 1915–1919* (Göttingen, 1958), p. 234 (consemnare în jurnal din 1 octombrie 1918).

239 *Ibid.*

240 Herbert Michaelis, Ernst Schraepler și Günter Scheel (ed.), *Ursachen und Folgen*, vol. 2: *Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreichs* (Berlin, 1959), pp. 319–320 (doc. 365).

241 Discursul lui Wilson din Congres, 11 februarie 1918, citat în Woodrow Wilson, *War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917–1924)*, ed. Ray Stannard Baker și William E. Dodd (New York, 1927), pp. 177–184, aici p. 180.

242 Harry Rudolph Rudin, *Armistice 1918* (New Haven, 1944), pp. 53–54.

243 Lothar Machtan, *Prinz Max von Baden: Der letzte Kanzler des Kaisers* (Berlin, 2013).

244 Ebert citat în Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 22.

245 Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914–1945* (Londra și New Haven, 2015), pp. 61–62. Despre reformele din octombrie, vezi, foarte recent, Anthony McElligott, *Rethinking the Weimar Republic: Authority and Authoritarianism, 1916–1936* (Londra, 2014), pp. 19–26.

246 Rudin, *Armistice 1918*, pp. 53 și 56–80; Watson, *Ring of Steel*, pp. 547–548.

247 Alexander Sedlmaier, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913–1921)* (Stuttgart, 2003), p. 101. Despre schimbul de scrisori dintre Germania și Statele Unite, vezi și Klaus Schwabe, *Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919* (Düsseldorf, 1971), pp. 88–195. Edmund Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919: Das Dokumenten-Material d. Waffenstillstands-Verhandlungen von Compiègne, Spa, Trier und Brüssel, vol. 1: Der Waffenstillstandsvertrag von Compiègne und seine Verlängerungen nebst den finanziellen Bestimmungen* (Berlin, 1928), p. 11.

248 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), 306 (consemnare în jurnal din 3 octombrie 1918).

249 Karl Friedrich Nowak (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann* (Berlin, 1929), 214 (consemnarea din 7 octombrie 1918).

250 Klaus Schwabe, *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, and Peacemaking, 1918–1919: Missionary Diplomacy and the Realities of Power* (Chapel Hill, NC, și Londra, 1985), p. 47.

251 *Ibid.*, p. 48.

252 *Ibid.*, 48ff.
253 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, p. 12.
254 *Ibid.*, 13f.
255 *Ibid.*
256 Sedlmaier, *Deutschlandbilder*, p. 217.
257 Bullit Lowry, *Armistice 1918* (Kent, Oh., și Londra, 1996), p. 77.
258 Schwabe, *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany*, 55ff.
259 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 376 (consemnare în jurnal din 15 octombrie 1918).
260 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, 14f.
261 Sedlmaier, *Deutschlandbilder*, p. 105.
262 *Ibid.*, p. 155.
263 Schwabe, *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany*, p. 66.
264 Memorandum de F.K. Lane (23 octombrie 1918), citat în Sedlmaier, *Deutschlandbilder*, p. 105.
265 Schwabe, *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany*, p. 67.
266 Citat în Rudin, *Armistice 1918*, p. 173; Watson, *Ring of Steel*, pp. 550–551.
267 Nebelin, *Ludendorff*, 479f.
268 Max Hoffmann, *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak* (Berlin, 1929), p. 215 (consemnare din 8 octombrie 1918).
269 Nebelin, *Ludendorff*, 489ff.; prințul Max von Baden către Wilhelm al II-lea, 25 octombrie 1918, în Erich Matthias și Rudolf Morsey, *Die Regierung des Prinzen Max von Baden. Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, vol. 2 (Düsseldorf, 1962) doc. nr. 94.
270 Nebelin, *Ludendorff*, p. 493.
271 *Ibid.*, pp. 497–498.
272 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann*, ed. Karl Friedrich Nowak (Berlin, 1929), 216f. (consemnare din 27 octombrie 1918).
273 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, 17f.
274 Winkler, *Age of Catastrophe*, pp. 61–62; McElligott, *Rethinking the Weimar Republic*, pp. 19–26.
275 Auer citat în Joachim Käppner, *1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen* (München, 2017), p. 152.
276 Martin Kitchen, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff, 1916–1918* (New York, 1976). Richard Bessel, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, vol. 2 (Cambridge și New York, 2014), pp. 126–144.
277 Wilhelm Deist, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14 (1966), pp. 341–368.

278 Gerhard Groß, „Eine Frage der Ehre? Die Marineführung und der letzte Flottenvorstoß 1918", în Jörg Duppler și Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung* (München, 1999), pp. 349–365, aici pp. 354–365; Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (Londra, 2015), p. 552.

279 Richard Stumpf, *Warum die Flotte zerbrach: Kriegstagebuch eines christlichen Arbeiters* (Berlin, 1927), p. 25, citat în Groß, „Frage der Ehre?", p. 349.

280 Dirk Dähnhardt, *Revolution in Kiel* (Neumünster, 1984), p. 48, despre evenimentele din 1917; vezi și *Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919–1928: Verhandlungen, Gutachten, Urkunden*, ed. Walter Schücking *et al.*; *Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918*, ediție de Albrecht Philipp (Berlin, 1928–1929), vol. 9/1 și 2: „Entschließung und Verhandlungsbericht: Marine und Zusammenbruch", vol. 10/1: „Gutachten der Sachverständigen Alboldt, Stumpf, v. Trotha zu den Marinevorgängen 1917 und 1918"; vol. 10/2: „Tagebuch des Matrosen Richard Stumpf"; *Marinestreiks – Meuterei – Revolutionäre Erhebung 1917/1918*, ed. Stephan Huck și Frank Nägler (München, 2009).

281 Dähnhardt, *Revolution*, pp. 35 și 48; vezi și Detlef Siegfried, *Das radikale Milieu: Kieler Novemberrevolution, Sozialwissenschaft und Linksradikalismus 1917–1922* (Wiesbaden, 2004).

282 Wilhelm Deist, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14 (1966), pp. 341–368, aici 347f.

283 Dähnhardt, *Revolution*, p. 50; Deist, *Politik*, p. 351; *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, vol. 2: „Die Regierung des Prinzen Max von Baden", ed. E. Matthias și R. Morsey (Düsseldorf, 1962), 220ff.

284 Citat în Deist, *Politik*, p. 352.

285 *Ibid.*, 352f.

286 Trotha's „Überlegungen in ernster Stunde" for Levetzow, 6 octombrie 1918, cu o scrisoare de prezentare din 8 octombrie 1918, citat în Deist, *Politik*, 352f.

287 Holger H. Herwig, *„Luxury" Fleet: The Imperial German Navy, 1888–1918* (Londra, 1980), p. 247 și p. 250; Watson, *Ring of Steel*, p. 552.

288 Dähnhardt, *Revolution*, p. 52; Groß, *Frage*, 351f.

289 Despre detaliile planului și discuția legată de rațiunile sale militare și motivele SKL, vezi Groß, *Frage*, 351ff.

290 Bernhard Rausch, *Am Springquell der Revolution: Die Kieler Matrosenerhebung* (Kiel, 1918), p. 7.

291 Dähnhardt, *Revolution*, p. 52; despre textul manifestului, vezi Hugo von Waldeyer-Hartz, *Die Meuterei der Hochseeflotte: Ein Beitrag zur Geschichte der Revolution* (Berlin, 1922), p. 29.

292 Dähnhardt, *Revolution*, p. 53.

293 „Sammlung Unruhen in Kiel", BA-MA F4076/64914, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 54.

294 *Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919–1928* (= WUA): *Verhandlungen, Gutachten, Urkunden*, ed. Walter Schücking, Johannes Bell, *et al.*, seria 4, *Die Ursachen des Deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918*, ed. Albrecht Philipp (Berlin, 1928–1929), vol. 9/1, p. 486.

295 Dähnhardt, *Revolution*, p. 54.

296 „Bericht Konteradmiral Küsel, Eintreffen und Aufenthalt III. Geschwader", BA-MA F 7590/vol. 2, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 55.

297 Lothar Popp, *Ursprung und Entwicklung der Novemberrevolution 1918* (Kiel, 1918), p. 10.

298 Raportul poliției din 2 noiembrie 1918, BA-MA Rm 31/v. 2373, fos 10–14, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 56.

299 Dähnhardt, *Revolution*, p. 56.

300 *Ibid.*

301 Popp, *Ursprung*, p. 11; Dähnhardt, *Revolution*, p. 57.

302 Hannes Leidinger, „Der Kieler Aufstand und die deutsche Revolution", în Verena Moritz și Hannes Leidinger (ed.), *Die Nacht des Kirpitschnikow: Eine andere Geschichte des Ersten Weltkriegs* (Viena, 2006), pp. 220–235; Daniel Horn, *Mutiny on the High Seas: Imperial German Naval Mutinies of World War One* (Londra, 1973), pp. 234–246; Watson, *Ring of Steel*, p. 553; Dirk Liesemer, *Aufstand der Matrosen: Tagebuch einer Revolution* (Hamburg, 2018); Martin Rackwitz, *Kiel 1918: Revolution. Aufbruch zu Demokratie und Republik* (Kiel, 2018).

303 Dähnhardt, *Revolution*, 58f.

304 „Kriegstagebuch des Munitionsdepots (Ostufer der Kieler Förde)", BA-MA F 3979/63961, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 60.

305 „Kriegstagebuch der Kommandatur", BA-MA F. 4077/64921, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 60.

306 Erich Matthias și Hans Meier-Welcher (ed.), *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, seria a 2-a: *Militär und Politik: Militär und Innenpolitik im Weltkrieg 1914–1918*, ed. Wilhelm Deist, 2 vol. (Düsseldorf, 1970), nr. 502, p. 1361.

307 Philipp Scheidemann, *Der Zusammenbruch* (Berlin, 1921), p. 190.

308 Wolfram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie* (Düsseldorf, 1987), p. 203; Gustav Noske, *Von Kiel bis Kapp* (Berlin, 1920), p. 8.

309 „Kriegstagebuch der Stadtkommandantur", BA-MA RM 3 I/v.2373, fo. 70, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 62.

310 Dähnhardt, *Revolution*, p. 63.

311 Popp, *Ursprung*, p. 14.

312 Dähnhardt, *Revolution*, p. 64.

313 Souchon Papers, BA-MAN 156/31, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 65.

314 „Bericht Steinhäusers über die Ereignisse in der Karlstraße am 3.11.1918", BA-MA RM 31/v. 2373, fos 23f., citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 65.

315 Dähnhardt, *Revolution*, p. 65. Conform descrierii lui Popp, procesiunea a fost filmată fără atenţionare prealabilă. Popp, *Ursprung*, p. 13.

316 Dähnhardt, *Revolution*, p. 66.

317 „Kriegstagebuch der Station", BA-MA F 3974a/63919, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 66.

318 *Ibid.*

319 *Ibid.*

320 Popp, *Ursprung*, p. 16.

321 Dähnhardt, *Revolution*, p. 82.

322 *Ibid.*, p. 75.

323 Popp, *Ursprung*, 16; Rausch, *Springquell*, p. 16.

324 Rausch, *Springquell*, p. 20.

325 Raportul „Souchon's de pe 7 martie 1920", BA-MA, F 1660/0, citat în Dähnhardt, *Revolution*, p. 76.

326 Dähnhardt, *Revolution*, p. 76.

327 Noske, *Kiel bis Kapp*, p. 10; Conrad Haussmann, *Schlaglichter: Reichstagsbriefe und Aufzeichnungen*, ed. Ulrich Zeller (Frankfurt pe Main, 1924), p. 265; Wette, *Noske*, p. 203.

328 Noske, *Kiel bis Kapp*, p. 11.

329 Wette, *Noske*, p. 206.

330 *Ibid.*

331 Dähnhardt, *Revolution*, p. 87; Wette, *Noske*, p. 208.

332 Noske, *Kiel bis Kapp*, p. 13.

333 *Ibid.*, p. 23; Wette, *Noske*, p. 554.

334 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), 309f. (consemnare în jurnal din 10 noiembrie 1918).

335 Ulrich Kluge, „Militärrevolte und Staatsumsturz: Ausbreitung und Konsolidierung der Räteorganisation im rheinisch-westfälischen Industriegebiet", în Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen*

Industriegebiet (Wuppertal, 1975), pp. 39–82. Mai recent, vezi Hans-Jörg Czech, Olaf Matthes și Ortwin Pelc (ed.), *Revolution? Revolution! Hamburg 1918/1919* (Hamburg, 2018).

336 Hermann Müller, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928), p. 29.

337 Jan Rüger, *Helgoland. Deutschland, England und ein Felsen in der Nordsee* (Berlin, 2017), p. 152.

338 Despre rolul Armatei Teritoriale în Revoluția din Noiembrie, vezi Ernst-Heinrich Schmidt, *Heimatheer und Revolution 1918: Die militärischen Gewalten im Heimatgebiet zwischen Oktoberreform und Novemberrevolution* (Stuttgart, 1981).

339 Michael Geyer, „Zwischen Krieg und Nachkrieg: Die deutsche Revolution 1918/19 im Zeichen blockierter Transnationalität", în Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/1919* (Göttingen, 2010), pp. 187–222, aici pp. 193–195.

340 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880–1937*, ed. Günter Riederer și Roland Kamzelak, vol. 6 (Stuttgart, 2006), p. 619.

341 Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918* (ediția a doua, Cambridge, 2004), p. 195; Adam R. Seipp, *The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917–1921* (Farnham, 2009).

342 Hans Beyer, *Die Revolution in Bayern 1918/1919* (Berlinul de Est, 1988), p. 13.

343 Heinrich Hillmayr, „München und die Revolution 1918/1919", în Karl Bosl (ed.), *Bayern im Umbruch. Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen* (München și Viena, 1969), pp. 453–504, aici p. 471.

344 *Ibid.*; Beyer, *Revolution*, p. 13.

345 Günter Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Berlinul de Est, 1978), p. 107.

346 Allan Mitchell, *Revolution in Bayern 1918/1919: Die Eisner-Regierung und die Räterepublik* (München, 1967), p. 79; Beyer, *Revolution*, p. 15.

347 „Resolution der Theresienwiesen-Versammlung vom 7. November 1918", retipărită în *Münchener Post*, 8 noiembrie 1918; citat de asemenea în Beyer, *Revolution*, 161f.

348 Franz Schade, *Kurt Eisner und die bayerische Sozialdemokratie* (Hanovra, 1961); Peter Kritzer, *Die bayerische Sozialdemokratie und die bayerische Politik in den Jahren 1918–1923* (München, 1969), și Bernhard Grau, *Kurt Eisner 1867–1919: Eine Biographie* (München, 2001).

349 Mitchell, *Revolution*, pp. 30–55.

350 *Ibid.*

351 Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), pp. 33–37.

352 Beyer, *Revolution*, 12f.

353 Hillmayr, *München*; Grau, *Eisner*, p. 344; Mitchell, *Revolution*, p. 100; David Clay Large, *Where Ghosts Walked: Munchen's Road to the Third Reich* (New York, 1997), pp. 78–79; Read, *The World on Fire*, p. 35.

354 *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, second series (Berlinul de Est, 1957), p. 280.

355 Hilde Kramer, *Rebellin in München, Moskau und Berlin: Autobiographie 1901–1924*, ed. Egon Günther (Berlin, 2011), p. 49.

356 Beyer, *Revolution*, p. 16; Hillmayr, *München*, p. 472; Hortzschansky, *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution*, p. 107.

357 Felix Fechenbach, *Der Revolutionär Kurt Eisner: Aus persönlichen Erlebnissen* (Berlin, 1929), 42f., citat în Hortzschansky, *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution*, p. 109.

358 Ulrich Kluge, *Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919* (Göttingen, 1975), pp. 48–56.

359 Rainer Maria Rilke către Clara, 7 noiembrie 1918, în Heinrich August Winkler și Alexander Cammann (ed.), *Weimar: Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918–1933* (München, 1997), pp. 44–45.

360 Oswald Spengler, citat *Ibid.*, pp. 57–58.

361 Lothar Machtan, *Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen* (Berlin, 2008), aici p. 15. Vezi și Karina Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right, 1918–1939* (Oxford, 2007). Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlin, 2003), pp. 20–28.

362 Despre revoluția din Dresda, vezi Freya Klier, *Dresden 1919: Die Geburt einer neuen Epoche* (Freiburg, 2018). Despre revoluția din Saxonia în sens mai larg, vezi John Ondrovcik „«All the Devils Are Loose»: The Radical Revolution in the Saxon Vogtland, 1918–1920" (teză de doctorat nepublicată, Harvard, 2008).

363 Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914–1919", în Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Königstein im Taunus, 1984), pp. 132–152, aici p. 150. Despre Leipzig în timpul revoluției, vezi Werner Bramke și Silvio Reisinger, *Leipzig in der Revolution von 1918/1919* (Leipzig, 2009); Silvio Reisinger, „Die Revolution von 1918/1919 in Leipzig", în Ulla Plener (ed.), *Die Novemberrevolution 1918/1919 in Deutschland: Für bürgerliche und sozialistische Demokratie. Allgemeine, regionale und biographische Aspekte. Beiträge zum 90. Jahrestag der Revolution* (Berlin, 2009), pp. 163–180.

364 Citat în Eberhard Kolb, *Umbrüche deutscher Geschichte 1866/1871, 1918/1919, 1929/1933: Ausgewählte Aufsätze*, ed. Dieter Langewiesche și Klaus Schönhoven (München, 1993), pp. 246–247.

365 Oliver Bernhardt, *Alfred Döblin* (München, 2007).

366 Alfred Döblin, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* 1 (februarie 1919), pp. 164–172, retipărită în Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft* (Olten și Freiburg im Breisgau, 1972), pp. 59–70, aici p. 60.

367 *Ibid.*, 61f.

368 *Ibid.*, p. 64.

369 Walter Nojowski, *Victor Klemperer (1881–1960): Romanist – Chronist der Vorhoelle* (Berlin, 2004).

370 Victor Klemperer, *Curriculum Vitae, Erinnerungen 1881–1918*, vol. 2 (Berlin, 1996), p. 689.

371 *Ibid.*, p. 690.

372 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann, ed. Karl Friedrich Nowak* (Berlin, 1929), pp. 214–224, aici p. 218 (consemnarea din 12 noiembrie 1918).

373 Klemperer, *Curriculum Vitae*, p. 703.

374 Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente* (Berlin, 1927), p. 588. Pintre studiile locale cu privire la câteva dintre aceste evenimente se numără Martin Gohlke, „Die Rate in der Revolution 1918/1919 in Magedeburg" (teză de doctorat nepublicată, Oldenburg, 1999); Reinhard Bein, *Braunschweig zwischen rechts und links: Der Freistaat 1918 bis 1930. Materialien zur Landesgeschichte* (Braunschweig, 1991); Reinhold Weber, *Baden und Württemberg 1918/1919: Kriegsende – Revolution – Demokratie* (Stuttgart, 2018); Detlef Lehnert (ed.), *Revolution 1918/1919 in Norddeutschland* (Berlin, 2018).

375 Pentru o relatare detaliată a sfârșitului dinastiilor germane, vezi Lothar Machtan, *Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen* (Berlin, 2008).

376 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 378 (consemnarea din 8 noiembrie 1918).

377 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), p. 300.

378 Pentru surse principale pe această temă, vezi Erich Matthias și Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962). Pentru o evaluare a scurtei perioade de monarhie parlamentară, vezi Wolfram Pyta, „Die Kunst des rechtzeitigen Thronverzichts: Neue Einsichten zur Überlebenschance der parlamentarischen Monarchie in Deutschland im Herbste 1918", în Bernd Sösemann și Patrick Merziger, *Geschichte, Öffentlichkeit,*

Kommunikation: Festschrift für Bernd Sösemann zum 65. Geburtstag (Stuttgart, 2010), pp. 363–382.

379 Wolfgang Sauer, „Das Scheitern der parlamentarischen Monarchie", în Eberhard Kolb, *Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik* (Köln, 1972), pp. 77–102; Alexander Sedlmaier, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913–1921)* (Stuttgart, 2003), p. 103; Klaus Schwabe, *Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919* (Düsseldorf, 1971), p. 134.

380 Cecil Lamar, *Wilhelm II.*, vol. 2: *Emperor and Exile, 1900–1941* (Chapel Hill, NC, și Londra, 1996), 286f.

381 Martin Kohlrausch, *Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie* (Berlin, 2005), p. 326. Există o serie de dovezi că o moarte înscenată în luptă a monarhului (*Königstod*) era considerată o opțiune serioasă.

382 Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, p. 530.

383 John C.G. Röhl, *Wilhelm II.*, vol. 3: *Der Weg in den Abgrund 1900–1941* (München, 2008), p. 1239; Sedlmaier, *Deutschlandbilder*, p. 103; Schwabe, *Wilson-Frieden*, p. 134.

384 „Bericht Wilhelm Drews über seinen Besuch bei Wilhelm II. an Max von Baden", în Erich Matthias și Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962), doc. nr. 115.

385 Wilhelm citat în Röhl, *Wilhelm*, vol. 3, pp. 1242 și 1540, nota 225.

386 Alfred Niemann, *Kaiser und Revolution: Die entscheidenden Ereignisse im Großen Hauptquartier im Herbst 1918* (Berlin, 1922), p. 126.

387 Niemann a realizat o imagine mai ambivalentă a călătoriei, menționând că unii soldați au arătat indiferență și chiar ostilitate față de kaizer. Niemann, *Kaiser und Revolution*, pp. 129–131; Alfred Niemann, *Revolution von Oben – Umsturz von unten: Entwicklung und Verlauf der Staatsumwälzung in Deutschland 1914–1918* (Berlin, 1927), p. 389.

388 Baden, *Erinnerungen*, p. 597.

389 Niemann, *Kaiser und Revolution*, p. 134; Harry R. Rudin, *Armistice 1918* (New Haven, 1944), pp. 327–329 și 349–351.

390 Mărturia lui Groener din procesul „loviturii de cuțit în spate", din 1925, citată în Christof von Ebbinghaus, *Die Memoiren des Generals von Ebbinghaus* (Stuttgart, 1928), p. 29.

391 Hünicken, „Das Frontheer und der 9. November: Erlebnisse eines Regimentskommandeurs in Spa", anexă la Niemann, *Revolution von Oben*, pp. 437–444.

392 Hünicken, „Das Frontheer", p. 439; protocolul Westarp, în Gerhard A. Ritter și Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918–1919: Dokumente* (Hamburg, 1975), p. 71.

393 Conform relatărilor martorilor maiorului Beck și ai căpitanului Roedenbeck, discursul lui Hindenburg, retipărit în Kuno Graf Westarp, *Das Ende der Monarchie*, ed. Werner Cnze (Berlin, 1952), pp. 64–65.

394 Westarp, *Das Ende der Monarchie*, pp. 65–66; Hünicken, „Das Frontheer", p. 439.

395 Wilhelm Groener, *Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg* (Göttingen, 1957), pp. 457–458.

396 *Ibid.*, p. 438; Röhl, *Wilhelm*, vol. 3, p. 1244.

397 Groener, *Lebenserinnerungen*, p. 460.

398 Richard Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2: *Die Novemberrevolution* (Berlin, 1974), p. 10. Vezi și Heinrich August Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924* (Berlin, 1984), p. 45.

399 Adolf Wermuth, *Ein Beamtenleben* (Berlin, 1922), p. 412.

400 Richard Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 1: *Vom Kaiserreich zur Republik* (Viena, 1924; retipărită Berlin, 1979), 178f.

401 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2, p. 12.

402 „Anordnung General von Linsingens, 7.11.1918", în Gerhard A. Ritter și Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918–1919: Dokumente* (Hamburg, 1975), p. 62.

403 Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933* (München, 1993), p. 29.

404 Asta cel puțin din aprecierea convingătoare a situației. Max von Baden, *Erinnerungen und Dokumente* (Stuttgart, Berlin și Leipzig, 1927), 579f.

405 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, 4 p. 1.

406 Erich Matthias și Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung Max von Baden* (Düsseldorf, 1964), pp. 620–627; Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, p. 581.

407 *Vorwärts*, 9 noiembrie 1918, ediția de dimineață.

408 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, p. 42.

409 Emil Barth, *Aus der Werkstatt der Revolution* (Berlin, 1919), p. 53; Wilhelm Pieck, *Gesammelte Reden und Schriften*, vol. 1 (august 1904–1 ianuarie 1919) (Berlinul de Est, 1959), 413ff.; Ritter și Miller, *Revolution*, 64ff.

410 „Aufruf des Vollzugsauschusses des Arbeiter-und Soldatenrates Berlin vom 8.11.1918", retipărit în Günter Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Berlin (RDG), 1978), p. 141.

411 „Flugblatt der Spartakusgruppe, 8.11.1918", retipărită în Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution*, p. 140.

412 Barth, *Aus der Werkstatt der Revolution*, p. 54.

413 Clăre Casper-Derfert, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", în Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919* (Berlin (RDG), 1958), pp. 293–300, aici 298f.

414 Ingo Materna, „9. November 1918 – der erste Tag der Republik: Eine Chronik", *Berlinische Monatsschrift* 4/2000, pp. 140–147, aici p. 141.

415 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2, p. 11.

416 http://www.dhm.de/lemo/zeitzeugen/m%C3%BCnsterberg-novemberrevolution-1918 (accesat ultima dată pe 11 ianuarie 2018).

417 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, p. 42; Hans Adolph, *Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894–1939: Eine politische Biographie* (Berlin, 1971), p. 77.

418 Pieck, *Gesammelte Reden und Schriften*, vol. 1, 425f. Același eveniment a fost descris diferit de Dittmann. Conform lui, Ebert, Scheidemann și Eduard David de la MSPD s-au văzut cu Ledebour, Dittmann și Ewald Vogtheer de la SPDI înainte de întâlnirea cu grupul parlamentar MSPD, ca să discute posibilitățile de formare a unui guvern de coaliție. Dittmann și Vogtheer au fost deschiși la această idee, în timp ce Ledebour, care avea legături foarte strânse cu *Revolutionäre Obleute*, a respins ideea „în cei mai brutali termeni". Vezi Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, p. 50.

419 Ernst Troeltsch, *Spektator Briefe: Aufsätze über die deutsche Revolution und die Weltpolitik 1918/1922* (Tübingen, 1924), 22f.

420 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, p. 45.

421 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2, p. 10.

422 Hans Adolph, *Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894–1939: Eine politische Biographie* (Berlin, 1971), 71f.; Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, p. 46.

423 Joachim Petzold, *Der 9. November 1918 in Berlin: Berliner Arbeiterveteranen berichten über die Vorbereitung der Noveberrevolution und ihren Ausbruch am 9. November 1918 in Berlin* (Berlinul de Est, 1958), p. 33.

424 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2, 11ff. Materna, „9. November 1918", p. 141.

425 Declarația lui Hans Pfeiffers în Petzold, *Der 9. Novemer 1918 in Berlin*, p. 34.

426 Casper-Derfert, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", p. 300.

427 Sebastian Haffner, *Failure of a Revolution: Germany 1918–1919* (Chicago, 1986), p. 74.

428 Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, vol. 2, pp. 630–631.

429 Retipărită în Wilhelm Stahl (ed.), *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender*, p. 34 (1918) (München, 1922), 450f. Traducerea de aici este luată din Haffner, *Failure of a Revolution*, 74f.

430 Decie Denholm, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914–1919", în Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg* (Königstein im Taunus, 1984), p. 150.

431 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880–1937*, ed. de Roland Kamzelak și Ulrich Ott, vol. 6: *1916–1918* (Stuttgart, 2007), pp. 622–625, aici p. 624.

432 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, 46f.

433 Materna, *9. November 1918*, p. 142.

434 Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung*, 46f.

435 *Ibid.*

436 *Ibid.*, p. 39.

437 Bernd Braun, „Die «Generation Ebert»", în Bernd Braun și Klaus Schönhoven (ed.), *Generationen in der Arbeiterbewegung* (München, 2005), pp. 69–86.

438 Robert Gerwarth și John Horne, „Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917–1923", *The Journal of Modern History* 83 (2011), pp. 489–512, aici p. 497.

439 Robert Gerwarth și John Horne, „Bolshevism as Fantasy: Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917–1923", în Robert Gerwarth și John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War* (Oxford, 2012), pp. 40–51, 40ff.

440 Citat în Mark Jones, *Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918–1919* (Cambridge, 2016), p. 10.

441 Robert Gerwarth și Martin Conway, „Revolution and Counterrevolution", în Donald Bloxham și Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in Twentieth-Century Europe* (Cambridge și New York, 2011), pp. 140–175.

442 David Kirby, *A Concise History of Finland* (Cambridge și New York, 2006), 152f.

443 Pertti Haapala și Marko Tikka, „Revolution, Civil War and Terror in Finland in 1918", în Robert Gerwarth și John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War* (Oxford, 2012), pp. 71–83.

444 Despre Războiul Civil finlandez în limba engleză: Anthony Upton, *The Finnish Revolution, 1917–1918* (Minneapolis, 1980); Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (Berkeley, 1988); Tuomas Hoppu și Pertti Haapala (ed.), *Tampere 1918: A Town in the Civil War* (Tampere, 2010); Jason Lavery, „Finland 1917–1919: Three Conflicts, One Country", *Scandinavian Review* 94 (2006), pp. 6–14; Evan Mawdsley, *The Russian Civil War* (Londra, 2000), pp. 27–29.

445 Müller, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2, 10. *Vorwärts*, 9 noiembrie 1918, retipărită în Hortzschansky (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution*, p. 142.

446 Apelul lui Friedrich Ebert din 9 noiembrie 1918, tipărit în Ritter și Miller, *Revolution*, 79f.

447 Philipp Scheidemann, *Der Zusammenbruch* (Berlin, 1921), p. 173.

448 Scheidemann citat în Manfred Jessen-Klingenberg, „Die Ausrufung der Republik durch Philipp Scheidemann am 9. November 1918", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 19 (1968), pp. 649–656, aici 653f.

449 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), pp. 378–379 (consemnarea din 9 noiembrie 1918).

450 Dominik Juhnke, Judith Prokasky și Martin Sabrow: *Mythos der Revolution: Karl Liebknecht, das Berliner Schloss und der 9. November 1918* (München, 2018). Niess, *Revolution von 1918/1919*, p. 76.

451 Citat din „Karl Liebknecht proklamiert am 09.11.1918 die Sozialistische Republik Deutschland (Auszug)", în Ritter și Miller, *Revolution*, p. 79.

452 Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914–1945* (Londra și New Haven, 2015), p. 67.

453 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), aici p. 310 (consemnare din 11 noiembrie 1918).

454 „Protokoll der Sitzung der Reichsregierung unter Teilnahme von Generalleutnant Groener am 5.11.1918", parțial retipărită, Hellmut Otto și Karl Schmiedel, *Der Erste Weltkrieg. Dokumente* (Berlinul de Est, 19772), pp. 330–334; vezi și Erich Matthias și Rudolf Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden* (Düsseldorf, 1962), 526ff. Matthias Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg* (Stuttgart și Berlin, 1920), 325f.; Matthias și Morsey (ed.), *Die Regierung des Prinzen Max von Baden*, p. 557.

455 Edmund Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919: Das Dokumenten-Material. Waffenstillstands-Verhandlungen von Compiègne, Spa, Trier und Brüssel*, vol. 1: *Der Waffenstillstandsvertrag von Compiègne und seine Verlängerungen nebst den finanziellen Bestimmungen* (Berlin, 1928), 18f.

456 Următoarele paragrafe se bazează în mare măsură pe povestea autobiografică a lui Erzberger, scrisă în 1920: Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg*.

457 Maxime Weygand, ciat în „Amis de l'Armistice" (ed.), *Der 11. November 1918: Unterzeichnung eines Waffenstillstands im Wald von Compiègne* (Compiègne, n.d.), p. 5.

458 *Ibid.*

459 *Ibid.*, p. 7.

460 Ferdinand Foch, *Mémoire pour servir à l'histoire de la guerre 1914–1918*, vol. 2 (Paris, 1931), 248ff.; Maxime Weygand, *Le onze novembre* (Paris, 1947), „Amis de l'Armistice" (ed.), *Der 11. November 1918*, 9ff.; Erzberger, *Erlebnisse im Weltkrieg*, 330ff.

461 „Amis de l'Armistice" (ed.), *Der 11. November 1918*, p. 9; Erzberger, *Erlebnisse*, p. 331.

462 Margaret MacMillan, *Peacemakers: Six Months That Changed the World* (Londra, 2001), p. 177.

463 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 330.

464 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 332; Bullit Lowry, *Armistice 1918* (Kent, Oh., și Londra, 1996), 157f.

465 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 333.

466 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, 58f.

467 „Amis de l'Armistice", *Der 11. November 1918*, p. 10; Erzberger, *Erlebnisse*, p. 334; Lowry, *Armistice*, p. 158.

468 Lowry, *Armistice*, p. 159.

469 *Ibid.*

470 Erzberger, *Erlebnisse*, p. 336.

471 Lowry, *Armistice*, 159f.

472 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, p. 59.

473 Lowry, *Armistice*, p. 160.

474 Marhefka (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919*, p. 60.

475 Lowry, *Armistice*, 160f.

476 Harry R. Rudin, *Armistice 1918* (New Haven, 1944), pp. 427–432; Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (Londra, 2015), p. 556.

477 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 381.

478 Alfred Döblin, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, pp. 164–172, retipărit în Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft* (Olten și Freiburg im Breisgau, 1972), pp. 59–70, aici p. 68.

479 *Ibid.*, p. 69.

480 Prințul Rohan, citat în Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlin, 2003), p. 211.

481 Victor Klemperer, *Man möchte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919* (Berlin, 2015), p. 26.

482 Klemperer, *Curriculum Vitae*, p. 708.

483 *Ibid.*, p. 690.

484 *Ibid.*, p. 712.

485 Klaus Hock, *Die Gesetzgebung des Rates der Volksbeauftragten* (Pfaffenweiler, 1987); Friedrich-Carl Wachs, *Das Verordnungswerk des Reichsdemobilmachungsamtes* (Frankfurt pe Main, 1991); Richard Bessel, *Germany after the First World War* (Oxford, 1993).

486 Statistici de la Bessell, *Germany after the First World War*, pp. 5–6, și Willibald Gutsche, Fritz Klein și Joachim Petzold, *Der Erste Weltkrieg: Ursachen und Verlauf* (Köln, 1985), p. 292.

487 Despre trauma înfrângerii și memoria colectivă, vezi Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History* (Cambridge și New York, 1995); Stefan Goebel, „Re-Membered and Re-Mobilized: The «Sleeping Dead» in Interwar Germany and Britain", *Journal of Contemporary History* 39 (2004), pp. 487–501; Benjamin Ziemann, *Contested Commemorations: Republican War Veterans and Weimar Political Culture* (Cambridge și New York, 2013); Claudia Siebrecht, *The Aesthetics of Loss: German Women's Art of the First World War* (Oxford și New York, 2013).

488 Bessell, *Germany after the First World War*, p. 79.

489 Alfred Döblin, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, 164–172, retipărit, Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft* (Olten și Freiburg im Breisgau, 1972), vol. 1, pp. 64–72, 70–71.

490 Ernst Willi Hansen, „Vom Krieg zum Frieden: Probleme der Umstellung nach dem ersten «gesamtgesellschaftlichen» Krieg", în Bernd Wegner (ed.), *Wie Kriege enden: Wege zum Frieden. von der Antike bis zur Gegenwart* (Paderborn, 2002), pp. 163–186.

491 Erich Maria Remarque, *All Quiet on the Western Front*, tradus de A.W. Wheen (original în limba germană, 1928, New York, 1975), p. 294.

492 Iris von Hoyningen-Huene, *Adel in der Weimarer Republik: Die rechtlich-soziale Situation des reichsdeutschen Adels 1918–1933* (Limburg, 1992), pp. 20–23; Marcus Funck, „Schock und Chance: Der preußische Militäradel in der Weimarer Republik zwischen Stand und Profession", în Heinz Reif și René Schiller (ed.), *Adel und Bürgertum in Deutschland*, vol. 2: *Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert* (Berlin, 2001), pp. 127–172, aici pp. 139–141; Walter Görlitz, *Die Junker, Adel und Bauer im deutschen Osten: Geschichtliche Bilanz von 7 Jahrhunderten* (Glücksburg, 1957), pp. 318–320; Stephan Malinowski, *Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat* (Berlin, 2003), p. 200.

493 Scrierile pe tema stresului posttraumatic sunt acum extinse. Vezi, de exemplu, Paul Frederick Lerner, *Hysterical Men: War, Psychiatry, and the Politics of Trauma in Germany, 1890–1930* (Ithaca, 2003); Ben Shephard, *A War of Nerves:*

Soldiers and Psychiatrists, 1914–1994 (Londra, 2002); Robert Whalan, *Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914–1939* (Ithaca și Londra, 1984).

494 Vicky Baum, *Menschen im Hotel* (Frankfurt pe Main, 1929), p. 9.

495 *Ibid.*, p. 307.

496 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 389 (consemnare din 12 decembrie 1918).

497 Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge, 2009), p. 3.

498 Heinz Hürten (ed.), *Zwischen Revolution und Kapp-Putsch: Militär und Innenpolitik, 1918–1920* (Düsseldorf, 1977).

499 Albrecht von Thaer, *Generalstabsdienst an der Front und in der O.H.L. Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen* (Göttingen, 1958), aici 274f.

500 Wilhelm Groener, *Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg* (Göttingen, 1957), 467f.

501 *Ibid.*, 471f.

502 *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann*, ed. Karl Friedrich Nowak (Berlin, 1929), p. 219 (consemnare din 21 noiembrie 1918).

503 Susanne Rouette, „Frauenerwerbsarbeit in Demobilisierung und Inflation 1918–1923: Struktur und Entwicklung des Arbeitsmarktes in Berlin", în Klaus Tenfelde (ed.), *Arbeiter im 20. Jahrhundert* (Stuttgart, 1991), pp. 32–65.

504 Ute Daniel, *The War from Within: German Working-Class Women in the First World War* (Oxford, 1997).

505 Helen Boak, *Women in the Weimar Republic* (Manchester, 2013), p. 20.

506 Henriette Fürth, *Die deutschen Frauen im Kriege* (Tübingen, 1917). Vezi și Angelika Eppele, *Henriette Fürth und die Frauenbewegung im deutschen Kaiserreich: Eine Sozialbiographie* (Pfaffenweiler, 1999); Laurie Marhoefer, „Degeneration, Sexual Freedom, and the Politics of the Weimar Republic, 1918–1933", *German Studies Review* 34 (2011), pp. 529–550.

507 Helga Grebing, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919* (Heidelberg, 1994), p. 26. Renate Bridenthal și Claudia Koonz, „Beyond Kinder, Küche, Kirche: Weimar Women in Politics and Work", în Renate Bridenthal *et al.* (ed.), *When Biology Became Destiny: Women in Weimar and Nazi Germany* (New York, 1984), pp. 33–65.

508 Gerald D. Feldman, *The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914–1924* (New York, 1993); Harold James, „The Weimar Economy", în Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany* (Oxford, 2009), pp. 102–126, aici pp. 108–109; Theo Balderston, *Economics and Politics in the Weimar Republic* (Londra, 2002), pp. 34–60; Stephen B. Webb, *Hyperinflation and Stabilization in Weimar Germany* (Oxford, 1989).

509 James, „Weimar Economy", p. 110.

510 Knut Borchardt, *Perspectives on Modern German Economic History and Policy* (Cambridge, 1991); Feldman, *Great Disorder*, pp. 837–839.

511 Gerald D. Feldman, „Das deutsche Unternehmertum zwischen Krieg und Revolution: Die Entstehung des Stinnes-Legien-Abkommens", în Feldman, *Vom Weltkrieg zur Weltwirtschaftskrise: Studien zur deutschen Wirtschafts-und Sozialgeschichte 1914–1932* (Göttingen, 1984), pp. 100–127. Gerald D. Feldman și Irmgard Steinisch, *Industrie und Gewerkschaften 1918–1924: Die überforderte Zentralarbeitsgemeinschaft* (Stuttgart, 1985), pp. 135–137.

512 „Bekanntmachung des Rats der Volksbeauftragten vom 15. 11. 1918", publicat în Gerhard Ritter și Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918–1919: Dokumente* (Frankfurt pe Main, 1983), p. 229. Despre rolul lui Ebert în revoluție, vezi Walther Mühlhausen, *Friedrich Ebert 1871–1925: Reichspräsident in der Weimarer Republik* (Bonn, 2006), pp. 150–164.

513 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen*, 2 volume (Frankfurt pe Main, 1929), vol. 2, p. 296.

514 Despre subectivitate și Revoluția germană, vezi Moritz Föllmer, „The Unscripted Revolution: Male Subjectivities in Germany, 1918–1919", *Past & Present* 240 (2018), pp. 161–192.

515 Heinrich August Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924* (Berlin, 1984), pp. 122–123; Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 58.

516 Despre Karl Liebknecht, vezi Helmut Trotnow, *Karl Liebknecht: Eine Politische Biographie* (Köln, 1980); Heinz Wohlgemuth, *Karl Liebknecht: Eine Biographie* (Berlinul de Est, 1975); Annelies Laschitza și Elke Keller, *Karl Liebknecht: Eine Biographie in Dokumenten* (Berlinul de Est, 1982); Annelies Laschitza, *Die Liebknechts: Karl und Sophie, Politik und Familie* (Berlin, 2009); Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), p. 29.

517 Read, *World on Fire*, pp. 29. Mark Jones, „Violence and Politics in the German Revolution, 1918–1919" (Dissertation, European University Institute, 2011), p. 91.

518 Despre viața lui Radek, vezi Wolf-Dietrich Gutjahr, *Revolution muss sein: Karl Radek – Die Biographie* (Köln, Weimar și Viena, 2012).

519 Radek citat în Gutjahr, *Revolution muss sein*, p. 333.

520 Peter Nettl, *Rosa Luxemburg* (Frankfurt pe Main, 1968), p. 67; Annelies Laschitza, *Im Lebensrausch, trotz alledem. Rosa Luxemburg: Eine Biographie* (Berlin, 1996/2002), p. 25; Jason Schulman (ed.), *Rosa Luxemburg: Her Life*

and Legacy (New York, 2013); Mathilde Jacob, *Rosa Luxemburg: An Intimate Portrait* (Londra, 2000); Read, *World on Fire*, 29f.

521 Rosa Luxemburg, *Die Russische Revolution: Eine kritische Wuerdigung* (scrisă în 1917; Berlin, 1922), pp. 113–114.

522 *Ibid.*, p. 109.

523 Laschitza, *Rosa Luxemburg*, p. 584.

524 Rosa Luxemburg către Clara Zetkin, 18 noiembrie 1918, în Georg Adler, Peter Hudis și Annelies Laschitza (ed.), *The Letters of Rosa Luxemburg* (Londra și New York, 2011), p. 480.

525 Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke*, vol. 4: *August 1914–Januar 1919* (Berlinul de Est, 1974), p. 399; Karl Egon Lönne (ed.), *Die Weimarer Republik, 1918–1933: Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert* (Darmstadt, 2002), pp. 79–82.

526 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen*, 2 volume (Frankfurt pe Main, 1929), p. 336.

527 Max Cohen, „Rede für die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914–1945* (Berlin, 1990), pp. 97–121. Vezi și Weitz, *Weimar*, pp. 29-30.

528 *Ibid.*, p. 109 (italice în original).

529 Ernst Däumig, „Rede gegen die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în *Politische Reden III*, pp. 122–141, citat la p. 122 (italice în original).

530 Ulrich Kluge, *Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919* (Göttingen, 1975), pp. 241–243; Winkler, *Von der Revolution*, pp. 109–110; Scott Stephenson, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918* (Cambridge și New York, 2009), pp. 262–271. Despre violență în această fază a revoluției, vezi Jones, „Violence and Politics", pp. 177–196.

531 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), pp. 390–391 (consemnare din 24 decembrie 1918).

532 Eduard Bernstein, *Die deutsche Revolution*, vol. 1: *Ihr Ursprung, ihr Verlauf und ihr Werk* (Berlin, 1921), pp. 131–135; Winkler, *Von der Revolution*, p. 120.

533 David W. Morgan, *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917–1922* (Ithaca, 1976), pp. 213–240.

534 Mark Jones, *Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918–1919* (Cambridge și New York, 2016), 173ff.

535 Winkler, *Weimar*, p. 58.

536 Liebknecht citat în Jones, *Founding Weimar*, pp. 177–178.

537 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880–1937*, ed. von Roland Kamzelak și Ulrich Ott, vol. 7: 1919–1923 (Stuttgart, 2007), p. 52.

538 Kollwitz, *Tagebücher*, p. 396 (consemnare din 5 ianuarie 1919).

539 *Ibid.*, p. 397 (consemnare din 6 ianuarie 1919).

540 Betty Scholem către Gershom Scholem, 7 ianuarie 1919, în Itta Shedletzky și Thomas Sparr (ed.), *Betty Scholem – Gershom Scholem, Mutter und Sohn im Briefwechsel 1917–1946* (München, 1989), pp. 30–31.

541 Betty Scholem către Gershom Scholem, 13 ianuarie 1919, *Ibid.*, pp. 32–33.

542 Winkler, *Von der Revolution*, p. 122.

543 Gustav Noske, *Von Kiel bis Kapp: Zur Geschichte der deutschen Revolution* (Berlin, 1920), pp. 66–67.

544 Scheidemann, citat în Jones, *Founding Weimar*, p. 185.

545 *Ibid.*

546 Andreas Wirsching, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg: Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918–1933/1939. Berlin und Paris im Vergleich* (München, 1999), p. 134; Winkler, *Von der Revolution*, p. 124; Noske, *Von Kiel bis Kapp*, p. 68.

547 Despre *Freikorps*, vezi Hagen Schulze, *Freikorps und Republik, 1918–1920* (Boppard am Rhein, 1969); Hannsjoachim W. Koch, *Der deutsche Bürgerkrieg: Eine Geschichte der deutschen und österreichischen Freikorps 1918–1923* (Berlin, 1978). Wolfram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie* (Düsseldorf, 1987). Bernhard Sauer, „Freikorps und Antisemitismus", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 56 (2008), pp. 5–29; Klaus Theweleit, *Männerphantasien*, 2 volume (Frankfurt pe Main, 1977); Rüdiger Bergien, „Republikschützer oder Terroristen? Die Freikorpsbewegung in Deutschland nach dem Ersten Weltkrieg", *Militärgeschichte* (2008), pp. 14–17; Rüdiger Bergien, *Die bellizistische Republik: Wehrkonsens und Wehrhaftmachung in Deutschland, 1918–1933* (München, 2012), pp. 64–69.

548 Ernst Rüdiger Starhemberg, „Aufzeichnungen des Fürsten Ernst Rüdiger Starhemberg im Winter 1938/1939 in Saint Gervais in Frankreich", Nachlass Starhemberg, Oberösterreichisches Landesarchiv Linz, p. 26.

549 Robert Gerwarth, „The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past & Present* 200 (2008), pp. 175–209.

550 *Ibid.*

551 Despre aspectul genului, vezi Theweleit, *Maennerphantasien*.

552 James D. Steakley, *The Homosexual Emancipation Movement in Germany* (New York, 1975); John C. Fout, „Sexual Politics in Wilhelmine Germany: The Male

Gender Crisis, Moral Purity, and Homophobia", *Journal of the History of Sexuality* 2 (1992), pp. 388–421. Kathleen Canning, „Das Geschlecht der Revolution: Stimmrecht und Staatsbürgertum 1918/1919", în Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/1919* (Göttingen, 2010) pp. 84–116.

553 Jens Dobler, „Zensur von Büchern und Zeitschriften mit homosexueller Thematik in der Weimarer Republik", *Invertito: Jahrbuch für die Geschichte der Homosexualitäten* 2 (2000), pp. 83–104.

554 Magnus Hirschfeld, „Die Homosexualität", în Leo Schidrowitz (ed.), *Sittengeschichte des Lasters* (Viena, 1927), p. 310, citat în James D. Steakley, *The Homosexual Emancipation Movement in Germany* (Salem, NH, 1993), p. 78. Mai recent, Laurie Marhoefer, *Sex and the Weimar Republic: German Homosexual Emancipation and the Rise of the Nazis* (Toronto, 2015).

555 Jürgen Reulecke, *„Ich möchte einer werden so wie die...": Männerbünde im 20. Jahrhundert* (Frankfurt pe Main, 2001), 89ff.

556 Ernst von Salomon, *Die Geächteten* (Berlin, 1923), pp. 10–11. Despre literatura biografică a *Freikorps*, vezi, în special, Matthias Sprenger, *Landsknechte auf dem Weg ins Dritte Reich? Zu Genese und Wandel des Freikorps-Mythos* (Paderborn, 2008).

557 Citat în Richard Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra, 2003), vol. 1, p. 69.

558 Joseph Roth, *Das Spinnennetz* (publicată prima dată în serie în 1923, prima ediție sub formă de carte: Köln și Berlin, 1967), p. 6.

559 Friedrich Wilhelm Heinz, *Sprengstoff* (Berlin, 1930), p. 7.

560 Boris Barth, *Dolchstoßlegenden und politische Disintegration: Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg* (Düsseldorf, 2003). Vezi și Gerd Krumeich, „Die Dolchstoß-Legende", în Étienne François și Hagen Schulze (ed.), *Deutsche Erinnerungsorte* (München, 2001), vol. 1, pp. 585–599; Wolfgang Schivelbusch, *Die Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918* (Berlin, 2001), pp. 203–247.

561 „Kriegsübersicht für November", *Die Baracke. Zeitschrift des Kriegsgefangenenlagers Bando*, 15 decembrie 1918 (11/64), p. 184. Despre tabăra Bandō, care avea reguli foarte liberale pentru prizonieri, vezi Mahon Murphy, *Colonial Captivity during the First World War: Internment and the Fall of the German Empire, 1914–1919* (Cambridge, 2017).

562 Manfred von Killinger, *Der Klabautermann: Eine Lebensgeschichte* (ediția a treia, München, 1936), p. 263. Despre Killinger, vezi Bert Wawrzinek, *Manfred von Killinger (1886–1944): Ein politischer Soldat zwischen Freikorps und Auswaertigem Amt* (Preussisch Oldendorf, 2004).

563 Volker Ullrich, *Die Revolution von 1918/1919* (München, 2016), p. 72.

564 Despre Steinbrink, Helga Grebing, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919* (Heidelberg, 1994), p. 6.

565 Vezi raportul parlamentului prusac, *Sammlung der Drucksachen der Verfassunggebenden Preußischen Landesversammlung, Tagung 1919/1921*, volumul 15 (Berlin, 1921), 7705; vezi și Dieter Baudis și Hermann Roth, „Berliner Opfer der Novemberrevolution 1918/1919", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* (1968), pp. 73–149, aici p. 79.

566 Kollwitz, *Die Tagebücher*, p. 396 (consemnare din 12 ianuarie 1919), p. 110.

567 Eberhard Kessel (ed.), *Friedrich Meinecke, Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften* (Stuttgart, 1969), pp. 289–320, aici pp. 313–314.

568 Rosa Luxemburg, „Versäumte Pflichten", *Rote Fahne*, 8 ianuarie 1919.

569 Karl Liebknecht, *Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze* (Berlinul de Est, 1952), pp. 526–530.

570 Rosa Luxemburg, *Politische Schriften*, ed. Ossip K. Flechtheim (Frankfurt pe Main, 1975), vol. 3, aici p. 209.

571 Despre descoperire și arestare, vezi Klaus Gietinger, *Eine Leiche im Landwehrkanal: Die Ermordnung Rosa Luxemburgs* (Hamburg, 2008), p. 18. Despre Pabst, vezi Klaus Gietinger, *Der Konterrevolutionär: Waldemar Pabst – eine deutsche Karriere* (Hamburg, 2009).

572 Gietinger, *Leiche*, p. 66.

573 Despre tratamentul suferit de Liebknecht, vezi rezumatul dovezilor conținut în BA-MA Ph8v/2 Bl. 206–20: „Schriftsatz in der Untersuchungsache gegen von Pflugk-Harttung und Genossen. Berlin, den 15 März 1919" și mai apoi Bl. 221–227. Îi sunt recunoscător lui Mark Jones pentru că mi-a oferit aceste materiale bibliografice.

574 Pentru descrierea modului în care a fost ucisă Luxemburg în Tiergarten (după cum i-a relatat Pflugk-Harttung lui Wiezsäcker a doua zi): Leonidas E. Hill (ed.), *Die Wiezsäcker-Papiere 1900–1934* (Berlin, 1982), p. 325; vezi și Gietinger, *Leiche*, pp. 37 și 134 (anexă document 1). Vezi în continuare fișierul conținut în BA-MA Ph8v/10, esp. Bl. 1–3, „Das Geständnis. Otto Runge, 22 Jan. 1921". Vezi și relatarea mai veche a lui John Peter Nettl, dar în continuare foarte bună, *Rosa Luxemburg* (Oxford, 1966).

575 Kollwitz, *Tagebücher*, pp. 401–402 (consemnare din 25 ianuarie 1919).

576 Despre Rathenau și asasinarea lui, vezi Martin Sabrow, *Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenaumord und die deutsche Gegenrevolution* (Frankfurt pe Main, 1999); Shulamit Volkov, *Walter Rathenau: Weimar's Fallen Statesman* (New Haven, 2012). Despre perioada în care Scheidemann a fost primar al districtului Kassel, vezi Walther Mühlhausen, *„Das große Ganze im Auge*

behalten": Philipp Scheidemann als Oberbürgermeister von Kassel (1920–1925) (Marburg, 2011).

577 Tania Puschnerat, *Clara Zetkin: Bürgerlichkeit und Marxismus. Eine Biographie* (Essen, 2003).

578 „Protokoll über die Verhandlungen des ausserordentlichen Parteitages vom 2. bis 6. März 1919 in Berlin", *Protokolle der Unabhängigen Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, vol. 1: 1917–1919 (Glashütten im Taunus, 1975), p. 140.

579 Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 69.

580 „Verordnung des Rats der Volksbeauftragten über die Wahlen zur Verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung (Reichswahlgesetz) vom 30.11.1918", în Gerhard A. Ritter și Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918–1919: Dokumente* (Hamburg, 1975), pp. 369–371; Siegfried Heimann, *Der Preußische Landtag 1899–1947: Eine politische Geschichte* (Berlin, 2011), 266f. Gisela Bock, *Geschlechtergeschichten der Neuzeit: Ideen, Politik, Praxis* (Göttingen, 2014), 230ff.

581 Ritter și Miller, *Die deutsche Revolution*, p. 104.

582 Ina Hochreuther, *Frauen im Parlament: Südwestdeutsche Parlamentarierinnen von 1919 bis heute* (Stuttgart, 2002), p. 73.

583 Christiane Streubel, *Radikale Nationalistinnen: Agitation und Programmatik rechter Frauen in der Weimarer Republik* (Frankfurt pe Main și New York, 2006).

584 Adele Schreiber, *Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen!* (Berlin, 1919), pp. 14–15; Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschafts-geschichte*, vol. 4: *Vom Beginn des Ersten Weltkrieges bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914–1949* (München, 2003), 232f.

585 Helga Grebing, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/1919* (Heidelberg, 1994), pp. 17–18.

586 Christl Wickert, *Unsere Erwaehlten: Sozialdemokratische Frauen im Deutschen Reichstag und im Preussischen Landtag 1919 bis 1932*, 2 volume (Göttingen, 1986), vol. 2, pp. 64–69.

587 Heidemarie Lauterer, *Parliamentarierinnen in Deutschland 1918/1919–1949* (Königstein im Taunus, 2002).

588 Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung (NV) vol. 326. Stenographische Berichte (Berlin, 1920), 177D.

589 Grebing, *Frauen*, p. 15.

590 Lothar Albertin, *Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik: Eine vergleichende Analyse der Deutschen Demokratischen Partei und der Deutschen Volkspartei* (Düsseldorf, 1972); Ernst Portner, *Die Verfassungspolitik der Liberalen 1919: Ein Beitrag zur Deutung der Weimarer Reichsverfassung*

(Bonn, 1973); Rudolf Morsey, *Die Deutsche Zentrumspartei 1917–1923* (Bonn, 1966), pp. 196–245; Wolfgang Luthardt, *Sozialdemokratische Verfassungstheorie in der Weimarer Republik* (Opladen, 1986); Sigrid Vestring, *Die Mehrheitssozialdemokratie und die Entstehung der Reichsverfassung von Weimar 1918/1919* (Münster, 1987).

591 Heiko Holste, *Warum Weimar? Wie Deutschlands erste Republik zu ihrem Geburtsort kam* (Viena, 2017).

592 Käthe Kollwitz, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz (Berlin, 1989), p. 406 (consemnare din 6 februarie 1919).

593 Friedrich Ebert, *Rede zur Eröffnung der Verfassunggebenden Nationalversammlung*, 6 februarie 1919, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914–1945* (Frankfurt pe Main, 1990), pp. 244–253.

594 *Ibid.*, p. 246 (italice în original).

595 *Ibid.*

596 Stanley Suval, *The Anschluß Question in Germany and Austria in the Weimar Era: A Study of Nationalism in Germany and Austria 1918–1932* (Baltimore și Londra, 1974).

597 „Gesetz über die Staats- und Regierungsform Deutsch-Österreichs", în Ernst R. Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, vol. 5: *Weltkrieg, Revolution und Reichserneuerung 1914–1919* (Stuttgart, 1978), p. 1175. Vezi și Otto Bauer, *Die österreichische Revolution* (Viena, 1923), p. 143.

598 Erich Matthias și Susanne Miller (ed.), *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/1919*, 2 volume (Düsseldorf, 1969), vol. 1, p. 45.

599 Vezi Susanne Miller, „Das Ringen um «die einzige großdeutsche Republik»: Die Sozialdemokratie in Österreich und im Deutschen Reich zur Anschlußfrage 1918/1919", *Archiv für Sozialgeschichte* 11 (1971), pp. 1–68.

600 *Berliner Tageblatt*, 10 noiembrie 1918, ediția de dimineață; Max Weber, „Deutschlands künftige Staatsform" (noiembrie 1918), Weber, *Gesammelte politische Schriften*, ediția a 2-a, ed. J. Winckelmann (Tübingen, 1958), pp. 436–471, aici p. 441.

601 Wilhelm Heile, „Der deutsche Neubau", *Die Hilfe* 24 (1918), 559f.

602 Elisabeth Fehrenbach, „Die Reichsgründung in der deutschen Geschichtsschreibung", în Theodor Schieder și Ernst Deuerlein (ed.), *Reichsgründung1870/1871: Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen* (Stuttgart, 1970), pp. 259–290, aici p. 261.

603 Hermann Oncken, „Die Wiedergeburt der großdeutschen Idee", în Oncken, *Nation und Geschichte: Reden und Aufsätze 1919–1935* (Berlin, 1935), pp. 45–70, aici p. 61. Eseul a fost publicat prima dată în *Österreichische Rundschau* 63 (1920), pp. 97–114.

604 *Ibid.*, p. 64.

605 Suval, *Anschluss Question*, 9ff.; vezi și Dieter Fricke *et al.* (ed.), *Lexikon zur Parteiengeschichte: Die bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien und Verbände in Deutschland (1789–1945)*, 4 volume (Leipzig, 1983–1986), aici vol. 3, 566ff. Despre opinia publică, vezi, printre altele, Duane P. Myers, *Germany and the Question of Austrian Anschluss 1918–1922* (New Haven, 1968).

606 *Berliner Tageblatt*, 4 februarie 1919, ediția de dimineață.

607 Stanley Suval, „Overcoming Kleindeutschland: The Politics of Historical Mythmaking in the Weimar Republic", *Central European History* 2 (1969), pp. 312–330, aici p. 321.

608 NV, 24 februarie 1919, vol. 326, 292. Proiectul constituției prusace a fost publicat în *Deutscher Reichs-und Preußischer Staatsanzeiger*, 20 ianuarie 1919.

609 Gerhard Anschütz (ed.), *Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919* (ediția a doua, Berlin, 1921), 30 (Art. 2) și 119f. (Art. 61).

610 Fritz Klein, „Between Compiègne and Versailles: The Germans on the Way from a Misunderstood Defeat to an Unwanted Peace", în Manfred F. Boemeke *et al.* (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge și New York, 1998), pp. 203–220.

611 *Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany* (Londra, 1925), p. 51. Formularea e aproape identică cu cea a Articolului 88 din Tratatul de la Saint-Germain. Vezi *Der Staatsvertrag von St. Germain* (Viena, 1919), p. 58.

612 Grebing, *Frauen*, p. 22; Ute Frevert, *Women in German History: From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation* (Oxford, 1989).

613 Cornelie Usborne, *Cultures of Abortion in Weimar Germany* (New York și Oxford, 2007).

614 Helen Boak, *Women in the Weimar Republic* (Manchester, 2013), p. 212.

615 *Ibid.*, p. 292.

616 Enno Eimers, *Das Verhältnis von Preußen und Reich in den ersten Jahren der Weimarer Republik 1918–1923* (Berlin, 1969); Wolfgang Benz, *Süddeutschland in der Weimarer Republik: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik 1918–1923* (Berlin, 1970); Gerhard Schulz, *Zwischen Demokratie und Diktatur: Verfassungspolitik und Reichsreform in der Weimarer Republik*, vol. 1: *Die Periode der Konsolidierung und der Revision des Bismarckschen Reichsaufbaus 1919–1930* (ediția a doua, Berlin, 1987). Manfred Peter Heimers, *Unitarismus und süd-deutsches Selbstbewußtsein: Weimarer Koalition und SPD in Baden in der Eichsreformdiskussion 1918–1933* (Düsseldorf, 1992); Waldemar Besson, *Württemberg und die deutsche Staatskrise 1928–1933: Eine Studie zur Auflösung der Weimarer Republik* (Stuttgart, 1959); Ulrich Reuling, „Reichsreform und Landesgechichte: Thüringen und Hessan in der Länderneugliederungsdiskussion

der Weimarer Republik", *Aspekte thüringisch-hessischer Geschichte* (Marburg, 1992), pp. 257–308; Franz Menges, *Reichsreform und Finanzpolitik: Die Aushöhlung der Eigenstaatlichkeit Bayerns auf finanzpolitischem Wege in der Zeit der Weimarer Republik* (Berlin, 1971).

617 Eberhard Schanbacher, *Parlamentarische Wahlen und Wahlsystem in der Weimarer Republik* (Düsseldorf, 1982).

618 Articolul 48 a ocupat multă vreme un loc important în dezbaterea despre presupusele defecte de la apariție ale Republicii de la Weimar, deoarece i-a permis președintelui să conducă prin decrete în caz de urgență. Ludwig Richter, „Die Vorgeschichte des Art. 48 der Weimarer Reichsverfassung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 1–26; Ludwig Richter, „Reichspräsident und Ausnahmegewalt: Die Genese des Art. 48 in den Beratungen der Weimarer Nationalversammlung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 221–247; Ludwig Richter „Notverordnungsrecht", în Eberhard Kolb (ed.), *Friedrich Ebert als Reichspräsident: Amtsführung und Amtsverständnis* (München, 1997), pp. 250–257.

619 Sebastian Ullrich, „Mehr als Schall und Rauch: Der Streit um den Namen der ersten deutschen Demokratie 1918–1949", în Moritz Völlmer și Rüdiger Graf, *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters* (Frankfurt pe Main, 2005), pp. 187–207, aici p. 199.

620 Christoph Gusy, „Die Grundrechte in der Weimarer Republik", *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 15 (1993), pp. 163–183.

621 NV, vol. 7, p. 353.

622 James Sheehan, *Where Have All the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe* (New York, 2008), p. 94.

623 Kollwitz, *Tagebücher*, pp. 392–393 (consemnare din 31 decembrie 1918).

624 Kathleen Canning, „The Politics of Symbols, Semantics, and Sentiments in the Weimar Republic", *Central European History* 43 (2010), pp. 567–580.

625 Andreas Wirsching și Jürgen Eder (ed.), *Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft* (Stuttgart, 2008).

626 Hermann Müller, *Die November-Revolution: Erinnerungen* (Berlin, 1928), p. 7.

627 Christian Welzbacher, *Der Reichskunstwart: Kulturpolitik und Staatsinszenierung in der Weimarer Republik 1918–1933* (Weimar, 2010).

628 Citat în Andreas Wirsching, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg? Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918–1933/1939* (München, 1999), p. 134. Vezi și Dietmar Lange, *Massenstreik und Schießbefehl: Generalstreik und Märzkämpfe in Berlin 1919* (Berlin, 2012).

629 Mark Jones, *Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918–1919* (Cambridge și New York, 2016), 136ff.

630 Heinrich August Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924* (Berlin, 1984), pp. 171–182; Jones, *Founding Weimar*, pp. 136–172.

631 Allan Mitchell, *Revolution in Bavaria 1918/1919: The Eisner Regime and the Soviet Republic* (Princeton, 1965), pp. 171–172; Freya Eisner, *Kurt Eisner: Die Politik des libertären Sozialismus* (Frankfurt pe Main, 1979), pp. 175–180.

632 Holger Herwig, „Clio Deceived: Patriotic Self-Censorship in Germany after the Great War", *International Security* 12 (1987), pp. 5–22, citat de la p. 9.

633 Bernhard Grau, *Kurt Eisner 1867–1919: Eine Biographie* (München, 2001), 397ff.

634 Alois Schmid (ed.), *Handbuch der bayerischen Geschichte*, vol. 4.2: *Das neue Bayern von 1800 bis zur Gegenwart* (ediția a doua revizuită, München, 2007), p. 742.

635 *Leopold Prinz von Bayern, 1846–1930: Aus den Lebenserinnerungen*, ed. Hans-Michael și Ingrid Körner (Regensburg, 1983), p. 314.

636 Susanne Miller, *Die Bürde der Macht: Die deutsche Sozialdemokratie 1918–1920* (Düsseldorf, 1978), p. 457; Grau, *Eisner*, p. 439; Hans von Pranckh, *Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley, der den bayerischen Ministerpräsidenten Kurt Eisner erschossen hat* (München, 1920).

637 Allan Mitchell, *Revolution in Bavaria 1918–19: The Eisner Regime and the Soviet Republic* (Princeton, 1965), p. 271; Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München, 1993), p. 77; Pranckh, *Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley*.

638 Wilhelm Böhm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen* (München, 1924), p. 297; Wolfgang Maderthaner, „Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts", în Günter Bischof, Fritz Plasser și Peter Berger (ed.), *From Empire to Republic: Post World War I Austria* (Innsbruck, 2010), pp. 52–66, aici p. 58.

639 Victor Klemperer, *Man möchte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919* (Berlin, 2015), p. 89.

640 Mühsam citat în Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), p. 151.

641 Read, *World on Fire*, p. 152.

642 Citat în Richard M. Watt, *The Kings Depart: The German Revolution and Treaty of Versailles 1918–1919* (New York, 1968), p. 364. Hans Beyer, *Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München* (Berlinul de Est, 1957), pp. 77–78.

643 Martin Buber (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen*, 2 volume (Frankfurt pe Main, 1929), aici vol. 2, pp. 413–414.

644 Klemperer, *Revolutionstagebuch 1919*, pp. 113 și 134.

645 *Ibid.*, p. 24.

646 Zinoviev, citat în David J. Mitchell, *1919: Red Mirage* (Londra, 1970), p. 165.

647 Thomas Mann, *Diaries 1919–1939*, traducere în limba engleză Richard și Clare Winston (Londra, 1983), p. 44 (consemnare din 7 aprilie 1919). Vezi și Ralf Höller, *Das Wintermärchen: Schriftsteller erzählen die bayerische Revolution und die Münchner Räterepublik 1918/1919* (Berlin, 2017).

648 Lansing citat în Alan Sharp, „The New Diplomacy and the New Europe", în Nicholas Doumanis, *The Oxford Handbook of Europe 1914–1945* (Oxford și New York, 2016).

649 Despre zborul spre Bamberg, vezi Wolfram Wette, *Gustav Noske: Eine politische Biographie* (Düsseldorf, 1987), p. 431. Despre evenimentele din Duminica Floriilor, vezi Heinrich Hillmayr, *Roter und Weißer Terror in Bayern nach 1918* (München, 1974), p. 43; Wette, *Noske*, p. 434; Mitchell, *Revolution in Bavaria*, pp. 316–317.

650 Mitchell, *Revolution in Bavaria*, pp. 304–331.

651 Watt, *The Kings Depart*, pp. 366–368. Pentru o relatare mai recentă, vezi Martin H. Geyer, *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Modern München 1914–1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, p. 128) (Göttingen, 1998).

652 Ernst Toller, *I was a German: The Autobiography of Ernst Toller* (New York, 1934), pp. 180–189; Mitchell, *Revolution in Bavaria*, p. 320.

653 Wolfgang Zorn, *Geschichte Bayerns im 20. Jahrhundert* (München, 1986), p. 194.

654 Read, *World on Fire*, p. 154; Allan Mitchell, *Revolution in Bavaria*, p. 322.

655 Mitchell, *Revolution in Bavaria*, p. 322; Read, *World on Fire*, p. 155.

656 Despre aceste zvonuri, vezi Jones, *Founding Weimar*, pp. 286–223; Hillmayr, *Roter und Weißer Terror in Bayern*, pp. 136–137.

657 Citat din Wette, *Noske*, p. 440.

658 Hermann Gilbhard, *Die Thule-Gesellschaft: Vom okkulten Mummenschanz zum Hakenkreuz* (München, 1994), p. 116; Detlev Rose, *Die Thule-Gesellschaft: Legende – Mythos – Wirklichkeit* (ediția a treia, Tübingen, 2017), pp. 58–66.

659 O reproducere a fotografiilor poate fi găsită aici, Rudolf Herz și Dirk Halfbrodt, *Revolution und Fotografie: München 1918/1919* (Berlin, 1988), pp. 183–192. Citat din Bayerischer Kurier 3–4 mai 1919, citat în Herz și Halfbrodt, *Revolution und Fotografie*, p. 184. Pentru context, vezi Geyer, *Verkehrte Welt*.

660 Hillmayr, *Roter und Weißer Terror*, pp. 108–110.

661 Klemperer, *Revolutionstagebuch 1919*, p. 168.

662 Buber (ed.), *Landauer*, vol. 2, p. 394.

663 Jones, *Founding Weimar*, p. 286.

664 Manfred von Killinger, *Der Klabautermann: Eine Lebensgeschichte* (ediția a treia, München, 1936), 13ff. și 52f.

665 Mitchell, *Revolution in Bavaria*, p. 331, fn 51.

666 Citat în Wolfgang Niess, *Die Revolution von 1918/1919: Der wahre Beginn unserer Demokratie* (Berlin *et al.*, 2017), p. 383.

667 Thomas Mann, *Thomas Mann: Tagebücher 1918–1921*, ed. Peter de Mendelsohn (Frankfurt pe Main, 1979), p. 218.

668 Pentru o discuție detaliată a felului în care atmosfera politică din Münchenul postbelic l-a modelat pe Hitler, vezi Thomas Weber, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi* (Oxford, 2017).

669 David Lloyd George, *The Truth About the Peace Treaties*, 2 volume (Londra, 1938), vol. 1, p. 565; Margaret MacMillan, *Peacemakers: Six Months That Changed the World* (Londra, 2001), p. 5.

670 MacMillan, *Peacemakers*, p. 7; despre criza din Fiume: *Ibid.*, pp. 302–321.

671 Bruno Cabanes, *La Victoire endeuillee: la sortie de guerre des soldats français (1918–1920)* (Paris, 2004).

672 Robert E. Bunselmeyer, *The Cost of War 1914–1919: British Economic War Aims and the Origins of Reparation* (Hamden, Conn., 1975), p. 141; MacMillan, *Peacemakers*, p. 100; David Reynolds, *The Long Shadow: The Great War and the Twentieth Century* (Londra, 2013), p. 93; Heinrich August Winkler, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914–1945* (Londra și New Haven, 2015), p. 125.

673 Leonard V. Smith, „The Wilsonian Challenge to International Law", *The Journal of the History of International Law* 13 (2011), pp. 179–208. Vezi și Leonard V. Smith, „Les États-Unis et l'échec d'une seconde mobilisation", în Stéphane Audoin-Rouzeau și Christophe Prochasson (ed.), *Sortir de la Guerre de 14–18* (Paris, 2008), pp. 69–91. Manfred F. Boemeke, „Woodrow Wilson's Image of Germany, the War-Guilt Question and the Treaty of Versailles", în Gerald D. Feldman și Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge și New York, 1998), pp. 603–614. Vezi și Alexander Sedlmaier, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913–1921)* (Stuttgart, 2003).

674 Leonard V. Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", în Robert Gerwarth și Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911–1923* (Oxford, 2014), pp. 254–276.

675 Adam Tooze, *The Deluge: The Great War and the Re-Making of Global Order* (Londra, 2014).

676 Vezi, în special, Manfred F. Boemeke, Gerald D. Feldman și Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge

și New York, 1998); David A. Andelman, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today* (Hoboken, NJ, 2008); MacMillan, *Peacemakers*; Alan Sharp, *The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919–1923* (ediția a doua, Londra, 2008). Foarte recent, Eckart Conze, *Die grosse Illusion: Versailles und die Neuordnung der Welt* (München, 2018).

677 MacMillan, *Peacemakers*, p. 470.

678 *Ibid.*, pp. 470–471.

679 Citat *Ibid.*, p. 474.

680 *Ibid.*, p. 475; Erich Eyck, *A History of the Weimar Republic*, vol. 1: *From the Collapse of the Empire to Hindenburg's Election* (originalul în limba germană publicat în 1954; Cambridge, Mass., 1964), pp. 92–95.

681 Laird Boswell, „From Liberation to Purge Trials in the «Mythic Provinces»: Recasting French Identities in Alsace and Lorraine, 1918–1920", *French Historical Studies* 23 (2000), pp. 129–162, aici p. 141.

682 Alan Sharp, „The Paris Peace Conference and its Consequences", în *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/the_paris_peace_conference_and_its_consequences (accesat ultima dată pe 3 martie 2018).

683 MacMillan, *Peacemakers*, p. 217.

684 Gotthold Rhode, „Das Deutschtum in Posen und Pommerellen in der Zeit der Weimarer Republik", în Senatskommission für das Studium des Deutschtums im Osten an der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, *Studien zum Deutschtum im Osten* (Köln și Graz, 1966), p. 99. Alte estimări sunt mai ridicate. Vezi Richard Blanke, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918–1939* (Lexington, Ky, 1993), pp. 32–34.

685 Despre Silezia Superioară, vezi James E. Bjork, *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland, 1890–1922* (Ann Arbor, 2008); T. Hunt Tooley, „German Political Violence and the Border Plebiscite in Upper Silesia, 1919–1921", *Central European History* 21 (1988), pp. 56–98, și T. Hunt Tooley, *National Identity and Weimar Germany: Upper Silesia and the Eastern Border, 1918–1922* (Lincoln, Neb., și Londra, 1997). Vezi și Tim K. Wilson, „The Polish-German Ethnic Dispute in Upper Silesia, 1918–1922: A Reply to Tooley", *Canadian Review of Studies in Nationalism* 32 (2005), pp. 1–26.

686 MacMillan, *Peacemakers*, p. 230.

687 Waldemar Grosch, *Deutsche und polnische Propaganda während der Volksabstimmung in Oberschlesien 1919–1921* (Dortmund, 2003).

688 Marea Britanie și Franța au împărțit Camerunul german (Cameroon) și Togoland. Belgia a primit Ruanda-Urundi din nord-vestul Africii de Est germane,

Africa de Sud-Vest germană (Namibia) a fost luată cu mandat de Africa de Sud. În Pacific, Japonia a câștigat insulele de la nord de Ecuator ale Germaniei (Insulele Marshall, Insulele Caroline, Insulele Mariane, Insulele Palau) și Kiautschou din China. Samoa germană a revenit Noii Zeelande; Noua Guinee germană, arhipelagul Bismarck și Nauru – Australiei. Sharp, *Versailles*, pp. 109–138.

689 Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", pp. 262 și 265.

690 Despre sistemul mandatului, vezi Susan Pedersen, „The Meaning of the Mandates System: An Argument", *Geschichte und Gesellschaft* 32 (2006), pp. 1–23; Susan Pedersen, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire* (Oxford și New York, 2015), pp. 17–44. Vezi și Nadine Méouchy și Peter Sluglett (ed.), *The British and French Mandates in Comparative Perspective* (Leiden, 2004); și David K. Fieldhouse, *Western Imperialism in the Middle East, 1914–1958* (Oxford și New York, 2006), pp. 3–20; vezi și Lutz Raphael, *Imperiale Gewalt und Mobilisierte Nation: Europa 1914–1945* (München, 2011), pp. 74–75.

691 MacMillan, *Peacemakers*; Boemeke *et al.*, *The Treaty*, pp. 11–20; Zara Steiner, „The Treaty of Versailles Revisited", în Michael Dockrill și John Fisher (ed.), *The Paris Peace Conference 1919: Peace without Victory?* (Basingstoke, 2001), pp. 13–33; Mark Mazower, „Two Cheers for Versailles", *History Today* 49 (1999); Alan Sharp, *Consequences of Peace. The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919–2010* (Londra, 2010), pp. 1–40; Sally Marks, „Mistakes and Myths: The Allies, Germany and the Versailles Treaty, 1918–1921", *Journal of Modern History* 85 (2013), pp. 632–659.

692 Vezi, de exemplu, David Andelman, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today* (Hoboken, NJ, 2008); Norman Graebner și Edward Bennett, *The Versailles Treaty and its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision* (Cambridge și New York, 2011).

693 Aviel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1914–1923* (Londra, 2001).

694 Pe acest subiect, vezi introducerea și capitolele cu care au contribuit Robert Gerwarth și Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911–1923* (Oxford, 2014); despre cazul Germaniei în special, vezi Annemarie H. Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East, 1914–1922* (Ithaca, NY, 2010); Vejas G. Liulevicius, „Der Osten als apokalyptischer Raum: Deutsche Fronterfahrungen im und nach dem Ersten Weltkrieg", în Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert* (Göttingen, 2006), pp. 47–65.

695 Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe, 1914–1949* (Londra, 2015), p. 122.

696 Wolfgang Elz, „Versailles und Weimar", *Aus Politik und Zeitgeschichte 50/1 (2008)*, pp. 31–38.

697 Sally Marks, „The Myths of Reparations", *Central European History* 11 (1978), pp. 231–239; Niall Ferguson, *The Pity of War: Explaining World War I* (Londra, 1998), pp. 399–432. Planificarea plăților de la Londra s-a modificat de asemenea de două ori, în 1924 (Planul Dawes) și în 1929 (Planul Young), înainte să fie suspendat temporar în timpul Marii Crize economice. Când Hitler a venit la putere, a anulat orice alte plăți. Între 1919 și 1932, Germania a plătit doar peste 20 de miliarde de mărci (din cele 50 de miliarde de mărci-aur convenite în 1921 sub formă de obligațiuni „A" și „B") din despăgubirile de război. Vezi Boemeke *et al.*, *The Treaty*, p. 424.

698 Richard Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra, 2003), p. 65; Alan Sharp, „The Paris Peace Conference and its Consequences", în *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*; MacMillan, *Peacemakers*, p. 186.

699 Andreas Krause, *Scapa Flow: Die Selbstversenkung der Wilhelminischen Flotte* (Berlin, 1999).

700 *Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung. Stenographische Berichte* (Berlin, 1920), vol. 327, pp. 1082–1083.

701 *Ibid.*, p. 1084.

702 Arthur Graf von Posadowsky-Wehner, „Gegen die Unterzeichnung des Friedensvertrages", 22 iunie 1919, Stenographische Berichte, vol. 327, pp. 1120–1125.

703 Alexander Watson, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918* (Londra, 2015), p. 561; MacMillan, *Peacemakers*, pp. 475–481.

704 Citat în Peter Longerich, *Deutschland 1918–1933: Die Weimarer Republik. Handbuch zur Geschichte* (Hanovra, 1995), p. 99.

705 Sharp, *Versailles*, pp. 37–39.

706 Stéphane Audoin-Rouzeau, „Die Delegation der „Gueules cassees» in Versailles am 28. Juni 1919", în Gerd Krumeich *et al.* (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung* (Essen, 2001), pp. 280–287.

707 Edward M. House, *The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative by Charles Seymour* (Boston și New York, 1926–1928), aici vol. 4, p. 487.

708 Citat în Bruno Cabanes, „1919: Aftermath", în Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War*, vol. 1, pp. 172–198.

709 Evans, *Coming of the Third Reich*, p. 66.

710 Winkler, *Age of Catastrophe*, p. 888.

711 John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (Londra, 1919).

712 Elz, „Versailles und Weimar", p. 33.

713 Despre Tratatul de la Saint-Germain, vezi Nina Almond și Ralph Haswell Lutz (ed.), *The Treaty of St. Germain: A Documentary History of its Territorial and Political Clauses* (Stanford, Calif., 1935); Isabella Ackerl și Rudolf Neck

(ed.), *Saint-Germain 1919: Protokoll des Symposiums am 29. und 30. Mai 1979 in Wien* (Viena, 1989); Fritz Fellner, „Der Vertrag von St. Germain", în Erika Weinzierl și Kurt Skalnik (ed.), *Österreich 1918–1938*, vol. I (Graz, 1983), pp. 85–106; Lorenz Mikoletzky, „Saint-Germain und Karl Renner: Eine Republik wird diktiert", în Helmut Konrad și Wolfgang Maderthaner (ed.), *Das Werden der Ersten Republik... der Rest ist Österreich* (Viena, 2008), vol. 1, pp. 179–186. Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs: Von den Anfängen bis zur Gegenwart* (ediția a opta, Viena, 1990), p. 499.

714 S.W. Gould, „Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918–September 1919", *Journal of Modern History* 22 (1950), pp. 220–321; Walter Rauscher, „Die Republikgründungen 1918 und 1945", în Klaus Koch, Walter Rauscher, Arnold Suppan și Elisabeth Vyslonzil (ed.), *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938*, vol. special: *Von Saint-Germain zum Belvedere: Österreich und Europa 1919–1955* (Viena și München, 2007), pp. 9–24. Despre dezbaterea *Anschluss*-ului la Germania, vezi Robert Gerwarth, „Republik und Reichsgründung: Bismarcks kleindeutsche Lösung im Meinungsstreit der ersten deutschen Demokratie", în Heinrich August Winkler (ed.), *Griff nach der Deutungsmacht: Zur Geschichte der Geschichtspolitik in Deutschland* (Göttingen, 2004), pp. 115–133.

715 Ivan T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II* (Berkeley, Los Angeles și Londra, 1998), pp. 224–226.

716 *Vorwärts*, 18 martie 1919.

717 *Die Tradition* I (1919), 19f.

718 *Kreuzzeitung*, 7 septembrie 1919.

719 *Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung* (NV), 22 iunie 1919, vol. 327 (Berlin, 1920), p. 1117.

720 Evans, *Coming of the Third Reich*, 62f; Gerwarth, „Republik und Reichsgründung".

721 Pentru o prezentare generală a efectelor Tratatului de la Trianon, vezi Robert Evans, „The Successor States", în Robert Gerwarth (ed.), *Twisted Paths: Europe 1914–1945* (Oxford și New York, 2007), pp. 210–236; Raymond Pearson, „Hungary: A State Truncated, a Nation Dismembered", în Seamus Dunn și T.G. Fraser, *Europe and Ethnicity: World War I and Contemporary Ethnic Conflict* (Londra și New York, 1996), pp. 88–109, aici pp. 95–96. Ignác Romsics, *A trianoni békeszerződés* (Budapesta, 2008); Dániel Ballabás, *Trianon 90 év távlatából: Konferenciák, műhelybeszélgetések* (Eger, 2011).

722 Berend, *Decades of Crisis*, pp. 224–226.

723 Georgi P. Genov, *Bulgaria and the Treaty of Neuilly* (Sofia, 1935), p. 31. MacMillan, *Peacemakers*, pp. 248–250.

724 Richard J. Crampton, *Aleksandar Stamboliiski: Bulgaria* (Chicago, 2009), pp. 75–109. Nejiski Mir, *Vojna enciklopedija* (Belgrad, 1973), p. 19.

725 MacMillan, *Peacemakers*, p. 151.

726 *Ibid.*

727 Doncio Daskalov, *1923: Sadbonosni reşenia isabitia* (Sofia, 1983), p. 23.

728 Theodora Dragostinova, „Competing Priorities, Ambiguous Loyalties: Challenges of Socioeconomic Adaptation and National Inclusion of the Interwar Bulgarian Refugees", *Nationalities Papers* 34 (2006), pp. 549–574, aici p. 553. Pentru o analiză detaliată timpurie și o interpretare inspirată a crizei refugiaților din Bulgaria interbelică, vezi Dimităr Popnikolov, *Bălgarite ot Trakia i spogodbite na Bălgaria s Grăţia i Turţia* (Sofia, 1928).

729 Pentru detalii despre dificultățile sociale și economice legate de primirea și adăpostirea refugiaților după Primul Război Mondial în Bulgaria, vezi Gheorghi Dimitrov, *Nastaniavane i ozemliavane na bălgarskite bejanţi* (Blagoevgrad, 1985); Karl Hitilov, *Selskostopanskoto nastaniavane na bejanţite 1927–1932* (Sofia, 1932).

730 Scrisoarea lui Aleksandăr Stamboliiski către Georges Clemenceau, 22 noiembrie 1919. Vezi Ţocio Biliiarski și Grigorov Nikola (ed.), *Nioiskiat pogrom i terorăt na bălgarite: Sbornik dokumenti i materiali* (Sofia, 2009), p. 312.

731 Erik Jan Zürcher, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", în Hugh Cecil și Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War, 1918* (Londra, 1998), pp. 266–275.

732 Citat în George Goldberg, *The Peace to End Peace: The Paris Peace Conference of 1919* (Londra, 1970), p. 196.

733 Michael A. Reynolds, „Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908–1918: Identity, Ideology and the Geopolitics of World Order", teză de doctorat (Princeton, 2003), p. 377. Dintr-o perspectivă naționalistă, vezi Justin McCarthy, *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821–1922* (Princeton, 2004), pp. 198–200; Salahi Sonyel, *The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers* (Ankara, 2000), pp. 161–163.

734 Gingeras Ryan, *Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922* (Oxford, 2016), p. 255.

735 A.E. Montgomery, „The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920", *The Historical Journal* 15 (1972), pp. 775–787.

736 Hasan Kayali, „The Struggle for Independence", în Resat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey*, vol. 4: *Turkey in the Modern World* (Cambridge și New York, 2008), 118ff.

737 *Ibid.*; Smith, „Empires at the Paris Peace Conference". Vezi și Paul C. Helmreich, *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Paris Peace Conference of 1919–1920* (Columbus, Oh., 1974).

738 Gerd Krumeich *et al.*, *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung* (Essen, 2001).

739 Henryk Batowski, „Nationale Konflikte bei der Entstehung der Nachfolgestaaten", în Richard Georg Plaschka și Karlheinz Mack (ed.), *Die Auflösung des Habsburgerreiches: Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum* (München, 1970), pp. 338–349.

740 Dudley Kirk, *Europe's Population in the Interwar Years* (New York, 1946); Pearson, „Hungary", pp. 98–99. István I. Mócsy, *The Effects of World War I: The Uprooted: Hungarian Refugees and their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921* (New York, 1983), p. 10.

741 Hannah Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft* (Frankfurt pe Main, 1955), p. 260; pe această temă generală, vezi și Karen Barkey și Mark von Hagen (ed.), *After Empires: Multiethnic Societies and Nation-Building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires* (Boulder, Colo., 1997), și Smith, „Empires at the Paris Peace Conference", în Gerwarth și Manela (ed.), *Empires at War*, pp. 254–276.

742 Norman Davies, *Microcosm: A Portrait of a Central European City* (Londra, 2003), p. 337.

743 *Ibid.*, pp. 389–390.

744 După cum a evidențiat Michael Mann, cei care în plus și-au pierdut casele în urma mutării frontierelor la sfârșitul conflictului au fost suprareprezentați de șase ori printre făptașii Holocaustului. Michael Mann, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing* (Cambridge, 2005), pp. 223–228.

745 Vezi Mark Mazower, *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe* (New York, 2008).

746 Statisticile conform M.C. Kaser și E.A. Radice (ed.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919–1975*, vol. 1 (Oxford, 1985), p. 25. Vezi și discuția detaliată a problemei, Alexander Victor Prusin, *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870–1992* (Oxford, 2010), pp. 11–124.

747 Mark Levene, *The Crisis of Genocide, vol. 1: Devastation: The European Rimlands 1912–1938* (Oxford, 2016), pp. 230–240.

748 Pentru text, vezi „Treaty of Peace between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan and Poland", *American Journal of International Law* 13, supliment, documente oficiale (1919), 423–40. Carole Fink, „The Minorities Question at the Paris Peace Conference: The Polish Minority Treaty, June 28, 1919", în Manfred Boemeke, Gerald Feldman și Elisabeth

Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years* (Cambridge, 1998), pp. 249–274.

749 Fink, „The Minorities Question".

750 Jaroslav Kucera, *Minderheit im Nationalstaat: Die Sprachenfrage in den tschechisch-deutschen Beziehungen 1918–1938* (München, 1999), p. 307.

751 Carole Fink, *Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection* (New York, 2004), p. 260; Zara Steiner, *The Lights that Failed: European International History 1919–1933* (Oxford și New York, 2005), p. 86.

752 Despre revizionism, vezi următoarea colecție de eseuri: Marina Cattaruzza, Stefan Dyroff și Dieter Langewiesche (ed.), *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices* (New York și Oxford, 2012).

753 Jerzy Borzecki, „German Anti-Semitism à la Polonaise: A Report on Poznanian Troops' Abuse of Belarusian Jews in 1919", *East European Politics and Societies and Cultures 26 (2012)*, pp. 693–707.

754 Arnold Zweig, *Das ostjüdische Antlitz* (Berlin, 1920), pp. 9–11.

755 Victor Klemperer, *Curriculum Vitae, Erinnerungen 1881–1918*, vol. 2, pp. 687–712 (Berlin, 1996), pp. 686–687.

756 Steven E. Aschheim, *Brothers and Strangers: The East European Jew in German and German-Jewish Consciousness, 1800–1923* (Madison, 1982).

757 Trude Maurer, *Ostjuden in Deutschland, 1918–1933* (Hamburg, 1990).

758 Lina Heydrich, *Leben mit einem Kriegsverbrecher* (Pfaffenhofen, 1976), 42f.

759 Alfred Rosenberg, „Die russisch-jüdische Revolution", *Auf gut Deutsch*, 24 mai 1919.

760 Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion* (New York, 1966).

761 Marc Raeff, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919–1939* (Oxford și New York, 1990). Despre Franța: Catherine Goussef, *L'Exil russe: la fabrique du réfugié apatride (1920–1939)* (Paris, 2008). Despre Praga: Catherine Andreyev și Ivan Savicky, *Russia Abroad: Prague and the Russian Diaspora 1918–1938* (New Haven și Londra, 2004).

762 Robert C. Williams, *Culture in Exile: Russian Emigrés in Germany, 1881–1941* (Ithaca, NY, 1972), p. 114; Fritz Mierau, *Russen in Berlin, 1918–1933* (Berlin, 1988), p. 298; Karl Schlögel (ed.), *Chronik russischen Lebens in Deutschland, 1918 bis 1941* (Berlin, 1999).

763 Johannes Erger, *Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik, 1919–1920* (Düsseldorf, 1967); Erwin Könnemann și Gerhard Schulze (ed.), *Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Dokumente* (München, 2002); Anthony Read, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism* (Londra, 2009), 319f.

764 Read, *World on Fire*, p. 320.

765 Rüdiger Bergien, *Die bellizistische Republik: Wehrkonsens und „Wehrhaftmachung" in Deutschland 1918–1933* (München, 2012); Peter Keller, *„Die Wehrmacht der deutschen Republik ist die Reichswehr": Die deutsche Armee 1918–1921* (Paderborn, 2014); William Mulligan, *The Creation of the Modern German Army: General Walther Reinhardt and the Weimar Republic, 1914–1930* (New York, 2005).

766 Könnemann și Schulze (ed.), *Kapp-Lüttwitz-Putsch.*

767 Read, *World on Fire*, p. 321.

768 Harry Graf Kessler, *Das Tagebuch 1880–1937*, ed. von Roland Kamzelak și Ulrich Ott, vol. 7: 1919–1923 (Stuttgart, Klaus Tenfelde, „Bürgerkrieg im Ruhrgebiet 1918–1920", în Karl-Peter Ellerbrock (ed.), *Erster Weltkrieg, Bürgerkrieg und Ruhrbesetzung. Dortmund und das Ruhrgebiet 1914/1918–1924* (Dortmund, 2010), 19–66.2007), p. 294 (consemnare din 19 martie 1920).

769 *Ibid.*, p. 295 (consemnare din jurnal din 20 martie 1920).

770 Klaus Tenfelde, „Bürgerkrieg im Ruhrgebiet 1918–1920", în Karl-Peter Ellerbrock (ed.), *Erster Weltkrieg, Bürgerkrieg und Ruhrbesetzung. Dortmund und das Ruhrgebiet 1914/1918–1924* (Dortmund, 2010), pp. 19–66.

771 Max Zeller, citat în Nigel H. Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps 1918–1923* (Londra, 1987), p. 50.

772 Read, *World on Fire*, p. 323.

773 Christian Leitzbach, *Matthias Erzberger: Ein kritischer Beobachter des Wilhelminischen Reiches 1895–1914* (Frankfurt pe Main, 1998); Martin Sabrow, *Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenau-Mord und die deutsche Gegenrevolution* (Frankfurt pe Main, 1999).

774 Asasinarea lui Erzberger a făcut parte dintr-o cultură mai largă a violenței politice, mai ales, dar nu exclusiv, a extremei drepte. Pentru statistici, vezi Emil J. Gumbel, *Vier Jahre politischer Mord* (Berlin, 1924), pp. 73–75.

775 Anselm Döring-Manteuffel, „Der politische Mord als Anschlag auf die Demokratie: Das Attentat auf Walther Rathenau", în Georg Schild și Anton Schindling (ed.), *Politische Morde in der Geschichte: Von der Antike bis zur Gegenwart* (Paderborn, 2012), pp. 113–128; Sabrow, *Rathenau-Mord.*

776 Despre Organizația Consul, responsabilă pentru aceste acte de terorism, vezi în special dosarele de la Institut für Zeitgeschichte (München), Fa 163/1 and MA 14412. Vezi și Sabrow, *Rathenau-Mord.*

777 *Verhandlungen des Reichstags: Stenographische Berichte*, 24 iunie 1922, p. 8037 (D)-8039 (B).

778 *Christoph Gusy, Weimar – die wehrlose Republik? Verfassungsschutzrecht und Verfassungsschutz in der Weimarer Republik* (Tübingen, 1991); Gotthard Jasper,

Der Schutz der Republik. Studien zur staatlichen Sicherung der Demokratie in der Weimarer Republik 1922–1930 (Tübingen, 1963).

779 Christine Hikel, „Unsichere Republik? Terrorismus und politischer Mord in der Weimarer Republik und der BRD", *ZfAS*, ediția specială 1 (2011), pp. 125–149.

780 Verhandlungen des Reichstags, 1. Wahlperiode, Stenographische Berichte, 235. Sitzung, 24/6/1922, p. 8037 (B).

781 Wolfgang Wehler, „Der Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich: Die politische Rolle der Verfassungsgerichtsbarkeit in der Zeit der Weimarer Republik", teză de doctorat nepublicată, Bonn, 1979.

782 Christian Welzbacher, *Der Reichskunstwart: Kulturpolitik und Staatsinszenierung in der Weimarer Republik 1918–1933* (Weimar, 2010).

783 Martin H. Geyer, *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Modern München 1914–1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 128) (Göttingen, 1998), pp. 112–117.

784 Thomas Weber, *Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War* (Oxford și New York, 2010).

785 Othmar Plöckinger, *Unter Soldaten und Agitatoren: Hitlers prägende Jahre im deutschen Militär 1918–1920* (Paderborn, 2013).

786 Peter Longerich, *Hitler: Biographie* (München, 2015); Thomas Weber, *Wie Adolf Hitler zum Nazi wurde: Vom unpolitischen Soldaten zum Autor von Mein Kampf* (Berlin, 2016).

787 Ernst Deuerlein (ed.), *Der Hitler-Putsch: Bayerische Dokumente zum 8./9. November 1923* (Stuttgart, 1962); Hans Mommsen, „Hitler und der 9. November 1923", Johannes Willms (ed.), *Der 9. November: Fünf Essays zur deutschen Geschichte* (München, 1995), pp. 33–48.

788 Harald Jentsch, *Die KPD und der „deutsche Oktober" 1923* (Rostock, 2005); Bernhard B. Bayerlein *et al.* (ed.), *Deutscher Oktober 1923: Ein Revolutionsplan und sein Scheitern* (Berlin, 2003).

789 Richard Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra, 2003), p. 104; Gerald D. Feldman, *The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914–1924* (New York, 1993), p. 5 (tabelul 1). Pentru ocuparea Ruhrului, vezi Conan Fischer, *The Ruhr Crisis 1923–1924* (Oxford, 2003); Hermann J. Rupieper, *The Cuno Government and Reparations 1922–1923: Politics and Economics* (Haga, 1979); și Klaus Schwabe (ed.), *Die Ruhrkrise 1923: Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg* (Paderborn, 1985).

790 Bruce Kent, *The Spoils of War: The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932* (Oxford, 2011), pp. 245–248.

791 *Ibid.*, pp. 778–793.

792 *Ibid.*, pp. 754–835.

793 Kurt Tucholsky a publicat acest poem sub unul dintre pseudonimele lui, „Theobald Tiger", *Die Weltbühne*, 5 noiembrie 1929, p. 710.

BIBLIOGRAFIE

ZIARE ȘI REVISTE

Die Baracke: Zeitschrift des Kriegsgefangenenlagers Bando, Bayerischer Kurier, Berliner Tageblatt, Deutscher Reichs-und Preußischer Staatsanzeiger, Kreuzzeitung, Rote Fahne, The Times, Die Tradition: Wochenschrift der Vereinigten Vaterländischen Verbände Deutschlands, Vorwärts

SURSE

Albrecht, Martin, *Als deutscher Jude im Ersten Weltkrieg: Der Fabrikant und Offizier Otto Meyer*, ed. Andreas Meyer, Berlin, be.bra verlag, 2014.

Amis de l'Armistice (ed.), *Der 11. November 1918: Unterzeichnung eines Waffenstillstands im Wald von Compiègne*, Compiègne, Imprimerie Bourson, nedatat.

Arbeitskreis verdienter Gewerkschaftsveteranen beim Bundesvorstand des FDGB (ed.), *Erinnerungen von Veteranen der deutschen Gewerkschaftsbewegung an die Novemberrevolution*, ediția a 2-a, Berlin (GDR), Tribüne, 1960.

Baden, Max von, *Erinnerungen und Dokumente*, Stuttgart, Berlin și Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt, 1927.

Baker, Ray Stannard și William E. Dodded (ed.), *Woodrow Wilson, War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917–1924)*, New York, Harper, 1927.

Balla, Erich, *Landsknechte wurden wir: Abenteuer aus dem Baltikum*, Berlin, Kolk, 1932.

Barth, Emil, *Aus der Werkstatt der Revolution*, Berlin, Hoffmann, 1919.

Bauer, Otto, *Die österreichische Revolution*, Viena, Volksbuchhandlung, 1923.

Bernstein, Eduard, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Stuttgart, Dietz, 1899.

Bernstein, Eduard, *Die deutsche Revolution, vol. 1: Ihr Ursprung, ihr Verlauf und ihr Werk*, Berlin, Verlag Gesellschaft und Erziehung, 1921.

Biliarski, Țocio și Grigorov Nikola (ed.), *Nioiskiat pogrom i terorăt na bălgarite: Sbornik dokumenti i materiali*, Sofia, Aniko, 2009.

Bischoff, Josef, *Die letzte Front: Geschichte der Eisernen Division*, Berlin, Schützen-Verlag, 1935.

Böhm, Wilhelm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen*, München, Verlag für Kulturpolitik, 1924.

Cohen, Max, „Rede für die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter-und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914–1945*, Berlin, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 97–121.

Däumig, Ernst, „Rede gegen die Nationalversammlung vor dem Allgemeinen Kongress der Arbeiter- und Soldatenräte", 19 decembrie 1918, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914–1945*, Frankfurt pe Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 122–141.

Dehmel, Richard, *Zwischen Volk und Menschheit: Kriegstagebuch*, Berlin, Fischer, 1919.

Deppe, Ludwig, *Mit Lettow-Vorbeck durch Ostafrika*, Berlin, Scherl, 1921.

Deuerlein, Ernst (ed.), *Der Hitler-Putsch: Bayerische Dokumente zum 8./9. November 1923*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1962.

Döblin, Alfred, „Revolutionstage im Elsaß", *Die Neue Rundschau* (februarie 1919), vol. 1, pp. 164–172, retipărită, Alfred Döblin, *Schriften zur Politik und Gesellschaft*, Olten și Freiburg im Breisgau, Walter, 1972, pp. 59–70.

Ebbinghaus, Christof von, *Die Memoiren des Generals von Ebbinghaus*, Stuttgart, Berger, 1928.

Ebert, Friedrich, *Rede zur Eröffnung der Verfassunggebenden Nationalversammlung*, 6 februarie 1919, în Peter Wende (ed.), *Politische Reden III, 1914–1945*, Frankfurt pe Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1990, pp. 244–253.

Einstein, Albert, *Einstein Papers, vol. 7: The Berlin Years: Writings, 1918–1921*, Princeton, Princeton University Press, 1998.

Erzberger, Matthias, *Erlebnisse im Weltkrieg*, Stuttgart și Berlin, Deutsche Verlags Anstalt, 1920.

Fendall, Charles Pearce, *The East African Force 1915–1919: An Unofficial Record of its Creation and Fighting Career*, Londra, Witherby, 1921.

Foch, Ferdinand, *Memoire pour servir à l'histoire de la guerre 1914–1918*, vol. 2, Paris, Librairie Pion, 1931.

Foerster, Wolfgang (ed.), *Kämpfer an vergessenen Fronten*, Berlin, Deutsche Buchvertriebsstelle, 1931.

Goltz, Rüdiger von der, *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum*, Leipzig, K.F. Koehler, 1920.

Groener, Wilhelm, *Lebenserinnerungen: Jugend, Generalstab, Weltkrieg*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1957.

Heinz, Friedrich Wilhelm, *Sprengstoff*, Berlin, Frundsberg-Verlag, 1930.

Hendrick, Burton J., *The Life and Letters of Walter Hines Page*, vol. 3, Garden City, NY, Doubleday, Page & Co., 1925.

Heydrich, Lina, *Leben mit einem Kriegsverbrecher*, Pfaffenhofen, Ludwig, 1976.

Heymann, Lida Gustava și Anita Augspurg, *Erlebtes – Erschautes: Deutsche Frauen kämpften für Freiheit, Recht und Frieden 1850–1950*, ed. Margit Twellmann, Frankfurt pe Main, Helmer, 1992.

Hill, Leonidas E. (ed.), *Die Weizsäcker-Papiere 1900–1934*, Berlin, Propyläen, 1982.

Hitilov, Karl, *Selskostopanskoto nastaiavane na bejanțite 1927–1932*, Sofia, Glavna direkția na bejanțite, 1932.

Hitler, Adolf, *Mein Kampf: Eine kritische Edition*, ed. Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger și Roman Töppel, Berlin și München, Institut für Zeitgeschichte, 2016.

Höss, Rudolf, *Kommandant in Auschwitz: Autobiographische Aufzeichnungen*, ed. Martin Broszat, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1958.

House, Edward M., *The Intimate Papers of Colonel House Arranged as a Narrative by Charles Seymour*, Boston și New York, Houghton Mifflin Company, 1926–1928.

Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, ediția a 2-a, Berlin (GDR), Dietz, 1957.

Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/19*, Berlin (GDR), Dietz, 1958.

Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Wladimir Iljitsch Lenin. Werke*, vol. 23: august 1916–martie 1917, ediția a 7-a, Berlin (GDR), Dietz, 1975.

Jünger, Ernst, *In Stahlgewittern: Ein Kriegstagebuch*, Berlin, Verlag Mittler & Sohn, 1942.

Jünger, Ernst, *Kriegstagebuch 1914–1918*, ed. Helmuth Kiesel, Stuttgart, Klett-Cotta, 2010.

Kessel, Eberhard (ed.), Friedrich Meinecke, *Werke*, vol. 8: *Autobiographische Schriften*, Stuttgart, K.F. Koehler Verlag, 1969.

Kessler, Harry Graf, *Das Tagebuch 1880–1937*, ed. Roland Kamzelak și Ulrich Ott, vol. 6: 1916–1918, vol. 7: 1919–1923, Stuttgart, Klett-Cotta, 2007.

Kesiakov, Bogdan, *Prinos kiim diplomaticeskata istoriia na Bălgaria (1918–1925): Dogovori, konvenții, spogodbi, protokoli i drughi siiglașenia i diplomaticeski aktove s kratki beleiiki*, Sofia, Peciatnița Rodopi, 1925.

Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace*, Londra, Macmillan, 1919.

Killinger, Manfred von, *Der Klabautermann: Eine Lebensgeschichte*, ediția a 3-a, München, Eher, 1936.

Klemperer, Victor, *Curriculum Vitae: Erinnerungen 1881–1918*, vol. 2, Berlin, Rütten & Loening, 1996.

Klemperer, Victor, *Man möchte immer weinen und lachen in einem: Revolutionstagebuch 1919*, Berlin, Aufbau-Verlag, 2015.

Köhl, Franz, *Der Kampf um Deutsch-Ostafrika 1914–1918*, Berlin, Kameradschaft, 1920.

Kollwitz, Käthe, *Die Tagebücher*, ed. Jutta Bohnke-Kollwitz, Berlin, Siedler, 1989.

Körner, Hans-Michael și Ingrid Körner (ed.), *Leopold Prinz von Bayern, 1846–1930: Aus den Lebenserinnerungen*, Regensburg, Pustet, 1983.

Kramer, Hilde, *Rebellin in München, Moskau und Berlin: Autobiographie 1901–1924*, ed. Egon Günther, Berlin, Basisdruck, 2011.

Kühlmann, Richard von, *Erinnerungen*, Heidelberg, Lambert Schneider, 1948.

Lafontaine, Oskar, „Rede auf dem Parteitag in Cottbus am 24./25. Mai 2008", https://archiv2017.dielinke.de/fileadmin/download/disput/2008/disput_juni2008.pdf (accesat ultima dată pe 22 noiembrie 2017).

Lettow-Vorbeck, Paul von, *Meine Erinnerungen an Ostafrika*, Leipzig, K.F. Koehler, 1920.

Linket, Arthur S. (ed.), *The Papers of Woodrow Wilson*, vol. 40 (20 noiembrie 1916–23 ianuarie 1917), Princeton, Princeton University Press, 1982.

Lloyd George, David, *The Truth about the Peace Treaties*, 2 volume, Londra, Victor Gollancz, 1938.

Lönne, Karl Egon (ed.), *Die Weimarer Republik, 1918–1933: Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2002.

Luxemburg, Rosa, *Gesammelte Werke*, vol. 4: *August 1914–Januar 1919*, Berlin (GDR), Dietz, 1974.

Luxemburg, Rosa, *Politische Schriften*, ed. Ossip K. Flechtheim, Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1975.

Mann, Thomas, *Tagebücher 1918–1921*, ed. Peter de Mendelssohn, ediție broșată, Frankfurt pe Main, Fischer, 2003.

Marhefka, Edmund (ed.), *Der Waffenstillstand 1918–1919: Das Dokumenten-Material. Waffenstillstands-Verhandlungen von Compiègne, Spa, Trier und Brüssel*, vol. 1: *Der Waffenstillstandsvertrag von Compiègne und seine Verlängerungen nebst den finanziellen Bestimmungen*, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1928.

Marx-Engels-Lenin-Institut beim ZK der SED (ed.), *Karl Liebknecht, Ausgewählte Reden, Briefe und Aufsätze*, Berlin (GDR), Dietz, 1952.

Matthias, Erich și Hans Meier-Welcher (ed.), *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*. ediția a 2-a: *Militär und Politik: Militär und Innenpolitik im Weltkrieg 1914–1918*, ed. Wilhelm Deist, 2 volume, Düsseldorf, Droste, 1970.

Matthias, Erich și Susanne Miller (ed.), *Die Regierung der Volksbeauftragten 1918/19*, 2 volume, Düsseldorf, Droste, 1969.

Matthias, Erich și Rudolf Morsey (ed.), *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*, vol. 2: *Die Regierung des Prinzen Max von Baden*, Düsseldorf, Droste, 1962.

Meinecke, Friedrich, *Die Deutsche Katastrophe*, Wiesbaden, Brockhaus, 1947.

Michaelis, Herbert, Ernst Schraepler și Günter Scheel (ed.), *Ursachen und Folgen*, vol. 2: *Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreichs*, Berlin, Wendler, 1959.

Müller, Hermann, *Die Novemberrevolution: Erinnerungen*, Berlin, Der Bücherkreis, 1928.

Müller, Richard, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 1: *Vom Kaiserreich zur Republik*, Viena, 1924; retipărită Berlin, Olle und Wolter, 1979.

Müller, Richard, *Geschichte der deutschen Revolution*, vol. 2: *Die Novemberrevolution*, Berlin, Olle und Wolter, 1974.

Neck, Rudolf (ed.), *Österreich im Jahre 1918: Berichte und Dokumente*, Viena, Verlag für Geschichte und Politik, 1968.

Niemann, Alfred, *Revolution von Oben – Umsturz von unten: Entwicklung und Verlauf der Staatsumwälzung in Deutschland 1914–1918*, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1927.

Noske, Gustav, *Von Kiel bis Kapp: Zur Geschichte der deutschen Revolution*, Berlin, Verlag für Politik und Wirtschaft, 1920.

Oncken, Hermann, „Die Wiedergeburt der großdeutschen Idee", Oncken, *Nation und Geschichte: Reden und Aufsätze 1919–1935*, Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung, 1935, pp. 45–70. [Publicată prima dată în *Österreichische Rundschau* 63 (1920), pp. 97–114.]

Otto, Hellmut și Karl Schmiedel, *Der Erste Weltkrieg: Dokumente*, ediția a 2-a, Berlin (GDR), Militärverlag, 1977.

Pieck, Wilhelm, *Gesammelte Reden und Schriften*, vol. 1: *August 1904–1. Januar 1919*, Berlin (GDR), Dietz, 1959.

Popp, Lothar, *Ursprung und Entwicklung der Novemberrevolution 1918*, Kiel, Hermann Behrens, 1918.

Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, abgehalten zu Mannheim vom 23. bis 29. September 1906 sowie Bericht über die 4. Frauenkonferenz am 22. und 23. September 1906 in Mannheim 1906, Berlin, Buchhandlung Vorwärts, 1906.

Rausch, Bernhard, *Am Springquell der Revolution: Die Kieler Matrosenerhebung*, Kiel, Haase, 1918.

Remarque, Erich Maria, *Im Westen nichts Neues*, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 2010.

Riddell, George A. Baron, *Lord Riddell's Intimate Diary of the Peace Conference and After, 1918–1923*, Londra, Gollancz, 1933.

Riezler, Kurt, *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

Ritter, Gerhard A. şi Susanne Miller (ed.), *Die deutsche Revolution 1918–1919: Dokumente*, Hamburg, Hoffmann und Campe, 1975.

Rosenberg, Alfred, „Die russisch-jüdische Revolution", *Auf gut Deutsch* 1 (1919), pp. 120–124 (21 februarie 1919).

Rosenberg, Alfred, *Dreißig Novemberköpfe*, München, Kampfverlag, 1927.

Roth, Joseph, *Das Spinnennetz*, Köln şi Berlin, Kiepenheuer & Witsch,1967.

Ruckteschell, Walter von, „Der Feldzug in Ostafrika", în Paul von Lettow-Vorbeck (ed.), *Um Vaterland und Kolonie: Ein Weckruf an die deutsche Nation*, Berlin-Lichterfelde, Bermühler, 1919.

Salomon, Ernst von, *Die Geächteten*, Berlin, Rowohlt, 1923.

Sammlung der Drucksachen der Verfassunggebenden Preußischen Landesversammlung, Tagung 1919/21, vol. 15, Berlin, Preussische Verlags Anstalt, 1921.

Samson-Himmelstjerna, Alfred von, „Meine Erinnerungen an die Landwehrzeit", Herder Institut, Marburg, n.d., DSHI 120 BR BLW 9.

Scheidemann, Philipp, *Der Zusammenbruch*, Berlin, Verlag für Sozialwissenschaft, 1921.

Schnee, Heinrich, *Deutsch-Ostafrika im Weltkriege: Wie wir lebten und kämpften*, Leipzig, Quelle & Meyer, 1919.

Schreiber, Adele, *Revolution und Frauenwahlrecht: Frauen! Lernt wählen!*, Berlin, Arbeitsgemeinschaft für staatsbürgerliche und wirtschaftliche Bildung, 1919.

Shedletzky, Itta şi Thomas Sparr (ed.), *Betty Scholem – Gershom Scholem: Mutter und Sohn im Briefwechsel 1917–1946*, München, C.H. Beck, 1989.

Der Staatsvertrag von St. Germain, Viena, Österreichische Staatsdruckerei, 1919.

Stahl, Wilhelm (ed.), *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender*, 34 (1918), München, C.H. Beck, 1922.

Stampfer, Friedrich, *Die 14 Jahre der Ersten Deutschen Republik*, Offenbach, Drott, 1947.

Starhemberg, Ernst Rüdiger, „Aufzeichnungen des Fürsten Ernst Rüdiger Starhemberg im Winter 1938/39 in Saint Gervais in Frankreich", în *Nachlass Starhemberg*, Oberösterreichisches Landesarchiv Linz.

Toller, Ernst, *I was a German: The Autobiography of Ernst Toller*, New York, Morrow, 1934.

Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Germany, Londra, H.M. Stationery Office, 1925.

„Treaty of Peace between the United States of America, the British Empire, France, Italy, and Japan and Poland", *American Journal of International Law* 13, supliment, documente oficiale (1919), pp. 423–440.

Troeltsch, Ernst, *Spektator-Briefe: Aufsätze über die deutsche Revolution und die Weltpolitik 1918/22*, Tübingen, Mohr, 1924.

Verhandlungen der verfassunggebenden Deutschen Nationalversammlung: Stenographische Berichte, vol. 327, Berlin, Norddeutsche Buchdruckerei und Verlags-Anstalt, 1920.

Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. August 1919, ed. Gerhard Anschütz, ediția a 2-a, Berlin, Stilke, 1921.

Weber, Max, „Deutschlands künftige Staatsform" (noiembrie 1918), în Weber, *Gesammelte politische Schriften*, ediția a 2-a, ed. J. Winckelmann, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1958, pp. 436–471.

Wenig, Richard, *Kriegs-Safari: Erlebnisse und Eindrücke auf den Zügen Lettow-Vorbecks durch das östliche Afrika*, Berlin, Scherl, 1920.

Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassungsgebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919–1928. Verhandlungen, Gutachten, Urkunden, ed. Walter Schücking; seria 4, *Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs im Jahre 1918*, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1928.

Wermuth, Adolf, *Ein Beamtenleben*, Berlin, Scherl, 1922.

Westarp, Kuno Graf von, *Das Ende der Monarchie am 9. November 1918*, ed. Werner Conze, Berlin, Helmut Rauschenbusch Verlag, 1952.

Wilson, Woodrow, *The War Addresses of Woodrow Wilson*, cu o introducere și note de Arthur Roy Leonard, Boston, Ginn, 1918.

Weygand, Maxime, *Le onze Novembre*, Paris, Flammarion, 1947.

Yourcenar, Marguerite, *Le coup de grâce*, Paris, Gallimard, 1939.

Zweig, Arnold, *Das ostjüdische Antlitz*, Berlin, Welt-Verlag, 1920.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

Ackerl, Isabella și Rudolf Neck (ed.), *Saint-Germain 1919: Protokoll des Symposiums am 29. und 30. Mai 1979 in Wien*, Viena, Verlag für Geschichte und Politik, 1989.

Adolph, Hans, *Otto Wels und die Politik der deutschen Sozialdemokratie 1894–1939: Eine politische Biographie*, Berlin, de Gruyter, 1971.

Afflerbach, Holger, *Falkenhayn: Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, München, Oldenbourg, 1994.

Alapuro, Risto, *State and Revolution in Finland*, Berkeley, University of California Press, 1988.

Albertin, Lothar, *Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik: Eine vergleichende Analyse der Deutschen Demokratischen Partei und der Deutschen Volkspartei*, Düsseldorf, Droste, 1972.

Albrecht, Günther (ed.), *Erlebte Geschichte von Zeitgenossen gesehen und geschildert. Erster Teil: Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik*, Berlin (GDR), Verlag der Nation, 1967.

Albrecht, Willy, Friedhelm Boll, Beatrix W. Bouvier, Rosemarie Leuschen-Seppel şi Michael Schneider, „Frauenfrage und deutsche Sozialdemokratie vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn der zwanziger Jahre", *Archiv für Sozialgeschichte* 19 (1979), pp. 459–510.

Almond, Nina şi Ralph Haswell Lutz (ed.), *The Treaty of St. Germain: A Documentary History of its Territorial and Political Clauses*, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1935.

Alpern, Engel Barbara, „Not by Bread Alone: Subsistence Riots in Russia during World War I", *Journal of Modern History* 69 (1997), pp. 696–721.

Altrichter, Helmut, *Rußland 1917: Ein Land auf der Suche nach sich selbst*, Paderborn, Schöningh, 1997.

Andelman, David A., *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, Hoboken, NJ, J. Wiley, 2008.

Andreyev, Catherine şi Ivan Savicky, *Russia Abroad: Prague and the Russian Diaspora 1918–1938*, New Haven şi Londra, Yale University Press, 2004.

Arendt, Hannah, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1955.

Arens, Olavi, „The Estonian Question at Brest-Litovsk", *Journal of Baltic Studies* 25 (1994), pp. 305–330.

Ascher, Harvey, „The Kornilov Affair: A Reinterpretation", *Russian Review* 29 (1970), pp. 235–252.

Aschheim, Steven E., *Brothers and Strangers: The East European Jew in German and German-Jewish Consciousness, 1800–1923*, Madison, Wis., University of Wisconsin Press, 1982.

Audoin-Rouzeau, Stéphane, „Die Delegation der «Gueulescassées» in Versailles am 28. Juni 1919", Gerd Krumeich (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung*, Essen, Klartext-Verlag, 2001, pp. 280–287.

Audoin-Rouzeau, Stéphane, Annette Becker şi Leonard V. Smith, *France and the Great War, 1914–1918*, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 2003.

Azmanov, Dimităr şi Rumen Lecev, „Probivat na Dobropole prezsptemvri 1918 godina", *Voenno-istoriceski sbornik* 67 (1998), pp. 154–175.

Babík, Milan, *Statecraft and Salvation: Wilsonian Liberal Internationalism as Secularized Eschatology*, Waco, Baylor University Press, 2013.

Balke, Friedrich şi Benno Wagner (ed.), *Vom Nutzen und Nachteil historischer Vergleiche: Der Fall Bonn – Weimar*, Frankfurt pe Main, Campus, 1997.

Balkelis, Tomas, „Turning Citizens into Soldiers: Baltic Paramilitary Movements after the Great War", în Robert Gerwarth şi John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 126–144.

Ball, Alan, „Building a New State and Society: NEP, 1921–1928", în Ronald Grigor Suny (ed.), *The Cambridge History of Russia*, vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, pp. 168–191.

Ballabás, Dániel, *Trianon 90 évtávlatából: Konferenciák, műhelybeszélgetések*, Cheb, Líceum, Kiadó, 2011.

Barker, Ernest, *The Submerged Nationalities of the German Empire*, Oxford, Clarendon Press, 1915.

Barkey, Karen şi Mark von Hagen (ed.), *After Empires: Multiethnic Societies and Nation-Building. The Soviet Union, and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*, Boulder, Colo., Westview Press, 1997.

Baron, Nick şi Peter Gatrell, „Population Displacement, State-Building and Social Identity in the Lands of the Former Russian Empire, 1917–1923", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (2003), pp. 51–100.

Barth, Boris, *Dolchstoßlegenden und politische Desintegration: Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg*, Düsseldorf, Droste, 2003.

Batowski, Henryk, „Nationale Konflikte bei der Entstehung der Nachfolgestaaten", în Richard Georg Plaschka şi Karlheinz Mack (ed.), *Die Auflösung des Habsburgerreiches: Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, München, Oldenbourg, 1970, pp. 338–349.

Baudis, Dieter şi Hermann Roth, „Berliner Opfer der Novemberrevolution 1918/19", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* (1968), pp. 73–149.

Bauer, Frieder şi Jörg Vögele, „Die «Spanische Grippe» in der deutschen Armee 1918: Perspektive der Ärzte und Generäle", *Medizinhistorisches Journal* 48 (2013), pp. 117–152.

Baumgart, Winfried, *Deutsche Ostpolitik 1918: Von Brest-Litovsk bis zum Ende des Ersten Weltkriegs*, Viena şi München, Oldenbourg, 1966.

Bayerlein, Bernhard B., *et al.* (ed.), *Deutscher Oktober 1923: Ein Revolutionsplan und sein Scheitern*, Berlin, Aufbau-Verlag, 2003.

Becker, Winfried, Frederic *von Rosenberg (1874–1937): Diplomat vom späten Kaiserreich bis zum Dritten Reich, Außenminister der Weimarer Republik*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.

Bein, Reinhard, *Braunschweig zwischen rechts und links: Der Freistaat 1918 bis 1930. Materialien zur Landesgeschichte*, Braunschweig, Döring-Druck, 1991.

Benbow, Mark, *Leading Them to the Promised Land: Woodrow Wilson, Covenant Theology, and the Mexican Revolutions, 1913–1915*, Kent, Oh., Kent State University Press, 2010.

Bendikowski, Tillmann, *1914: Zwischen Begeisterung und Angst – wie Deutsche den Kriegsbeginn erlebten*, München, C. Bertelsmann Verlag, 2014.

Benz, Wolfgang, *Süddeutschland in der Weimarer Republik: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik 1918–1923*, Berlin, Duncker & Humblot, 1970.

Berend, Ivan T., *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, Berkeley, Los Angeles și Londra, University of California Press, 1998.

Bergien, Rüdiger, „Republikschützer oder Terroristen? Die Freikorpsbewegung in Deutschland nach dem Ersten Weltkrieg", *Militärgeschichte* 3 (2008), pp. 15–17.

Bergien, Rüdiger, *Die bellizistische Republik: Wehrkonsens und „Wehrhaftmachung" in Deutschland, 1918–1933*, München, Oldenbourg, 2012.

Bernhardt, Oliver, *Alfred Döblin*, München, Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2007.

Bessel, Richard, *Germany after the First World War*, Oxford, Clarendon Press, 1993.

Bessel, Richard, „Revolution", în Jay Winter (ed.), *The Cambridge History of the First World War*, vol. 2, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2014.

Besson, Waldemar, *Württemberg und die deutsche Staatskrise 1928–1933: Eine Studie zur Auflösung der Weimarer Republik*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1959.

Beyer, Hans, *Die Revolution in Bayern 1918/1919*, Berlin (GDR), Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1988.

Bieber, Hans-Joachim, *Bürgertum in der Revolution*, Hamburg, Christians, 1992.

Bihl, Wolfdieter, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüße von Brest-Litovsk*, Viena, Köln și Graz, Böhlau, 1970.

Bjork, James E., *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland, 1890–1922*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2008.

Blanke, Richard, *Orphans of Versailles: The Germans in Western Poland, 1918–1939*, Lexington, University Press of Kentucky, 1993.

Boak, Helen, *Women in the Republic of Weimar*, Manchester, 2013.

Boebel, Chaja și Lothar Wentzel (ed.), *Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918*, Hamburg, VSA, 2008.

Boell, Ludwig, *Die Operationen in Ostafrika. Weltkrieg 1914–1918*, Hamburg, Dachert, 1951.

Boell, Ludwig, „Der Waffenstillstand 1918 und die ostafrikanische Schutztruppe: Eine Berichtigung", *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 14 (1964), pp. 324–336.

Boemeke, Manfred F., „Woodrow Wilson's Image of Germany, the War-Guilt Question and the Treaty of Versailles", în Boemeke, Gerald D. Feldman și Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 603–614.

Boemeke, Manfred F., Gerald D. Feldman și Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 1998.

Boghardt, Thomas, *The Zimmermann Telegram: Intelligence, Diplomacy and America's Entry into World War I*, Annapolis, Md, Naval Institute Press, 2012.

Borowsky, Peter, „Germany's Ukrainian Policy during World War I and the Revolution of 1918–1919", Hans-Joachim Torke și John-Paul Himka (ed.), *German-Ukrainian Relations in Historical Perspective*, Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994, pp. 84–94.

Borzecki, Jerzy, „German Anti Semitism à la Polonaise: A Report on Poznanian Troops" Abuse of Belarusian Jews in 1919", *East European Politics and Societies and Cultures* 26 (2012), pp. 693–707.

Boswell, Laird, „From Liberation to Purge Trials in the «Mythic Provinces»: Recasting French Identities in Alsace and Lorraine, 1918–1920", *French Historical Studies* 23 (2000), pp. 129–162.

Bramke, Werner și Silvio Reisinger, *Leipzig in der Revolution von 1918/19*, Leipzig, Leipziger Universitäts-Verlag, 2009.

Braun, Bernd, „Die «Generation Ebert»", în Braun și Klaus Schönhoven (ed.), *Generationen in der Arbeiterbewegung*, München, Oldenbourg, 2005, pp. 69–86.

Browder, Robert Paul și Alexander F. Kerensky (ed.), *The Russian Provisional Government 1917: Documents*, 3 volume, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1961.

Buber, Martin (ed.), *Gustav Landauer: Sein Lebensgang in Briefen*, 2 volume, Frankfurt pe Main, Rütten & Loening, 1929.

Bührer, Tanja, *Die Kaiserliche Schutztruppe für Deutsch-Ostafrika: Koloniale Sicherheitspolitik und transkulturelle Kriegführung, 1885 bis 1918*, München, Oldenbourg, 2011.

Bunselmeyer, Robert E., *The Cost of War 1914–1919: British Economic War Aims and the Origins of Reparation*, Hamden, Conn., Archon Books, 1975.

Burleigh, Michael, *The Third Reich: A New History*, Londra, Macmillan, 2001.

Büttner, Ursula, *Weimar: Die überforderte Republik 1918–1933*, Stuttgart, Klett-Cotta, 2008.

Cabanes, Bruno, *La victoire en deuillee: la sortie de guerre des soldats français (1918–1920)*, Paris, Seuil, 2004.

Cabanes, Bruno, „1919: Aftermath", în Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War*, vol. I, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2014, pp. 172–198.

Calvert, Peter, *A Study of Revolution*, Oxford, Clarendon Press, 1970.

Canning, Kathleen, „«Sexual Crisis», the Writing of Citizenship, and the State of Emergency in Germany, 1917–1922", în Alf Lüdtke și Michael Wildt (ed.), *Staats-Gewalt: Ausnahmezustand und Sicherheitsregimes. Historische Perspektiven*, Göttingen, Wallstein Verlag, 2008, pp. 167–213.

Canning, Kathleen, „The Politics of Symbols, Semantics, and Sentiments in the Republic of Weimar", *Central European History* 43 (2010), pp. 567–580.

Canning, Kathleen, Kerstin Barndt și Kristin McGuire (ed.), *Weimar Publics/ Weimar Subject: Rethinking the Political Culture of Germany in the 1920s*, New York, Berghahn Books, 2010.

Carrère D'Encausse, Hélène, *Lenin: Revolution and Power*, New York și Londra, Longman Higher Education, 1982.

Carsten, Frances L., *Revolution in Central Europe 1918–19*, Londra, Maurice Temple Smith, 1972.

Casper-Derfert, Clare, „Steh auf, Arthur, heute ist Revolution", Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der SED (ed.), *Vorwärts und nicht vergessen: Erlebnisberichte aktiver Teilnehmer der Novemberrevolution 1918/1919*, Berlin (GDR), Dietz, 1960, pp. 293–300.

Cattaruzza, Marina, Stefan Dyroff și Dieter Langewiesche (ed.), *Territorial Revisionism and the Allies of Germany in the Second World War: Goals, Expectations, Practices*, New York și Oxford, Berghahn Books, 2012.

Chernev, Borislav, *Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of East-Central Europe, 1917–1918*, Toronto, University of Toronto Press, 2017.

Chickering, Roger, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the Pan-German League, 1886–1914*, Londra, HarperCollins, 1984.

Chickering, Roger, *Imperial Germany and the Great War, 1914–1918*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Cipriano Venzon, Anne (ed.), *The United States in the First World War: An Encyclopedia*, New York și Londra, Garland, 1995.

Cohn, Norman, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York, Harper & Row, 1966.

Connor, James E. (ed.), *Lenin on Politics and Revolution: Selected Writings*, Indianapolis, Pegasus, 1968.

Conrad, Sebastian și Jürgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt, 1971–1914*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

Conze, Eckart, *Die grosse Illusion: Versailles und die Neuordnung der Welt*, München, Siedler Verlag, 2018.

Cornwall, Mark, *The Undermining of Austria-Hungary: The Battle for Hearts and Minds*, Basingstoke, Macmillan, 2000.

Crampton, Richard J., *Aleksandar Stamboliiski: Bulgaria*, Chicago și Londra, Haus Publishing, 2009.

Czech, Hans-Jörg, Olaf Matthes și Ortwin Pelc (ed.), *Revolution? Revolution! Hamburg 1918/19*, Hamburg, Wachholtz, 2018.

Dähnhardt, Dirk, *Revolution in Kiel*, Neumünster, Wachholtz, 1984.

Daly, Mary E. (ed.), *Roger Casement in Irish and World History*, Dublin, Royal Irish Academy, 2005.

Daniel, Ute, *The War from Within: German Working-Class Women in the First World War*, Oxford, Berg Publishers, 1997.

Daskalov, Doncio, *1923: Sadbonosni reșeniia isabitia*, Sofia, BZNS, 1983.

Davies, Norman, *Microcosm: A Portrait of a Central European City*, Londra, Pimlico, 2003.

Davis, Belinda, *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin*, Chapel Hill, NC, University of North Carolina Press, 2000.

Dedijer, Vladimir, *Novi priloziza biografiju Josipa Broza Tita 1*, Zagreb și Rijeka, Liburnija, 1980 (retipărire).

Deist, Wilhelm, „Die Politik der Seekriegsleitung und die Rebellion der Flotte Ende Oktober 1918", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14 (1966), pp. 341–368.

Deist, Wilhelm, „Verdeckter Militärstreik im Kriegsjahr 1918?", în Wolfram Wette (ed.), *Der Krieg des kleinen Mannes: Eine Militärgeschichte von unten*, München și Zürich, Piper, 1995, pp. 146–167.

Denholm, Decie, „Eine Australierin in Leipzig: Die heimlichen Briefe der Ethel Cooper 1914–1919", în Bernd Hüppauf (ed.), *Ansichten vom Krieg*, Königstein im Taunus, Athenäum, 1984, pp. 132–152.

Deutscher, Isaac, *The Prophet Armed: Trotki, 1879–1921*, Oxford, Oxford University Press, 1954.

Dimitrov, Georgi, *Nastaniavane i ozemliavane na bălgarskite bejanți*, Blagoevgrad, VPI, 1985.

Doerries, Reinhard R., *Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany*, Londra și Portland, Ore., Frank Cass, 2000.

Dowe, Dieter și Peter-Christian Witt, *Friedrich Ebert 1871–1925: Vom Arbeiterführer zum Reichspräsidenten*, Bonn, Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung, Historisches Forschungszentrum, 1995.

Drabkin, Jakov S., *Die Novemberrevolution in Deutschland*, Berlin (GDR), Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968.

Dragostinova, Theodora, „Competing Priorities, Ambiguous Loyalties: Challenges of Socioeconomic Adaptation and National Inclusion of the Interwar Bulgarian Refugees", *Nationalities Papers* 3/4 (2006), pp. 549–574.

Dragostinova, Theodora, *Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900–1949*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2011.

Eimers, Enno, *Das Verhältnis von Preußen und Reich in den ersten Jahren der Weimarer Republik 1918–1923*, Berlin, Duncker & Humblot, 1969.

Eley, Geoff și James Retallack (ed.), *Wilhelminism and its Legacies: German Modernities, Imperialism, and the Meaning of Reform, 1890–1930: Essays for Hartmut Pogge von Strandmann*, Oxford, Berghahn Books, 2003.

Eley, Geoff, Jennifer L. Jenkin și Tracie Matysik (ed.), *German Modernities from Wilhelm to Weimar: A Contest of Futures*, Londra, Bloomsbury Academic, 2016.

Elz, Wolfgang, „Versailles und Weimar", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 50/1 (2008), pp. 31–38.

Engelmann, Dieter și Horst Naumann, *Hugo Haase: Lebensweg und politisches Vermächtnis eines streitbaren Sozialisten*, Berlin, Edition Neue Wege,1999.

Erdmann, Karl Dietrich, „Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 3 (1955), pp. 1–19.

Erger, Johannes, *Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik, 1919–20*, Düsseldorf, Droste, 1967.

Evans, Richard, *The Coming of the Third Reich*, Londra, Penguin, 2003.

Eyck, Erich, *Geschichte der Weimarer Republik*, vol. 1: *Vom Zusammenbruch des Kaisertums bis zur Wahl Hindenburgs*, Zürich, Rentsch, 1954.

Eyck, Erich, *Geschichte der Weimarer Republik*, vol. 2: *Von der Konferenz von Locarno bis zu Hitlers Machtübernahme*, Zürich, Rentsch, 1956.

Fedyshyn, Oleh S., *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917–1918*, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1971.

Fehrenbach, Elisabeth, „Die Reichsgründung in der deutschen Geschichtsschreibung", în Theodor Schieder și Ernst Deuerlein (ed.), *Reichsgründung 1870/71: Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen*, Stuttgart, Seewald, 1970.

Feldman, Gerald D., „Das deutsche Unternehmertum zwischen Krieg und Revolution: Die Entstehung des Stinnes-Legien-Abkommens", în Feldman, *Vom Weltkrieg zur Weltwirtschaftskrise: Studien zur deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte 1914–1932*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.

Feldman, Gerald D., *The Great Disorder: Politics, Economics, and Society in the German Inflation, 1914–1924*, New York, Oxford University Press, 1993.

Feldman, Gerald D. și Irmgard Steinisch, *Industrie und Gewerkschaften 1918–1924: Die überforderte Zentralarbeitsgemeinschaft*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985.

Fellner, Fritz, „Der Vertrag von St. Germain", în Erika Weinzierl și Kurt Skalnik (ed.), *Österreich 1918–1938*, vol. I, Graz, Styria, 1983, pp. 85–106.

Ferguson, Niall, *The Pity of War: Explaining World War I*, Londra, Allen Lane, 1998.

Ferro, Marc, *October 1917: A Social History of the Russian Revolution*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1980.

Fieldhouse, David K., *Western Imperialism in the Middle East, 1914–1958*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2006.

Figes, Orlando, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917–21*, Oxford și New York, Clarendon Press, 1989.

Figes, Orlando, *Die Tragödie eines Volkes: Die Epoche der russischen Revolution 1891 bis 1924*, Berlin, Berlin-Verlag, 1998.

Fink, Carole, „The Minorities Question at the Paris Peace Conference: The Polish Minority Treaty, June 28, 1919", în Manfred Boemeke, Gerald Feldman și Elisabeth Glaser (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Fink, Carole, *Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection*, New York, Cambridge University Press, 2004.

Foley, Robert, „From Victory to Defeat: The German Army in 1918", în Ashley Ekins (ed.), *1918: Year of Victory*, Auckland și Wollombi, Exisle, 2010.

Föllmer, Moritz, „The Unscripted Revolution: Male Subjectivities in Germany, 1918–19", *Past & Present* 240 (2018), pp. 161–292.

Föllmer, Moritz și Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters*, Frankfurt pe Main, Campus, 2005.

Fong, Giordan, „The Movement of German Divisions to the Western Front, Winter 1917–1918", *War in History* 7 (2000), pp. 225–235.

Fricke, Dieter, *et al.* (ed.), *Lexikon zur Parteiengeschichte: Die bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien und Verbände in Deutschland (1789–1945)*, 4 volume, Leipzig, Bibliographisches Institut, 1983–1986.

Friedensburg, Ferdinand, *Die Weimarer Republik*, ediția a 2-a, Berlin, Hanovra, Norddeutsche Verlags-Anstalt, 1957.

Fritzsche, Peter, „Historical Time and Future Experience in Postwar Germany", în Wolfgang Hardtwig (ed.), *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900–1933*, München, Oldenbourg, 2007, pp. 141–164.

Führer, Karl Christian, Jürgen Mittag și Axel Schildt (ed.), *Revolution und Arbeiterbewegung in Deutschland 1918–1920*, Essen, Klartext Verlag, 2013.

Funck, Marcus, „Schock und Chance: Der preußische Militäradel in der Weimarer Republik zwischen Stand und Profession", în Heinz Reif și René Schiller (ed.), *Adel und Bürgertum in Deutschland*, vol. 2: *Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert*, Berlin, Akademie-Verlag, 2001, pp. 127–172.

Gallus, Alexander, *Die vergessene Revolution von 1918/19*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

Gatrell, Peter, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 1999.

Gatrell, Peter, *Russia's First World War, 1914–1917: A Social and Economic History*, Londra, Routledge, 2005.

Gautschi, Willi, *Lenin als Emigrant in der Schweiz*, Zürich, Benziger, 1973.

Gellinek, Christian, *Philipp Scheidemann: Gedächtnis und Erinnerung*, Münster, Waxmann, 2006.

Genov, Georgi P., *Bulgaria and the Treaty of Neuilly*, Sofia, Danov & Co., 1935.

Gentile, Emilio, *The Sacralization of Politics in Fascist Italy*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1996.

Georg, Kreis, *Insel der unsicheren Geborgenheit: Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914–1918*, Zürich, Verlag Neue Zürcher Zeitung, 2014.

Germanis, Uldis, *Oberst Vacietis und die lettischen Schützen im Weltkrieg und in der Oktoberrevolution*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1974.

Gerwarth, Robert, „Republik und Reichsgründung: Bismarcks kleindeutsche Lösung im Meinungsstreit der ersten deutschen Demokratie", în Heinrich August Winkler (ed.), *Griff nach der Deutungsmacht: Zur Geschichte der Geschichtspolitik in Deutschland*, Göttingen, Wallstein-Verlag, 2004, pp. 115–133.

Gerwarth, Robert, „The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War", *Past & Present* 200 (2008), pp. 175–209.

Gerwarth, Robert, *The Vanquished: Why the First World War Failed to End*, Londra, Allen Lane, 2016.

Gerwarth, Robert și Martin Conway, „Revolution and Counterrevolution", în Donald Bloxham și Robert Gerwarth (ed.), *Political Violence in Twentieth-Century Europe*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2011, pp. 140–175.

Gerwarth, Robert și Dominik Geppert (ed.), *Wilhelmine Germany and Edwardian Britain: Essays on Cultural Affinity*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2008.

Gerwarth, Robert și John Horne, „Vectors of Violence: Paramilitarism in Europe after the Great War, 1917–1923", *The Journal of Modern History* 83 (2011), pp. 489–512.

Gerwarth, Robert și John Horne, „Bolshevism as Fantasy: Fear of Revolution and Counter-Revolutionary Violence, 1917–1923", în Robert Gerwarth și John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 40–51.

Gerwarth, Robert și Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911–1923*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

Geyer, Martin H., *Verkehrte Welt: Revolution, Inflation und Moderne: München 1914–1924* (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 128), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.

Geyer, Martin H., „Die Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen: Zeitsemantik und die Suche nach Gegenwart in der Weimarer Republik", în Wolfgang Hardtwig (ed.), *Utopie und politische Herrschaft im Europa der Zwischenkriegszeit*, München, Oldenbourg, 2003, pp. 75–100.

Geyer, Michael, *Deutsche Rüstungspolitik 1860–1980*, Frankfurt pe Main, Suhrkamp, 1984.

Geyer, Michael, „Zwischen Krieg und Nachkrieg: Die deutsche Revolution 1918/19 im Zeichen blockierter Transnationalität", în Alexander Gallus (ed.), *Die vergessene Revolution von 1918/19*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, pp. 187–222.

Gietinger, Klaus, *Eine Leiche im Landwehrkanal: Die Ermordung Rosa Luxemburgs*, Hamburg, Nautilus, 2008.

Gietinger, Klaus, *Der Konterrevolutionär: Waldemar Pabst–eine deutsche Karriere*, Hamburg, Nautilus, 2009.

Gilbhard, Hermann, *Die Thule-Gesellschaft: Vom okkulten Mummenschanz zum Hakenkreuz*, München, Kiessling, 1994.

Gill, Graeme J., *Peasants and Government in the Russian Revolution*, Londra, Macmillan, 1979.

Gingeras, Ryan, *Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922*, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Glenny, Michael și Norman Stone, *The Other Russia: The Experience of Exile*, Londra, Faber and Faber, 1990.

Glenny, Misha, *The Balkans, 1804–1999: Nationalism, War and the Great Powers*, Londra, Granta Books, 1999.

Goebel, Stefan, „Re-Membered and Re-Mobilized: The «Sleeping Dead» in Interwar Germany and Britain", *Journal of Contemporary History* 39 (2004), pp. 487–501.

Gohlke, Martin, „Die Räte in der Revolution 1918/19 in Magdeburg" (teză de doctorat nepublicată, Oldenburg, 1999).

Golczewski, Frank, *Deutsche und Ukrainer*, Paderborn, Schöningh, 2010.

Goldberg, George, *The Peace to End Peace: The Paris Peace Conference of 1919*, Londra, Pitman, 1970.

Görlitz, Walter, *Die Junker, Adel und Bauer im deutschen Osten: Geschichtliche Bilanz von 7 Jahrhunderten*, Glücksburg, Starke, 1957.

Gosewinkel, Dieter, *Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.

Gould, S.W., „Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918–September 1919", *Journal of Modern History* 22 (1950), pp. 220–231.

Goussef, Catherine, *L'exil russe: la fabrique du réfugié apatride (1920–1939)*, Paris, CNRS Édition, 2008.

Graebner, Norman și Edward Bennett, *The Versailles Treaty and its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2011.

Graf, Rüdiger, „Optimismus und Pessimismus in der Krise: Der politisch-kulturelle Diskurs in der Weimarer Republik", în Wolfgang Hardtwig (ed.), *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900–1933*, München, Oldenbourg, 2007, pp. 115–140.

Grau, Bernhard, Kurt Eisner *1867–1919: Eine Biographie*, München, C.H. Beck, 2001.

Grebing, Helga, *Frauen in der deutschen Revolution 1918/19*, Heidelberg, Stiftung Reichspräsident-Friedrich-Ebert-Gedenkstätte, 1994.

Greenhalgh, Elizabeth, *Victory through Coalition: Politics, Command and Supply in Britain and France, 1914–1918*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2005.

Grosch, Waldemar, *Deutsche und polnische Propaganda während der Volksabstimmung in Oberschlesien 1919–1921*, Dortmund, Forschungsstelle Ostmitteleuropa, 2002.

Groß, Gerhard, „Eine Frage der Ehre? Die Marineführung und der letzte Flottenvorstoß 1918", în Jörg Duppler și Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, München, Oldenbourg, 1999.

Gueslin, Julien, „Riga, de la métropole russe à la capitale de la Lettonie 1915–1919", în Philippe Chassaigne și Jean-Marc Largeaud (ed.), *Villes en guerre (1914–1945)*, Paris, Colin, 2004, pp. 185–195.

Gumbrecht, Hans Ulrich, *1926: Living on the Edge of Time*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1997.

Gusy, Christoph, „Die Grundrechte in der Weimarer Republik", *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 15 (1993), pp. 163–183.

Gusy, Christoph (ed.), *Weimars langer Schatten: „Weimar" als Argument nach 1945*, Baden-Baden, Nomos Verlags-Gesellschaft, 2003.

Gutjahr, Wolf-Dietrich, *Revolution muss sein: Karl Radek – Die Biographie*, Köln, Weimar și Viena, Böhlau, 2012.

Gutsche, Willibald, Fritz Klein și Joachim Petzold, *Der Erste Weltkrieg: Ursachen und Verlauf*, Köln, Pahl-Rugenstein, 1985.

Haapala, Pertti și Marko Tikka, „Revolution, Civil War and Terror in Finland in 1918", în Robert Gerwarth și John Horne (ed.), *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, Oxford, Oxford University Press, 2012, pp. 71–83.

Haase, Ernst, *Hugo Haase: Sein Leben und Wirken*, Berlin, J.J. Ottens, 1929.

Haffner, Sebastian, *Die verratene Revolution: Deutschland 1918/19*, Berna, München și Viena, Scherz, 1969.

Hagen, Mark von, *War in a European Borderland: Occupations and Occupation Plans in Galicia and Ukraine, 1914–1918*, Seattle, University of Washington Press, 2007.

Hagenlücke, Heinz, *Deutsche Vaterlandspartei: Die nationale Rechte am Ende des Kaiserreichs*, Düsseldorf, Droste, 1997.

Hahlweg, Werner, *Der Diktatfrieden von Brest-Litowsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution*, Münster, Aschendorff, 1960.

Hall, Richard C., *Balkan Breakthrough: The Battle of Dobro Pole 1918*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2010.

Haller, Oliver, „German Defeat in World War I, Influenza and Postwar Memory", în Klaus Weinhauer, Anthony McElligott și Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916–23: A Revolution in Context*, Bielefeld, Transcript, 2015, pp. 151–180.

Hampe, Karl, *Kriegstagebuch 1914–1919*, ed. Folker Reichert și Eike Wolgast, München, Oldenbourg, 2007.

Hardtwig, Wolfgang, *Ordnungen in der Krise: Zur politischen Kulturgeschichte Deutschlands 1900–1933*, München, Oldenbourg, 2007.

Harris, J. Paul, *Douglas Haig and the First World War*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008.

Hasegawa, Tsuyoshi, „The February Revolution", Edward Acton, Vladimir Cerniaev și William G. Rosenberg (ed.), *Critical Companion to the Russian Revolution 1914–1921*, Londra, Arnold, 1997, pp. 48–61.

Haupt, Georges, *Socialism and the Great War: The Collapse of the Second International*, Oxford, Clarendon Press, 1972.

Haussmann, Conrad, *Schlaglichter: Reichstagsbriefe und Aufzeichnungen*, ed. Ulrich Zeller, Frankfurt pe Main, Frankfurter Societäts-Druckerei, 1924.

Hawkins, Nigel, *The Starvation Blockades: Naval Blockades of World War I*, Barnsley, Seaforth Publishing, 2002.

Heimers, Manfred Peter, *Unitarismus und süddeutsches Selbstbewußtsein: Weimarer Koalition und SPD in Baden in der Reichsreformdiskussion 1918–1933*, Düsseldorf, Droste, 1992.

Helbig, Rolf, Wilhelm Langbein și Lothar Zymara, „Beiträge zur Lage des weiblichen Proletariats und dessen aktive Einbeziehung in den Kampf der deutschen

Arbeiterklasse gegen Imperialismus, Militarismus und Krieg in der dritten Hauptperiode der Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung", teză de absolvire nepublicată, Leipzig, 1973.

Helmreich, Paul C., *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Paris Peace Conference of 1919–1920*, Columbus, Oh., Ohio State University Press, 1974.

Hermens, Ferdinand, *Mehrheitswahlrecht oder Verhältniswahlrecht?*, Berlin, Duncker & Humblot, 1949.

Hervé, Florence, *Geschichte der deutschen Frauenbewegung*, Köln, Papyrossa, 1995.

Herwig, Holger H., *„Luxury" Fleet: The Imperial German Navy, 1888–1918*, Londra, Allen & Unwin, 1980.

Herwig, Holger, „Clio Deceived: Patriotic Self-Censorship in Germany after the Great War", *International Security* 12 (1987), pp. 5–22.

Herwig, Holger, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914–1918*, Londra, Arnold, 1997.

Herz, Rudolf și Dirk Halfbrodt, *Revolution und Fotografie: München 1918/19*, Berlin, Nishen, 1988, pp. 183–192.

Hiden, John, *The Baltic States and Weimar Ostpolitik*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 1987.

Hiden, John și Martyn Housden, *Neighbours or Enemies? Germans, the Baltic, and Beyond*, Amsterdam și New York, Rodopi, 2008.

Hildebrand, Klaus, *Das vergangene Reich: Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1995.

Hildermeier, Manfred, *Geschichte der Sowjetunion 1917–1991: Entstehung und Niedergang des ersten sozialistischen Staates*, München, C.H. Beck, 1998.

Hillmayr, Heinrich, „München und die Revolution 1918/1919", în Karl Bosl (ed.), *Bayern im Umbruch: Die Revolution von 1918, ihre Voraussetzungen, ihr Verlauf und ihre Folgen*, München și Viena, Oldenbourg, 1969.

Hillmayr, Heinrich, *Roter und Weißer Terror in Bayern nach 1918*, München, Nusser, 1974.

Hobsbawm, Eric J., „Revolution", în Roy Porter și Mikulas Teich (ed.), *Revolution in History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.

Hock, Klaus, *Die Gesetzgebung des Rates der Volksbeauftragten*, Pfaffenweiler, Centaurus-Verlagsgesellschaft, 1987.

Hoffrogge, Ralf, *Richard Müller: Der Mann hinter der Novemberrevolution*, Berlin, Dietz, 2008.

Holquist, Peter, *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002.

Holquist, Peter, „Violent Russia, Deadly Marxism? Russia in the Epoch of Violence, 1905–1921", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 4 (2003), pp. 627–652.

Holste, Heiko, *Warum Weimar? Wie Deutschlands erste Republik zu ihrem Geburtsort kam*, Viena, Böhlau, 2018.

Höpp, Gerhard, *Muslime in der Mark: Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914–1924*, Berlin, Das Arabische Buch, 1997.

Hoppu, Tuomas și Pertti Haapala (ed.), *Tampere 1918: A Town in the Civil War*, Tampere, Museum Centre Vapriikki, 2010.

Horak, Stephan M., *The First Treaty of World War I: Ukraine's Treaty with the Central Powers of February 9, 1918*, Boulder, Colo., Columbia University Press, 1988.

Horn, Daniel, *Mutiny on the High Seas: Imperial German Naval Mutinies of World War One*, Londra, Frewin, 1973.

Hortzschansky, Günter (ed.), *Illustrierte Geschichte der deutschen Novemberrevolution 1918/1919*, Berlin (RDG), Dietz, 1978.

Howard, N.P., „The Social and Political Consequences of the Allied Food Blockade of Germany, 1918–1919", *German History* 11 (1993), pp. 161–188.

Hoyningen-Huene, Iris von, *Adel in der Weimarer Republik: Die rechtlich-soziale Situation des reichsdeutschen Adels 1918–1933*, Limburg, C.A. Starke Verlag, 1992.

Huber, Ernst R., *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, vol. 5: *Weltkrieg, Revolution und Reichserneuerung 1914–1919*, Stuttgart, Kohlhammer, 1978.

Huck, Stephan și Frank Nägler (ed.), *Marinestreiks-Meuterei Revolutionäre Erhebung 1917/1918*, München, Oldenbourg, 2009.

Hürten, Heinz (ed.), *Zwischen Revolution und Kapp-Putsch: Militär und Innenpolitik, 1918–1920*, Düsseldorf, Droste, 1977.

Isnenghi, Mario și Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914–1918*, Bologna, Società ed. il Mulino, 2008.

Jacob, Mathilde, *Rosa Luxemburg: An Intimate Portrait*, Londra, Lawrence & Wishart, 2000.

James, Harold, „The Weimar Economy", în Anthony McElligott (ed.), *Weimar Germany*, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 102–126.

Janz, Oliver, *14: Der Grosse Krieg*, Frankfurt pe Main, 2013.

Jefferies, Matthew, *Imperial Culture in Germany, 1871–1918*, Houndmills și New York, Macmillan, 2003.

Jentsch, Harald, *Die KPD und der „Deutsche Oktober" 1923*, Rostock, Koch, 2005.

Jessen-Klingenberg, Manfred, „Die Ausrufung der Republik durch Philipp Scheidemann am 9. November 1918", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 19 (1968), pp. 649–656.

Jones, Mark, „Violence and Politics in the German Revolution, 1918–1919", disertație, European University Institute, 2011.

Jones, Mark, *Founding Weimar: Violence and the German Revolution of 1918–1919*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2016.

Jones, Nigel H., *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps 1918–1923*, Londra, Murray, 1987.

Juhnke, Dominik, Judith Prokasky și Martin Sabrow, *Mythos der Revolution: Karl Liebknecht, das Berliner Schloss und der 9. November 1918*, München, Carl Hanser Verlag, 2018.

Käppner, Joachim, *1918: Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen*, München, Piper, 2017.

Kasekamp, Andres, *A History of the Baltic States*, New York, Palgrave, 2010.

Kaser, M.C. și E.A. Radice (ed.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919–1975*, vol. 1, Oxford, Clarendon Press, 1985.

Katkov, George, *The Kornilov Affair: Kerensky and the Breakup of the Russian Army*, Londra și New York, Longman, 1980.

Katz, Friedrich, *The Secret War in Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution*, Chicago, University of Chicago Press, 1981.

Kautt, William H., *The Anglo-Irish War, 1916–1921: A People's War*, Westport, Conn., și Londra, Praeger, 1999.

Kayali, Hasan, „The Struggle for Independence", în Resat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey*, vol. 4: *Turkey in the Modern World*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008.

Keene, Jennifer D., „The United States", în John Horne (ed.), *Companion to World War I*, Malden, Mass., Wiley-Blackwell, 2010, pp. 508–523.

Keller, Peter, *„Die Wehrmacht der deutschen Republik ist die Reichswehr": Die deutsche Armee 1918–1921*, Paderborn, Schöningh, 2014.

Kellogg, Michael, *The Russian Roots of Nazism: White Russians and the Making of National Socialism, 1917–1945*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2005.

Kennedy, David, *Over Here: The First World War and American Society*, Oxford și New York, Oxford University Press, 1980.

Kent, Bruce, *The Spoils of War: The Politics, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932*, Oxford, Clarendon Press, 2011.

Kershaw, Ian, *Höllensturz: Europa von 1914–1949*, München, Deutsche Verlags-Anstalt, 2017.

Kiesel, Helmuth, *Ernst Jünger: Die Biographie*, München, Siedler, 2007.

Kirby, David, *A Concise History of Finland*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2006.

Kirk, Dudley, *Europe's Population in the Interwar Years*, New York, Gordon & Breach, 1967.

Kitchen, Martin, *The Silent Dictatorship: The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff, 1916–1918*, New York, Croom Helm, 1976.

Kittel, Manfred, „Scheidemann, Philipp", *Neue Deutsche Biographie*, vol. 22, Berlin, Duncker & Humblot, 2005, 630f.

Klein, Fritz, „Between Compiègne and Versailles: The Germans on the Way from a Misunderstood Defeat to an Unwanted Peace", în Manfred F. Boemeke *et al.* (ed.), *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 1998, pp. 203–220.

Klier, Freya, *Dresden 1919: Die Geburt einer neuen Epoche*, Freiburg, Verlag Herder, 2018.

Kluge, Ulrich, „Militärrevolte und Staatsumsturz: Ausbreitung und Konsolidierung der Räteorganisation im rheinisch-westfälischen Industriegebiet", în Reinhard Rürup (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industriegebiet*, Wuppertal, Hammer, 1975, pp. 39–82.

Kluge, Ulrich, *Soldatenräte und Revolution: Studien zur Militärpolitik in Deutschland 1918/1919*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1975.

Knock, Thomas J., *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, New York, Oxford University Press, 1992.

Koch, Hannsjoachim W., *Der deutsche Bürgerkrieg: Eine Geschichte der deutschen und österreichischen Freikorps 1918–1923*, Berlin, Ullstein, 1978.

Koch-Baumgarten, Sigrid, *Aufstand der Avantgarde: Die Märzaktion der KPD 1921*, Köln, Campus, 1986.

Koehl, Robert Lewis, „Colonialism inside Germany: 1886–1918", *The Journal of Modern History* 25 (1953), pp. 255–272.

Koenen, Gerd, *Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900–1945*, München, C.H. Beck, 2005.

Kohlrausch, Martin, *Der Monarch im Skandal: Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie*, Berlin, Akademie-Verlag, 2005.

Kolb, Eberhard, *Die Arbeiterräte in der deutschen Innenpolitik 1918/1919*, ediția a 2-a, Düsseldorf, Ullstein, 1978.

Kolb, Eberhard, „1918/19: Die steckengebliebene Revolution", în Carola Stern și Heinrich A. Winkler (ed.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848–1990*, retipărire, Frankfurt pe Main, Fischer, 2001, pp. 100–125.

Kolb, Eberhard, *Die Weimarer Republik*, München, Oldenbourg, 2002.

König, Wolfgang, *Wilhelm II. und die Moderne: Der Kaiser und die technisch-industrielle Welt*, Paderborn, Schöningh, 2007.

Könnemann, Erwin și Gerhard Schulze (ed.), *Der Kapp-Lüttwitz-Putsch: Dokumente*, München, Olzog, 2002.

Kopp, Kristin, „Gray Zones: On the Inclusion of «Poland» in the Study of German Colonialism", în Michael Perraudin și Jürgen Zimmerer (ed.), *German Colonialism and National Identity*, New York și Londra, Routledge, 2011, pp. 33–42.

Kozuchowski, Adam, *The Afterlife of Austria-Hungary: The Image of the Habsburg Monarchy in Interwar Europe*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2013.

Kramer, Alan, „Wackes at War: Alsace-Lorraine and the Failure of German National Mobilization, 1914–1918", în John Horne (ed.), *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 110–121.

Kramer, Alan, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2007.

Kramer, Alan, „Deportationen", în Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumeich și Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, Paderborn, Schöningh, 2009, pp. 434–435.

Kramer, Alan, „Blockade and Economic Warfare", în Jay Winter (ed.), *Cambridge History of the First World War*, vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, pp. 460–489.

Krause, Andreas, *Scapa Flow: Die Selbstversenkung der Wilhelminischen Flotte*, Berlin, Ullstein, 1999.

Kritzer, Peter, *Die bayerische Sozialdemokratie und die bayerische Politik in den Jahren 1918–1923*, München, Stadtarchiv, 1969.

Kroll, Frank-Lothar, *Geburt der Moderne: Politik, Gesellschaft und Kultur vor dem Ersten Weltkrieg*, Berlin, Be.bra-Verlag, 2013.

Krüger, Friederike și Michael Salewski, „Die Verantwortung der militärischen Führung deutscher Streitkräfte in den Jahren 1918 und 1945", în Jörg Duppler și Gerhard Paul (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, München, Oldenbourg, 1999, pp. 377–398.

Krüger, Fritz Konrad, *Government and Politics of the German Empire*, Londra, World Book Company, 1915.

Krumeich, Gerd, „Die Dolchstoß-Legende", în Étienne François și Hagen Schulze (ed.), Deutsche Erinnerungsorte, vol. 1, München, C.H. Beck, 2001, pp. 585–599.

Krumeich, Gerd (ed.), *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung*, Essen, Klartext, 2001.

Kucera, Jaroslav, *Minderheit im Nationalstaat: Die Sprachenfrage in den tschechisch-deutschen Beziehungen 1918–1938*, München, Oldenbourg, 1999.

Lademacher, Horst (ed.), *Die Zimmerwalder Bewegung: Protokolle und Korrespondenz*, volumul 2, Paris și Haga, Mouton, 1967.

Lamar, Cecil, *Wilhelm II.*, vol. 2: *Emperor and Exile, 1900–1941*, Chapel Hill și Londra, University of North Carolina Press, 1996.

Lambert, Nicholas A., *Planning Armageddon: British Economic Warfare and the First World War*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2012.

Lange, Dietmar, *Massenstreik und Schießbefehl: Generalstreik und Märzkämpfe in Berlin 1919*, Berlin, Edition Assemblage, 2012.

Large, David Clay, *Where Ghosts Walked: München's Road to the Third Reich*, New York, Norton, 1997.

Laschitza, Annelies, *Im Lebensrausch, trotz alledem. Rosa Luxemburg: Eine Biographie*, Berlin, Aufbau, 1996.

Laschitza, Annelies, *Die Liebknechts: Karl und Sophie, Politik und Familie*, Berlin, Aufbau, 2009.

Laschitza, Annelies și Elke Keller, *Karl Liebknecht: Eine Biographie in Dokumenten*, Berlin (GDR), Dietz, 1982.

Lavery, Jason, „Finland 1917–19: Three Conflicts, One Country", *Scandinavian Review* 94 (2006), pp. 6–14.

Lehnert, Detlef, *Sozialdemokratie und Novemberrevolution: Die Neuordnungsdebatte 1918/19 in der politischen Publizistik von SPD und USPD*, Frankfurt pe Main, Campus, 1983.

Lehnert, Detlef (ed.), *Revolution 1918/1919 in Norddeutschland*, Berlin, Metropol-Verlag, 2018.

Leidinger, Hannes, „Der Kieler Aufstand und die deutsche Revolution"', în Verena Moritz și Hannes Leidinger (ed.), *Die Nacht des Kirpitschnikow: Eine andere Geschichte des Ersten Weltkriegs*, Viena, Deuticke, 2006.

Leidinger, Hannes și Verena Moritz, *Gefangenschaft, Revolution: Heimkehr. Die Bedeutung der Kriegsgefangenproblematik für die Geschichte des Kommunismus in Mittel- und Osteuropa 1917–1920*, Köln și Viena, Böhlau, 2003.

Leonhard, Jörn, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München, C.H. Beck, 2014.

Lerner, Paul Frederick, *Hysterical Men: War, Psychiatry, and the Politics of Trauma in Germany, 1890–1930*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2003.

Levene, Mark, *The Crisis of Genocide, vol. 1: Devastation: The European Rimlands 1912–1938*, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Liesemer, Dirk, *Aufstand der Matrosen: Tagebuch einer Revolution*, Hamburg, Mare Verlag, 2018.

Lieven, Dominic, *Nicholas II. Emperor of All the Russias*, Londra, Murray, 1994.

Lincoln, W. Bruce, *Passage through Armageddon: The Russians in War and Revolution*, New York, Simon & Schuster, 1986.

Liulevicius, Vejas G., *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity and German Occupation in World War I*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2000.

Liulevicius, Vejas G., „Der Osten als apokalyptischer Raum: Deutsche Fronterfahrungen im und nach dem Ersten Weltkrieg", în Gregor Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 47–65.

Lohr, Eric, *Nationalizing the Russian Empire: The Campaign against Enemy Aliens during World War I*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2003.

Longerich, Peter, *Deutschland 1918–1933: Die Weimarer Republik. Handbuch zur Geschichte*, Hanovra, Fackelträger-Verlag, 1995.

Longerich, Peter, *Hitler: Biographie*, München, Siedler, 2015.

Lösche, Peter, *Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie 1903–1920*, Berlin, Colloquium-Verlag, 1967.

Lowry, Bullit, *Armistice 1918*, Kent, Oh., și Londra, Kent State University Press, 1996.

Luban, Ottokar, „Die Massenstreiks für Frieden und Demokratie im Ersten Weltkrieg", în Chaja Boebel și Lothar Wentzel (ed.), *Streiken gegen den Krieg: Die Bedeutung der Massenstreiks in der Metallindustrie vom Januar 1918*, Hamburg, VSA-Verlag, 2008, pp. 11–27.

Lüdke, Tilman, *Jihad made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War*, Münster, Lit, 2005, pp. 117–125.

Luebke, Frederick C., *Bonds of Loyalty: German Americans and World War I*, DeKalb, Ill., Northern Illinois University Press, 1974.

Luthardt, Wolfgang, *Sozialdemokratische Verfassungstheorie in der Weimarer Republik*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1986.

Luther, Karl-Heinz, „Die nachrevolutionären Machtkämpfe in Berlin, November 1918 bis März 1919", *Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 8 (1959), pp. 187–222.

Lutz, Raphael, *Imperiale Gewalt und mobilisierte Nation: Europa 1914–1945*, München, C.H. Beck, 2011.

McCarthy, Justin, *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821–1922*, Princeton, Darwin Press, 2004.

McElligott, Anthony (ed.), *Weimar Germany, Oxford and New York*, Oxford University Press, 2011.

McElligott, Anthony, *Rethinking the Republic of Weimar: Authority and Authoritarianism*, 1916–1936, Londra, Bloomsbury, 2014.

McElligott, Anthony și Kirsten Heinsohn (ed.), *Germany 1916–23: A Revolution in Context*, Bielefeld, transcriere Verlag, 2015.

Machtan, Lothar, *Die Abdankung: Wie Deutschlands gekrönte Häupter aus der Geschichte fielen*, Berlin, Propyläen, 2008.

Machtan, Lothar, *Prinz Max von Baden: Der letzte Kanzler des Kaisers*, Berlin, Suhrkamp, 2013.

McMeekin, Sean, *History's Greatest Heist: The Looting of Russia by the Bolsheviks*, Londra și New Haven, Yale University Press, 2009.

MacMillan, Margaret, *Peacemakers: Six Months That Changed the World*, Londra, John Murray, 2001.

Maderthaner, Wolfgang, „Utopian Perspectives and Political Restraint: The Austrian Revolution in the Context of Central European Conflicts", în Günter Bischof, Fritz Plasser și Peter Berger (ed.), *From Empire to Republic: Post World War I Austria*, Innsbruck, Innsbruck University Press, 2010, pp. 52–66.

Malinowski, Stephan, *Vom König zum Führer: Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*, Berlin, Akademie, 2003.

Mann, Michael, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

Mark, Rudolf A., *Krieg an fernen Fronten: Die Deutschen in Zentralasien und am Hindukusch 1914–1924*, Paderborn, Schöningh, 2013.

Marks, Sally, „The Myths of Reparations", *Central European History* 11 (1978), pp. 231–239.

Marks, Sally, „Mistakes and Myths: The Allies, Germany and the Versailles Treaty, 1918–1921", *Journal of Modern History* 85 (2013), pp. 632–659.

Materna, Ingo, „9. November 1918 – der erste Tag der Republik: Eine Chronik", *Berlinische Monatsschrift* 4 (2000), pp. 139–146.

Matthias, Erich, *Die deutsche Sozialdemokratie und der Osten*, Tübingen, Arbeitsgemeinschaft für Osteuropaforschung, 1954.

Matthias, Erich, *Zwischen Räten und Geheimräten: Die deutsche Revolutionsregierung 1918/19*, Düsseldorf, Droste, 1970.

Maurer, Trude, *Ostjuden in Deutschland, 1918–1933*, Hamburg, Christians, 1990.

Mawdsley, Evan, *The Russian Civil War*, Edinburgh, Birlinn, 2000.

May, Arthur, *The Passing of the Hapsburg Monarchy*, vol. 2, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1966.

Mazower, Mark, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, New York, Knopf, 1999.

Mazower, Mark, „Two Cheers for Versailles", *History Today* 49 (1999), pp. 8–14.

Mazower, Mark, *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe*, New York, Penguin Press, 2008.

Melzer, Liane, *Die Gesetzgebung des Rats der Volksbeauftragten (1918/1919): Entstehungsgeschichte und Weitergeltung*, Frankfurt pe Main, Peter Lang, 1988.

Menges, Franz, *Reichsreform und Finanzpolitik: Die Aushöhlung der Eigenstaatlichkeit Bayerns auf finanzpolitischem Wege in der Zeit der Weimarer Republik*, Berlin, Duncker & Humblot, 1971.

Méouchy, Nadine și Peter Sluglett (ed.), *The British and French Mandates in Comparative Perspective*, Leiden, Brill, 2004.

Merridale, Catherine, *Lenin on the Train*, Londra, Allen Lane, 2016.

Michels, Eckard, *„Der Held von Deutsch-Ostafrika": Paul von Lettow-Vorbeck. Ein preußischer Kolonialoffizier*, Paderborn, Schöningh, 2008.

Michels, Eckard, „«Die Spanische Grippe» 1918/19: Verlauf, Folgen und Deutungen in Deutschland im Kontext des Ersten Weltkriegs", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 58 (2010), pp. 1–33.

Middlebrook, Martin, *The Kaiser's Battle: The First Day of the German Spring Offensive*, Londra, Allen Lane, 1978.

Mierau, Fritz, *Russen in Berlin, 1918–1933*, Berlin, Quadriga, 1988.

Mikoletzky, Lorenz, „Saint-Germain und Karl Renner: Eine Republik wird diktiert", în Helmut Konrad și Wolfgang Maderthaner (ed.), *Das Werden der Ersten Republik...der Rest ist Österreich*, vol. 1, Viena, Gerold, 2008, pp. 179–186.

Miller, Susanne, „Das Ringen um «die einzige großdeutsche Republik»: Die Sozialdemokratie in Österreich und im Deutschen Reich zur Anschlußfrage 1918/1919", *Archiv für Sozialgeschichte* 11 (1971), pp. 1–68.

Miller, Susanne, *Burgfrieden und Klassenkampf: Die deutsche Sozialdemokratie im Ersten Weltkrieg*, Düsseldorf, Droste, 1974.

Miller, Susanne, *Die Bürde der Macht: Die deutsche Sozialdemokratie 1918–1920*, Düsseldorf, Droste, 1978.

Miller, Susanne și Gerhard A. Ritter, „Die November-Revolution im Herbst 1918 im Erleben und Urteil der Zeitgenossen", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 18 (1968), pp. 3–40.

Milow, Caroline, *Die ukrainische Frage 1917–1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2002.

Mitchell, Allan, *Revolution in Bayern 1918/1919: Die Eisner-Regierung und die Räterepublik*, München, C.H. Beck, 1967.

Mitchell, David J., *1919: Red Mirage*, Londra, Cape, 1970.

Mitrovic, Andrej, *Serbia's Great War, 1914–1918*, Londra, Hurst, 2007.

Mócsy, István, *The Effects of World War I: The Uprooted: Hungarian Refugees and their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*, New York, Columbia University Press, 1983.

Mommsen, Hans, „Hitler und der 9. November 1923", în Johannes Willms (ed.), *Der 9. November: Fünf Essays zur deutschen Geschichte*, München, C.H. Beck, 1995, pp. 33–48.

Montgomery, A.E., „The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920", *The Historical Journal* 15 (1972), pp. 775–787.

Morgan, David W., *The Socialist Left and the German Revolution: A History of the German Independent Social Democratic Party, 1917–1922*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1976.

Morsey, Rudolf, *Die Deutsche Zentrumspartei 1917–1923*, Düsseldorf, Droste, 1966.

Mosley, Leonard, *Duel for Kilimanjaro: The East African Campaign 1914–1918*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1963.

Moyd, Michelle „«We don't want to die for nothing»: askari at War in German East Africa", în Santanu Das (ed.), *Race, Empire and First World War Writing*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, pp. 90–107.

Moyd, Michelle, *Violent Intermediaries: African Soldiers, Conquest, and Everyday Colonialism in German East Africa*, Athens, Oh., Ohio University Press, 2014.

Mühlhausen, Walter, „Die Zimmerwalder Bewegung", în Gerhard Hirschfeldt, Gerd Krumeich și Irina Renz (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, Paderborn, Schöningh, 2004.

Mühlhausen, Walther, *Friedrich Ebert 1871–1925: Reichspräsident in der Weimarer Republik*, Bonn, Dietz, 2006.

Mühlhausen, Walther, *„Das große Ganze im Auge behalten": Philipp Scheidemann als Oberbürgermeister von Kassel (1920–1925)*, Marburg, Historische Kommission für Hessen, 2011.

Müller, Georg Alexander von, *The Kaiser and his Court: The Diaries, Note Books, and Letters of Admiral Alexander von Müller*, Londra, Macdonald, 1961.

Müller, Sven O. și Cornelius Torp (ed.), *Das Deutsche Kaiserreich in der Kontroverse*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

Mulligan, William, *The Creation of the Modern German Army: General Walther Reinhardt and the Republic of Weimar, 1914–1930*, New York, Berghahn, 2005.

Murphy, Mahon, *Colonial Captivity during the First World War: Internment and the Fall of the German Empire, 1914–1919*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

Myers, Duane P., *Germany and the Question of Austrian Anschluss 1918–1922*, New Haven, Yale University Press, 1968.

Nachtigal, Reinhard, *Russland und seine österreichisch-ungarischen Kriegsgefangenen (1914–1918)*, Remshalden, Greiner, 2003.

Nebelin, Manfred, *Ludendorff: Diktator im Ersten Weltkrieg*, München, Siedler, 2010.

Neiberg, Michael S., *The Second Battle of the Marne*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2008.

Nettl, John Peter, *Rosa Luxemburg*, Oxford, Oxford University Press, 1968.

Neutatz, Dietmar, *Träume und Alpträume: Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert*, München, C.H. Beck, 2013.

Niemann, Alfred, *Kaiser und Revolution: Die entscheidenden Ereignisse im Großen Hauptquartier im Herbst 1918*, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1928.

Niess, Wolfgang, *Die Revolution von 1918/19: Der wahre Beginn unserer Demokratie*, Berlin *et al.*, Europa Verlag, 2017.

Nivet, Philippe, *Les réfugiés français de la Grande Guerre, 1914–1920: les „boches du nord"*, Paris, Institut de Stratégie Comparée, 2004.

Nojowski, Walter, *Victor Klemperer (1881–1960): Romanist – Chronist der Vorhölle*, Berlin, Hentrich und Hentrich, 2004.

Nowak, Karl Friedrich (ed.), *Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffmann*, Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1929.

Oertzen, Peter von, „Die großen Streiks der Ruhrbergarbeiterschaft im Frühjahr 1919", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 6 (1958), pp. 231–262.

Oertzen, Peter von, *Betriebsräte in der Novemberrevolution: Eine politikwissenschaftliche Untersuchung über Ideengehalt und Struktur der betrieblichen und wirtschaftlichen Arbeiterräte in der deutschen Revolution 1918/1919*, ediția a 2-a, Berlin, Dietz, 1976.

Offer, Avner, *The First World War: An Agrarian Interpretation*, Oxford, Oxford University Press, 1991.

Ondrovcik, John, „«All the Devils Are Loose»: The Radical Revolution in the Saxon Vogtland, 1918–1920" (teză de doctorat nepublicată, Harvard, 2008).

Osborne, Eric W., *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914–1919*, Londra și New York, Cass, 2004.

Pearson, Raymond, „Hungary: A State Truncated, a Nation Dismembered", în Seamus Dunn și T.G. Fraser, *Europe and Ethnicity: World War I and Contemporary Ethnic Conflict*, Londra și New York, Routledge, 1996, pp. 88–109.

Pedersen, Susan, „The Meaning of the Mandates System: An Argument", *Geschichte und Gesellschaft* 32 (2006), pp. 1–23.

Pedersen, Susan, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, *Oxford and New York*, Oxford University Press, 2015.

Pedroncini, Guy, *Les Mutineries de 1917*, ediția a 3-a, Paris, 1996.

Petrov, Ivan, *Voĭnata v Makedonia (1915–1918)*, Sofia, SEMARȘ, 2008.

Petzold, Joachim, *Der 9. November 1918 in Berlin: Berliner Arbeiterveteranen berichten über die Vorbereitung der Novemberrevolution und ihren Ausbruch am 9. November 1918 in Berlin*, Berlin (GDR), Bezirksleitung der SED Groß-Berlin, 1958.

Phillips, Howard și David Killingray (ed.), *The Spanish Influenza Pandemic of 1918–19: New Perspectives*, Londra și New York, Routledge, 2003.

Pipes, Richard, *The Russian Revolution 1899–1919*, Londra, Harvill, 1997.

Pistohlkors, Gert von (ed.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder*, Berlin, Siedler, 1994.

Plakans, Andrejs, *The Latvians*, Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 1995.

Plakans, Andrejs, *A Concise History of the Baltic States*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2011.

Plöckinger, Othmar, *Unter Soldaten und Agitatoren: Hitlers prägende Jahre im deutschen Militär 1918–1920*, Paderborn, Schöningh, 2013.

Plowman, Matthew, „Irish Republicans and the Indo-German Conspiracy of World War I", *New Hibernia Review* 7 (2003), pp. 81–105.

Poliakov, Iuri Aleksandrovici și Valentina Borisovna Jiromskaia (ed.), *Naselenie Rossii v XX veke*, vol. 1: *1900–1939*, Moscova, ROSSPĖN, 2000.

Portner, Ernst, *Die Verfassungspolitik der Liberalen 1919: Ein Beitrag zur Deutung der Weimarer Reichsverfassung*, Bonn, Röhrscheid, 1973.

Pourchier-Plasseraud, Suzanne, „Riga 1905–2005: A City with Conflicting Identities", *Nordost-Archiv* 15 (2006), pp. 175–194.

Pranckh, Hans von, *Der Prozeß gegen den Grafen Anton Arco-Valley, der den bayerischen Ministerpräsidenten Kurt Eisner erschossen hat*, München, Lehmann, 1920.

Priestland, David, *The Red Flag: A History of Communism*, New York, Grove, 2009.

Prusin, Alexander Victor, *The Lands Between: Conflict in the East European Borderlands, 1870–1992*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Purseigle, Pierre, „«A Wave on to our Shores»: The Exile and Resettlement of Refugees from the Western Front, 1914–1918", *Contemporary European History* 16 (2007), pp. 427–444.

Pyta, Wolfram, *Hindenburg: Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler*, München, Siedler, 2007.

Pyta, Wolfram, „Die Kunst des rechtzeitigen Thronverzichts: Neue Einsichten zur Überlebenschance der parlamentarischen Monarchie in Deutschland im Herbst 1918", în Bernd Sösemann și Patrick Merziger, *Geschichte, Öffentlichkeit, Kommunikation: Festschrift für Bernd Sösemann zum 65. Geburtstag*, Stuttgart, Steiner, 2010.

Rabinowitch, Alexander, *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 2007.

Rachaminow, Alan, *POWs and the Great War: Captivity on the Eastern Front*, Oxford și New York, Berg, 2002.

Rackwitz, Martin, *Kiel 1918: Revolution. Aufbruch zu Demokratie und Republik*, Kiel, Wachholtz, 2018.

Raeff, Marc, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919–1939*, Oxford și New York, Oxford University Press, 1990.

Raleigh, Donald J., *Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society and Revolutionary Culture in Saratov, 1917–1922*, Princeton, Princeton University Press, 2002.

Raleigh, Donald J., „The Russian Civil War 1917–1922", în Ronald Grigor Suny (ed.), *The Cambridge History of Russia*, vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, pp. 140–167.

Rappaport, Helen, *Conspirator: Lenin in Exile*, New York, Basic Books, 2010.

Rauch, Georg von, *The Baltic States: The Years of Independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917–1940*, Berkeley, Calif., University of California Press, 1974.

Rauscher, Walter, „Die Republikgründungen 1918 und 1945", în Klaus Koch, Walter Rauscher, Arnold Suppan și Elisabeth Vyslonzil (ed.), *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938, Sonderband, Von Saint-Germain zum Belvedere: Österreich und Europa 1919–1955*, Viena și München, Verlag für Geschichte und Politik, 2007, pp. 9–24.

Raymond, Boris și David R. Jones, *The Russian Diaspora 1917–1941*, Lanham, Md, Scarecrow Press, 2000.

Read, Anthony, *The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism*, Londra, Pimlico, 2009.

Read, Christopher, *From Tsar to Soviets: The Russian People and their Revolution, 1917–1921*, Oxford și New York, Oxford University Press, 1996.

Read, Christopher, *Lenin: A Revolutionary Life*, Londra și New York, Routledge, 2005.

Reisinger, Silvio, „Die Revolution von 1918/19 in Leipzig", în Ulla Plener (ed.), *Die Novemberrevolution 1918/19 in Deutschland: Für bürgerliche und sozialistische Demokratie. Allgemeine, regionale und biographische Aspekte. Beiträge zum 90. Jahrestag der Revolution*, Berlin, Dietz, 2009, pp. 163–180.

Reulecke, Jürgen, *„Ich möchte einer werden so wie die...": Männerbünde im 20. Jahrhundert*, Frankfurt pe Main, Campus, 2001.

Reuling, Ulrich, „Reichsreform und Landesgeschichte: Thüringen und Hessan in der Länderneugliederungsdiskussion der Weimarer Republik", în Michael Gockel (ed.), *Aspekte thüringisch-hessischer Geschichte*, Marburg, Hessisches Landesamt für Geschichtliche Landeskunde, 1992, pp. 257–308.

Reynolds, David, *The Long Shadow: The Great War and the Twentieth Century*, Londra, Simon & Schuster, 2013.

Reynolds, Michael A., „Ottoman–Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908–1918: Identity, Ideology and the Geopolitics of World Order", teză, Princeton, 2003.

Rhode, Gotthold, „Das Deutschtum in Posen und Pommerellen in der Zeit der Weimarer Republik", în Senatskommission für das Studium des Deutschtums im Osten an der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn (ed.), *Studien zum Deutschtum im Osten, Köln and Graz*, Böhlau, 1966, pp. 88–132.

Riasanovsky, Nicholas și Mark Steinberg, *A History of Russia*, New York, Oxford University Press, 2005.

Richter, Ludwig, „Notverordnungsrecht", în Eberhard Kolb (ed.), *Friedrich Ebert als Reichspräsident: Amtsführung und Amtsverständnis*, München, Oldenbourg, 1997, pp. 250–257.

Richter, Ludwig, „Reichspräsident und Ausnahmegewalt: Die Genese des Art. 48 in den Beratungen der Weimarer Nationalversammlung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 221–247.

Richter, Ludwig, „Die Vorgeschichte des Art. 48 der Weimarer Reichsverfassung", *Der Staat* 37 (1998), pp. 1–26.

Ritter, Gerhard A. (ed.), *Geschichte der Arbeiter und Arbeiterbewegung in Deutschland seit dem Ende des 18. Jahrhunderts*, vol. 6, Berlin și Bonn, Dietz, 1985.

Rogger, Hans, *Russia in the Age of Modernisation and Revolution 1881–1917*, Londra, Longman, 1997.

Röhl, John C.G., *Wilhelm II.: Der Weg in den Abgrund, 1900–1941*, München, C.H. Beck, 2008.

Rose, Detlev, *Die Thule-Gesellschaft: Legende – Mythos – Wirklichkeit*, ediția a 3-a, Tübingen, Grabert, 2017.

Rosenberg, Arthur, *Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik*, Frankfurt pe Main, Europäische Verlagsanstalt, 1955.

Rosenberg, William G., *The Liberals in the Russian Revolution: The Constitutional Democratic Party, 1917–1921*, Princeton, Princeton University Press, 1974.

Roshwald, Aviel, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East*, 1914–1923, Londra, Routledge, 2001.

Rossfeld, Roman, Thomas Buomberger și Patrick Kury (ed.), *14/18: Die Schweiz und der Große Krieg*, Baden, Hier und Jetzt, 2014.

Rothenberg, Gunther, *The Army of Francis Joseph*, West Lafayette, Ind., Purdue University Press, 1976.

Rubenstein, Joshua, *Leon Trotki: A Revolutionary's Life*, New Haven și Londra, Yale University Press, 2011.

Rudin, Harry R., *Armistice 1918*, New Haven, Yale University Press, 1944.

Rüger, Jan, *Heligoland: Deutschland, England und ein Felsen in der Nordsee*, Berlin, Propyläen, 2017.

Rürup, Reinhard, *Probleme der Revolution in Deutschland 1918/19*, Wiesbaden, Steiner, 1968.

Rürup, Reinhard, „Problems of the German Revolution 1918–1919", *Journal of Contemporary History* 3 (1968), pp. 109–135.

Rürup, Reinhard (ed.), *Arbeiter- und Soldatenräte im rheinisch-westfälischen Industriegebiet: Studien zur Geschichte der Revolution 1918/19*, Wuppertal, Hammer, 1975.

Rust, Christian, „Self-Determination at the Beginning of 1918 and the German Reaction", *Lithuanian Historical Studies* 13 (2008), pp. 43–46.

Sabrow, Martin, *Die verdrängte Verschwörung: Der Rathenau-Mord und die deutsche Gegenrevolution*, Frankfurt pe Main, Fischer, 1999.

Sammartino, Annemarie H., *The Impossible Border: Germany and the East, 1914–1922*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2010.

Sanborn, Joshua A., *Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905–1925*, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2003.

Sanborn, Joshua A., „Unsettling the Empire: Violent Migrations and Social Disaster in Russia during World War I", *The Journal of Modern History* 77 (2005), pp. 290–324.

Sanborn, Joshua, *Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2014.

Sauer, Bernhard, „Vom «Mythos eines ewigen Soldatentums»: Der Feldzug deutscher Freikorps im Baltikum im Jahre 1919», *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 43 (1995), pp. 869–902.

Sauer, Bernhard, „Freikorps und Antisemitismus", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 56 (2008), pp. 5–29.

Sauer, Wolfgang, „Das Scheitern der parlamentarischen Monarchie", în Eberhard Kolb (ed.), *Vom Kaiserreich zur Weimarer Republik*, Köln, Kiepenheuer und Witsch, 1972.

Schade, Franz, *Kurt Eisner und die bayerische Sozialdemokratie*, Hanovra, Verlag für Literatur und Zeitgeschehen, 1961.

Schanbacher, Eberhard, *Parlamentarische Wahlen und Wahlsystem in der Weimarer Republik*, Düsseldorf, Droste, 1982.

Schieder, Wolfgang, „Die Umbrüche von 1918, 1933, 1945 und 1989 als Wendepunkte deutscher Geschichte", în Dietrich Papenfuß și Wolfgang Schieder (ed.), *Deutsche Umbrüche im 20. Jahrhundert*, Köln, Weimar și Viena, Böhlau, 2000, pp. 3–18.

Schivelbusch, Wolfgang, *Die Kultur der Niederlage: Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918*, Berlin, Fest, 2001.

Schlögel, Karl (ed.), *Chronik russischen Lebens in Deutschland, 1918 bis 1941*, Berlin, De Gruyter, 1999.

Schmidt, Ernst-Heinrich, *Heimatheer und Revolution: Die militärischen Gewalten im Heimatgebiet zwischen Oktoberreform und Novemberrevolution*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1981.

Schöler, Uli și Thilo Scholle (ed.), *Weltkrieg. Spaltung. Revolution: Sozialdemokratie 1916–1922*, Bonn, Dietz, 2018.

Schröder, Joachim, *Die U-Boote des Kaisers: Die Geschichte des deutschen U-Boot-Krieges gegen Großbritannien im Ersten Weltkrieg*, Bonn, Bernard und Graefe, 2003.

Schulman, Jason (ed.), *Rosa Luxemburg: Her Life and Legacy*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.

Schulz, Gerhard, *Zwischen Demokratie und Diktatur: Verfassungspolitik und Reichsreform in der Weimarer Republik*, vol. 1: *Die Periode der Konsolidierung und der Revision des Bismarckschen Reichsaufbaus 1919–1930*, Berlin, de Gruyter, 1987.

Schulze, Hagen, *Freikorps und Republik, 1918–1920*, Boppard am Rhein, Boldt, 1969.

Schwabe, Klaus, *Deutsche Revolution und Wilson-Frieden: Die amerikanische und deutsche Friedensstrategie zwischen Ideologie und Machtpolitik 1918/1919*, Düsseldorf, Droste, 1971.

Schwarz, Hans Peter, *Adenauer: Der Aufstieg 1876–1952*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1986.

Schwarzschild, Leopold, *Von Krieg zu Krieg*, Amsterdam, Querido-Verlag, 1947.

Sedlmaier, Alexander, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik: Studien zur Wilson-Administration (1913–1921)*, Stuttgart, Steiner, 2003.

Seipp, Adam R., *The Ordeal of Peace: Demobilization and the Urban Experience in Britain and Germany, 1917–1921*, Farnham, Ashgate, 2009.

Service, Robert, *Lenin: A Biography*, Londra, Macmillan, 2000.

Service, Robert, *Comrades! World History of Communism*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2007.

Service, Robert, *Trotzky: A Biography*, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

Seton-Watson, Christopher, *Italy from Liberalism to Fascism*, Londra, Methuen, 1967.

Sharp, Alan, *The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919–1923*, ediția a 2-a, Londra, Palgrave Macmillan, 2008.

Sharp, Alan, *Consequences of Peace. The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919–2010*, Londra, Haus, 2010.

Sharp, Alan, „The Paris Peace Conference and its Consequences", https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/the_paris_peace_conference_and_its_consequences.

Sharp, Alan, „The New Diplomacy and the New Europe", Nicholas Doumanis (ed.), *The Oxford Handbook of Europe 1914–1945*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2016, pp. 119–137.

Sheehan, James, *Where Have All the Soldiers Gone? The Transformation of Modern Europe*, Boston *et al.*, Houghton Mifflin, 2008.

Shephard, Ben, *A War of Nerves: Soldiers and Psychiatrists, 1914–1994*, Londra, Pimlico, 2002.

Siebrecht, Claudia, *The Aesthetics of Loss: German Women's Art of the First World War*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2013.

Siegfried, Detlef, *Das radikale Milieu: Kieler Novemberrevolution, Sozialwissenschaft und Linksradikalismus 1917–1922*, Wiesbaden, Deutscher Universitäts-Verlag, 2004.

Smith, Douglas, *Former People: The Final Days of the Russian Aristocracy*, New York, Farrar, Straus și Giroux, 2012.

Smith, Jeffrey R., *A People's War: Germany's Political Revolution, 1913–1918*, Lanham, Md, University Press of America, 2007.

Smith, Leonard V., „Les États-Unis et l'échec d'une seconde mobilisation", în Stéphane Audoin-Rouzeau și Christophe Prochasson (ed.), *Sortir de la grande guerre: le monde et l'après-1918*, Paris, Éditions Tallandier, 2008, pp. 69–91.

Smith, Leonard V., „The Wilsonian Challenge to International Law", *The Journal of the History of International Law* 13 (2011), pp. 179–208.

Smith, Leonard V., „Empires at the Paris Peace Conference", în Robert Gerwarth și Erez Manela (ed.), *Empires at War, 1911–1923*, Oxford, Oxford University Press, 2014, pp. 254–276.

Smith, Leonard V, *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919*, Oxford, Oxford University Press, 2018.

Smith, Leonard V., Stéphane Audoin-Rouzeau și Annette Becker, *France and the Great War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Smith, Stephen, *The Russian Revolution: A Very Short Introduction*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2002.

Snyder, Timothy, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, New Haven și Londra, Yale University Press, 2004.

Sondhaus, Lawrence, *World War One: The Global Revolution*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2011.

Sondhaus, Lawrence, *The Great War at Sea: A Naval History of the First World War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.

Sondhaus, Lawrence, *German Submarine Warfare in World War I: The Onset of Total War at Sea*, Lanham, Md, Rowman & Littlefield, 2017.

Sonyel, Salahi R., *The Great War and the Tragedy of Anatolia: Turks and Armenians in the Maelstrom of Major Powers*, Ankara, Turkish Historical Society Printing House, 2000.

Sprenger, Matthias, *Landsknechte auf dem Weg ins Dritte Reich? Zu Genese und Wandel des Freikorps-Mythos*, Paderborn, Schöningh, 2008.

Steakley, James D., *The Homosexual Emancipation Movement in Germany*, New York, Arno Press, 1975.

Steiner, Zara, „The Treaty of Versailles Revisited", în Michael Dockrill și John Fisher (ed.), *The Paris Peace Conference 1919: Peace without Victory?*, Basingstoke, Palgrave, 2001, pp. 13–33.

Steiner, Zara, *The Lights that Failed: European International History 1919–1933*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2005.

Stephenson, Scott, *The Final Battle: Soldiers of the Western Front and the German Revolution of 1918*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2009.

Stevenson, David, *With our Backs to the Wall: Victory and Defeat in 1918*, Londra, Allen Lane, 2011.

Stevenson, David, *1917: War, Peace, and Revolution*, Oxford, Oxford University Press, 2017.

Stone, Norman, *The Eastern Front 1914–1917*, Londra, Hodder and Stoughton, 1975.

Strachan, Hew, *The First World War in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

Straub, Eberhard, *Albert Ballin: Der Reeder des Kaisers*, Berlin, Siedler, 2001.

Straub, Eberhard, *Kaiser Wilhelm II. In der Politik seiner Zeit: Die Erfindung des Reiches aus dem Geist der Moderne*, Berlin, Landtverlag, 2008.

Sullivan, Charles L., „The 1919 German Campaign in the Baltic: The Final Phase", în Stanley Vardys și Romuald Misiunas, *The Baltic States in Peace and War, 1917–1945*, University Park, Pa., Pennsylvania State University Press, 1978, pp. 31–42.

Suny, Ronald G., „Toward a Social History of the October Revolution", *American Historical Review* 88 (1983), pp. 31–52.

Suval, Stanley, „Overcoming Kleindeutschland: The Politics of Historical Myth-making in the Republic of Weimar", *Central European History*, 2 (1969), pp. 312–330.

Suval, Stanley, *The Anschluß Question in Germany and Austria in the Weimar Era: A Study of Nationalism in Germany and Austria 1918–1932*, Baltimore și Londra, Johns Hopkins University Press, 1974.

Suzzi Valli, Roberta, „The Myth of Squadrismo in the Fascist Regime", *Journal for Contemporary History* 35 (2000), pp. 131–150.

Swain, Geoffrey, *Trotzky and the Russian Revolution*, Londra și New York, Routledge, 2014.

Tachjian, Vahé, *La France en Cilicie et en Haute-Mesopotamie: aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak, 1919–1933*, Paris, Édition Karthala, 2004.

Tasca, Angelo, *La naissance du fascism*, Paris, Gallimard, 1938.

Thaer, Albrecht von, *Generalstabsdienst an der Front und in der OHL: Aus Briefen und Tagebuchaufzeichnungen, 1915–1919*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1958.

Ther, Philipp, „Deutsche Geschichte als imperiale Geschichte: Polen, slawophone Minderheiten und das Kaiserreich als kontinentales Empire", în Sebastian

Conrad și Jürgen Osterhammel (ed.), *Das Kaiserreich transnational: Deutschland in der Welt, 1871–1914*, ediția a 2-a, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 129–148.

Theweleit, Klaus, *Männerphantasien*, 2 volume, Frankfurt pe Main, Verlag Roter Stern, 1977.

Thompson, Mark, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915–1919*, Londra, Faber & Faber, 2009.

Thorsen, Niels Aage, *The Political Thought of Woodrow Wilson*, Princeton, Princeton University Press, 1988.

Thum, Gregor, „Mythische Landschaften: Das Bild vom deutschen Osten und die Zäsuren des 20. Jahrhunderts", în Thum (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, pp. 181–212.

Thum, Gregor (ed.), *Traumland Osten: Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

Tooley, Terry Hunt, „German Political Violence and the Border Plebiscite in Upper Silesia, 1919–1921", *Central European History* 21 (1988), pp. 56–98.

Tooley, Terry Hunt, *National Identity and Weimar Germany: Upper Silesia and the Eastern Border, 1918–22*, Lincoln și Londra, University of Nebraska Press, 1997.

Tooze, Adam, *Sintflut: Die Neuordnung der Welt 1916–1931*, München, Siedler, 2015.

Tormin, Walter, *Zwischen Rätediktatur und sozialer Demokratie: Die Geschichte der Rätebewegung in der deutschen Revolution 1918/1919*, Düsseldorf, Droste, 1959.

Traxel, Richard, *Crusader Nation: The United States in Peace and the Great War 1898–1920*, New York, Knopf, 2006.

Trippe, Christian F., *Konservative Verfassungspolitik 1918–1923: Die DNVP als Opposition in Reich und Ländern*, Düsseldorf, Droste, 1995.

Trotnow, Helmut, *Karl Liebknecht: Eine Politische Biographie*, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1980.

Tuchman, Barbara W., *The Zimmermann Telegram*, New York, Viking Press, 1958.

Tuchman, Barbara W., *August 1914*, Berna, München și Viena, Scherz, 1960.

Ullrich, Sebastian, „Mehr als Schall und Rauch: Der Streit um den Namen der ersten deutschen Demokratie 1918–1949", în Moritz Völlmer și Rüdiger Graf, *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters*, Frankfurt pe Main, Campus, 2005, pp. 187–207.

Ullrich, Sebastian, *Der Weimar-Komplex: Das Scheitern der ersten deutschen Demokratie und die politische Kultur der frühen Bundesrepublik 1945–1959*, Göttingen, Wallstein, 2009.

Ullrich, Volker, *Kriegsalltag: Hamburg im Ersten Weltkrieg*, Köln, Prometh Verlag, 1982.

Ullrich, Volker, „Kriegsalltag: Zur inneren Revolutionierung der Wilhelminischen Gesellschaft", în Wolfgang Michalka (ed.), *Der Erste Weltkrieg: Wirkung – Wahrnehmung – Analyse*, Weyarn, Seehamer, 1997, pp. 603–621.

Ullrich, Volker, *Die Revolution von 1918/19*, München, C.H. Beck, 2016.

Ulrich, Bernd și Benjamin Ziemann (ed.), *Frontalltag im Ersten Weltkrieg: Wahn und Wirklichkeit. Quellen und Dokumente*, Frankfurt pe Main, Fischer, 1994.

Upton, Anthony, *The Finnish Revolution, 1917–1918*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1980.

Urbach, Karina (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right, 1918–1939*, Oxford, Oxford University Press, 2007.

Verhey, Jeffrey, *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Vestring, Sigrid, *Die Mehrheitssozialdemokratie und die Entstehung der Reichsverfassung von Weimar 1918/1919*, Münster, Lit, 1987.

Vincent, Charles Paul, *The Politics of Hunger: The Allied Blockade of Germany, 1915–1919*, Athens, Oh., Ohio University Press, 1985.

Vivarelli, Roberto, *Storia delle origini del fascism: l'Italia dalla grande Guerra alla marcia su Roma*, Bologna, Società editrice il Mulino, 2012.

Volkmann, Hans-Erich, *Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiegne*, Köln și Viena, Böhlau, 1970.

Volkov, Shulamit, *Walter Rathenau: Weimar's Fallen Statesman*, New Haven, Yale University Press, 2012.

Völlmer, Moritz și Rüdiger Graf (ed.), *Die „Krise" der Weimarer Republik: Zur Kritik eines Deutungsmusters*, Frankfurt pe Main, Campus, 2005.

Vukov, Nikolai, „The Memory of the Dead and the Dynamics of Forgetting: «Post Mortem» Interpretations of World War I in Bulgaria", în Oto Luthar (ed.), *The Great War and Memory in Central and South Eastern Europe*, Leiden, Brill, 2016.

Wachs, Friedrich-Carl, *Das Verordnungswerk des Reichsdemobilmachungsamtes*, Frankfurt pe Main, Lang, 1991.

Wade, Rex A., *The Russian Revolution, 1917*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2000.

Wade, Rex A., „The October Revolution, the Constituent Assembly, and the End of the Russian Revolution", în Ian D. Thatcher, *Reinterpreting Revolutionary Russia: Essays in Honor of James D. White*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006, pp. 72–85.

Waite, Robert G.L., *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany, 1918–1923*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1952.

Waldeyer-Hartz, Hugo von, *Die Meuterei der Hochseeflotte: Ein Beitrag zur Geschichte der Revolution*, Berlin, Universitas, 1922.

Walker, Christopher J., *Armenia: The Survival of a Nation, ediția a 2-a*, Londra, St Martin's Press, 1990.

Watson, Alexander, *Enduring the Great War: Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914–1918*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2008.

Watson, Alexander, „Fighting for Another Fatherland: The Polish Minority in the German Army, 1914–1918", *The English Historical Review* 126 (2011), pp. 1137–1166.

Watson, Alexander, *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary at War, 1914–1918*, Londra, Penguin, 2015.

Watt, Richard M., *The Kings Depart: The German Revolution and Treaty of Versailles 1918–19*, New York, Simon & Schuster, 1968.

Wawrzinek, Bert, *Manfred von Killinger (1886–1944): Ein politischer Soldat zwischen Freikorps und Auswärtigem Amt*, Preußisch Oldendorf, Deutsche Verlags-Gesellschaft, 2004.

Weber, Reinhold, *Baden und Württemberg 1918/19: Kriegsende–Revolution–Demokratie*, Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, 2018.

Weber, Thomas, *Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War*, Oxford și New York, Oxford University Press, 2010.

Weber, Thomas, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi*, Oxford, Oxford University Press, 2017.

Weitz, Eric, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton, Princeton University Press, 2007.

Wette, Wolfram, *Gustav Noske: Eine politische Biographie*, Düsseldorf, Droste, 1987.

Whalan, Robert, *Bitter Wounds: German Victims of the Great War, 1914–1939*, Ithaca, NY, și Londra, 1984.

Wheeler-Bennett, John, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace. March 1918*, Londra, W.W. Norton & Co. Inc., 1938.

White, James D., „National Communism and World Revolution: The Political Consequences of German Military Withdrawal from the Baltic Area in 1918–1919", *Europe-Asia Studies* 8 (1994), pp. 1349–1369.

Wickert, Christl, *Unsere Erwählten: Sozialdemokratische Frauen im Deutschen Reichstag und im Preußischen Landtag 1919 bis 1932*, vol. 2, Göttingen, Sovec, 1986.

Wiel, Jerome aan de, *The Irish Factor 1899–1919: Ireland's Strategic and Diplomatic Importance for Foreign Powers*, Dublin, Irish Academic Press, 2008.

Wildman, Allan K., *The End of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers" Revolt, March to April 1917*, Princeton, Princeton University Press, 1980.

Wildman, Allan K., *The End of the Russian Imperial Army II: The Road to Soviet Power and Peace*, Princeton, Princeton University Press, 1987.

Williams, Robert C., *Culture in Exile: Russian Emigrés in Germany, 1881–1941*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1972.

Wilson, Tim K., „The Polish-German Ethnic Dispute in Upper Silesia, 1918–1922: A Reply to Tooley", *Canadian Review of Studies in Nationalism* 32 (2005), pp. 1–26.

Winkler, Heinrich *August, Die Sozialdemokratie und die Revolution von 1918/19: Ein Rückblick nach sechzig Jahren*, Berlin, Dietz, 1979.

Winkler, Heinrich August, *Von der Revolution zur Stabilisierung: Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924*, Berlin, Dietz, 1984.

Winkler, Heinrich August, *Weimar 1918–1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*, München, C.H. Beck, 1993.

Winkler, Heinrich August, *Age of Catastrophe: A History of the West, 1914–1945*, Londra și New Haven, Yale University Press, 2015.

Winkler, Heinrich August și Alexander Cammann (ed.), *Weimar: Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918–1933*, München, C.H. Beck, 1997.

Winter, Jay, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 1995.

Winter, Jay și Jean-Louis Robert (ed.), *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914–1919*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Wirsching, Andreas, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg: Politischer Extremismus in Deutschland und Frankreich 1918–1933/39. Berlin und Paris im Vergleich*, München, Oldenbourg, 1999.

Wirsching, Andreas și Jürgen Eder (ed.), *Vernunftrepublikanismus in der Weimarer Republik: Politik, Literatur, Wissenschaft*, Stuttgart, Steiner, 2008.

Wohlgemuth, Heinz, *Karl Liebknecht: Eine Biographie*, Berlin (GDR), Dietz, 1975.

Wollstein, Günter, *Theobald von Bethmann Hollweg: Letzter Erbe Bismarcks, erstes Opfer der Dolchstoßlegende*, Göttingen, Muster-Schmidt, 1995.

Zabecki, David T., *The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War*, New York, Routledge, 2006.

Ziemann, Benjamin, *„Enttäuschte Erwartung* und kollektive Erschöpfung: Die deutschen Soldaten an der Westfront 1918 auf dem Weg zur Revolution", în Jörg Duppler și Gerhard P. Groß (ed.), *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, München, Oldenbourg, 1999, pp. 165–182.

Ziemann, Benjamin, „The German Revolution in 1918/1919: Romance, Tragedy or Satire?", lucrare prezentată la o conferință, dar nepublicată: „Approaching Revolutions", University of Virginia, 25–27 martie 2010.

Ziemann, Benjamin, *Contested Commemorations: Republican War Veterans and Weimar Political Culture*, Cambridge și New York, Cambridge University Press, 2013.

Zöllner, Erich, *Geschichte Österreichs: Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, ediția a opta, Viena, Böhlau, 1990.

Zorn, Wolfgang, *Bayerns Geschichte im 20. Jahrhundert: Von der Monarchie zum Bundesland*, München, C.H. Beck, 1986.

Zürcher, Erik Jan, „The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros", în Hugh Cecil și Peter H. Liddle (ed.), *At the Eleventh Hour: Reflections, Hopes, and Anxieties at the Closing of the Great War, 1918*, Londra, Leo Cooper, 1998, pp. 266–275.

Zürcher, Erik Jan, *Turkey: A Modern History*, Londra și New York, Tauris, 2004.